# ĐẠI NAM THỰC LỤC

大南實錄

TẬP XXX

## CHÍNH BIÊN

ĐỆ TỨ KỶ IV

(1863 — 1865)

TIMSACH.COM.VN

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC XÃ HỘI

HÀ NỘI – 1974

https://tieulun.hopto.org

# ĐẠI NAM THỰC LỤC

## TẬP XXX

## CHÍNH BIÊN

### ĐỆ TỨ KỶ IV

*Tự-đức từ năm thứ 16 đến năm thứ 18*
*(1863 – 1865)*

TIMSACH.COM.VN

Tổ phiên dịch VIỆN SỬ HỌC phiên dịch

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC XÃ HỘI
HÀ NỘI – 1974

Thư viện KHXH
VHM. 3963

https://tieulun.hopto.org

# ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

## ĐỆ TỨ KỶ

### *QUYỂN XXVIII*

## THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Quí hợi, Tự-đức năm thứ 16 [1863] (Thanh, Đồng-trị năm thứ 2). Mùa xuân, tháng giêng, tiết Nguyên đán, ban các thức cho các quan ở quân thứ Thuận-an Đông, Tây, Bắc, văn từ ấn quan, võ từ lãnh binh trở lên, hơn gấp rưỡi phần các quan kinh.

Chuẩn cho Binh bộ thượng thư sung làm tổng thống 2 đạo quân thứ Tây Bắc là Nguyễn Tri Phương, Hình bộ thượng thư sung làm thống đốc quân thứ Hải—Yên là Trương Quốc Dụng đều thăng thụ hiệp biện đại học sĩ. Thống chế sung tham tán quân thứ Hải — Yên là Đào Tri thăng thụ đô thống, đều vẫn sung chức cũ. Tả tham tri bộ Binh, vẫn phải cách lưu, hộ lý tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên là Nguyễn Bá Nghi đổi bổ thụ tuần phủ miễn cho không phải cách lưu; tả thị lang bộ Binh hộ lý tổng đốc Hải — Yên là Phan Tam Tĩnh thăng thụ tuần phủ, đều vẫn giữ hộ lý tổng đốc.

Đình lệ khai ấn, hạp ấn và đầu xuân, thỉnh an tấu kèm làm một. Khi ấy công việc bề bộn, gộp việc thì làm, cho nên đình việc khai ấn hạp ấn. Duy có cuối năm chọn được ngày tốt, thì lại ấn chùi ấn vàng vẫn cứ theo lệ mà làm, để rõ số mục và tỏ ra thận trọng.

https://tieulun.hopto.org

Lại cho là bầy tôi thờ vua, cũng như con thờ cha, lòng trung ái không lúc nào khác, đợi gì phải đến tháng đầu xuân. Huống chi tập thỉnh an nói kèm vào cũng là việc thường, đình bỏ đi bớt phiền văn.

— Tướng nước Phú ủy cho phái viên đến báo kỳ sứ đến tháng 2 và phúc tư về điều khoản nên làm trong khi sứ bộ đến.

Vua cho là việc đề nghĩ đó hãy còn chưa thỏa đáng, bèn sai Phạm Phú Thứ sung làm khâm sai đại thần đến nơi hội tề với Phan Thanh Giản, Lâm Duy Thiếp bàn nói với tướng nước Phú (như năm ngoái đã bàn mọi khoản về việc lúc tiến lúc lui và nghi tiết triều yết). Việc bàn xong 3 người đều đi tram về kinh ngay để sung vào việc tiếp đãi sứ bộ. Khi bọn Phú Thứ đến Gia-định, hội thương với viên tướng ấy, hoặc muốn theo tục nước ấy, hoặc tham chước theo lễ nước ta, để tỏ niềm cung kính. Bấy giờ mới cùng tướng nước Phú và đại thần nước Y họp bàn nghi lễ, rồi đi về tâu trước. Vua cho là họ dù không theo hết như đã nghĩ định trước, nhưng về đại thể không hại gì. Chuẩn cho theo như đã nghĩ mà làm.

Định việc làm sổ tuyển quân đi thú và thanh tra trong kinh ngoài các tỉnh đều một lần.

Vua thường xem sử bàn về các việc nên bắt chước nên răn ngừa bảo các quan ở viện ở các rằng: Đường Thái tông là bậc anh tài, xưa nay ít có người được thế, nhưng việc gia đình còn chưa khéo xử, há chẳng phải là việc nhà khó xử ư? vua Văn-đế nhà Hán, vua Nhân-tông nhà Tống, tài thì không kịp Đường Thái tông mà lòng nhân hậu thì có hơn; Ngụy Vũ-đế (1) chỉ có tính

(1) Ngụy Vũ-đế: tức là Tào Tháo.

https://tieulun.hopto.org

quyết đoán mà thôi, còn tài chưa chắc đã hơn Thái-tông được. Trẫm ít nói yên lặng, bắt chước Văn-đế nhà Hán, Nhân tông nhà Tống còn có thể kịp, đến như Đường Thái-tông nói nhiều, trẫm thực khó bắt chước. Bọn khanh khi rảnh việc công nên xem rộng để phòng khi ta bàn hỏi đến.

Nguyễn Tư Giản đi hiệu lực ở quân thứ tỉnh Đông lâu ngày. Vua dụ thứ thần rằng: Tư Giản văn học hơn cả các tiến sĩ, trẫm dùng lầm làm việc sông đê, không phải là nghề sở trường, thành ra đến mắc vào đình thần nghị tội. Nay nên tùy việc sai phái, để cho lập công.

Vua cho là Trần Văn Trung (Thượng thư bộ Công) tuổi già, chuyển cho dự vào triều yết thôi. Cho Trương Văn Uyển thượng thư bộ Hộ kiêm làm công việc bộ Công. Ngự sử là bọn Đặng Huy Trước dâng sớ nói: Văn Trung làm quan trước sau trong sạch kiệm ước, không ăn của dút, đã nhờ ơn cho cửa khổ để làm nhà thờ, nay xin nêu thưởng bội thêm để khuyên các người khác. Vua bèn cho 6 mẫu ruộng.

Cho tả tham tri bộ Lễ coi quản việc Thái y là Võ Đức Nhu thăng thự thượng thư; thự tả thị lang bộ Binh kiêm quản viên đô sát sung làm tham biện công việc phòng bộ là Hoàng Thiện Trường thực thụ thị lang lãnh hữu tham tri bộ Lễ; thự hữu thị lang bộ Binh kiêm sung làm công việc thủy sư kinh thành là Nguyễn Luận thực thụ thị lang, lãnh hữu tham tri bộ Binh, đều vẫn sung chức cũ.

Chuẩn cho đô thống Trung-quân là Đoàn Thọ thăng thự Trung-quân đô thống phủ đô thống chưởng phủ sự; thống chế hữu dực doanh Vũ lâm gia hàm đô thống là Nguyễn Như Thăng thăng thụ đô thống; đề đốc Thủy sư Kinh kỳ gia hàm đô thống là Vũ Phẩm

https://tieulun.hopto.org

thăng thự đô thống đều vẫn lãnh chức cũ. Vệ úy sung hiệp lãnh thị vệ là Lê Văn Xa thăng thụ chưởng vệ, quyền giữ Tả dực doanh Vũ lâm; lãnh binh quan Hà-nội là Nguyễn Biểu thăng thụ chưởng vệ coi doanh Hùng nhuệ.

— Truy tặng cho Chu Mộng Triển là quyền tri huyện huyện Tòng-thiện (thuộc Sơn-tây) làm thị độc. Mộng Triển khi trước mộ nghĩa bắt được giặc Thiện (Nguy tham tán tên là Nguyễn Văn Thiện), đến nay mất, tỉnh thần đem công trạng tâu lên nên mới truy tặng cho hàm ấy.

Chuẩn cho thự tổng đốc An — Tĩnh là Vũ Trọng Bình, thự tổng đốc An — Hà là Phan Khắc Thận đều được thực thụ tổng đốc; chưởng vệ quyền hộ lý tổng đốc Bình — Phú, tước Khoái-châu bá là Nguyễn Đức Hựu thăng thự tổng đốc; thự tuần phủ hộ lý tổng đốc Thanh-hóa là Tôn Thất Đạo thực thụ tuần phủ; thự chưởng vệ quyền hộ lý tổng đốc Nam — Ngãi là Nguyễn Hiên thực thụ chưởng vệ, đều vẫn hộ lý tổng đốc, chưởng vệ lãnh tuần phủ Hà-tiên là Nguyễn Nhàn thăng thự thống chế; thự hữu thị lang bộ Binh quyền lãnh tuần phủ An-giang là Lê Đức thực thụ thị lang, đều lãnh tuần phủ.

Bọn thổ phỉ xâm phạm phủ Đoan-hùng (thuộc Sơn-tây) chiếm giữ 2 xã Sóc-đăng, An-bạc đắp đồn cố giữ. Đề đốc là Phạm Hữu Xuân, phó đề đốc là Vũ Tảo, phó lãnh binh là Chu Bình đem quân (3 đạo hợp lại hơn 3.000 người) đánh phá bọn giặc ở 3 xã Vân-mộng, Vân-nham, Tứ-quận, thừa thắng tiến đến đốt cháy đồn giặc, thu phục lại được phủ thành. Bèn đến cứu viện cho Tuyên-quang (tỉnh Sơn, tỉnh Tuyên giáp giới liền nhau, bọn đầu sỏ giặc thông đồng với nhau).

https://tieulun.hopto.org

Cao-bằng, Lạng-sơn lâu nay lấy lương gọi quân cấp bộn. Chuẩn tha cho tô thuế về chính cung đã trốn thiếu.

Chẩn cấp cho những người buôn nước Xích-mao bị nạn gió bão, (giạt vào phần biển tỉnh Bình-định, cấp cho tiền gạo áo quần) cho đáp theo thuyền nước Thanh trở về nước.

Nêu thưởng cho những dân thọ 100 tuổi ở 2 tỉnh Nam—Ngãi. (Quảng-nam: Đinh Nhật Tú, Lương Văn Thành. Quảng-ngãi: Vũ Văn Thơm, Vũ Văn Lý theo lệ trước, những biền ngạch do kinh chế tạo cấp cho. Năm ấy chuẩn định: từ nay các tỉnh Nam, Ngãi, Trị, Bình do Kinh chế cấp, còn ngoài ra do bộ đưa kiểu giao về tỉnh chế cấp cho).

Tháng 2, sứ thần của 2 nước Phú-lãng-sa và I-pha-nho là bọn Phố-na, Bố-lăng Ca (đều là tước kiêm chức sứ thần) đến kinh sư, ở vào quán mới sông Hương. (2 chánh sứ, 2 phó sứ, 2 bồi sứ, 2 tham biện, võ chức quản lãnh 4 người, lục sự 2 người, tham tán 1 người, hộ lễ 1 người, thông ngôn 1 người, y sinh 1 người, cộng 16 viên danh. Thuyền 5 chiếc, mỗi chiếc quán đi theo hơn 150 người. Khi đến cửa Đà-nẵng Quảng-nam, chỉ đem theo 1 chiếc thuyền và 100 người linh thôi; đến cửa biển Thuận-an, đi bộ đến Kinh. Tiết thứ từ Đà-nẵng tới Thuận-an, về những điều khoản thết tiệc, cung đốn, bộ tống, tham chước như công việc tiếp đón sứ Xiêm, nhưng thêm hậu hơn lên). Sai thêm thự phủ sự trung quân là Đoàn Thọ thượng thư bộ Binh là Trần Tiễn Thành cùng với phái đoàn cũ là Phan Thanh Giản, Lâm Duy Thiếp, Phạm Phú Thứ đều sung vào công việc tiếp đãi ăn tiệc và thương thuyết. Quyền chưởng doanh Long võ là Nguyễn Quang Quyền, chưởng doanh kỳ võ là Đặng Hạnh, biện lý bộ Công là Phạm Ý, biện

lý bộ Hình là Lê Tuấn đều sung làm bộ tiếp phái viên (3 viên đại thần cùng với sứ giả đều vào yết kiến). Vua hỏi Thanh Giản thư của họ dịch ra chữ Hán thế nào? Thưa rằng: sứ của Tây dương nói: «2 nước ấy mỗi nước đều chỉ có 1 bản chữ Tây dương thôi, nay muốn dịch ra, thì họ cũng có dự in 1 bản, kinh chép ở sau giấy này đều có đóng ấn kiểm giáp lại của 2 tướng. Vua nói việc ước định trong hòa thư, phải nên nói rõ với sứ giả, không thì Bô-na nay đổi đi, tướng mới đến thay, há chẳng lại thêm khó ư? Thưa rằng: nước ấy chỉ lấy một lệnh làm tin. Vua nói: phàm việc chỉ lấy một lệnh làm tin, nước nào chẳng thế, nhưng ý kiến của người làm việc có kẻ cùng nhau có kẻ khác nhau mà thôi. Nếu một chiều nghe họ cả, chẳng hóa ra bán nước ư? Vua bảo Trương Đăng Quế rằng: nên đưa cho đình thần họp bàn cho chu đáo, đừng chuyên nghe Thanh Giản, Duy Thiệp mà đến lỡ việc.

Chuẩn cho sứ thần 2 nước Phú-lãng-sa và I-pha-nho làm lễ triều yết. Trước kỳ sứ thần 2 nước ấy đều đem quốc thư (có đóng dấu ấn của 2 nước) và phẩm vật của vua 2 nước ấy nhờ quan có chức trách đáng lên, lại kính nhận lãnh quốc thư của nước ta. (Ngày đến cửa biển Thuận-an, sứ thần trước hết ủy một viên đệ phẩm bọng tới sứ quán kính đệ đấy. Nước ta sai quan kiểm nhận tiếp đệ hộ đợi cùng với quốc thư cùng tiến. Ngày hôm sau ngày đến sứ quán, sứ thần xin dâng quốc thư. Viên khâm phái đại thần nước ta đem đồ binh trượng, long đình, tàn lọng, nhã nhạc đến tiếp đệ, tiến lên hoàng thượng xem xong, lại rước quốc thư rước ta kính đệ đến nhà sứ quán đúng như nghi thức, giao cho sứ thần ấy kính lãnh). Đến ngày triều yết, vua ngự điện Thái hòa (đặt nghi lễ đại triều) sứ thần tới sân ra mắt vua. (Hôm ấy đón đến xưởng Hữu

https://tieulun.hopto.org

tướng-quân, những quân theo sứ thần đi, đóng lại ở đấy, sứ thần do cửa Hữu khuyết vào, đón đến nhà rạp kết hoa nghỉ một lúc để chờ ; lại đón vào bệ son đứng vào ban. Ban thứ nhất 2 viên chánh sứ đứng, ban thứ hai phó sứ, bồi sứ, tham tán. Đệ nhị ban phó 5 viên đứng, ban thứ 3 tham biện, Võ quan 6 viên đứng. Trước hết làm lễ vái 1 vái, đọc lời kinh chúc, dịch ra tiếng ta xong, quan bộ lễ bèn truyền chỉ nói : Hoàng đế rất vui vẻ, tỏ hết hậu tình, gửi lời thăm hoàng đế 2 nước được mạnh giỏi. Tuyên đọc xong, lại dịch ra tiếng Pháp cho biết. Sứ thần làm lễ vái 3 vái rồi lui ra. Các quan làm lễ triều yết, rồi đưa sứ thần về rạp kết hoa nghỉ một lúc, rồi đón về sứ quán). Làm lễ xong, mời ăn tiệc ở nhà sứ quán, đưa lại tiền bồi thường, (đỉnh 10 lang, cộng 13.004 đỉnh, thành 186.111 đồng bạc Tây dương). Các phẩm hạng tặng vua 2 nước và tướng sứ trở xuống đều có thứ bậc khác nhau. Lần này gởi sứ thần đem về tặng vua 2 nước các phẩm vật như nhau. Đến tháng 5 sang Tây dương tặng vua nước Phú cỏ phần hơn vua nước I. Bọn Trần Tiễn Thành bàn bắt các quan trong kinh ngoài các tỉnh góp tiền để mua các hạng tặng họ. Vua mắng rằng : « Trong ngoài đều bảo nhau là của phi nghĩa một mảy cũng không lấy, chỉ nghĩ làm sao cho ích nước lợi dân thôi ». Lấy lại được cõi đất của ta, thì quân dân đều chịu ơn cả. Thế là trẫm đã nương nhờ nhiều lắm vậy. Sai chi tiền kho để mua.

Sứ 2 nước Phú và I về Gia-định. Vua sai Phan Thanh Giản cùng đi. Khi ấy sứ thần nói : về lần này sẽ giao trả Vĩnh-long, nên sai cùng đi, để giao nhận cho xong việc trước.

Vua lại bảo Thanh Giản rằng : trong thư nghị hòa có nói : Khi nước có việc hoãn cấp, họ cũng cùng phải giúp

https://tieulun.hopto.org

ta. Mới đây, miền Bắc, bọn giặc ở sông nước từng thuê tàu của Tây dương, ở miền Nam Cao-mên làm ngăn trở, cũng nghe tin là do viên tướng ấy chủ trương sai bảo. Nếu không có việc ấy, nên khéo nói với họ, làm thế nào để cùng giúp cho nhau, đó cũng là một chước hay để yên cõi yên vậy. Lại, 3 tỉnh nay đã về tay họ rồi, nên bàn đến việc đường trạm, cho đường sá đi được đều nhau. Đến cả sự lệ việc thông thương ở cả 3 cửa biển, cũng nên định rõ. Trong ngoài 1 tháng phải làm cho xong rồi về Kinh. Khi ấy bàn: dân tỉnh Vĩnh-long đi sung vào phu trạm Định-tường; dân ở Định-tường đi sung vào phu trạm Gia-định, dân ở Gia-định đi sung vào phu trạm Biên-hòa để đi lại cho chóng, nên dụ tới việc đó.

Đạo trưởng ở Quảng-nam là Đề Vô xiu đi về phủ Thừa-thiên thăm hỏi giám mục Vue nói rằng: đi hay ở phải có nơi nhất định. Kẻ kia nếu tự trái phép, thì quan sở tại ngăn lại; nếu khinh nhờn thì cho phép bắt khóa giam, đem việc tâu lên cho biết. Tướng của nước ấy hà dung đâu kẻ làm trái phép.

Chẩn cấp cho dân đói ở Quảng-bình và dân Thất-khê ở Lạng-sơn bị giặc đốt nhà cướp của.

Cho huyện Cẩm-giàng, huyện Đường-hào (thuộc tỉnh Hải-dương) vay tiền mua trâu cày. (2 huyện này bị giặc cướp lấy hết cả trâu).

Tháng 3, quân thứ Sơn-tây, thu phục tỉnh thành Tuyên-quang. Khi ấy đề đốc là Phạm Hữu Xuân, phó đề đốc là Vũ Tảo, Thương biện tỉnh vụ là Nguyễn Hữu Tạo đính ước với nhau chia đường tiến quân, tiết thứ gặp giặc ở xã Phù-hiên, Nhân-giả, Thúc-thủy động Lộc-cốc xứ Quán Vân, đốt phá đồn giặc, bắn chém được

https://tieulun.hopto.org

các tên đầu mục giặc, và bọn lũ giặc khá nhiều. Trải 20 ngày, các toán quân đồng thời tiến sát tỉnh thành. Bọn giặc không kịp vào thành, đều tự tan vỡ. Những bọn ở trong thành, cũng đều chạy trốn. Quan quân vào thành, các kho chứa tiền thóc muối gạo, súng lớn súng nhỏ, khí giới cũng không hao tổn gì lắm. Bọn Xuân bèn sai tên đầu mục người man hiệp cùng với hiệu trưởng chiêu dụ dân man dân thổ đều hàng phục cả. Đốt phá sào huyệt của tên giặc Thạc (thổ phỉ tên là Hùng Thạc) đồng cũi giải tên giặc Huân (Lê Duy Huân) đem nộp, bèn lấy lại được các châu Thiên-hóa. Bấy giờ, sai những viên theo đi quân thứ chia nhau quyền giữ ấn-vụ các châu Chiêm-hóa, Vị-thủy, Vĩnh-tuy, Tương-yên. Lưu bọn Vũ Tảo ở quân thứ Tuyên-quang (Nguyễn Hữu Tạo quyền lãnh bố chính), đem quân về Sơn-tây. Rồi thì bọn giặc trốn là tuần Ba về đánh úp quân của bộ biền hiệp quân Nguyễn Phú. Nguyễn Bá Nghi đang sở tại: Nguyễn Hữu Tạo, Vũ Tảo khó lòng kiêm biện được việc ở đấy, xin cho chưởng vệ là Nguyễn Diễm (đề đốc quân thứ Bắc-ninh) lãnh đề đốc tỉnh Tuyên, phó quản cơ là Trần Quang Phái sung làm đốc binh. Vua đều sai phải đi ngay. Khi đến nơi thì tên Ba đã bị bắt rồi. Bọn Diễm đi tuần bắt những bọn còn sót lại, (tên giặc ở hạt nước Thanh là Chu Lợi, tên giặc người kinh là quận Bột) dẹp được yên cả.

Định thứ vị ở ban cho các ấn quan tứ phẩm và phó mã. (Từ nay trở đi, phàm nghi thức trong ban châu, văn tứ phẩm ấn quan thì đứng ở sau quan lòng tam phẩm hàng văn, phó mã đô úy đứng ở sau quan lòng tam phẩm hàng võ).

Cho đô thống lãnh thống chế Hữu dực doanh Vũ lâm là Nguyễn Như Thăng đổi bổ đô thống Tiền-quân, nhưng sung đốc phòng Thuận-an; thự chưởng vệ sung

https://tieulun.hopto.org

làm phó đề đốc quân thứ Hải-dương là Lê Sĩ đổi về Kinh quyền giữ Hữu dực doanh Vũ lâm. Nguyên lãnh binh quan (triệt về sát hạch) là Tôn Thất Tuấn, đổi bổ làm vệ úy quyền chưởng doanh Thần cơ; chưởng vệ lãnh đề đốc Hà-nội (triệt về chực hầu) là Nguyễn Tán lấy nguyên hàm quyền chưởng doanh Tiền phong.

Lại đặt chức tri huyện ở các huyện Hạ-hòa, Phù-ninh (thuộc Sơn-tây), An-dương (thuộc Hải-dương) (Năm Tự-đức thứ 5 đã bớt đi, năm ấy lại đặt huyện lỵ, đến năm thứ 17 lại đặt chức huấn đạo).

Sai 6 bộ các nha ở Kinh đều xét những thuộc viên tứ, ngũ phẩm và các viên tiến sĩ, phó bảng, không cứ là phẩm nào, đều phân biệt người được việc, người kém để chờ lệnh chọn.

Nguyên Binh bộ thượng thư lãnh tuần phủ Thuận — Khánh là Lâm Duy Thiếp mất. Bộ Lại tâu lên. Vua nói: Duy Thiếp chưa hay lập công chuộc tội, nhưng nghĩ đến người bầy tôi cũ, gia cấp cho hạng lụa màu và tiền, còn xử theo tội gì sau sẽ bàn định.

Bọn Đoàn Thọ, Phan Thanh Giản, Trần Tiễn Thành tự cho là đi thương thuyết không được công trạng gì, xin chịu tội. Việc ấy giao xuống cho pháp ty bàn. Khi án đâng lên, Thanh Giản, Duy Thiếp chiếu theo luật « thừa sai báo cáo quân kỳ » (1). Nghĩ tội trảm giam hậu. Đoàn Thọ, Trần Tiễn Thành so sánh vào luật « vi chế » nghĩ tội phạt trượng, thuộc về tội công chuẩn giáng 4 cấp đổi đi. Phạm Phú Thứ chiếu luật sai lầm ý trong chỉ dụ, giảm mức tội xuống nghĩ phạt trượng, chuẩn giáng 1 cấp lưu dụng.

---

(1) Thừa sai báo cáo quân kỳ: nghĩa là vâng sai đi báo cáo kỳ hạn việc quân.

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Vua gia ơn cho Thanh Giản giảm xuống tội cách lưu ; Thọ và Tiễn Thành xuống tội giáng chức lưu dũng ; Duy Thiếp đã chết, truy đoạt lại chức hàm ; Nguyễn Quang, Đặng Hạnh, Phạm Ý, Lê Tuấn cũng đều cho giáng, phạt có thứ bậc khác nhau. Lại cho là suất đội Hoàng Văn Thu hay giữ phép luật đặc cách thưởng cho. (Khi sứ nước Phú trở về, quân ta vào sứ quán, người Phú lấy cốc pha lê ném, phái viên không biết tường với quan nước Phú ngăn cấm đi. Lại người Phú đi đêm, Văn Thu giữ cửa thành, không cho tự tiện vào phái viên lùi đem Văn Thu đánh roi. Cho nên thưởng cho Văn Thu 10 quan tiền).

Cho tham tri quyền sung tuần phủ Nam – Ngãi là Nguyễn Hữu Cơ đổi bổ làm tuần phủ Thuận–Khánh ; thượng thư bộ Hộ là Trương Văn Uyển đổi bổ tổng đốc Vĩnh-long.

LUẬN VĂN SÁCH.COM.VN

Cần-chính điện đại học sĩ, Thái bảo, Tuy thịnh quận công là Trương Đăng Quế trí sĩ. Trước đây, Đăng Quế nhiều lần dâng sớ xin về hưu. Vua cho Đăng Quế là bậc cố mệnh (1) của 2 triều, cốt để nương nhờ, chưa nỡ tạm rời 2 bên tả hữu. Chuẩn cho đình thần họp bàn, các quan đều xin lưu lại. Đến đây lại vì già ốm, Đăng Quế thiết tha xin về hưu. Vua bèn chiều theo ý muốn. Ban cho một bài thơ vua làm (điệu 5 chữ) và các hạng sâm quế vàng lụa. Khi về, sai đình thần đều làm lễ tiễn đưa. Sau khi về làng, hằng năm chi cho một nửa lương, quan tỉnh thường thường đến thăm hỏi. Lại bảo Đăng Quế là sau này có nghe thấy gì và nghĩ tính đến những việc lợi hại to có quan hệ đến việc nước việc quân, thì

---

(1) Cố mệnh : nhận mệnh lệnh của vua cha khi sắp chết dặn lại giúp đỡ vua con sau này.

https://tieulun.hopto.org

cho phép gửi tạm tấu lên. Khi Đăng Quế về rồi, sau lại ban cho một bài thơ (thất ngôn) nữa.

Mùa hạ tháng 4, sai các quan trong kinh và ngoài các tỉnh văn từ ngũ phẩm, võ từ tứ phẩm trở lên, tự liệu học hạnh lúc ngày thường tài lực của mình cái gì kém, cái gì giỏi, có thể làm nổi chức việc gì, đều cho cứ thực tấu lên.

Chuẩn cho tổng đốc Định – An là Nguyễn Đình Tân được lấy hàm thượng thư bộ Binh để vào triều yết. Trước đây, đình thần xin triệu Đình Tân về sung thay chức chính khanh. Vua cho rằng Đình Tân là người thân của nội đình (là cha sinh ra Thiện-phi Nguyễn Đình Thị ) chưa cho. Đến đây, Đình Tân lấy cớ già ốm xin về hưu. Vua bèn dụ rằng: các đế vương đời xưa, đối với bề thần ở chốn Dịch đình (1) tất phải nghĩ cách khéo xử, để giữ cho toàn vẹn, cũng để tỏ ra ý sáu sắc là chí công vô tư, nghĩ cách để dự phòng vậy. Như Quảng Quốc (2) có nết hiền mà không cho làm thừa tướng. Mã Viện (3) có công khó nhọc mà không dự vào đền Vân - đài, phép ấy rất hay, khá không nên làm gương soi ư? Khoảng năm Thiệu-trị vâng lời thánh dụ chuẩn định: phàm những người làng họ ngoại nhà vua, không ai được dự vào chính trị. Đó là mưu mô sâu sắc khuôn mẫu mầu nhiệm, hơn cả đời xưa, trẫm vâng theo phép cũ, dám không thêm lòng cẩn thận để nối phúc trước, mà phòng sự lo sau ư? Nay tổng đốc Định—An Nguyễn Đình Tân là thế thần của nhà nước. 3 triều hậu đãi, mấy lần giữ trọng trách một địa phương, tỏ

---

(1) Dịch đình: các cung phi trong Nội đình.
(2) Quảng Quốc: chưa tra được điển.
(3) Mã Viện: đời Đông Hán, sinh ra Mã hậu vợ Hán Minh Đế.

https://tieulun.hopto.org

ra có nhiều công lao và tài năng. Các đình thần đều xin triệu về sung thay làm chức chinh khanh. Duy ta nghĩ: viên ấy dự vào người thân trong Nội đình tuy dùng người cốt lấy tài năng, không kể là người thân hay người cố cựu. Cũng nên nghiêm ngặt phòng giữ những việc gây nên dần dần. Trẫm chẳng lấy sự không lo ngại trong một thời mà quên mưu mô để lại cho con cháu muôn đời về sau. Huống chi nay viên ấy lại lấy cớ già ốm xin về hưu, châm chước theo lời xin cũng không hại gì, ngõ hầu mới hợp tình hợp pháp. Nguyễn Đình Tân chuẩn cho lấy nguyên hàm thượng thư bộ Binh về ngụ ở kinh để điều dưỡng nhưng vẫn dự ban triều yết, không cần phải tham việc chính trị. Đó là lòng ta suy trước tính sau, để giữ cho toàn tiết lớn, và để làm phép lại đời sau bắt chước. Khanh nên giữ cẩn pháp độ, cũng với nước cùng hưởng phúc. Đừng bảo không có tội mà bắt ức phải rút lui, cũng không phải là vì hiếu danh mà bỏ người cũ vậy. Khanh nên thể theo lòng ta, đừng phụ lời răn dạy. Từ sau trở đi, phàm những bề thần của các phi tần ở Nội đình trở lên, không được dự vào việc chính trị, đời sau có ai trái điều ấy, các người làm tôi đều tuân theo điển lệ cũ, đem lời nói nay của ta, cố đem việc trái phép ấy tâu lên không theo. Chuẩn cho đem dụ này chép ra giao cho sử quán cất đi cẩn thận, lưu truyền mãi về sau.

Kịp khi Đình Tân về kinh, vào tạ, vua hỏi sự thế Bắc-kỳ thế nào? Thưa rằng: Duy Minh trốn ra ngoài biển, bọn lũ còn nhiều. Cuối hạ đầu thu, nước sông lên to, quân ta khó cùng với thuyền lái của giặc mà tranh chọi với giặc được, sự thế cũng khó chóng xong được. Lại nói: việc giảng hòa là vô ích, thần hằng dâng sớ bày tỏ, vẫn biết là có tội, nhưng cũng do tự tấm lòng

3963

https://tieulun.hopto.org

ngu tối mà ra thôi. Vua nói: thời thế không làm như thế không được.

Tha thuế thiếu cho Tuyên-quang, Thái-nguyên. Nơi nào bị tàn phá đói kém thì chẩn tuất cho.

Cho thống chế quyền chưởng Tả quân kiêm quản Hậu quân là Nguyễn Doãn sung làm thống quân thủy đạo đại thần ở quân thứ Hải—Yên.

Biện lý bộ Hình là Trần Đình Túc (người Quảng-trị) xin mộ người khai khẩn ruộng bỏ hoang ở Thừa-thiên và Quảng-trị. Vua cho Đình Túc sung làm doanh điền sứ.

Vua hỏi đình thần: từ khi sứ giả của nước Phú về Gia-định, dân tình có thiếp phục hay không? Đoàn Thọ nói: thần nghe trước đây, có người họp tập linh dõng chống lại, thì người nước Phú bắt giam, liên lụy cả đến làng xóm, nay chưa biết thế nào?

Vua nói: hòa ước là do sự bất đắc dĩ. Việc cần kíp cho ngày nay, không gì bằng người mình tự trị lấy dân mình, nhưng chưa tìm được kế sách hay. Trẫm sợ sau này lại còn khó hơn bây giờ. Đến lúc ấy, thì lũ người sẽ chịu bó tay ư? Trần Tiễn Thành nói rằng: nên trù tính dần dần. Nếu muốn chóng sợ sinh ra nhiều chuyện. Vua nói: cần nên xếp đặt, không nên tạm yên cho qua ngày tháng. Trẫm nếu lo nghĩ 10 phần, thì các quan nên lo nghĩ 100 phần, mới mong chấn chỉnh được.

Cho tổng đốc Hà—Ninh là Hoàng Thu đổi bổ thượng thư Bộ Hộ; thự Hậu quân đô đốc sung tổng đốc Bắc-ninh quân vụ là Tôn Thất Hàn, đổi lãnh tổng đốc Hà—Ninh; đô thống sung làm tham tán quân vụ ở quân thứ Hải—Yên là Đào Trí đổi lãnh tổng đốc Định—An.

Tỉnh thành Thái-nguyên bị toán giặc người hạt nước Thanh hợp cùng người Man người Nùng vây đánh đã trải 8 tháng. Bố chính sứ là Nguyễn Đăng Sĩ bị giặc

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

giết chết ; Án sát sứ là Phan Trị bị giặc bắt (việc xảy ra từ tháng 9 năm ngoái. Trị ở trong đám giặc cắt tóc đi theo, trải hơn 8 tháng, giặc tan mới về). Đến đây, Nguyễn Tri Phương đã dẹp yên giặc phía Bắc, bèn cùng Nguyễn Văn Vỹ đem quân tiến đánh lấy lại được thành, bắt sống tên giặc Thanh (ngụy đại vương, mạo xưng Lam Sơn chính thống Lê Văn Thanh), giặc Đắc (ngụy tham mưu tên là Doãn Văn Đắc) đem về. Bọn giặc trốn ở Bắc-ninh là bọn giặc Vân (ngụy nguyên soái, tên là Nguyễn Văn Vân, Lê Văn Nghiêm) đều bắt được, đem giết chết. Trị vì bị theo ở với giặc là nhơ nhuốc phải xử tội, Đăng Sĩ (giữ thành chống đánh không chịu khuất) truy phục hàm thị giảng (nguyên can về chê bai lẫn nhau bị cách—bãi chức).

Bọn Nguyễn Văn Vĩ (bang biện), Lê Tuân (lãnh binh) đốc đem quân vào tiến đánh nơi sào huyệt của giặc, (ở núi Ma-hiên châu Bạch-thông), bắt được bọn giặc người Thanh, Nùng, Hán 17 tên. Tri phủ phủ Thông-hóa là Lê Quang Huy chém tên đầu sỏ giặc là Lê Khôi Hiên (đầu bọn giặc Thanh làm thống chế của giặc) ở Nông-hạ. Quyền phủ Tông-hóa là Vũ Bình bắt được sắc, ấn, súng và khí giới của giặc ở Lam-vĩ. Bọn đầu sỏ của giặc là Tạ Văn Sơn, Đặng Văn chạy trốn ở về đất Trung-quốc. Tên giặc Đạo ra thú, vua sai quản thúc Thái-nguyên giam chặt lại, bắt nó phải dụ tên chính phạm.

Việc đánh giặc miền Tây Bắc đã xong, đem quân về. Từ đề đốc đến binh dũng thưởng mỗi người 1 tháng lương tiền. Binh dõng đều cho về hàng ngũ yên nghiệp Hoàng Thành bắt giặc đắc lực, Đoàn Linh quản tinh tín ái, vua khen, sai đợi danh sách ghi công dâng lên, sẽ ban thưởng.

https://tieulun.hopto.org

Tháng 5, vua cho rằng bọn đầu sỏ giặc ở Hải—Yên trốn ở các đảo ngoài biển lâu ngày, sai Nguyễn Tri Phương đổi sung làm tổng thống Hải—Yên quân vụ, nhưng chuẩn cho đem 2, 3 vệ quân ở quân thứ miền Bắc cùng các viên nhân hiện phái đi sang tỉnh đóng, lại lưu bọn phái cũ là Nguyễn Hữu Thân, Nguyễn Hữu Trung lệ thuộc vào. Trương Quốc Dung đổi sung làm hiệp thống, du bảo phải giúp nhau, để sớm nên công đánh giặc.

Cho thự Trung quân đô thống phủ đô thống chưởng phủ sự sung quản lãnh thị vệ đại thần là Đoàn Thọ kiêm chưởng Tả quân; thự thống chế quyền chưởng Hữu quân là Tôn Thất Cúc kiêm chưởng Hậu quân; nguyên chưởng vệ sung đề đốc ở quân thứ Tây Bắc, đi việc công về: là Đoàn Linh quyền chưởng doanh Hổ oai (Hồ Viêm đổi bổ làm chưởng vệ Hữu doanh thủy sư); là Hoàng Thành quyền chưởng doanh Thần cơ (Tôn Thất Tuấn đổi bổ lãnh chưởng vệ viện thượng tứ, kinh tượng).

Thủy đạo thống chế Hải—Yên là Lê Quang Tiến, hộ lý tuần phủ là Bùi Huy Phan đánh được giặc ở Hà-nam (thuộc Quảng-yên). Khi ấy bọn giặc Minh, giặc Nho (đạo trưởng người nước I-pha-nho tên là Hắc Nho, nguỵ xưng là nguyên súy) dùng tàu của Tây dương (2 chiếc), thuyền nước Thanh (10 chiếc), thuyền của giặc (hơn 200 chiếc) vào sông Bạch-đằng, liền tuần chống đánh, bắn chết phó lãnh binh là Phạm Xuân Quang, bèn chiếm lấy lũy Nhất-tự (Hà-nam) đào đê chở thuyền vào, muốn chiếm giữ Hà-nam để đóng quân. Quang Tiến, Huy Phan bèn đem gọi các người thân biền (tri huyện về hưu dưỡng là Nguyễn Huy Bích, huấn đạo Yên-hưng là Nguyễn Trọng, tú tài là Vũ Đức Mậu, quyền suất là Nguyễn Sĩ, Nguyễn Huy Lương, bá hộ là Bùi Huy Lộc) mật trao hiệu lệnh

https://tieulun.hopto.org

Đến canh tư đêm, Huy Phan đốc quân bộ ở mặt đê 200 người (quan binh) binh thuyền ở trong đê 10 chiếc, (thân hào đi thuyền nhỏ có đặt súng) tiến gần đến lũy của giặc bắn súng một loạt, giặc vội vàng ra đánh, chợt nghe thấy binh dõng ở mạn dưới (binh dõng của thân hào) đánh trống reo hò tiến lên, giặc bèn kinh hãi tan vỡ, tranh nhau thuyền chở ra, thuyền biền thuyền ô 4 chiếc của Quang Tiến coi quản đón đánh, giặc bị chết và chết đuối không biết bao nhiêu mà kể. Quân của lãnh binh Dương Thành (nguyên thuộc vào quân thứ) lại vừa đến, thuyền giặc bèn phới đi.

Quảng-yên bị gió bão.

Cho tuần phủ Hưng-hóa là Nguyễn Hữu Hòa đổi bổ làm hữu tham tri bộ Công lãnh bố chính sứ Nghệ-an Phạm Thục thăng thụ bố chính sứ Hưng-hóa quyền chưởng tuần phủ tỉnh ấy.

Sai hiệp biện đại học sĩ là Phan Thanh Giản, Lại bộ tả tham tri Phạm Phú Thứ, án sát sứ Quảng-nam, Ngụy Khắc Đản đi sang sứ Tây dương. (Thanh Giản sung làm chánh sứ, Phú Thứ sung làm phó sứ, Khắc Đản sung làm bồi sứ).

Vua cho là việc một mình mà trả lời đối đáp với nước ngoài, thiệt là việc khó, tất phải người có can đảm mới có thể làm được việc. Sai đình thần chọn người đi sứ, đình thần cho Khắc Đản. Khắc Đản lấy cớ là nhà có mẹ già xin cử người khác thay cho. Vua nói: đạo làm tôi lấy công nghĩa làm đầu. Trẫm sẽ sai tỉnh thần Nghệ-an thăm hỏi thân mẫu nhà ngươi, và mỗi tháng cấp cho tiền gạo. Rồi thì vua lại hỏi Thanh Giản rằng: mới lần đầu sai sứ sang đã mưu đến việc lại đặt ý khanh nghĩ ra sao? Thưa rằng: tình thế nước kia thần chưa thể biết rõ, và lại hơi vội quá, chưa chắc đã được việc. Vua nói:

https://tieulun.hopto.org

Vậy thì sai sứ đi, có ích gì? Phan Thanh Giản cũng còn chưa am hiểu, huống chi người khác ư? Chuyến đi lần này đã định liệu trước là phải nói thế nào cho tất được. Nếu họ không nghe, thì nên ở lưu lại mà nói, cốt cho chuyển động lòng họ. Nếu đi không về không hoặc đi không mà đến chết, thì có bổ ích gì cho nước. Hãy đem 2, 3 việc quan trọng, mà ban, còn thì chẳng qua là sửa định lại mà thôi, Bèn sai sửa chữa lại tờ quốc thư.

— Về ước cũ nói: quý quốc cùng nước I-pha-nho đặt truyền giáo thiên chúa ở nước tôi, phàm người nước Nam không kể hạng người nào, ai muốn theo giáo, thì được tùy tiện, ai không tình nguyện thì không bắt ép. Nay 2 nước đã giao hòa, dân nước tôi có người nào muốn theo đạo, cần gì phải ngăn cấm. Duy các đạo trưởng của quý quốc đi truyền giáo, thì số người cư trú ở nước tôi cần phải có số nhất định, mà đi hay ở nơi nào, nên có định số, thì quan địa phương mới có thể trông coi, và hết lòng bảo hộ được, không đến nỗi có sự trở ngại. Nay đạo trưởng của quý quốc và đạo trưởng của I-pha-nho, đến các địa phương nước tôi nên không ngoài số 15 người, chia đi truyền giáo, nhưng phải ở trong địa hạt chỗ bản phận mình truyền giáo mà đi lại truyền tập, chớ nên sai trái mới là thỏa tiện.

—Về ước cũ nói: nguyên địa phương ở 3 tỉnh Biên-hòa, Gia-định, Định-tường và 1 xứ Côn-lôn, đều thuộc về quý quốc quản hạt. Lại nói: nước tôi phải bồi thường cho quý quốc và nước I-pha-nho 400 vạn đồng về tiền chi phí quân nhu của 2 nước cần phải trong 10 năm trả cho đủ. Sơ tâm của quý quốc vốn không tham đất đai của người. Nay đã hòa hảo, mà cắt lấy 3 tỉnh của nước tôi, lại bắt bồi quân phí đến số bằng ấy, nước tôi rất lấy làm riêng chịu quá nặng. Huống chi địa thế các tỉnh miền Nam liền nhau, nếu quý quốc chiếm lấy 3

https://tieulun.hopto.org

tỉnh ấy, thì 2 đầu về tỉnh Bình-thuận, An-giang, đường lối thủy bộ đi lại bị cách trở, có nhiều điều không tiện. Xem như nước Anh Cát Lợi về khoản nghị hòa[8] với nước Thanh, cũng lấy bạc bồi mà giao trả lại tỉnh thành Quảng-đông, thì xử sự và nghĩa đối với nhau đều được cả đôi, tưởng quý quốc cũng nên như thế. Nay yêu cầu ở thành tỉnh cũ Gia-định, mới dựng nên đã thành cơ chỉ rồi, và các chỗ đất phụ cận ở ngoài thành Định-tường, xứ Thủ-dầu-một thuộc về Biên-hòa, đất phố thông thương, và một xứ Côn-lôn, xin thuộc về quý quốc cai quản và đóng ở. Còn ngoài ra nước tôi đã bồi số bạc quân phí, thì đất thuộc về 3 tỉnh ấy xin giả lại cho nước tôi, nếu có phải bù thêm số bạc nhiều ít bao nhiêu, nước tôi cũng yên lòng lo liệu chu thỏa.

— Về ước cũ nói: nhu nước khác muốn gây chuyện với nước tôi, thì nước tôi phải sai sứ đến thương thuyết với quý quốc, để quý quốc tùy tiện giúp đỡ. Lời lẽ như thế, đủ biết lòng tốt của quý quốc thân mục với nước láng giềng, nước tôi rất lấy làm cảm ơn. Đến như trong khoản ấy nói những chữ: « hoặc có muốn cắt đất để giảng hòa » và các câu nói: « hòa khoản với nước khác không cần phải làm », nghĩ nên bỏ đi.

— Về ước cũ nói: việc công khẩn yếu, hội đồng để bàn hoặc họp làm ở kinh thành nước tôi hay kinh thành của 2 nước và sai sứ đến thăm hỏi nhau. Tàu của 2 quý quốc chở đến cửa Đà-nẵng đậu lại đấy, viên Khâm sứ đi đường bộ tiến đến kinh. Xét ra, phàm việc gì đã gọi là khẩn yếu, mà có quan hệ đến nước tôi, thì bấy giờ mới xin họp ở kinh thành nước tôi; còn việc gì không quan thiệp đến nước tôi, mà sức khó theo được, thì xin cho nước tôi được miễn, khỏi

https://tieulun.hopto.org

có lời nói về sau. Đến như khâm sứ 2 nước tiến đến kinh, vì là lần đầu giao thiệp với nhau, nước tôi không dám trái ý tốt, hãy tạm làm theo như thế. Nếu mỗi lần thăm hỏi cũng tất phải đến kinh, thì sứ bộ lận lội không khỏi khó nhọc. Về khoản vấn an ấy, nên định lấy 5 năm, hoặc 10 năm, cho có mức hạn. Đến kỳ, nếu có quốc thư, thì do khâm phái nước tôi sẽ đệ về kinh; còn sứ bộ thì nên giao thiệp ở công quán Đà-nẵng, khỏi phải phiền lao mà công việc cũng được tiện cả đôi.

—Về ước cũ nói: khoản bồi số bạc cho 2 quý quốc là 400 vạn đồng chia trả 10 năm cho đủ, mỗi năm phải giao 40 vạn đồng. Nhưng hãy nghĩ 3, 4 năm nay đánh nhau, quý quốc tuy có phí tổn, nhưng nước tôi thì tổn nhiều hơn, huống chi, từ năm ngoái đến nay, Bắc-kỳ nước tôi cũng có việc đánh dẹp, quân nhu tổn nhiều, khoản bạc bồi trong 10 năm thực không bồi nổi. Yêu cầu châm chước triển hẹn lam 20 năm chia trả cho đủ, thì mới có thể theo đúng hẹn trù liệu để bồi).

... Và đem ra những phẩm vật của vua dùng để làm quà rất hậu. (con long mã bằng vàng, con phượng bằng vàng, ngọc tốt, kiếm vàng, khay ngọc, châu rửa bạc, chậu rửa tay bạc, hộp bạc có ngăn bằng ngà, bình bằng bạc bịt vàng). Ngự sử là Đặng Xuân Bằng dâng sớ xin giảm bớt đi. Thân Văn Nhiếp cho rằng; nếu nói mà không đắt lời thì là tổn phí, mất không may mà được việc thì sau làm thế nào? Lời của Xuân Bằng nói có lẽ. Trần Tiễn Thành nói: buổi đầu mới thông hiếu, nếu không làm cho họ hả lòng trước, thì không làm thế nào cho lọt được câu chuyện Trần Đình Túc nói: Lần đi này cốt vì mưu tính cho họ trả lại 3 tỉnh và hoãn số bạc bồi thôi. Xin chi thêm vàng

https://tieulun.hopto.org

bạc ở trong kho giao cho sứ thần để riêng, cho được tùy cơ mà nói cho họ lọt tai, cốt mong cho nên việc. Vua theo lời Tiến Thành và Đình Tác bàn. Lại hỏi Thanh Giản rằng: Khanh trước đây chuyên ý bỏ 3 tỉnh ấy, hẳn là đã cân nhắc nặng nhẹ mà làm, hay có ý gì khác? Thưa rằng: thần xem thời thế đã kỹ, không làm thế không được. Nay thần vâng mệnh đi sứ, việc thành hay không thành là do ở 2 nước kia, thần chỉ biết hết lòng hết sức mà thôi.

Vua chảy nước mắt đoái bảo các quan rằng: đất đai ấy, nhân dân ấy, là công lao của triều trước họp tập, mở mang để lại, nay nên đồng tâm giúp việc đừng để thẹn cho ta, đừng để lo cho ta. Lại dụ các sứ thần rằng: quốc thư nên đệ tới quốc trưởng, chớ để cho người đương sự làm lấp liếm đi. Khi đến nước ấy thì trước hãy hỏi xem quan của họ người nào được việc, nhớ nói họ không nên chuyển ủy cho người thông ngôn, ngõ hầu mới được nên việc. Vả lại sứ thần là thay mệnh lệnh của vua, sang sứ nước Thanh thì theo lễ nước Thanh, sang sứ nước Phú thì theo lễ nước Phú. (Sứ thần của Tây dương sang sứ nước ta, chỉ làm lễ đứng vái cúi đầu) cẩn thận chớ có cúi lạy để đến nỗi làm nhục quốc thể. 3 sứ thần bèn vâng mệnh đến Gia-định ở 9 ngày, rồi cùng sứ thần 2 nước vượt biển.

Nêu thưởng cho các người tiết phụ ở Quảng-ngãi, Bình-định. (Quảng-ngãi: là Vũ Thị Chẩn, Bình-định là Nguyễn Thị Cara, Ngô Thị Mai, Hoàng Thị Khuê, đều thuộc về hạng thứ).

Vụ chiêm năm ấy ở 8 tỉnh đạo ở Nam, Bắc-kỳ (Quảng-ngãi, Phú-yên, Khánh-hòa, Thanh-hóa, Hưng-yên, Nam-định, Thái-nguyên, Quảng-yên) lúa ruộng đều được

https://tieulun.hopto.org

mùa. Ngoài ra chỗ nào có bị tai thương, thì thuế tô đều chiếu hạng tha giảm có thứ bậc khác nhau. Thừa-thiên, Hưng-hóa, số thóc phải thu nộp lại cho chiết nộp bằng tiền. Bắc-ninh, Hải-dương, Sơn-tây có giặc tàn phá, những ruộng bỏ không cấy được cũng chia ra từng thành tha thuế và triển hạn.

Thừa-thiên, Quảng-trị, Định-tường thỉnh thoảng có phát ra bệnh lệ khí (từ năm trước đến nay) sai đều cho thuốc để chữa trị và cứng lễ, ai chết thì cấp cho tiền tuất (Thừa-thiên, Quảng-trị vừa đàn ông đàn bà hơn 3.600 người, Định-tường vừa đàn ông đàn bà 1.670 người). Về dân trong sổ sau cũng chuẩn cho triển hạn điền tục đều theo như lệ.

Tháng 6, Trương Đăng Quế tuân theo dụ trước (khi trước về trị sĩ, vua dụ ở trước mặt rằng, có thấy nghe sự gì hay tình nghĩ được điều gì, thì bất thần đệ tâu lên). Có tâu lên được 5 điều về tình nghĩ ra được: — Về đường lối trị nước, điều cần nhất không gì bằng việc dùng người. Hoàng-thượng từ khi ngự trị tới nay, thông minh, nhân hiếu, tiếng đồn khắp thiên hạ. Thường tự ví mình với vua Văn-đế nhà Hán, vua Nhân-tông nhà Tống, thần trộm lấy làm đúng thế, không phải là quá khen vậy. Thế mà nước chưa được thịnh trị là vì sao? Há chả phải cách dùng người chưa được hết chăng? Văn-đế dùng một Trương Thích Chi mà việc ngục tụng được công bình, dùng một Chu Á Phu mà việc quân chính được nghiêm túc, dùng một Thân Đồ Gia làm tướng, mà ở cửa không có người vào yết riêng, trong triều ngoài nội đều yên tĩnh. Đời vua Nhân tông, người quân tử đầy triều, võ thì có bọn Tào-Vĩ, Địch Thanh, Vương Đức Dụng; mà văn thì có bọn Vương [Tăng] Hán [Kỳ], Phạm [Trọng Yêm], Phú [Bật] nối nhau làm tướng, trong nước đến được trị an, cũng

https://tieulun.hopto.org

là bởi đó. Tuy rằng đời sau người toàn tài có ít, nhưng nhân tài của một đời cũng đủ để làm xong công việc cho một đời, trong nước chưa từng không có nhân tài bao giờ. Huống chi, ngày nay mọn Tây cùng bọn Tây dương giảng-hòa, mà trong lòng tàn bạo, vẫn giữ tính hung tợn, phương bắc tuy trộm giặc đã im, mà dân còn ly tán, chưa được yên ở cả. Về chính sách tự cường tự trị, chớ nên vội quên, thì một khoản dùng người thực là việc khẩn yếu. Xin hoàng thượng cần thận kén chọn tùy tài giao việc. Quan đứng đầu ở các Bộ, Viện, các viên tổng đốc, tuần phủ cần được người trong sạch siêng năng xướng suất cho kẻ dưới thực lòng vì nước, làm việc công quên việc riêng; thống quản các doanh thì chọn người nào tài nghệ hơn người khéo vỗ về quân lính, và đã từng trải hàng trận, cất nhắc lên mà dùng. Không nên lạm dụng những bọn nói năng khéo léo, bôn xu lanh lẹ. Đã dùng được người giỏi, thì phàm những việc nhỏ giao hết cho họ làm, mà bắt buộc phải có thành hiệu. Hoàng thượng chỉ giữ về đại cương, coi ai hay hay dở, công hay lỗi, mà thưởng phạt để cho người biết việc đáng khuyên đáng răn, đều hết lòng với chức vụ, thì mọi việc lo gì là chẳng xong, mà công hiệu trị an, tất vượt qua nhà Hán, nhà Tống xa vậy. Việc gì phải nhọc lòng khổ nghĩ, ngày xem giấy tờ kiện cáo, lặt vặt nhỏ mọn, mà thay việc làm cho trăm quan làm gì?

Trước đây thần từng nói đến việc hoàng thượng chưa có điềm ứng sinh hoàng tử, nhưng hoàng thượng bảo thần, là rồi sau tất cũng có. Thần trộm lấy làm mừng, ngày đêm mong mỏi. Tới nay chưa thấy điềm gì, thần rất lấy làm lo. Đó cũng là gốc lớn của nhà nước vậy. Khi thần ở Kinh, kinh thấy... Hoàng thượng ta siêng lo mọi việc, xem và phê tập tấu, ngày không hết việc, rất

https://tieulun.hopto.org

là khó nhọc, còn về phương pháp di thần dưỡng tinh, chưa rỗi nghĩ đến. Về khoản nói trên, thần càng mong hoàng thượng bận về lúc cầu hiền, mà thong thả về lúc đã chọn được người, để mà di dưỡng tinh thần, ngày được khang kiện, đã có thể nhờ sức khỏe để mưu việc trị nước, mà điềm ứng sinh hoàng tử, cũng tất có thể được. Mối tình tha thiết ấy không thể lúc nào không nghĩ đến.

Về chức huyện lệnh, là viên quan rất thân với dân, thực không nên quên điều đó. Thần trộm thấy các tôn sinh, ấm sinh, giám sinh, vừa tới niên lệ được bổ đã phân phát về làm hậu bổ ở các tỉnh. Đem người chưa từng trải việc bao giờ mà ủy dùng vào việc trị dân, thì không khỏi dư luận chê là chưa học cầm kéo mà đã học cắt gấm, mà đời sống của dân lợi hại thế nào, không giúp ích được gì. Khoản ấy nghĩ nên: phàm người nào đến niên hạn, theo lệ xét hạch, chia bổ về các bộ, viện, khiến cho tập biết chính trị, đợi 1, 2 năm sau, do thượng ty xét, người nào có thể làm chính trị được, thì tư giao cho bộ Lại phân phát, gặp có chỗ khuyết thì theo thứ tự mà bổ, mới có thể khỏi bỡ ngỡ sơ suất, mà có thực dụng.

— Hiện nay tài dụng hơi thiếu hụt, ngày xưa có Tuyên tông nhà Minh cho quan lại quân dân nộp gạo chuộc tội, vua Càn-long nhà Thanh cũng nói: « vàng để chuộc tội » đó cũng là ý nghĩa của người xưa thương kẻ bị tội. Thần trộm nghĩ khoản ấy đáng nên phân biệt kẻ tội nặng tội nhẹ, kẻ tình nguyện, kẻ không tình nguyện, châm chước bàn định mà thi hành ngõ hầu người có tội khỏi bị giam lâu, mà nhà nước chi dùng cũng nhân đó mà được dồi dào, so với việc quyên nộp được bổ quan tưởng cách này có phần tiện hơn.

https://tieulun.hopto.org

— Binh các vệ ở Kinh, mỗi vệ đều chỉ có 400 người thôi, đó là nên làm tạm thời, chứ không nên dùng làm phép thường mãi mãi được. Trước từng tuân theo sắc chỉ bàn định châm chước đổn bổ để sung số của vệ, nhưng vì đình nghị bác bỏ không làm. Nay vâng sắc chỉ lại sai bàn lại, chửa biết đã bàn xong chưa? Nhưng đó cũng là việc quan hệ đến việc binh, nên trong một thời gian là phải. Đến như việc tỉnh giảm quan lại, thì năm trước thần đã có kiến nghị tâu bày, nay không nói lại nữa thêm thừa. Duy người xưa có nói rằng « muốn cho quan được thanh liêm, không gì bằng bớt người làm việc mà thêm lương », cũng là rất đúng. Nhưng việc có bớt đi thì người mới có thể bớt được, mà muốn cho việc bớt đi thì quan cần phải được người giỏi, quan được người giỏi thì đường lối trị nước, tưởng đã được quá nửa vậy. Còn mọi việc nhỏ, giản hoặc có việc nên làm, nhưng không quan trọng lắm, không dám tâu lên hoàng thượng nghe thêm phiền.

Vua mở xem một điều thứ nhất, phê rằng: biết người là việc rất khó, trẫm từ lâu đã nghĩ kỹ vẫn chưa được cách gì, nên bảo lại ta rõ ràng, thực là việc rất cần thiết, ta rất mong mỏi vậy. Điều thứ hai: Vua phê bảo: chỉ nhờ ơn trên ban cho, may hoặc có chăng? Còn từ điều thứ ba trở xuống, vua phê bảo: có thể dùng được. Giao cho đình thần xét bàn thi hành.

Phạm Suy là cai tổng tổng Tự-tân Ninh-bình giam ngầm rồi giết chết người đạo trưởng. Tỉnh thần là Vũ Văn Cận, Dương Doãn Am xử án tâu lên giấu bỏ 2 chữ « đạo trưởng » đi. Việc ấy phát ra. Vua nói: tên kia quả là trái mệnh làm bậy, thì cứ nói rõ tội danh của nó cũng không hại gì, để cho người khác biết mà sợ phục, sao phải tư túi che giấu, để cho lương giáo sinh

https://tieulun.hopto.org

ra thù oán nhau. Văn Cận, Doãn Am đều bị giáng cấp. Nhân thế dụ rằng: dân đen theo đạo cũng là con đỏ của triều đình, nếu ghét bỏ quá lắm, giết hết sạch cả, chỉ tổ gây ra hấn khích hại đến khí hòa, không phải là cách yên dân. Các địa phương nên khéo thể theo mà làm, không buông lỏng, không bó buộc, khiến cho biết kính biết yêu, để giữ cho toàn sự sống.

Thự thượng thư bộ Lễ là Vũ Đức Nhu vì già ốm dâng sớ xin về hưu. Chuẩn cho lấy hàm tham tri về hưu dưỡng.

Cho tuần phủ Thuận—Khánh là Nguyễn Hữu Cơ thự thượng thư bộ Lễ; chưởng vệ quyền chưởng Hữu dực doanh Vũ-lâm là Lê Sĩ thay lĩnh chức tuần phủ. Hữu cơ đến Kinh, xin về thăm quê, đã hơn một tháng vào yết kiến.

Vua hỏi về kế sách bắt tên giặc Minh giặc Đạc. Thưa rằng: Cát-bà rất hiểm khó, nghĩ, nên có 2 đạo quân thủy: 1 đạo ở Hải-dương; 1 đạo ở Quảng-yên, nương tựa nhau mà nghiêm cẩn phòng bị. Khi gặp có giặc nổi lên, tùy nghi đánh dẹp, đợi lúc giặc lương hết thế cùng, mới có thể đánh giết hết được.

Vua lại hỏi: các tỉnh biên thùy có giặc tụ họp không? Thưa rằng: Tuyên-quang có giặc Thạc chiếm giữ Tụ-long, Bảo-lạc, cùng với người Mèo, người Xá, người Man đánh nhau với quan quân. Nên phủ dụ người Xá, người Mèo cùng với quan quân hợp đánh, tưởng có thể giữ được yên ổn.

Mùa thu tháng 7, Man Thạch Bích (thuộc Quảng-ngãi) đốt cướp dân Kinh, đón chặn đường trạm, giết quân đến ban làm việc. Lãnh bố chính sứ Hà-tiên là Nguyễn Văn Học đi qua Quảng-ngãi, dâng sớ nói: tôi từng trị nhậm phủ huyện này, hơi có biết rõ tình tình

https://tieulun.hopto.org

người Mán, xin ở lại đây giúp việc, việc xong rồi sẽ đi nhậm chức. Vua y cho. Rút lãnh binh là Phạm Biểu, viên bị cách chức là Đỗ Đệ về Kinh. Văn Học rồi sau xin đi đánh giặc. Vua cho là hiện khi ấy đã sang mùa thu hành quân đã khó, mà việc đánh bắt kiểm chế bọn Mán kia, lại nên lấy cách giữ làm cách đánh. Sai Văn Học tới nhậm chức, lưu viên bố chính là Nguyễn Tăng Tín ở lại để làm. (Khi ấy đổi bổ Tín về Kinh nhưng chưa đi).

Định-viễn công Bính mất. Vua thương công là người trung hậu, trong sạch kiệm ước. Vì công chết nghỉ chầu 3 ngày. Tặng làm Định-viễn quận vương, cấp cho 10 mẫu ruộng để thờ cúng.

Năm ấy, từ Quảng-trị, Quảng-bình trở vào Nam, đến cả Thanh-hóa, Nghệ-an, Ninh-bình, Hà-nội, Nam-định, Bắc-ninh, Sơn-tây, Hải-dương, Cao-bằng bệnh dịch lệ thình thoảng phát ra, đều chẩn tuất cho. Tháng ấy, trong kinh kỳ lại có bệnh dịch lệ. Vua nghe nói những dân nghèo chôn cất người chết phần nhiều để bộc lộ. Sai phủ thần chẩn tế một đàn.

Chưởng vệ lãnh đề đốc Sơn-tây tước Tân-phúc bá là Phạm Hữu Xuân mất. Trước đây, Nguyễn Bá Nghi nói Hữu Xuân là người có tài làm tướng, xin cùng giúp làm công việc. Vua bảo rằng: tướng tài là khó kiếm được, trẫm đâu có tiếc, nhưng mà người giữ quyền ở nơi biên khẩn không chuyên, thì lấy gì mà bảo cho người dưới giữ phép. Chức đề đốc cũng là chức quan trọng, vỗ yên, phòng giữ, sửa sang mọi việc lớn đều có thể cùng giúp bàn. Đến đây Hữu Xuân chết, vua sai quan đến tế và cấp cho hậu. Truy tặng chức thống chế.

Thượng thư bộ Hộ là Hoàng Thu (đồng tiến sĩ, người Thừa-thiên, nguyên có bệnh xin về nghỉ) mất. Ban cho

https://tieulun.hopto.org

thêm 2 cây gấm Trung-quốc, 3 tấm sa màu, vải lụa mỗi thứ đều 15 tấm, tiền 500 quan. Phủ thần khâm mạng đến tế.

— Sai đưa thư sang châu Khâm nhờ tra bắt những kẻ giúp bọn giặc (Ước và Đạc).

Tháng 8 An-giang, Hà-tiên, Vĩnh-long, dân khó kiếm gạo ăn. Sai phát thóc kho để phát chẩn. Vua nhân dụ rằng: 3 tỉnh này thóc gạo nhiều nhất trong nước. Gần đây có loạn ruộng bỏ hoang gạo giá đắt, đường sá ngăn trở, tình dân đau khó, khó biết khắp được. Nay việc phòng bị đã hơi thư, dân dần dần trở về yên ở. Nên đông dã việc cấy lúa trồng dâu, liệu cho dân dõng trở về cày cấy. Tỉnh thần An-giang là bọn Lê Đức tấu xin đi quyên để cứu giúp. Vua bảo: từ Quảng-nam trở về phía nam, tài lực của dân đã hết, nay lại đi quyên, thành ra làm khổ cho dân. Không cho.

Năm ấy, Bình-định, Khánh-hòa, Quảng-bình, Lạng-sơn, Hải-dương bị đói, đều chẩn cấp và bán thóc cho dân, cũng hoặc có chỗ đi quyên rồi lượng thưởng cho.

Định rõ lại mức thưởng cho những người quyên nộp tiền thóc. (Ai quyên nộp tiền thóc, gỗ, đồng sắt, thì tham xét vào lệ năm Tự-đức thứ 12, thưởng cho phẩm hàm, áo mũ, biền ngạch, thẻ-bạc và xét người nào có tài văn võ, tình nguyện ra làm việc thì ân bổ).

Thanh-hóa, Ninh-bình, Nam-định, Hải-dương, Hưng-yên, Quảng-yên, Hưng-hóa bị bão, đều cho tiền chẩn tuất.

Tiết Vạn-thọ. Theo lệ trước, phàm gặp ngày khánh tiết vạn thọ và ngày tết Nguyên đán, gia ân miễn tội giáng phạt cho các quan vì việc công làm lỗi. Đến đây, vua lo rằng ân miễn luôn luôn, người không có lòng

https://tieulun.hopto.org

sợ, thì công việc lại nhiều lầm lỗ. Bèn đổi định, 1,2 năm mới tâu xin một lần. Lại vì cớ Sơn-tĩnh quản công là Miên Lương; Lạc-biên quản công là Miên Khoan Mỹ-lộc quản công là Hồng Tiệp, gần đây nhân bị bệnh dịch lệ nối nhau mà chết, sai đình ca nhạc tiết ấy.

Mới đặt trường thi hương văn, võ ở An-giang. (Lấy sang năm là năm giáp tí bắt đầu mở khoa). Dụ cho các cử nhân, tú tài ở Nam-kỳ người nào tình nguyện ra làm quan, thì do tỉnh Vĩnh-long, Bình-thuận cấp cho đi tam về kinh; ai xin tới chỗ gần để sai phái, thì do tỉnh Vĩnh-long, An-giang tư bổ.

Tháng 9, tàu của nước Phú vào cửa biển Bình-thuận, đo lường sâu nông. Vua sai quan coi tàu lớn ở Viện gửi thư cho tướng nước Phú nói: từ nay có tàu thuyền đi lại cửa biển nước ta, nên tường quan địa phương biết, để khỏi sinh điều ngờ vực.

Sai các quan bàn tâu các chính lớn kế lớn. Dụ rằng: đời xưa, thánh như Nghiêu, Thuấn còn đặt trống cho người đánh để can ngăn, treo biển gỗ cho người viết để chê bai, thông suốt tai mắt của bốn phương, để thấu hiểu tình dân chúng, giúp cho việc chính trị, huống chi các bậc vua đời sau ư? Ta đức ít lỗi nhiều, kiến thức không rộng, không lấy gì mà dựng nên bình trị, chuyển yếu làm mạnh được. Mỗi khi tự hỏi lòng, biết là có kém thiếu; mà các quan ở kinh chỉ biết vâng làm giấy tờ, ngày không rỗi nghỉ. Đến như chước lớn về việc quân việc nước, tiến người hiền tài bỏ kẻ không tốt, thì chưa từng làm được việc gì. Còn các quan ở các tỉnh ngoài, cũng chỉ noi lệ thường làm mọi việc, mong sao cho ít lỗi là được. Đến như làm nên việc lợi trừ bỏ việc hại, những chính sách lớn làm cho ta yên người phục, thì chưa từng bàn đến. Tức như các

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

quan viên hiện làm việc ngày nay, phần nhiều chưa làm đủ chức vụ. Việc chi dùng của nước còn thiếu, binh vệ chưa mạnh, binh ngục chưa thanh thỏa, thợ làm còn thiếu, há chẳng phải là trách nhiệm của các bộ Lại, Hộ, Binh, Hình, Công ư? Cướp giặc chưa dẹp yên, lương giáo chưa yên ổn, binh lương chưa đầy đủ, kiện tụng chửa giảm bớt, há chẳng phải là trách nhiệm của các quan địa phương ư? Đều nên gia công cố gắng, để làm vẻ vang cho chức vụ của mình, đó là lòng ta rất mong mỏi vậy! Và lại ngày nay phép cũ sẵn có, tuân theo mà làm cũng đủ đến thịnh trị. Duy có sửa việc thiên lệch chữa việc tệ hại phải tùy thời mà dung đặt. Chuẩn cho các quan trong ngoài văn từ ngũ phẩm và huyện châu huấn giáo, võ từ lãnh binh trở lên, nếu ai có biết được công việc cần kíp hiện nay, quả có thể làm cho lợi nước yên dân, mạnh quân yên giặc các việc lớn kể lớn nhỏ thế thì cho lấn bậy, đợi ta chọn lọc đem ra thi hành, may ra có bổ ích cho việc làm, đừng nói phiếm, đừng giấu giếm. Nếu không phải là việc quan thiết, thì đừng hưởng ứng một cách miễn cưỡng.

Giặc ở sông nước thuộc Hải—Yên, từ khi thua ở Hà-nam, đem hơn 500 chiếc thuyền chia đậu ở vùng Cát-bà và Đồ-sơn. (bọn ngụy Minh, ngụy trung quân Ước, ngụy tiền quân Đạc, ngụy tả quân Đức, ngụy phó tả quân Lộc, ngụy đề đốc Bành, ngụy hữu quân Cầm, ngụy hậu quân Kỳ và bọn Tô Phụng, Tô Tàm). 2 lần gặp gió bão (vào tháng 5 tháng 8 năm ấy bị gió bão) nhiều thuyền bị đắm vỡ, tên giặc Đạc rồi sau bị chết. Đề đốc là Lê Quang Tiến, hộ lý tuần phủ là Bùi Huy Phan cho rằng thắng đánh vào sào huyệt của giặc, có thể thành công. Bèn chia đường mạo hiểm tiến quân. Không ngờ viên biển đạo Hậu quân là bọn

Khổng Trung, Phạm Do gặp quân giặc đến đánh, chạy trước; Trung, Tiến 2 đạo bị giặc đánh áp lại, Quang Tiến, Huy Phan tự gieo mình xuống biển (phận biển Cát-bà) chết. Vua cho Quang Tiến, Huy Phan là người được việc, rất tiếc, đặc biệt gia ơn hậu cấp cho tiền tuất, mà trị tội nặng những kẻ bỏ chạy trước. (Trung, Do bị tội chém).

Sai chưởng vệ quyền chưởng doanh Thần cơ là Hoàng Thành sung làm đề đốc quân thứ Hải—Yên; Hồng lô tự khanh tham biện quân sự là Văn Đức Khuê lãnh bố chính sứ Quảng-yên, bộ lý tuần phủ tỉnh ấy, vẫn sung chức tán lý.

Lại cho Tôn Thất Tuấn quyền giữ doanh Thần cơ.

Khi ấy bọn giặc lương hết, đem hơn 10 chiếc thuyền từ Đồ-sơn (thuộc Quảng-yên) chở vào phía nam đến núi Di-sơn (thuộc Thanh-hóa) đón cướp thuyền buôn. Một chiếc thuyền của giặc Lộc bị quân đi tuần ở cửa lạch Triều đuổi bắt, thuyền bị đắm vỡ, Lộc chết đuối, bắt được ấn của giặc, (khắc chữ «Tả quân nguyên soái chi ấn»), cờ trống và bọn lũ của giặc 11 người. Còn các thuyền khác chèo vào cửa lạch Bang, giết quan quân 18 người, cướp 2 chiếc thuyền vận tải, kết đoàn mà đi về phía nam. Những thủy thủ ở troug thuyền giặc Bành (ngụy đề đốc tên là Nguyễn Đình Bành, em ruột tên giặc Ước) quay lái chở về bắc. Mắc cạn ở xứ Đá ong. (Trước đây Bành ăn cướp thuyền buôn, rồi dời ngồi sang thuyền ấy, người chủ thuyền ấy vì ốm mà được thoát nạn, bèn bắt thủy thủ thuyền ấy là Nguyễn Phú, Nguyễn Đoán, Trần Thanh cầm lái thuyền. Khi ấy gió nam to, bọn Phú nhân đêm bèn quay lái chở vào chỗ cạn). Bọn người thủy thủ lên bờ cả một loạt, báo cho quan biền và đoàn phu ở đó

https://tieulun.hopto.org

cửa Biện-sơn hợp sức bắt được giặc Bành và bọn lũ 8 người, cùng súng lớn nhỏ, dao mác, tiền bạc các hạng. Vua sai lấy số bạc bắt được ấy đem thưởng chung cho mọi người và thưởng thêm cho bọn thủy thủ. Giữ tên giặc Bành ở nhà ngục tỉnh Hải-dương sai làm kế phản gián (dụ sai làm thư gửi cho tên Ước giết tên Minh về qui thuận triều đình cùng được quan tước, nếu không thành, cũng có thể làm cho 2 tên ấy ngờ vực nhau). Một chiếc thuyền của giặc Kỳ (tên là Trần Duy Kỳ, ngụy xưng là Bắc-kỳ thống chế, thống lãnh Hậu quân) gần 100 người (Ngụy lãnh binh là Nguyễn Gia, tiền mục hơn 10 tên, bọn lũ 60, 70 người) đến phận biển huyện Kỳ-anh (thuộc Hà-tĩnh) bị quan và tinh lệ nha huyện ấy bắt được. Sai đem những tên nào đáng xử tội chém hãy giam lại ở Nghệ-an chờ án; bọn bất hiếp đi theo thì tha về.

Dỗn linh đồng mộ (220 người) ở Cao-bằng làm 6 đội, đặt người quản suất (vì tỉnh ấy linh ít, giặc còn lại chửa dẹp yên hết).

Mùa đông, tháng 10, ngày mồng 1, là ngày giáp tuất làm lễ đông hưởng. Vua sai Tông-thiện công là Miên Thẩm đi tế thay ở nhà Thế-miếu (1).

Vua cho rằng Quốc-tử giám là nơi đào tạo ra các người hiền sĩ, gần đây, vì nhà nước có việc, sự dạy học không được chuyên, lấy gì để thành tài thu được người giỏi. Sai cử những người nào học hạnh thuần bị, sung làm chức quan dạy học; sinh viên nào lười biếng thi thải về, chọn những người tư chất tốt chăm học thi sung bổ vào.

---

(1) Thế miếu: Miếu thờ từ Gia-long trở xuống.

https://tieulun.hopto.org

Khi ấy, việc quân nhiều, chi tiêu tốn, sai trong ngoài giảm bớt các việc không cần kíp.

Các tỉnh Nam, Ngãi, Bình, Phú, Khánh-hòa mưa to, bị lụt. Chẩn cấp và cho dân vay.

Núi Trụ (thuộc Phú-an) lở (vì lụt).

Tiền quân đô thống là Nguyễn Như Thăng mất, gia cấp cho 700 quan tiền và gấm nhiễu màu. Sai quan sở tại khâm mang đến tế.

Bình-định, Phú-yên, Khánh-hòa gạo đắt. Nguyễn Hữu Cơ xin cho 2 tỉnh Nghệ-an và Quảng-bình sức các hộ thuyền đi ra miền Bắc mua gạo chở về bán, để giúp gạo ăn cho dân. Việc giao cho bộ Hộ duyệt. Phúc tâu nói: các bang thuyền của Bắc-tào, hàng năm vận tải 2 lần, hoặc năm sau gặp ban phải tải, nếu cho chở đi bạt khác đong bán gạo không khỏi kiếm cớ để chậm trễ, sợ nhỡ kỳ vận tải. Xin tư cho các tỉnh từ Nghệ-an trở ra bắc, cứ các thuyền buôn hiện đậu ở đấy, cấp bằng cho đi đong nhiều gạo chở vào bán cho dân từ Bình-định trở vào nam, để lấy lời nhiều, miễn thuế thuyền cho. Các tỉnh khẩn đốc các thuyền đi tuần và các tấn thủ đều theo địa phận hộ tống, có thể không có sự lo bất ngờ nữa. Vua theo lời bộ tâu.

Mán động Nậm-bó (thuộc Thái-nguyên) vì có sự thù hằn họp dân man ở động Lũng-uy, đốt cướp dân động Thượng-giao, Thượng-hiệu. Nguyễn Văn Vĩ đóng quân ở chợ Dã, sai tri phủ Thông-hóa là Bùi Quang Huy đi đánh. Người man bèn đem bọn lũ đánh tan quân của Vĩ. Vĩ bị thương. Lãnh binh Thái-nguyên là Lê Tuân kíp điều động quân và voi, sai lệ theo quân của Quang Huy đến ngay để đánh, phá được giặc Man ở động Suối-tấm, chém được rất nhiều, bọn Man sợ về qui

https://tieulun.hopto.org

thuận. Tinh thần tâu nói: bọn man nga dại không biết gì, đã gia lấy uy, nên phủ dụ lấy nghĩa. Xin rút Vĩ về tỉnh điều trị, sai án sát là Nguyễn Hữu Điểm thay làm, vua y cho. Dụ rằng: nhiều cách mở bảo, khiến cho bọn kia bỏ thù oán đến chỗ thành thực, cùng yên phận làm ăn. Không đừng được mới phải dùng đến uy.

Thổ tr phủ Lai-châu (thuộc Hưng-hóa) là Điêu Văn Xanh cùng với suất đội thuộc châu là Điêu Chính Triều bới xấu lẫn nhau. Tinh thần là Phạm Thực sai tri phủ Điện-biên là Đào Xuân Quế điều đình. Rồi thì Xanh bỏ châu, đem ấn đi mất. Bèn phái cho thổ lại mục là Điêu Văn Thân, quyền nhiếp châu ấy, nhưng do viên phủ thống hạt kiêm trông coi. Rồi đem tình trạng ấy tâu lên. Dụ rằng: Chính triều vẫn cho làm việc nếu Văn Xanh trở về, không được bảo oan, phải theo lệnh quan xử trị, hoặc dụ về hoặc sai bắt, xét rõ phải trái, khiến cho đều phục tinh. Nếu hắn đã đi xa, không còn việc gì quan ngại, nên dùng cách không trị để mà xử trị, khiến cho kẻ ở lại cùng yên thì thôi.

Lang trung bộ Công là Trần Như Sơn đi công cán Quảng-đông. Vua sai các-thần truyền chỉ bảo rằng: lần đi này không phải chuyên về việc mua bán, nên để lòng hỏi kỹ công việc nước Thanh và tình hình các nước Lãng-sa, Xích-mao, mở cửa hàng buôn ở Quảng-đông, và trước đây người Tây dương đến nước ta gây chuyện, các nước khác từng có nghe biết, hay bàn bạc chỉ trích ra sao? Cốt được tình tường xác đáng, lại có cơ hội nào có thể giúp ích cho công việc được thì đều nên nghĩ kỹ ghi rõ, khi trở về tâu lại.

— Thuyền giặc ở Cát-bà đánh cướp ở phương bắc, theo ven quanh sông vào phủ Kiến-thụy. Tri phủ An-lão

https://tieulun.hopto.org

là Nguyễn Ngọc Chấn đón đánh không địch nổi bị chết. Đốc binh là bọn Đỗ Đức Thịnh, Ngô Nghè đến 2 xã Hoàng-kênh và Kiến-phúc đánh phá tan bọn giặc. Tổng thống là Nguyễn Tri Phương chia đánh ở giang phận 2 xã Cỏ-trai và Phấn-đường lại cả phá được bọn giặc, bắt được thuyền, súng và khí giới rất nhiều. Khi ấy binh lính ở quân thứ có hơn 5,000 người, sai điều động thêm lính ở kinh hơn 700 người theo đi quân thứ. Vua nhân thế dụ cho Tri Phương rằng: Khanh là bậc tôi trung tướng cũ, nên cố gắng thêm, đừng để kẻo dài ngày, cho trên dưới cùng lo.

Vua cho là: gần đây danh sách ghi công trạng, có tập ghi đến 6, 7 trận, hoặc hơn 10 trận, mà không chia nặng nhẹ, khó dễ để bàn công, phải đợi bộ thần cứu xét nghĩ định, e rằng bộ làm chậm trễ, để lỡ người lòng những mong mỏi; lại không phải là trọng quyền của người làm tướng mà khích lệ chí khí của quân lính thống nhất lòng người được. Bèn chuẩn định: từ nay trở đi, phàm khi đại thắng trận, chiếu theo lệ định việc nên tâu lên, thì từ tì tướng nhỏ cho đến binh dõng, nên thưởng gia cấp, kỷ lục, hoặc là ngân tiền, người nào nên được hạng nào; cũng là giáng phạt cách hiệu nên cho khai phục, khoan miễn như thế nào; chết tại trận, bị thương rồi chết, nên cho tặng tuất phiêu ấm như thế nào; thì do tỉnh thần thử thần tham chiếu với việc đã làm qua và lệ định, đều theo từng khoản mà bàn công, ghi vào trong tập đệ lên. Còn người nào nên thưởng ngân tiền, thì chuẩn cho cấp phát ngay trước mặt, cho hợp với nghĩa «thưởng không quá lúc bấy giờ». Còn thì phải đợi chỉ mới thi hành, để được chu đáo thỏa thiếp.

Trước đây, nguyên đốc học Định-tường là Phan Hiển Đạo (người ở Vĩnh-long, đỗ đồng Tiến sĩ, nguyên

https://tieulun.hopto.org

hàm biện tu lãnh chức đốc học, mộ quân chống nhau với Tây dương, được thưởng thăng hàm thị giảng, thương biện tỉnh vụ). Cáo bệnh về, bị người Phú bắt được, rồi được tha về. Phan Thanh Giản cho là cùng đi lại với người Phú, xin cách chức.

Vua cho là Hiền Đạo từng mộ quân đánh Tây dương, Phan Thanh Giản chủ hòa, nói chưa chắc đã đúng. Sai bộ cứu xét. Hiền Đạo nghe tin ấy, đến chỗ mồ cha tự thắt cổ chết. Bộ Lại bàn cũng như lời Thanh Giản, xin truy đoạt quan chức của Hiền Đạo.

Vua cho là tâm tích còn chửa rõ ràng, sai 2 tỉnh Long, Giang bồi cho xác thực, trả lời về bộ sẽ bàn. Đến đây, hai tỉnh ấy tâu nói: Hiền Đạo vì có bệnh đau tim, say tỉnh không thường, trước đây bị người Phú bắt giam, cho làm đốc học, viên ấy lấy cớ là có bệnh không nhận. Rồi sau được tha bèn đem cờ, bài, mặc quần áo Tây dương cùng đi lại với Tây dương, mọi lễ như thế. Bộ Lại cho là viên ấy tuy không theo Tây dương nhưng không biết tránh chỗ ở. Lại hành động như thế, tưởng cũng có phần xấu xin theo nghị trước.

Vua bảo: danh tiết của một người sĩ phu, ta rất lấy làm thương tiếc nên phải xét rõ tâm tích mới được. Lại giao cho đình thần xét lại, cũng như Bộ bàn. Bèn chuẩn cho truy đoạt chức hàm và bỏ tên trong sổ tiến sĩ, đục bỏ tên trong bia tiến sĩ đi.

Vụ mùa năm ấy, ở Thừa-thiên và 14 tỉnh đạo ở 2 miền Nam, Bắc: (Quảng-nam, Quảng-ngãi, Bình-định, Phú-yên, Quảng-trị, Quảng-bình, Thanh-hóa, Ninh-bình, Hưng-yên, Hải-dương, Sơn-tây, Bắc-ninh, Quảng-yên, Hưng-hóa) lúa ruộng tốt bội thu. Còn chỗ nào có thiên tai tổn hại thì đều chiếu hạng tha bớt cho thuế tô có thứ bậc khác nhau.

https://tieulun.hopto.org

Tháng 11, tha và triển hạn điền binh nộp thuế cho phủ Thừa-thiên và các tỉnh Trị, Bình, Nam, Ngãi, Nghệ-an, Thanh-hóa có thứ bậc khác nhau, vì bị điêu háo.

Cho nguyên tuần phủ Gia-định (về thăm nhà hết phép lại đến Kinh) là Đỗ Quang làm tả tham tri bộ Lại.

Thự thống chế lãnh tuần phủ Hà-tiên là Nguyễn Nhân về tri sĩ. Chuẩn cho thăng thụ thống chế thực hàm.

Sát hạch những người tài giỏi hơn người ở viện Hữu đãi-lậu. Trước dây, dụ sai cử những người tài giỏi hơn người: hoặc có đức hạnh đầy đủ có thể làm mẫu mực; hoặc có tiết tháo đoan phương, có thể đương nổi việc ủy thác; hoặc tài trí giỏi giang, có thể yên trong nước, phục người ngoài; hoặc việc chính sự tinh thông giỏi giang, có thể giúp cho nước giàu quân mạnh; hoặc giấy tờ, lời lẽ thông thảo sâu rộng, tải có thể đi sứ 4 phương, tự mình chuyên ứng đáp được; hoặc vừa giữ vững vừa đánh dẹp, có thể làm như cái mộc, cái thành để chắn giữ muôn dặm; hoặc tri, nhân, dũng gồm đủ, có thể làm đại tướng giữ tiết, việt (1) được; hoặc kỹ nghệ hơn mọi người, có thể làm viên tướng xung phong đánh giặc. Người nào có được một điều nào nói ở trên này, thì xét mà tiến cử ra, hay tự mình tiến cử lấy, đều cấp cho tiền ăn đường về Kinh. Tới nay, các người tiến cử họp ở Kinh (50, 60 người). Vua thân ra bài sách hỏi. Lại sai những người ứng cử về đức hạnh, tiết tháo, nhân tri dũng, đều phải khai trình về thực trạng biểu hiện trong khi ngày thường, xét hỏi thong thả, không cứ gì trong một ngày. Rồi

---

(1) Tiết: phù tiết, tức là con so. Việt: phủ việt là búa lớn búa nhỏ. Ngày xưa khi cất làm đại tướng, thì vua trao cho dấu con so và búa lớn búa nhỏ, tỏ ra ý được chuyên làm việc.

https://tieulun.hopto.org

sau, vua dụ thị thần rằng: lần này các người ứng cử trình bày các khoản, khó thi hành được; cũng có người lời nói không thông, khó định việc lấy bỏ. Chỉ lấy lời nói mà dùng người, sợ không phải là phép hay. Nên họp bàn, nếu có phương pháp gì, lại xét lại cho được thực tài, thì trù tính làm bản tâu lên để giúp ta những điều chưa nghĩ đến. Rồi cấp tiền cho những người ứng cử ấy hãy về, đợi chọn.

Lại dụ cho thị thần rằng: Các người tâu nói về dân tình lại tệ rất nhiều. Các quan có ý kiến gì, cứ trình bày trước mặt ta, không nên ẩn giấu. Trần Tiến Thành thưa rằng: Lại tệ không thể nào không được, nhưng tỉnh, phủ, huyện được người giỏi, thì bọn nha lại, tổng lý không thể làm bậy được. Vua nói: các quan làm chân tay cho ta, các quan có quyền nói làm tai mắt cho ta thấy có điều gì có hại đừng giấu, mà không nói, việc gì có ích cho dân, thì đừng ngại khó nhọc mà không làm, mới phải. Bấy giờ, dụ cho các tỉnh-thần xét các viên phủ, huyện xem ai tốt ai xấu. Sau này, tổng đốc Hà—Ninh là Tôn Thất Hàn tiến cử Nguyễn Ban (tri phủ Ứng-hòa) là người thanh liêm, tài giỏi, chăm chỉ, được việc xuất sắc hơn cả. Còn người khác thì không nói gì đến cả. Vua nói rằng: lời dụ rõ ràng, trừ bỏ kẻ xấu, nêu rõ người hay. Các ý đã đủ. Thế mà chỉ cử một người xuất sắc, lại không tỏ bày thực trạng, mà bọn quan tham lại một không chỉ trích ra một ai. Đã không biết kẻ không tốt, thì sao biết được người hiền.

Nhân thế lại dụ cho cả trong ngoài rằng: Nay mối tệ của quan lại rất nhiều, nhân dân cùng khổ trộm cướp nổi dậy, chưa chắc là không bởi tại đó. Dân thì sợ phiền mà không tố cáo, quan thì vì nể nhau mà không nói ra, thì ta căn cứ vào đâu mà biết được, mà

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

oán thì đổ về cho ta, muốn cầu cho nước được trị, thật là khó lắm. Các tỉnh thần các ngươi phàm quan lại trong thuộc hạt có ai thanh liêm tài giỏi, hay gi tham ô, thì xét thực chỉ tên tâu lên. Các quan to đồng sự, cũng được cử hặc lẫn nhau, hoặc tỉnh bên cạnh hay tỉnh khác có nghe thấy sự gì, cũng cho trích phát ra quan ở Kinh thì có viện Đô sát hoặc quan đồng sự ở biệt nha cũng thế. Nếu bị người khác trích ra tâu lên, thì chiếu theo lệ « tuần tì » [tức là bênh nhau che chở] mà trị tội. Quyết không làm queo pháp luật.

Kỳ xét án mùa thu năm ấy, các hạng tù cộng 83 tên phạm, xử chém 3 tên còn thì giam hậu, giam tội phát đi quản lưu đều có thứ bậc khác nhau. (Trảm giam hậu 33 tên, giảm tội phát đi làm quân 37 tên, thu bạc chuộc tội phát đi lưu 12 tên).

Tháng 12, sai đình thần cử ai là người bổ làm chức chính khanh trong kinh, tất phải có thể giúp việc chính trị làm cho nước được mạnh ; và ngoài thay làm chức coi giữ địa phương ở biên thùy, tất phải làm cho khỏi lo về sau. Ngự sử là Đặng Xuân Bảng, Vũ Khoa đều nói : thượng thư là chức gần ngang với tể tướng của triều đình, tổng đốc, tuần phủ là bậc trọng thần ở nơi phiên khẩn, mà phải do người đề cử, há không tự thẹn trong lòng ư? Vua quở rằng : công cử há phải là việc thường hay sao?

Cho thự thượng thư Lễ bộ là Nguyễn Hữu Cơ lãnh chức tuần phủ Thuận—Khánh ; Lê Sĩ đổi về kinh lại quyền trông coi Hữu dực doanh Vũ lâm.

Dụ rằng : nơi này một là giáp gần người Tây dương cần nên tiếp đãi đối đáp, không nên gây chuyện, không nên hùa theo có việc gì quan ngại, thì làm bẩm tâu lên tuân chỉ mà làm ; một lá bờ biển dài suốt, dân có ít

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

đất bỏ hoang, nên phải đôn đốc việc trồng cấy, súc tích lương thực cho đủ sẵn để phòng bị lâm thời lấy dùng.

Cho tổng đốc An — Tĩnh là Vũ Trọng Bình đổi bổ làm thượng thư bộ Hộ kiêm làm công việc bộ Công. Tuần phủ Hưng-yên là Hoàng Tá Viêm hộ lý tổng đốc An—Tĩnh sung làm tán lý quân thứ Hải-yên Phan Đình Tuyển thăng lãnh tuần phủ Lạng—Bằng (rồi sau chuẩn cho vẫn lưu lại quân thứ Hải-yên, đợi khi quân thứ ấy rảnh việc sẽ đi nhậm chức); đề đốc An-giang là Ngô Đình lãnh tuần phủ Hà-tiên; nguyên lãnh đề đốc Thanh-hóa là Vũ Thưởng lãnh đề đốc An-giang.

Vua lo là việc cấm đạo đã xóa bỏ rồi, dân ta sẽ tập nhiễm quen thói. Sai bàn cách để giáo dục cho dân khỏi mê tín. Lễ thần xin đặt chức hương-thân. (Chọn những hưu quan hoặc tú tài, sĩ nhân trong làng tuổi từ 50 trở lên, ngày thường có học hạnh người cả một làng vẫn tôn trọng. Nếu làng nào không có hạng người ấy, thì lấy người tuổi nhiều, thuần hậu, tin thực hỏi biết sự lý sung làm chức ấy để giảng rõ các điều dạy bảo. Lấy việc cảm hóa được nhiều hay ít mà định mức thưởng (hàng năm cứ đến tháng quý chuyên giảng các điều dạy bảo, không dự đến việc làng, cốt cho nhiều người cảm hóa, không theo đạo). Vua y cho.

Sơn-tây, Hà-nội, Nam-định, Ninh-bình, Thanh-hóa, Nghệ-an, trải mấy tuần hiếm mưa. Thị lang bộ Hộ là bọn Nguyễn Chính (khi ấy Trọng Bình chưa về) dâng sớ nói: vì việc hình ngục để chậm đọng, đến nỗi trời nắng mãi, từ xưa đã có. Xin do bộ Hình tra xét số tù phạm hiện giam ở các tỉnh Bắc-kỳ, người nào không may can về làm chứng, hay việc kiện tụng tầm thường, đều phải xét xử ngay cho chóng xong. Vua y theo. Lại

https://tieulun.hopto.org

sai còn có việc gì nên làm thì làm cốt sao cho hết chức vụ.

Mới đặt chức tiểu-phủ sứ ở cơ Tĩnh-man tỉnh Quảng-ngãi. Phàm các việc quan hệ đến sự phòng giữ dẹp giặc, thăng cử, chọn thải, lấy lương gọi lính, sát hạch, thì cùng bàn với chánh phó lãnh binh chuyên coi một nha mà tâu hoặc tư. Lấy người hạt ấy là Nguyễn Tấn lãnh chức ấy.

Tấn trước đây thự Án sát Thái-nguyên, khi ấy quân thứ Thái-nguyên dần yên, nghe tin bọn ác man hung hăng, dâng sớ xin về bàn bạc để làm, trong 1, 2 năm có thể xong được. Vua thấy thế giặc Man có phần cần cấp hơn, bèn y cho. Đến đây, chuẩn cho thăng hàm thị độc sung lãnh chức ấy, cấp cho ấn quan phòng bằng ngà.

Tấn đăng bày phương lược: (một: việc đánh giặc vỗ dân cần làm những việc khẩn cấp trước. Về 3 huyện mạn thượng du, phàm những dân ở linh tinh, tiếp gần với địa phận núi thì, tham chước theo lệ của Lang-sơn đoàn kết các dân ở cõi ven một hay hai khu, đều đào hào đắp lũy, cổng ngõ cho bền vững. Nếu có lấn vào ruộng đất của ai thì trừ thuế cho. Còn 1, 2 nhà nghèo, ở riêng một nơi hẻo lánh, thì khuyên người giàu quyên cấp cho dỡ nhà dời về trong khu; còn về đất ở thì không cứ là đất công hay đất tư đều cho làm nhà để ở. Các viên phủ huyện phụ làm việc ấy, liệu xem nơi nào hơi đông người thì bắt đầu làm ngay, nơi nào điêu háo, thì phái quân đến phòng giữ ngăn chặn, dần dần tiếp tục làm, để thư sức dân. Những đồn bảo nào cách xa không tiện, và khí độc rừng núi hơi nặng, thì bỏ bớt đi, chọn nơi nào xung yếu cùng dân liên tiếp, thì dời đồn đến đấy, chia ra canh phòng,

TÌMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

cho tiện việc tiếp ứng. Hiện số binh đinh có hơn 3.600 người, chia làm 3 thành, một thành tha về sổ dân, cùng dân đoàn kết. Mỗi huyện đều đặt người đứng đầu cai quản, gồm với những người đầu mục đã đặt cũ, bắt dân đi tuần để ngăn chặn. Nếu có muốn xin đồ binh khí, thì liệu chế làm mà cấp cho. Còn việc thưởng phạt thì tham xét, như trước mà thi hành. Còn lại 2 thành là 2.400 người thì đồn làm 6 cơ, mỗi cơ 8 đội, mỗi đội 50 người, cứ chiếu đồn bảo mà phòng giữ, cùng dân cùng tiếp ứng. Còn khiếm 2 cơ, đợi khi triền hạn đã hết, sẽ đồn bổ thêm, nhưng thường xuyên chi lương. Còn các sĩ, thứ nếu có ai tình nguyện đứng mộ theo đi quân thứ, thì y theo lệ chiêu mộ ở Bắc-kỳ năm ngoái. Con người dân đi dắt dủ người Nam làm bậy, cho kẻ nào ra thú tội được bổ dùng gắng sức báo hiệu. Nếu cố ý phạm phép, bắt được đem chém ở trước lũy. Còn hộ huộn có phạm tội, thì lấy theo tội nặng nhẹ mà xét xử).

Lại xin cho Kiều Lâm (người Quảng-ngãi đỗ đồng tiến sĩ) thự hàm thị giảng, sung làm bang biện ở quân thứ Quảng-ngãi. Vua đều y cho cả.

Tướng nước Phủ ở Gia-định là Phô Na về nước, Gia-lăng-gi-y sang thay.

Cho thự tổng đốc Ninh—Thái là Nguyễn Văn Phong đổi bổ làm thự thượng thư bộ Lễ kiêm làm công việc ở bộ Lại; tuần phủ Lạng—Bằng là Phạm Chí Hương thăng thự tổng đốc Ninh—Thái rồi sau chuẩn cho Phạm Chí Hương lưu lại sửa sang ở Lạng—Bằng, mà Nguyễn Văn Phong vẫn thự tổng đốc Ninh—Thái.

Ngày giáp ngọ, làm lễ hợp hưởng. Sai Nghi-hòa quận công là Miên Thẩm tế thay vua ở nhà Thái-miếu.

https://tieulun.hopto.org

Cho Quang-lộc tự khanh biện lý bộ Lễ là Bùi Chức Kiên thăng thự thị-lang, bộ lý tuần phủ Hưng-yên.

Lại giảm thuế hộ vàng ở Bình-định. (Theo lệ cũ, mỗi tên nộp 2 đồng cân 8 phân vàng. Năm thứ 12 đã giảm làm 2 đồng cân 3 phân. Đến nay, lại cho là khí vàng hao kém, chuẩn giảm làm 2 đồng cân, người già, ốm thì nộp một nửa. Nhưng chuẩn cho mỗi đồng cân vàng chiết nộp 10 quan tiền).

Bộ Lễ tâu nói: hiện nay ở Kinh quan văn từ tứ, ngũ, lục phẩm, quan võ từ ngũ phẩm trở lên, lãnh hàm rất nhiều. Nếu hết thảy đều cứ chiếu nguyên phẩm cấp cho mũ áo, chẳng những lãnh nộp thay đổi thêm phiền, mà hàng ở kho thiếu dùng, tưởng cũng khó mà cấp cho đầy đủ được. Xin từ nay đi, phàm lãnh hàm thì chiếu theo lệ các quan ở ngoài, cho mặc mũ áo hàm lãnh, để cho giản tiện. Vua y cho. (Từ nay chuẩn cho người quyền hay sung cũng giống nhau, duy có người được gia hàm, thì không được viện lệ đó).

Chuẩn định quy thức nhà thờ ở mộ của các hoàng thân, vương công, công chúa. Nhà thờ ở mộ của thân vương, quận vương, thân công: tường trong cao 4 thước 4 tấc, dày 1 thước 4 tấc, (trở xuống dưới đáy chiếu dầy đều như nhau), dài 2 trượng 7 thước, đường kính ngang 2 trượng 7 tấc. Tường ngoài cao 4 thước 5 tấc, dầy 2 thước 2 tấc (trở xuống dưới đáy chiếu dầy đều bằng nhau), dài 5 thước 4 tấc, đường kính ngang 4 trượng 5 thước. Tường mặt trước ở chính giữa xây một cái cửa hình vòng mặt trăng. Cánh cửa dùng gỗ sơn son. Bên trong cánh cửa ấy trước cái bình phong dựng một tấm bia đá khắc chữ « mộ thân vương, quận vương thân công chi tẩm » (nghĩa là nhà thờ ở mộ của thân vương, quận vương, thân công

https://tieulun.hopto.org

tên là mỗ]. Trước cửa xây cái sân để lễ có 2 đợt, mỗi đợt dài 6 thước, tường thấp ở phía trước và 2 bên tả hữu cao 1 thước 8 tấc, dày 7 tấc, giới hạn đất cấm chung quanh đều 20 trượng. Nhà thờ ở mộ các quốc công, quận công và công chúa đã được phong, tường trong cao 3 thước 6 tấc, dài 2 trượng 3 thước, đường kính ngang 2 trượng 3 tấc; tường ngoài cao 4 thước 1 tấc, dài 4 trượng 5 thước, đường kính ngang 3 trượng 6 thước. Cửa hình vòng mặt trăng và bia đá cũng y như trên, nhưng không xây sân lễ và tường thấp (dưới cũng thế), giới hạn đất cấm chung quanh đều 12 trượng. Sơn phần [tức là mộ] của hoàng thân và công chúa chưa được phong: tường trong cao 3 thước 2 tấc, dài 2 trượng 1 thước, đường kính ngang 1 trượng 8 thước; tường ngoài cao 4 thước, trường 3 trượng 6 thước, đường kính ngang 3 trượng 2 thước. Bia đá khắc chữ « tiền triều, tiền triều hoàng thân hoặc công chúa chi mộ » [mộ của hoàng thân hoặc công chúa về triều trước hay triều trước nữa] đất giới hạn cấm chu vi đều 8 trượng. Chu vi giới hạn đất cấm nói trên này đều xây cột gạch ở chỗ giáp giới để làm dấu).

Năm ấy các hạng thuyền ở kinh và ở ngoài đi tuần và vận tải cộng 290 chiếc, bị hỏng việc (bị bão và cướp lấy mất) 45 chiếc, còn đều trở về được thanh thỏa. Theo lệ cũ, các thuyền phải đi vận tải được thanh thỏa, thì đều làm lễ tạ các miếu đền ở cửa Thuận-an một lần (miếu Nam hải Long vương, miếu Phong-bá, miếu Huệ-phi). Đến đây, mới chuẩn định từ sau trở đi, 10 thành tổn thất không tới một thành, thì làm lễ tạ, nếu tổn thất quá 1 thành thì đình việc làm lễ tạ.

https://tieulun.hopto.org

# ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

## ĐỆ TỨ KỶ

### *QUYỂN XXIX*

## THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Giáp tí, Tự-đức năm thứ 17 [1864] (Thanh, Đồng trị năm thứ 3). Mùa xuân, tháng giêng, trước đây, hàng năm xuân mới, vua thường ra chơi cõi phía đông, ban ơn cho dân đô thành. Mùa xuân năm ấy, lại xa giá ngự đi chơi, thấy nhân dân đón xem vui vẻ, vua có ý vui mừng trong lòng thưởng chung cho 2.000 quan tiền. Nhân xuống dụ rằng: ở dân gian khuyên chăm việc nông tang trồng khoai trồng đậu, để phòng bị khi đói kém; và dân phố buôn bán, cũng nên để lòng thích làm việc nghĩa, giàu nghèo giúp đỡ lẫn nhau, chớ nên độc quyền lấy lời to, để cùng nhau hưởng phúc thăng bình.

Chuẩn định: hàng năm trước kỳ tế nam giao 12 ngày, đình thần cử những ấn quan ở kinh người nào am hiểu điển lễ và không có duyên cớ gì, quyền sung vào việc làm lễ: đường quan ở bộ Lễ 5 viên, Thái thường và Quang lộc tự khanh đều một viên. Khi làm lễ xong, lại theo như cũ làm việc. Ghi để làm lệ về sau mãi mãi.

Tỉnh Quảng-yên bị giặc ấy đã lâu, tình hình quẫn bách. Về số tiền thóc năm trước bỏ thiếu lại, nơi nào rất thiệt hại, thì miễn cho cả, nơi nào thiệt hại vừa thì tha miễn cho một nửa.

https://tieulun.hopto.org

Vua muốn chốn biên thùy miền bắc sớm được yên tĩnh, nhân dụ rằng: việc quân ở Bắc-kỳ trải 2, 3 năm nay chưa có thể xong việc một loạt. Hiện nay binh dân, của và sức khó nhọc phí tổn, tuy muốn chấn chỉnh lại nhưng chưa tiện thi hành. Trẫm khuya sớm lo nghĩ, không lúc nào bỏ qua. Hiện nay các tỉnh thần và thứ thần ở các tỉnh Hải-Yên, Ninh-Thái, Lạng-Bằng, Sơn-Hưng-Tuyên đều nên hết lòng trù tính mà biện, hoặc bắt chém đánh giết các bọn giặc, khiến cho không còn một chút tro tàn nào; hoặc chiêu dụ những tên đầu sỏ giặc trốn tránh, khiến cho đều ra thú. Hạn cho trong tháng 3 mùa xuân này phải yên tĩnh cả một loạt, để ta đỡ lo về miền Bắc. Tựu trung có quân thứ Hải-Yên, sự thế so ra khó hơn cả. Nếu có thể chóng lập được công lớn, thì ngày báo tin thắng trận trước hãy thưởng cho từ tổng thống Nguyễn Tri Phương trở xuống đến binh dõng, ngân tiền đều có thứ bậc khác nhau, đợi danh sách ghi công trạng tâu lên, lại liệu lượng thăng thưởng thêm nữa, để đáp lại công lao khó nhọc và tài năng. Còn quân thứ ở các tỉnh khác nếu có thể thành công được sớm, cũng đều thưởng thêm. Bấy giờ sai bộ Hộ trích ngay các hạng ngân tiền ở kho, phát giao cho các tỉnh, để phòng lâm thời thưởng cấp.

— Sai bộ Lại tra xét sự trạng các quan tỉnh bên ngoài tiết thứ hết lòng về việc dân mà đã được thưởng để tâu lên. Chuẩn cho thăng thụ cộng 10 người. (bố chính là bọn Lê Lượng Bạt, Phạm Đình Toái, Lê Hữu Thanh, Nguyễn Huy Kỷ; án sát là bọn: Thương Phác, Trần Doãn Thăng, Trần Văn Thiều, Hoàng Văn Giảng, Nguyễn Di; quản đạo là Trần Văn Điển). Lại sai xét rõ những người chưa được thưởng mà vốn có tiếng hay chính sự giỏi đợi kén dùng.

https://tieulun.hopto.org

Sai hữu thị lang bộ Lại là Thân Văn Nhiếp, biện lý bộ Binh là Nguyễn Văn Tường đi các châu tổng trong huyện Thành-hóa, đạo Quảng-trị, để thăm xét dân tình địa thế. Bọn Văn Nhiếp xin trích phái 1 quản cơ, 3 suất đội, và 150 tên biền binh ở cơ Định man đem khí giới đầy đủ đi theo cho trọng sự thể. Và xin mua theo thị giá các thứ vải hoa màu của Tây dương và sa nam, may chế quần áo đều 20 bộ. Chè bắc hạng to cánh 5 cân, rượu 30, 40 cân, đem ban cấp cho những người tì mục dân thổ, để tuyên bảo đức ý của triều đình Vua y cho.

Vua cho việc miền Bắc tuy hơi ít, nhưng đường biển còn bị ngăn trở, hàng hóa của kho tải đi đường bộ còn bận rộn. Chuẩn cấp thêm tiền gạo lương cho lính trạm. Đều lấy trạm nào nhiều việc, ít việc, vừa hay quá lắm làm thứ bậc khác nhau.

Định rõ lại lệ hạng thuyền vận tải. (Về giấy thông hành của thuyền buôn đi buôn hàng năm, tuân theo lệ cũ, đồng niên cấp cho một lần. Duy có về số thóc gạo, nguyên mua ở nơi nào, cho đi bán nơi nào, chiếu theo lệ cũ phải kê khai; còn các hàng tạp hóa thì miễn cho không phải kê khai. Đến như tải kèm tạp hóa và ván gỗ ngắn nhỏ, đều cho phép, nhưng không được quá nhiều và đi tắt sang hạt khác để buôn bán, kéo dài ngày tháng để lỡ kỳ vận tải. Hàng năm phải đi chở hàng: là thuyền ở bắc tào thì do viên quản lĩnh đốc lĩnh; là thuyền buôn được miễn dịch, thì do Bá-hộ, quản bang, chia nhau quản đốc, cốt tất phải phái viên quản đoàn; cùng là biền binh áp giải, chia định kỳ hạn ngày mọi khoản, đều cho đinh bãi. Về hạn thuyền đi tải, đều lấy tháng giêng đầu năm lĩnh giấy, đến hết tháng 6 về nộp cho đủ số. Gián hoặc có thuyền nào bị giặc cướp hay bị gió bão (xét ra nên bắt bồi) thì cứ bọn chủ thuyền và bá hộ quản bang trách bồi trị tội. Đến như giá tiền cước thì

https://tieulun.hopto.org

tham chiếu lệ trước mà cấp phát. Nếu phải chở ở tỉnh này đến tỉnh kia tỉnh nộp, mỗi khi qua một tỉnh hạt, lại gia thêm dần cho 2 thăng gạo, 2 thăng 5 cót thóc. Đều cứ theo thế mà suy ra).

Lại khoa chưởng ấn là Đặng Xuân Bảng dâng sớ nói đại lược rằng: xưa nay dùng người hằng căn cứ vào sự xét công. Về phép xét công, từ đời Nghiêu Thuấn đến nay, không thể bỏ được. Gần đây thi hành điển lệ xét công, có 9 điều không phải: (Tài đức mơ màng, không có chứng cớ để khảo xét là một điều. Làm việc hèn kém, cũng được dự cử là hai điều. Người được cử ra thì được thăng, người không được cử thì bỏ đọng lại. Bỏ đọng lại đã lâu, tất nhiên sinh lòng cầu cạnh là ba điều. Năm nay người ấy vào hạng tầm thường, sang năm lại là hạng mẫn cán, ở nha này thì là tầm thường, sang nha kia là hạng mẫn cán, cân nhắc không nhất định, là bốn điều. Xét cử ra đầy dẫy, mà kẻ làm việc chính trị có tiếng tốt không mấy, hay dở không phân biệt, là 5 điều. Nha ít việc, giấy tờ sai phái tầm thường, cũng bảo là mẫn cán, trật được cử lên, lại ngang với nha nhiều việc, là 6 điều. Bổ làm chức khoa đạo, lệ tất phải công cử, là để phòng sự nể nang. Nay các nha đều được tiến cử ra, thì về sự nể nang ra sao là 7 điều. Phép cũ, chức biện lý bố chính, đều vâng chỉ kén bổ, là phòng cái cơ bọn đại thần chuyên chính vậy. Nay các nha được cử chức biện lý, thì về việc đề phòng từ khi còn nhỏ nhặt ra sao? Là 8 điều. Chức án sát lệ do đình thần cử ra, là cẩn thận về chính thể. Nay các nha được cử chức án sát, thì đối với chính thể ra sao? Là 9 điều). Nay xin tham chiếu lệ xét công về khoảng năm Minh-mệnh châm chước mà thi hành. Quan ở các tỉnh ngoài, thì lấy việc đòi quân thu lương xét hỏi việc hình án làm định mức; quan ở trong thì

https://tieulun.hopto.org

lấy việc làm nổi chức vụ hay không làm nổi chức vụ để định mức. Về việc thưởng phạt thì thừa trừ chiếu theo nơi nhiều việc nơi ít việc mà cân nhắc chia hạng. (Như người bị phạt bằng 3 tháng, ở nơi rất ít việc, bằng nơi hơi ít việc 9 tháng và nơi nhiều việc một năm; hạng thứ ở nơi nhiều việc, bằng hạng binh thứ ở nơi hơi ít việc, và hạng binh ở nơi rất ít việc). Về việc thăng chuyển, thì lấy người ở nơi nhiều việc 2 năm, nơi hơi ít việc 3 năm, nơi rất ít việc 4 năm làm tiêu chuẩn. Vâng có đặc dụ cho cử tri, dụ phát đến nơi, trong 3 ngày tức thì đem viên được cử ra ấy tư vào bộ để hội lại phiên tâu, không được chậm trễ, cũng không nên đặt làm phương pháp nhất định. Về người tiến cử ra, cũng nên chiếu theo lệ năm Minh-mệnh chỉ được cử các thuộc viên, còn ân sát, biện lý không được cử phiếm. Còn như người có tài làm tướng súy, đời nào là không có, nhưng không đến chốn hàng trận, thì không thấy rõ. Nhà nước dùng quân đã 6 năm nay, quân thứ ở miền nam miền bắc mỗi quân thứ đến vài vạn người mà bọn tướng tá quân linh có tiếng là người dũng lược sao vẫn vẫng thế? Há trong vài vạn người mà không có một ai hay sao? Hay là bọn chủ tướng chiếm lấy hết công, mà người tài năng khó được tự tỏ ra, tư cách câu lệ quá, mà người hèn mọn hoặc bị bỏ sót vậy. Trong đám sống chết, người tài trí rất dễ phân biện, mà lờ mờ đến như thế, thì ngày thường về điển lệ xét công, đủ có thể biết vậy. Nay xin sắc cho quan bộ Binh xét rõ sổ quân công nhiều lần, không kể là quan quân, tù phạm, từ quản vệ trở lên, ai là người được thắng trận; từ suất đội trở xuống, ai là người tiên phong hãm trận, nhưng lấy từ 5, 6 lần là hạng hơn nhất; 3, 4 lần là hạng thứ nhì, 1, 2 lần là hạng thứ ba. Người nào nhiều lần, thì cất nhắc lên không theo thứ

https://tieulun.hopto.org

bậc, người nào 1, 2 thứ thì lượng cho chức hàm, tù phạm thì lập tức cho tha tội, giao cho theo quân thứ để lập công. Nếu quả có thể dùng được thì dần dần trao cho chức tướng súy, có thể chứa sẵn đấy để dùng về sau này. Lại về phép tra xét người có quân công, cốt phải xét có thực trạng. Quân công xét được rõ ràng, thì tài tướng súy có thể làm được. Còn về hàng năm lệ xét công các quan văn võ về tháng trọng Xuân, xin nên đình chỉ. Lại nói: gần đây trường thi võ chuyển mở ở Kinh sư, những người ở tỉnh xa nghèo túng, không thể tới thi được. Vậy xin cho Tả, Hữu kỳ và Bắc kỳ đặt thêm 3 trường thi võ, khiến cho người có tài nghệ đều được hiệu dụng. Sở dâng lên, vua bảo: lời tâu bày ấy không phải là không có kiến thức, giao xuống cho đình thần bàn, cho là chỉ muốn thay đổi, rồi bỏ không thi hành.

Tha giảm thuế sản vật thổ sản cho hạt dân Ninh—Thái. Từ năm thứ 14 trở về trước. Chia làm 2 hạng: hạng thiệt hại quá thì tha miễn, hạng thiệt hại vừa thì giảm; năm thứ 15 chia làm 3 hạng: hạng thiệt hại nhất cho tha cả, hạng vừa cho miễn một nửa, hạng vừa vừa cho miễn 3 thành).

— Quan quân đánh giặc bị thua ở xã Nãi-sơn thuộc phủ Kiến-thụy, Hải-dương. Bị chết trận: hiệp quản là Đinh Huy Bình, suất đội là Trần Văn Nghị, Trần Phú Dao, cách viên là Nguyễn Văn Tài, hương dịch sung suất đội là Nguyễn Văn Thiêm, và 1 đội trưởng, 3 ngũ trưởng, 11 lính, 3 thủ hạ, 4 dân dõng, cộng 27 người; bị thương nặng 25 người, bị thương nhẹ 18 người; tổn thất súng lớn, súng nhỏ và khí giới 75, biền binh mất tích 9 người). Phó đề đốc là Vũ Tảo bị giặc bắt được. Tin ấy tâu lên, tổng thống là Nguyễn Tri Phương bị giáng 2 cấp, lưu lại làm việc. Phó lãnh binh là Phan

https://tieulun.hopto.org

Bắn và bọn quản suất đều cách chức lưu lại làm việc. Người bị chết trận được tặng tiền tuất có thứ bậc khác nhau. Những dân xã bị giặc cướp quấy phá thiệt hại (xã Phụ-lai, Đồng-mô, Lê-xã, Qui-kim) cấp cho 100 phương gạo, và do tỉnh thần khám lại để cứu chữa. Vũ Tảo rồi sau tự tử chết. Tặng chức thống chế và cấp cho 200 quan tiền.

Vua bảo tổng thống Nguyễn Tri Phương rằng: Khanh nên chọn lựa nhiều người giỏi được việc tâu xin cất dùng, để đủ người phân phái, mới có thể phòng bị chu đáo được. Khanh là bậc đại thần, là người của trẫm nương cậy, là người giữ tính mạng cho 3 quân. Tuy việc mạnh bạo tự mình đi trước quân binh cũng là một việc giỏi của người làm tướng, nhưng đó chỉ là trách nhiệm của bọn tướng tá nhỏ thôi; còn việc động nhung đại thần cốt ở quyết định cơ mưu để đánh được giặc, điều khiển phải cách thì tướng sĩ theo mệnh lệnh, đi đến đâu cũng không ai địch được. Từ nay trở đi, nên phải thầm thận, để lòng trù tính làm việc, cốt mong sớm trừ bọn giặc tàn, để thư sức quân, đáp lại ơn tri ngộ đền lại chí nguyện xưa, rồi về triều giúp đỡ, sửa sang mọi chính sách, đó là lòng ta rất mong mỏi.

Chuẩn cho Hà-nội xét và dồn bọn lính mộ (400 tên) làm mất cơ. Bọn quản suất người nào dự có công trang sai phái và bắt giặc, thì lượng cho chức hàm, sung làm quản suất.

Các tỉnh Quảng-nam, Bình-định, Bình-thuận hiếm mưa. Giảm bớt lệ thuế (lệ cũ, 600 quan tiền, nay giảm cho 100 quan) cho 4 nơi quan tấn ở Long-đại, Long-niêu, Cẩm-lý, Sài-nguyên (thuộc Quảng-bình) giao dân lĩnh trưng.

https://tieulun.hopto.org

Định lại lệ linh hầu của các tỉnh thần. (Tổng đốc 30 tên, tuần phủ, đề đốc 20 tên, bố chính, án sát đều 10 tên, chánh, phó lãnh binh đều 5 tên, quản vệ quản cơ, hiệp quản, thành thủ úy đều 2 tên).

Dân ở ven biển thuộc tỉnh Bình-định, trước đây bị bão lụt khó kiếm được gạo ăn, có người nhân khi đói ăn vào mà chết (dân có tên trong sổ 18 tên, đàn ông, đàn bà, người già, trẻ con 96 tên người). Tỉnh thần đem việc tâu lên. Vua chuẩn cho theo lệ tai hoạn bão lụt mà châm chước chẩn cấp cho.

Bỏ ngạch thuế cho sở đầm Mai-thụ, thuộc tỉnh Khánh-hòa. (Nguyên thuế 225 quan, vì không có người lĩnh trưng, nên bỏ đi).

Thự hữu tham tri bộ Hộ là Đỗ Quang tâu nói: tháng 9 năm ngoái, trận đánh ở Cát-bà, Lê Quang Tiến, Bùi Huy Phan cấp cứu công trạng, liều xông vào nơi hiểm trở, không lo tính đến nỗi bị thua, cùng với Lê Nghị tự gieo mình xuống biển chết. Đã được cấp tiền tuất, còn xác chết tìm khắp nơi không thấy, tình cũng khá thương; xin truy tặng cho hả linh hồn trung nghĩa. Chuẩn cho đều truy tặng một trật. (Lê Quang Tiến nguyên chức thống chế, tặng chức đô thống; Bùi Huy Phan nguyên là bố chính lãnh tuần phủ, tặng hàm tuần phủ; Lê Nghị nguyên là Cấm-binh vệ úy tặng làm chưởng vệ).

Án sát sứ Lạng-sơn là Trần Văn Thanh tuổi tới 70, lại nhân già ốm, dâng sớ xin về hưu. Vua cho là tháng chạp năm ngoái, bọn giặc quấy rối thành Lạng, vẫn giữ được yên vẹn, đã chuẩn cho thăng thụ Quang lộc tự khanh. Nay cho lấy hàm mới về hưu, và ban cho mũ áo tòng tam phẩm.

https://tieulun.hopto.org

Ruộng đất ở 2 xã A-nghiệp, Thủy-lam tỉnh Hà-nội bị lở hết, xã Đồng-an lấy 40 mẫu của làng ấy nhường cho. Tỉnh thần tâu nói: đó là thói đôn nhượng, đáng nên khen thưởng. Vua sai ban cho tấm biển ngạch để nêu khen.

Tháng 2, ngày mồng 1 là ngày nhâm thân, có nhật thực.

Hoãn khóa duyệt tuyển ở Thừa-thiên và 2 tỉnh Nam, Ngãi. (năm thứ 12 là khóa tuyển, hoãn đến năm ấy). Vua cho là những hạt ấy, trước nhân có việc phòng giữ ngăn chặn bọn giặc, gần đây gạo kém kiếm ăn khó, dân tình quẫn bách, cho hoãn đến sang năm sẽ làm.

Nguyễn Tấn tâu xin những người tù phạm về tội quân lưu lưu giam ở các cơ, người nào đến 60 tuổi suy yếu, thì tha cho về làng; ai chưa đến 60 tuổi mà bị bệnh cố tật không dậy được, cùng là kẻ tù giam lâu nó, thì tha tội ghép vào các xã dân để làm ăn sinh nhai, đình việc chi cấp lương ăn. Còn những người mạnh khỏe thì đồn làm đội quân Thiên-thiện, phái người quản suất, l m thời sai phái. Các bọn tù phạm như thế ở các tỉnh, đều xin thi hành 1 luật, giải giao cho quân thứ, đồn bổ làm lính, cũng là một việc bớt được sự tổn phí vậy Vua y theo. Nhưng hạ lệnh cho các tỉnh giải giao, cũng chẳng qua chỉ có tả trực kỳ mà thôi.

Dân ở các xã An-lưu, Sư-lỗ thuộc phủ Thừa-thiên xin khai vét dòng sông (từ xã An-lưu đến sông Lợi-nông) để tiện việc lấy nước tưới ruộng và thông việc vận tải. Vua y cho.

2 thôn trang Điền-lộc, Phú-lễ thuộc tỉnh Quảng-bình xin rút giản binh về, để biệt nộp sắt sống (mỗi suất 100 cân, hạng già chiết xuống một nửa). Chuẩn cho

https://tieulun.hopto.org

tỉnh thần khám kỹ tình hình, chước miễn sưu dịch, tạm cấp cho tiền gạo, để lấy quặng sắt về rèn nấu, hạn trong 3 tháng, quả có tiện lợi, hoặc nên lập bộ lấy sắt, hay nên rút miễn binh đao, do tỉnh thần khám nghĩ phúc tâu thi hành. (Việc chuẩn cho lập bộ, chép tháng 11 sau này).

Đình điền sứ đạo Quảng-trị phủ Thừa-thiên là Trần Đình Túc xin mở khơi dòng sông từ xã Hà-trữ đến xã Hà-trung, đặt thêm cửa cống. (đê công ở Thuận-trực, nguyên có một cửa cống), và nói có 3 điều tiện: thế nước tiêu đi nhiều lối, mà nước ngọt chảy vào, ruộng lúa nhờ đó được tưới nhuần, đó là 1 điều tiện. Quân dân đi đường thủy thuyền chở đi lại được bình ổn, đó là 2 điều tiện. Thuyền con đánh cá, không lo bị nghiêng đổ, đó là 3 điều tiện. Nghĩ nên khơi thông một loạt, đặt cống chứa nước tiêu nước, để giúp cho việc công và việc tư.

Vua sai quan bộ Công hội đồng với phủ thần Thừa-thiên hội khám và vẽ đồ bản làm tờ phúc tâu. Phủ thần rồi sau tâu nói: sông ấy duy có dân ở xã Hà-trữ Hà-trung vui xin, còn dân tình ở các huyện khác thì không thuận, khó cưỡng bắt làm việc được.

Vua nói: lòng người đều tình nguyện thì nên làm, không thì hãy thôi.

Giảm ngạch thuế cho nguyên Hà-thanh và trại Cảm-lãm thuộc tỉnh Bình-thuận (Hà-thanh giảm 70 quan, còn 100 quan; Cảm-lãm giảm 50 quan, còn 100 quan).

Kinh sửa Ngọc điệp và tôn phả. Trước đây cứ 3 năm sửa 1 lần, theo lệ năm Tự-đức thứ 15, khi tới kỳ sửa làm, vua cho là nguyên bản đã chép, thêm vào có ít. Lại đổi định 4 năm 1 lần sửa làm, cứ lấy năm thân, năm

https://tieulun.hopto.org

lí, năm thìn làm hạn. Năm ấy để lại đến nay là năm giáp tí, mới bắt đầu làm.

Vua cho là các tỉnh ở tả trực kỳ mấy năm nay gạo đắt, thức ăn khó kiếm sự quẫn bách còn kéo dài ngày. Sai bộ Hộ tính bàn kế cứu giúp. Bộ thần xin các trạm từ Quảng-bình trở về nam, cho lãnh trước 3 tháng lương gạo (tháng 4, 5, 6) để có chỗ trông nhờ đủ ăn. Vua y cho. Nhưng du sai trù tính nhiều cách mới được.

Cho thượng thư bộ Hộ là Vũ Trọng Bình sung làm Cơ-mật viện đại thần. Vua cho là Trọng Bình nguyên trước làm tổng đốc Nghệ-an, Hà-tĩnh, giữ lòng trong sạch, làm việc siêng năng, việc trong hạt đều đâu ra đấy, lại dân yêu phục, tuy không có chính tích gì lạ, nhưng cũng gần được như bậc lương lại đời xưa. Du thưởng gia trác-dị một cấp, một cái khánh vàng khắc chữ «liêm bình cần cán» và cho các hàng quần áo. Lại chuẩn cho dự nơi then chốt. Người con trưởng thành, nên được thừa ấm, chuẩn gia thêm cho một trật, thông lục cho trong ngoài để đều biết khuyến khích. Trọng Bình dâng biểu xin từ. Vua nói: thưởng khuyến là lệ thường, thưởng một người để khuyến trăm người, cũng là y «bắt đầu từ Quách Ngỗi trước»(1) của người xưa mà thôi. Không cho từ chối.

Điều động quân ở Nghệ-an (hơn 380 tên) ngồi vào các thuyền biệu, chở đi quàn thứ Hải—Yên để phòng sai phái.

---

(1) Quách Ngỗi người nước Yên (thời Chiến quốc). Chiêu vương nước Yên muốn được người hiền sĩ, để báo thù nước Tề. Ngỗi nói: nhà vua muốn được người hiền sĩ, thì nên từ Ngỗi này trước. Chiêu vương đắp nền cao, cung kính Ngỗi như bậc thầy. Rồi sau bọn Mạc Nghị, Trâu Diễn, Kịch Tâu nghe thấy thế, cùng kéo nhau đến nước Yên.

https://tieulun.hopto.org

Phủ thần Lang — Bằng là Phạm Chi Hương tâu nói: từ tháng chạp năm ngoái tới nay, bọn giặc giữ phố Đồng-lai, Đồng-văn, chặn đóng bến chặt để chống giữ, quan quân chưa thể đánh phá giặc. Tháng trước lại có một bọn ước hơn 2.000 tên trà vào huyện Văn-quan quấy rối cướp bóc, đóng đồn tụ họp, đường Cao-bằng bị ngăn trở. Lại có tin thám báo là: có 1 toán giặc cũng ước hơn 2.000 người, hiện tế cờ ở châu Ninh-minh (thuộc đất nước Thanh) định ngày kéo đến lấn ép. Khoảng 2,3 hôm nay, quanh tỉnh thường thường sợ hãi, cũng giả dất trẻ, đi lũ lượt ở ngoài đường. Hiện nay tỉnh binh ngoài biên có phần gấp rút, các hạng binh dõng ở tỉnh không đầy 2.000 người, giữ nơi này bỏ nơi kia. Lại thự án sát là Trần Văn Thanh già ốm đã xin về. Lãnh binh là Nguyễn Cửu Lễ hiện ốm về tỉnh chữa thuốc. Xin chọn phái 1 viên đốc binh thống lĩnh 2.000 quân kinh-binh ở Thanh, Nghệ đến ngay cứu viện đánh dẹp, và xin đem tên tù tội giáo giam hậu là Nguyễn Văn Nhượng, tù tội quân là Lư Vĩnh Tài (năm trước sai phái bắt giặc đều có đắc lực) tạm cởi gông xiềng cho đem gia đinh, thủ hạ, sung làm quân tiền khu, cố sức chuộc tội. Sớ dâng lên, vua giao xuống cho bộ Binh bàn. Bộ thần xin trích phái binh ở vệ Thúc vũ (thuộc Thanh-hóa) hiện đương đóng thú ở tỉnh Bắc-ninh hơn 400 viên danh; lại do Hà-nội chọn phái quản viên đắc lực và 500 binh tinh tráng ở trong cơ đều giao cho lãnh binh Bắc-ninh là Lê Tài quản đốc, đi gấp đến Lang-sơn hợp cùng các hạng binh dõng (ước được trên dưới 3.000 người) để phòng giữ đánh dẹp và xin đem lính thú ở vệ Thắng-vũ tỉnh Sơn-tây (lính Nghệ-an) 390 tên đi Bắc-ninh đóng giữ, cho mạnh thanh thế. Chức phó lãnh binh ở Bắc-ninh khuyết ra, xin lấy viên quyền sung hiệp quản vệ Tuyên-phong là

https://tieulun.hopto.org

Đặng Văn Siêu sung lãnh. Vua y theo. Và sắc cho Nguyễn Cửu Lễ khẩn chữa bệnh nhưng lưu lại để đánh dẹp.

Tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên là Nguyễn Bá Nghi phải ủy cho đề đốc quân thứ Sơn-tây là Nguyễn Diêm, án sát sứ Tuyên-quang là Nguyễn Mẫn đi kinh lược miền thượng du, đến châu Vị-xuyên, rồi vì lương quân khó tiếp tế, lại rút về. Vua sai đều giáng mỗi viên một cấp. Dụ rằng: bọn giặc ở Tuyên-quang là do người Mèo, người Mán, người Nùng, người Thổ thù nhau, không có tài giỏi gì khác. Nguyễn Bá Nghi lập tức đem quân và voi đi xem xét, châm chước tình lý, nhiều cách hiểu bảo, khiến cho chúng bỏ sự thù oán, thôi việc tranh giành, hay khiến cho một bên về quy thuận, dùng người man đánh người man, để bớt tổn sức quân của ta. Nếu thế không đứng được cũng nên nhân buổi xuân hòa này, hãng hái đem quân ra coi, đánh phá sào huyệt của chúng, mới là không phụ lòng ta ủy nhiệm. Rồi thì, các quan ở viện Đô sát đàng sở nói: một hạt Tuyên-quang trước vì tỉnh thần dẹp giặc vỗ dân không phải cách, đến nỗi giặc man nổi lên. Đề đốc quân thứ Sơn-tây là bọn Nguyễn Diêm, ngày tháng 10 năm ngoái kinh lược tỉnh Tuyên-quang, đem theo quan lính hơn 3.000 người, số binh cũng không phải là ít, đã trải 3 tháng, mà không làm được việc gì. Kịp khi đánh giặc không có công trạng, lại lấy cớ là lương quân vận chuyển khó nhọc để làm cớ nói, tự tiện rút quân về, đã không tư tâu trước và cũng không đợi chỉ, thế thì còn ra sự thể gì nữa? Xin giao cho đình thần nghị xử. Nguyễn Bá Nghi điều khiển như thế cũng là không đúng. Sớ ấy giao xuống cho đình thần bàn tội. Bá Nghi đổi làm giáng 4 cấp, Nguyễn Diêm cũng giáng 3 cấp, Nguyễn Mẫn giáng 2 cấp, đều cho lưu nhiệm.

https://tieulun.hopto.org

Cho lãnh bố chính sứ Thanh-hóa là Dương Doãn Am sung làm tán lý quân thứ Hải—Yên, phó lãnh binh Hưng-yên là Mai Thiện sung làm phó đề đốc.

Giá gạo Quảng-ngãi đắt, sai tỉnh thần chở 5.000 phương gạo bán ra và cho dân vay.

Bọn Mán Mèo và người Nùng người Thổ nước Thanh quấy rối đến cướp tỉnh Thái-nguyên. Tỉnh thần Bắc-ninh tư xin trích lấy số quân ở Hà-nội và Bắc-ninh mỗi tỉnh đều 250 tên, cùng với võ binh ở quân thứ 70 tên, phái cho quyền sung hiệp quản là Trần Cung đem đến đánh dẹp.

Tỉnh thần Thái-nguyên tâu xin đóng cửa các mỏ vàng bạc, còn các sở cửa quân bến tuần đều giảm thu thuế cho 4 thành. Vua y cho. (Vì có giặc quấy nhiễu).

TIMSACH.COM.VN

Thừa-thiên bị gió bão, mà đạo Quảng-trị có phần nặng hơn. Sai trích thóc ở kho ra 5.368 hộc, và quyên thóc được 4.481 hộc, chiếu theo dân số mà cấp phát và cho vay. Lại có sắc chỉ: ngoài số ấy ra, nếu có người nào nghèo thiếu, thì chi thóc kho để chẩn cấp. Kịp khi phủ thần đi hội họp để phát, gián hoặc có gặp dân theo đạo, cho là khó làm. Vua nói: bọn kia cũng là con đỏ của ta, sao nỡ không nuôi nấng cho họ? Sai cùng cấp cho cả.

Định rõ lại lệ tặng tuất cho những người chết trận. (Phàm ai đã có thực hàm hay chưa có thực hàm, đều tặng cho một trật. Những người đứng mộ, thì chiếu theo hàm thưởng mà gia lên một trật, để chiếu hàm mới mà cấp cho tiền tuất. Hạng đầu mục dân dõng, người nào dự có phẩm hàm, chiếu theo nguyên hàm tặng cho một trật, người chưa có phẩm hàm, nếu là quản đoàn thì tặng cho chánh bát phẩm bá hộ, là suất

https://tieulun.hopto.org

đoàn thì tặng cho chánh cửu phẩm bá hộ, đều chiếu hàm tặng mà cấp cho tuất. Đều cho nhiêu ấm cả).

Phát thóc để lâu năm ở kho kinh ra hơn 27.000 hộc, tải giao cho các tỉnh ở tả kỳ để phòng bán ra và cho vay.

Cho thị lang là Dương Vịnh lãnh bố chính sứ Ninh-bình bộ lý tuần phủ (nguyên thị lang bộ lý tuần phủ là Vũ Văn Cận ốm nghỉ khuyết ra).

Cho chưởng vệ quyền coi doanh Kỳ võ là Đặng Hạnh lãnh đề đốc kinh thành; Tôn Thất Đính đổi bổ quyền chưởng doanh Kỳ võ.

Hạ lệnh cho mục thú (1) ở Bắc-kỳ vỗ về những dân bị điêu báo. Dụ rằng: ở Bắc-kỳ các tỉnh bị giặc tàn phá, tỉnh nào thuộc về trung-châu thì còn hơi có cách sinh sống được, còn các tỉnh Thái, Lạng, Cao, Tuyên thì bị điêu tàn, xiêu tán. Xét tới cớ đó, há chẳng phải là bọn thú lệnh (2) không làm trọn chức vụ mà nên nỗi thế ư? Xét ra việc làm cho dân trở về yên họp, chính sách của đế vương cần phải làm trước, mà việc vỗ về nhân dân, tuyên dương đức hóa là trách nhiệm của người giữ đất đai. Các quan tỉnh và các viên các phủ huyện, đều nên tuyên dương đức hóa, để ý vỗ về, khuyên việc nông tang, bớt việc ngục tụng, răn thói tệ của nha lại, khoan việc sai dịch cho dân, hết thảy những việc gì có thể dựng nên việc lợi, trừ bỏ việc hại, để sau này được tốt nên cùng nhau gắng sức thừa hành, cốt cho dân xiêu tán đều trở về làng, cày ruộng đào giếng làm ăn, để chuộc lỗi trước. Nếu coi dân như cỏ rác, quen thói tham nhũng, tất phải trị tội

---

(1) Mục thú: tức là chức phủ, huyện.

(2) Thú lệnh: cũng tức là chức phủ, huyện.

https://tieulun.hopto.org

nặng. Đến cuối năm cộng cả số dân tiếp tục trở về kê khai phúc tư cho bộ hợp lại làm tờ phiếu tâu lên, để rõ nỗi đau thương của dân.

Bọn giặc rủ nhau họp ở phủ Hải-ninh. Tỉnh thần Quảng-yên xin cấp cho quân và voi đến đàn áp. Bộ Binh nói: Giặc ở sông nước hiện đương đậu thuyền ở phận biển Đồ-sơn, phái quân đi sợ chưa tiện. Vua nói: nên sức cho các phủ, huyện hết lòng phòng tiễu là được.

Bọn sơn man ở Quảng-ngãi lại thường nổi lên, cướp bắt người và súc vật, đốt nhà cửa, làm tai hại cho dân một địa phương. Tỉnh thần là Nguyễn Tăng Tín đem việc ấy tâu lên. Vua có ý bùi ngùi, sắc cho thứ thần là Nguyễn Tấn, biết kỹ cơ nghi, tức thì tìm cách trừ biện.

Tổng đốc Bình—Phú là Nguyễn Đức Hựu tâu nói: tin thám báo là dân Man ước hơn 20.000 người, đinh kiết tiện đến cướp bóc. Xin đem các lính trong hạt, toàn số lưu lại chi lương, và đòi bắt dân dõng để phòng bị sai phái. Vua bảo quan bộ Binh rằng: tập báo của tỉnh Bình-định về số người Man, chẳng hầu như không đúng u? Sức phải trấn tĩnh, không nên nghe họ hoảng báo mà vội vàng, để đến nỗi dân trong hạt sợ hãi ngơ ngác. Việc xin lưu binh lại đòi dân dõng, hãy tạm y cho, khi nào việc thư .ồi, thì chước lượng chia ban, để khỏi khó nhọc lao phí.

Lại thưởng để rượu cho 3 thôn (Đại-hữu, An-hậu, Mỹ-đức) ở Ninh-định vì lập xã thương có thà h hiệu. (Trước đã thưởng cho biền ngạch, đến nay dân làng giếng bị cối, lại hay trích thóc ra chẩn cấp).

Nêu thưởng những dân thọ 100 t ổi thuộc các tỉnh Quảng-nam, Bình định. (Quảng-nam: Lê Đức, Bình-định: Nguyễn Văn Ân).

https://tieulun.hopto.org

Vua bảo quan bộ Binh rằng: toàn cuộc quân thứ Hải-dương, trước đã chuyên ủy cho tổng thống là Nguyễn Tri Phương, hiệp thống là Trương Quốc Dung cùng nhau bàn định mà làm cho ổn thỏa. Gần đây, Trương Quốc Dũng đi riêng đến Quảng-yên, đóng quân, việc làm như thế, có phần không được thỏa thiếp lòng người. Sai xét xem Quảng-yên hiện nay nếu không có việc gì trở ngại, thì kíp đến quân thứ bàn làm, cho sớm lập công lớn; lại đem ý kiến từ trước đến nay thế nào, tư bộ để làm bản phúc tâu lên. Vua lại bảo rằng: gần đây nghe tin tên đầu mục của giặc ở Bắc-ninh là tổng Thỏa trước đã ra thú, sau lại trốn đi, nên sức cho tỉnh ấy ở các lối đi hiểm yếu đều phải lùng bắt khắp lượt.

Sai thượng thư là Võ Trọng Bình được thôi làm công việc bộ Công, chuyên giữ công việc bộ Hộ.

Đổi công trường giữ thuốc súng bằng sức nước ở xã Lại-bằng lên xứ Thác-ông ở dòng trên (thuộc huyện Hương-trà).

— Tha và triển hạn thuế nộp vàng bạc cho các người Minh-hương, Thanh-hương, người Nùng, người Thổ và các mỏ ở Bắc-kỳ còn bỏ thiếu lại (những hạng xiêu lưu mất tích thì cho miễn cả; hạng thiệt hại lắm thì miễn cho 5 thành; hạng vừa thì cho hoãn đến năm sau sẽ nộp).

Đặt thêm chức phó quản đạo ở Quảng-trị, ở Phú-yên, Hà-tĩnh mỗi tỉnh một người (trật chánh ngũ phẩm) hội đồng với viên quản đạo bàn tỉnh làm việc, tùy việc tâu lên hay tư, để có chuyên trách. Lại đặt thêm bát, cửu phẩm thư lại đều một người (nguyên cũ có 1, thêm 1 nữa là 2), viên hộp lưu thư lại 6 người (nguyên cũ 10, nay thêm 6 là 16).

https://tieulun.hopto.org

Sứ bộ sang Tây về tới Kinh, vua cho Phan Thanh Giản lãnh thượng thư bộ Lại, Phạm Phú Thứ làm tả tham tri bộ Lại: (Nguỵ Khắc Đản lấy hàm Quang-lộc tự khanh biện lý bộ Binh) đổi bổ Đỗ Quang làm tả tham tri bộ Hộ.

Tháng 3, phát chẩn và cho vay cho những dân đói ở 3 châu huyện là Bạch-thông, Cẩm-hóa, Bình-xuyên thuộc tỉnh Thái-nguyên.

Toán cướp ở hạt nước Thanh chia nhau quấy rối ở các huyện thuộc tỉnh Lạng-sơn, đồn Quang-lang thất thủ, đường trạm Bắc-ninh đi Lạng-sơn không đi được. Sai bọn Nguyễn Văn Phong, Phạm Chí Hương phải hết sức vây đánh, cho sớm mở thông đường sá. Lại chuẩn cho tán lý Hải—Yên là Phan Đình Tuyển tuân theo chỉ trước (thăng lãnh tuần phủ Lạng—Bằng) đem 2.000 quân, đi với quân thứ, đốc suất binh dinh, hội họp với phó lãnh binh Bắc-ninh là Đặng Văn Siêu cùng viên án-sát mới là Hoàng Văn Giảng tới nhận chức họp bàn.

Bọn Mán Mèo tràn đến quấy nhiễu huyện Vĩnh-tuy tỉnh Tuyên-quang, bọn bộ biền bị thua. Việc ấy tâu lên; sai tổng đốc Sơn-tây là Nguyễn Bá Nghi đem quân (3.000 người) và voi (3 thớt) đi nơi để đánh dẹp. Lãnh binh là Phạm Đức Sáng, phó quản cơ là Nguyễn Văn Lương đều giáng một cấp, cho lưu nhiệm.

Bọn dân giáo ở đạo Phú-yên ngờ sợ, sinh ra làm loạn, quan đạo ấy là Nguyễn Trung Thành xin phái quân đến đóng giữ. Tỉnh thần Bình-định tâu lên. Dụ sai: mọi việc phải nên bình tĩnh, đừng vội vàng thêm rối loạn.

Cho gọi thự tổng đốc Ninh—Thái là Nguyễn Văn Phong về Kinh, đổi bổ làm thự thượng thư bộ Công kiêm bộ Lễ,

https://tieulun.hopto.org

cho Vũ Trọng Bình làm kinh lược các đạo Ninh, Thái, Lạng, Bằng, lĩnh tổng đốc Ninh—Thái; chưởng vệ là Lê Sĩ sung làm đề đốc Bắc-ninh, thự hữu tham tri bộ Hộ là Đỗ Quang đổi đi thự tuần phủ Bắc-ninh; đều thưởng bạc có thứ bậc khác nhau. (Trung bình 30 lạng, còn các người khác đều 20 lạng). Lại điều động binh 1.500 tên (binh ở kinh tại quân thứ Hải—Yên, binh tỉnh Nam-định, binh đồng thủ ở Nghệ-an) do viên tổng đốc mới điều khiển và chuẩn cho tiện nghi làm việc.

Trước đây, dân man ở Tuyên-quang là Bàn Văn Nhị ra thú, nhưng người con còn trốn lánh, tỉnh thần đem giam. Nguyễn Bá Nghi mới đến nhận chức, cấp cho quần áo tha cho về. Lại nghe thấy viên tỉnh phái hoặc có sách nhiễu nhà tên ấy, lập tức giam xích nghiêm ngặt [viên tỉnh phái] vua cho việc làm đó là phải, sai đều được tùy cơ làm cho thỏa đáng, để người man cảm ơn sợ oai mà cùng dẫn ra.

Toán giặc người hạt nước Thanh hơn 1.000 người tràn đến quấy rối phủ Hải-ninh tỉnh Quảng-yên, nhân dân phần nhiều bị đói phải chạy tan. Quan ở quân thứ phái cho phó lãnh binh là Phan Văn Tế đem binh và voi đến xã Hà-giáp (từ tỉnh thành đến đấy 3 ngày rưỡi, từ huyện Hoành-bồ đến đấy 2 ngày rưỡi). Đóng đồn để trấn áp, lại sai 200 quân ở vệ Hùng vũ, Trang vũ, đóng giữ ở huyện Hoành-bồ và tải vài mươi phương gạo đến chẩn cấp cho.

Khâm phái là Hoàng Văn Tuyển tâu nói: dân đói ở hạt Quảng-nam có kẻ chết đói ở đường. Vua có ý bùi ngùi nói: phái viên sao tuyệt nhiên không bàn tính gì đến cách cứu chữa? Lập tức dụ cho Hình khoa chưởng ấn Lê Hữu Dự đến nơi xét hỏi hiện tình, đốc đồng với tỉnh thần trù nghĩ và lường trích gạo kho ra phát chẩn

https://tieulun.hopto.org

và cho vay. Đến như tỉnh ấy, nếu có một mẫy nào kiêng giấu, không chịu vì dân hết lòng, thì lập tức nghiêm ngặt tham hặc lên. Cấp cho ấn quan phòng và 2 lạng bạc, ngay ngày hôm ấy khởi hành ra đi. Hữu Dự khi đã đến nơi, tâu nói: gần đây dân trong hạt mua gạo chở về và thuyền buôn gạo đến bán, gạo ăn của dân được hơi thư. Nhưng sợ đến khoảng tháng 5, tháng 6, khó mong tiếp tế được. Hữu Dự lại hội đồng với tỉnh thần bàn tính công việc cứu chữa. Xin sửa các cầu (cầu Hòa-mĩ tây và cầu Thanh.khê), dựng làm thủy lợi (khơi các mương, ngòi ở Diên-phúc, Hòa-vinh, Duy-xuyên) dùng việc làm để thay việc phát chẩn. Vua theo lời xin.

Doanh điền sứ là Trần Đình Tác xin ở các xứ ruộng hoang thuộc địa phận xã Lương-điền huyện Phú-lộc, mộ dân trong sổ định lập ấp (chia làm các ấp Qui-lộc, Mĩ-thuận, Lương-trì, Lương-sơn tây) nhận khai khẩn ruộng theo như lệ năm Tự-đức thứ 6 mà làm, (cho 6 năm mới bắt đầu tính thuế, nhưng về 3 năm trước số ruộng đã khẩn được bao nhiêu, làm danh sách báo lên bộ biết), và xin cho mỗi suất đinh vay trước 20 quan tiền, vua y cho.

Từ tháng chạp năm ngoái tới nay nắng nhiều. Sai bộ Lễ thiết đàn, đinh thần luân phiên nhau đến cầu đảo. Lại làm bài thơ cầu mưa, giao cho đề mặt đảo. Lại sai bộ Hình tư sức cho trong kinh ngoài các tỉnh xét xong các việc hình ngục còn đọng lại, những việc kiện vặt tâm thường đều đình trong 3 tháng. Rồi sau được mưa nhỏ.

Vua với các đại thần vào cho ngồi, ban nước trà, thong dong bảo rằng; năm nay, từ Kinh trở về phía nam nắng nhiều, lúa ruộng các hạt phần nhiều bị hao,

https://tieulun.hopto.org

tổn, mà tỉnh Quảng-nam thì hại nhiều hơn, Bắc-kỳ cũng bảo bị tai hại. Trẫm ít đức, gặp buổi nhiều khó khăn, sự thế khó duy trì được, huống chi mong chấn chỉnh được ư? Gốc của nước chưa bền, thì làm gì được? Các đại thần có kế sách gì, đều thực lòng bảo ta. Phàm việc cốt lấy thực tâm mà làm, nếu chỉ bàn nhiều nói suông, thì có ích gì? Mưu kế để cứu đói xưa nay, cũng chỉ là bán thóc ra và cho dân vay vài việc mà thôi. Các ngươi nếu có kiến thức gì, cũng nên trình bày đừng giấu, ngõ hầu mới có bổ ích.

" Lại như bọn ác man ở Quảng-ngãi, từ năm ngoái tới nay, mỗi ngày một ngông cuồng, không đánh thì dân bị hại, mà đánh thì quân nhu phí nhiều, chưa biết lấy gì cung cấp cho đủ. Nay những lính ở man dưới, chước lượng thả về, còn những quân ở tiếp gần với đất Man, nên khẩn cấp tiến đánh. Mấy ngày nữa thóc lúa đã chín nhân lương của địch, cũng có phần có cơ hội đấy. Lại nói rằng sự thế hiện nay, phần nhiều sự ngang trái, tức như nắng thì cầu mưa, mưa thì lại gió lạnh, phải thuyền đi chở gạo, để chẩn cấp cho dân đói, mới ra khỏi cửa biển, đã gặp gió bão, thuyền bị chìm đắm. Ta và các ngươi một sợi tơ một hạt gạo, đều nhờ ở dân, một mình ta ấm no, mà dân phần nhiều ngảnh mặt vào góc nhà mà khóc thì lòng ta thực cũng không yên. Các ngươi nên chia nhau mưu tính cùng nhau lo nghĩ để giúp ta những điều chưa nghĩ kịp.

— Nguyên thuộc viên phủ Thừa-thiên là cửu phẩm Lê Văn Giai, thông phán (bị cách chức) là Vũ Đăng Thiệu, tú tài là Bùi Duy Liễn xin khai mỏ sắt khẩn ruộng hoang ở những chốn ven núi ven sông thuộc tỉnh Quảng-bình. Bộ Hộ đem việc tâu lên. Vua sai tỉnh Quảng-bình xét kỹ phúc tâu lên, Tỉnh thần là bọn Đặng Trần Chuyên phúc tâu nói: ruộng hoang cỏ rậm đất

sỏi rắn khó khai khẩn. Mỏ sắt duy có 1 sở lấy được, nhưng rút thợ đúc súng vệ, nhiều hay ít, dân phu phải chi cấp tiền gạo, lợi chưa thấy đâu mà phí tổn đã nhiều. Vua dụ rằng: mưu lợi to không kể đến sự phí tổn nhỏ, chỉ sợ tạ sự làm khổ dân thôi. Nếu có thể cấm chỉ được điều đó thì nên cho làm. Bộ Hộ cho là bọn Văn Giai khai khẩn đến hơn 1.000 mẫu, chi nhu khá nhiều. Xin cấp cho tiền vốn công 3.000 quan, (nguyên xin lãnh 5.000 quan) hạn 2 năm phải trả lại. Còn việc khai mỏ sắt thì cho rút về 5 tên thợ đúc súng để thuê nấu sắt, trong 6 tháng phải có thực hiệu. Vua theo lời bộ. Chuẩn cho việc chi lương do nha Doanh-điền chuyên đốc.

Bắc-ninh. Các tỉnh Nam-định, Ninh-bình, Hà-nội, Sơn-tây, Hưng-yên, Hưng-hóa, Quảng-bình bị đói. Sai lấy thóc kho ra cho vay. (Bắc-ninh 30.000 hộc, Nam-định 30.000 hộc, Ninh-bình 10.000 hộc, Hà-nội 30.000 hộc, Sơn-tây ...00 hộc, Hưng-yên 10.000 hộc, Hưng-hóa 3.000 hộc, Quảng-bình 8.000 hộc) rồi lại sai cho vay, bán ra và phát chẩn đồng thời đều thi hành, cốt khiến cho dân nghèo đều được nhờ ơn thực sự. Lại sai bộ Hộ đem các sách Khang-tế, Cứu-hoang, Trí-phú chọn lấy điều gì có thể thi hành được, thì châm chước nghĩ dâng lên để thông lục tuân hành. Lại dụ sức cho quan lại sĩ thứ, ai làm việc cứu hoang, tế cấp được nhiều thì liệu lượng thưởng cho. Các hạt có đê sông thì lại chước lượng việc đê điều khó dễ, cấp cho các phu làm vay gạo mỗi người một hộc hoặc nửa hộc, được vui lòng làm việc.

Vua cho là viên lãnh tuần phủ Hà-tiên là Ngô Đĩnh (người tỉnh Hà-tiên) võ nghệ thông thạo, chuẩn cho thực thụ tuần phủ tỉnh ấy. Đĩnh tâu xin hồi tị, vua không cho.

https://tieulun.hopto.org

Châu Thu, huyện Hàm-yên, tỉnh Tuyên-quang, dân tỉnh quẫn bách, dân các châu huyện khác bị giặc phá phải lưu tán, có kẻ dẫu ngụ ở huyện Vinh-tuy châu Chiêm-hóa, có kẻ tới ngụ ở các xã thôn gần tỉnh, Tỉnh-thần xin liệu lượng cứu g úp cho. Vua sai Nguyễn Bá Nghi điều chiếu theo hiện tình làm cho ổn thỏa. Những dân lưu tán đến tỉnh, thì chia giao về các xã thôn ở tạm và cấp đỡ cho. Còn như dân xiêu, dân đói ở các hạt, cốt phải chẩn cấp cho được khắp.

Châm chước giảm bớt lệ lương của các thiếp, đẳng (tức vợ cả vợ lẽ của các phủ đệ) và các viên được tập phong, ân phong làm quận công, đình hầu, cùng là các quan văn võ trật chánh, tòng tứ phẩm. (Thiếp đẳng mỗi phủ 2 người, đồng niên tiền lương 120 quan, gạo lương 48 phương, nay châm chước bớt đi mỗi thị tiền 60 quan, gạo 12 phương. Tập phong quận công đồng niên tiền lương 400 quan, gạo 280 phương, nay bớt đi tiền 100 quan, gạo 80 phương; Ân phong quận công đồng niên tiền lương 350 quan, gạo 280 phương, nay bớt đi tiền 100 quan, gạo 90 phương. Tập phong đình hầu, đồng niên tiền lương 160 quan, gạo 80 phương, nay bớt đi tiền 30 quan, gạo 10 phương; Ân phong đình hầu, đồng niên tiền lương 140 quan, gạo 70 phương, nay bớt đi tiền 20 quan, gạo 10 phương. Lệ cũ, văn võ chánh tứ phẩm, đồng niên tiền lương 80 quan, gạo 60 phương; tòng tứ phẩm đồng niên tiền lương 60 quan, gạo 50 phương, nay rút bớt làm đồng niên tiền lương 60 quan, 50 quan, gạo lương 50 phương, 40 phương).

Phủ Hải-ninh tỉnh Quảng-yên gạo đắt. Tỉnh thần xin cứu giúp cho – vua sai tùy tiện mà làm cho thỏa đáng. Nhân thế, sức bá-hộ người thổ là Phan Đình Thỏa lập tức thuê thuyền người nước Thanh tùy tiện nhận lĩnh

https://tieulun.hopto.org

gạo lương ở Hải-dương, Nam-định là 2.000, 3.000 phương đem về, để phòng bị việc chẩn cấp và chi phát lương cho quân.

Định lại lệ thưởng cho những người khai khẩn ruộng hoang. (Từ Nghệ-an đến Bình-thuận đất xấu dân thưa, công trình hơi khó, từ Thanh-hóa đến Bắc-kỳ, đất rộng người nhiều, công trình hơi dễ. Nhưng định: từ Nghệ-an đến 4 trực tỉnh (1), tả kỳ (2) và các hạt Nam-kỳ, hễ người nào mộ được đinh 20, 30 tên, ruộng khẩn được 50, 60 mẫu, thì chuẩn cho miễn ra lính và thuế thân suốt đời; đinh mộ được 40, 50 tên, ruộng khẩn được trên dưới 100 mẫu thì, thưởng thụ tòng cửu phẩm bá hộ, được lãnh lý trưởng thôn ấy: đinh mộ được 100 tên, ruộng khẩn được trên dưới 200 mẫu thì thưởng thụ chánh cửu phẩm bá hộ, nhưng kiêm lãnh lý trưởng các thôn; đinh mộ được 130 tên, ruộng khẩn được trên dưới 300 mẫu, thì thưởng thụ tòng bát phẩm bá hộ, được lãnh chức cai tổng. Người nào nguyên là thì sai cai tổng mà mộ được đinh 50 tên, ruộng khẩn được 100 mẫu thì, lập tức được bổ thụ; đinh mộ được 100 tên, ruộng khẩn được 200 mẫu, thì thưởng thụ chánh cửu phẩm bá hộ, lĩnh cai tổng; đinh mộ được 150 tên, ruộng khẩn được 300 mẫu, thì thưởng thụ tòng bát phẩm bá hộ, lãnh cai tổng. Còn người nào đã có phẩm hàm rồi thì đều chiếu số đinh, số điền gia thêm phẩm cấp dần lên. Còn từ Thanh-hóa trở về bắc, các hạt, người nào mộ được một thôn đinh 70, 80 tên, ruộng khẩn được 200 mẫu, thì thưởng thụ tòng cửu phẩm bá hộ, được lãnh lý trưởng thôn ấy; đinh mộ được 130

---

(1) 4 trực tỉnh: Tả trực là Quảng-nam, Quảng-ngãi, hữu trực là Quảng-trị, Quảng-bình.

(2) Tả kỳ: Bình-định, Phú-yên, Khánh-hòa, Bình-thuận,

https://tieulun.hopto.org

tên, ruộng 300 mẫu, thì thưởng thụ chánh cửu phẩm bá hộ, nhưng kiêm lãnh lý trưởng các thôn ; đinh mộ được 200 tên, ruộng khẩn được 200 mẫu, thì lập tức thưởng thụ tòng bát phẩm bá hộ, lãnh cai tổng. Người nào nguyên là thí sai cai tổng, mà mộ được đinh 100 tên, ruộng khẩn được 200 mẫu, thì lập tức được bổ thụ ; đinh mộ được 150 tên, ruộng khẩn được 300 mẫu, thì thưởng thụ chánh cửu phẩm bá hộ lãnh cai tổng ; đinh mộ được 200 tên, ruộng khẩn được 400 mẫu, thì thưởng thụ tòng bát phẩm bá hộ lãnh cai tổng. Cứ mỗi lần mộ thêm được đinh 50 tên, ruộng khẩn được thêm 100 mẫu, đều thưởng gia dần lên một bậc. Người nào không muốn làm tổng lý, thì cũng chiếu lệ thưởng thụ chức hàm).

Cho lãnh thượng thư bộ Lại là Phan Thanh Giản đổi lãnh thượng thư bộ Hộ. Vua cho rằng bộ Lại việc nhàn dụ đổi lính sang bộ Hộ để trù tính mưu kế về việc đủ nước giàu dân.

Giặc biển cướp thuyền buôn ở cửa biển hòn Chiêm Quảng-nam. Sai phái nhiều thuyền công hay thuê bắt những thuyền đánh cá có thể vượt biển được, cho các biền binh ngồi vào và đem theo khi giới, hết sức tuần đo lùng bắt.

Định rõ lại việc xét công các viên tỉnh phủ huyện châu. Dụ rằng: chức làm thú tể, quan hệ không nhỏ, nhà nước vui hay lo, dân sinh lợi hay hại, đều nhờ ở đấy. Tất phải có cách khuyên răn để cổ vũ, ngõ hầu mới có thực hiệu. Xét ra, phương pháp xem người có nhiều cách, nhưng tất phải xét ở chỗ có sự thực rồi, theo đó mà thưởng phạt, thì mới khỏi sự phiền lam. Từ nay trở đi, phàm quan to ở các tỉnh, và các viên phủ, huyện, châu, khi đến kỳ xét công, trừ ra những việc ở trong

https://tieulun.hopto.org

chức phận phải làm chiếu lệ phải xét thi hành thì không kể tựu trung lại lấy mọi việc như: hộ khẩu đông đúc, kho tàng đầy dẫy, binh lương tinh nhuệ đầy đủ, cướp giặc yên lặng, tai thương không bị hại, ruộng nương ngày một mở mang làm cốt yếu. Ai kiêm được cả điều ấy thì là bậc nhất, được một nửa là bậc nhì, được một, hay không được điều nào là hạng liệt. Mỗi khi đến khảo xét, thì do quan có chức trách xét rõ thực trạng, tham chước với các khoản cần bậc, định thứ bậc làm bản kê liệt tâu lên, chờ chỉ bãi truất hay thăng thưởng. Việc khẩn cấp hiện nay không gì bằng việc ấy. Các người đều phải cố gắng đấy.

» Châm chước giảm bớt 5 phần 10 tiền công nhu của các tỉnh, phủ, huyện.

Lãnh tuần phủ Lạng – Bằng là Phan Đình Tuyển mạo liệm tiến đi trước gần đến đồn Quang-lang, bị quân phục binh của giặc, cùng với viên án sát là Hoàng Văn Giảng đều bị chết. Nhân sai điều động 560 tên lính ở Kinh sung làm lính thú ở Thanh – Nghệ đi đến Hà-nội trấn áp, để phòng bị khi đòi gọi đi. Đình Tuyển và Văn Giảng sau đều chuẩn cho truy thụ thực hàm, và tuất, ấm như lệ. Đình Tuyển lại được ban thêm 200 quan tiền, cấp cho người nhà.

Mùa hạ tháng 4, ngày mồng 1 là ngày tân mùi có nhật thực, lễ hạ hưởng đỗ dùng vào ngày nhâm thân, định việc tấu nhạc hát múa.

Hà-nội, Nam-định bị đói, dân xiêu đi đến ngụ ở quanh phố tỉnh Hưng-yên hơn 1.000 người. Tỉnh-thần Hưng-yên tâu lên. Sai chi thóc kho lấy 300 hộc để phát chẩn, hoặc cấp cho lương ăn bắt trở về nguyên quán. Lại sai quan 2 tỉnh Hà-nội, Nam-định đề tâm vỗ về, đừng để cho dân mất nơi ăn chốn ở. Tỉnh thần Hưng-

https://tieulun.hopto.org

yên lại xin cấm thuyền buôn đong gạo, cho gạo ăn của dân được dồi dào.

Dụ sai 3 tỉnh Hưng-yên, Nam-định, Bắc-ninh chi ra thóc kho hay gạo 10.000 hộc chiếu theo giá chợ bán ra, ngoài ra dân gian có ai bán thóc gạo, hãy tạm cấm chỉ.

Châm chước định lại lệ xay gạo ở trong Kinh và ngoài các tỉnh. (Trước đây, thuê người xay giả tiền. Đến đây nghị chuẩn cho lấy tiền công ra mua sắm vật liệu do thương-tào tự xay lấy, nếu không đủ người làm thì phái thêm quân lính làm phụ.

Phát chẩn cho các dân xiêu lưu ở hạt phủ Hải-ninh, tỉnh Quảng-yên. (Hơn 300 người ở tổng Hà-môn bị giặc đốt nhà cướp của, xiêu lưu đến ký ngụ ở địa phận rừng Thái-nguyên, Bắc-ninh. Sai mỗi mặt lúa chẩn cấp một mặt thì chọn đất cho ở, việc yên, sau sẽ sức về).

Tỉnh thần Ninh-thuận tâu xin thành và hào, đổi xây bằng gạch, đá, vua y cho.

Tổng đốc Định—Yên là Đào Trí tâu nói: điều lệ thi hương, sơ khảo và phúc khảo thì lấy các viên phủ huyện sung làm, nhưng bọn ấy theo làm việc quan đã lâu, bút nghiên bỏ lâu, mà phải sung vào việc chấm trường, lại phải người đến quyền chức ấy, thì lại làm phiền cho dân trong hạt phải đưa đón. Vậy xin đem giáo thụ sung làm phúc khảo, huấn đạo và cử nhân sung làm sơ khảo. Vua theo lời tâu.

Cơ mật viện thần là Phan Thanh Giản mật tâu bọn nha dịch ở phủ Quảng-trạch (thuộc Quảng-bình) ngăn cản quấy nhiễu bọn truyền đạo Tây dương, (bắt tịch đồ của đạo, và kinh đạo, đồ dùng của đạo) đã có Giám mục Hậu đưa thư của tướng nước Phú đến, dặn xét bộ cho

https://tieulun.hopto.org

ra lễ. Giám mục Hậu nước Phú-lãng-sa trước đây xin đến đóng ở Nghệ-an để truyền giáo nhân vì dân tình ở hai tỉnh Nghệ, Tĩnh, không yên lòng, lưu đóng lại ở Quảng-bình, sai đạo đồ đi thăm dân đạo ở Nghệ-an. Khi đi qua phủ Quảng-trạch, quyền tri phủ Quảng-trạch là Đỗ Đức Uẩn lấy cớ là không có giấy đi đường, ngăn giữ lại). Vua bảo: việc làm sự những nhiễu, cố nhiên là có tội, nhưng bọn ấy giảo quyệt ngang bướng quá lắm, nói người mà che lỗi của mình, tưởng cũng không phải là không có. Nay đem mà xét trị, thì bọn kia được sướng lòng, lòng càng sướng thì càng dông dỡ, mà quan lại vì đó phải ghé mắt nin hơi, sau này ai ngăn giữ được, cái việc mới đốm ra ấy, cũng nên ngăn ngừa trước. Tuy cái tệ những nhiễu cũng nên răn, mà lời nói có một mặt, cũng chửa nên vội xử trị. Phái cho lang trung là Nguyễn Văn Cư, lư vụ là Hoàng Thị Ly đi các hạt ở Quảng-bình và Nghệ-an, lần-lượt xét cho được sự thực, phúc tâu lên để thi hành.

Tổng đốc Định – Yên là Đào Trí tâu nói: hiện nay gạo đắt, tỉnh thần tự bỏ lương ra và khuyên bảo các nhà giàu quyên ra hoặc cho vay, dân trong hạt may đã hơi thư. Lại xin phát gạo kho ra để chẩn cấp. Vua y cho.

Châm chước định lại lễ phẩm cúng thường ở các từ đường. (Từ đền thờ Tuyên vương, Mục vương đến đền thờ An ninh bá công hơn 80 sở, xuân thu 2 lễ, mỗi từ sở dùng lợn 1 con, xôi 1 mâm, quả phẩm 1 mâm. Trước ngày giỗ một ngày, dùng hương nến dầu rượu trầm hương và nước trà, ngày chính kỵ dùng một mâm cỗ, lợn 1 con, xôi một mâm. Ngày mồng 1 tết, tiết đoan dương, tiết Thanh-minh châm chước dùng hương nến, trầm hương, nước trà và trầu rượu).

Thự tuần phủ Bắc-ninh là Đỗ Quang tâu nói: kho ở tỉnh thóc gạo nhiều mà tiền ít, thóc tô vụ hạ này

xin cho dân chiết nạp bằng tiền, để tiền được nhiều. Vua cho lời tâu ấy là phải.

Rút bớt số viên, biền ở Bình-định. (Bố chánh, đề đốc, lãnh binh đều giảm đi cả, quản vệ nguyên có 6 người, nay giảm đi 3, binh đội nào không đầy 30 tên, cũng giảm bớt suất đội, sai đội khác kiêm coi) theo lời tâu xin của phủ thần Nguyễn Hữu Cơ vậy.

Định rõ lại lệ khẩn ruộng biên vào sổ. (Ai xuất lực tự làm lấy thì biên vào sổ là ruộng tư, ai vay tiền nhà nước mà làm, thì lấy 2 phần làm ruộng công, 1 phần làm ruộng tư).

Tỉnh thần Quảng-bình tâu nói: thuộc hạt 8 xã thôn, thuyền vận tải khuyết ngạch 23 chiếc, không có sức làm thuyền mới điền vào ngạch. Xin đều trừ ngạch đi, những thuyền hỏ và chân sào rút về làm quân thủy binh. Bộ Công đem việc tâu lên. Vua nói: việc vận tải rất quan hệ đến vấn đề về quốc dụng mà Bắc-thảo gần đây vốn có tiếng là đắc lực, nếu cho trừ ngạch, thì lấy gì mà vận tải cho đầy đủ. Sắc cho tỉnh thần nên khéo vỗ nuôi, hoặc lượng cấp vốn công hoặc khoan triển niên hạn; còn số tiền vốn công nguyên khiếm lại, cũng cho triển lại, để thư sức cho dân.

Tỉnh thần Tuyên-quang tâu nói: tên đầu mục bọn Man là Cao Đinh xin chiêu mộ dân dõng người man (50 tên) theo quan quân đi đánh và vỗ yên, người Mèo đã ra thú là Vương Vũ Quang, xin đem thổ dõng (250 tên) theo đi giúp việc. Trót đã cấp tiền lộ phí và lương gạo (gạo 250 phương, tiền 50 quan, sức đi lên miền thượng du để phủ dụ. Vua nói: bọn Man, Mèo có lòng hiệu lực làm việc, nhân đó mà phủ dụng họ, kế ấy cũng phải. Họ chỉ dùng nếu có túng thiếu, chuẩn cho tỉnh liệu lượng cấp thêm cho, để họ được trông nhờ.

https://tieulun.hopto.org

Nghệ-an, Hà-tĩnh bị đói, chuẩn cho phát ra 20.000 hộc thóc kho và khuyên quyên tiền thóc, liệu lượng bán ra và cho vay, nhưng sắc cho quan ở tỉnh, đạo ấy nếu cấp phát không đủ, thì cho trích thêm thóc kho để kế tiếp cấp phát.

Định rõ lại lệ tập ấm bổ ra làm việc (các quan viên tứ chiếu phẩm tập ấm; người nào ưng được ấm bổ hoặc đỗ khoa mục, hoặc đã bổ quan, cho được theo thứ tự mà dời ấm bổ ấy cho người khác. Người nào chỉ có một con, chưa được thừa ấm, mà đã chết đi, thì cũng coi như lệ các phẩm quan họ Tôn-thất tập ấm, nhưng phải kém xuống 1 trật, chuẩn cho cháu (gọi bằng ông nội) được tập ấm.

Hộ làm gỗ ở Khánh-hòa lưu thiếu thuế ván xẻ. (1.265 phiến). Tỉnh thần xin cho chiết nạp bằng tiền; Vua cho rằng: ván gỗ cần dùng hơn. Không cho nộp tiền. Nhưng cho triển hạn 4 năm, chia thành thực nộp bằng ván gỗ và miễn cho thuế thân.

Hiếu sức quan lại làm nhiều cách để cứu đói. Dụ rằng: hiện nay trong kinh ngoài các tỉnh hiếm mưa, gạo đắt, dân khó kiếm gạo ăn. Các quan tỉnh, phủ, huyện các ngươi, hoặc quyên lương bổng, xuất của nhà ra để giúp kho công; hoặc khuyên bảo nhà giàu xuất tiền thóc để quyên nộp; hoặc khuyên sức thuyền buôn cấp cho tiền của công đi mua gạo về bán; hoặc chi ra tiền bạc của kho, để thu mua những vật hạng có thể dùng được, làm cho tài hóa lưu thông, để giúp cho dân chi dùng; hoặc nên sửa làm công việc, cho dân xây dựng dân trai cần đào mọi việc, dùng việc làm thay cho phát chẩn, khiến cho dân nghèo không đến nỗi mất chỗ ăn ở. Những kiện vặt và việc sai dịch tiêu nên giảm bớt. Kẻ xiêu tán thì nên thu nuôi; kẻ đói quá thì cho cơm

https://tieulun.hopto.org

cháo, kẻ ốm, kẻ chết thì cho thuốc và chôn cất cho. Các phương thuốc tịch cốc (1) và thuốc chữa khỏi đói, nên kiểm xét và chế ra cho nhiều để cấp phát, cốt sao đều biết chức trách, ta quyết không phụ bọn các ngươi vậy.

Thuyền đi tuần của Hà-tĩnh 2 chiếc cùng với thuyền giặc (7 chiếc) đánh nhau ở cửa biển Kỳ-anh, lại thua. (Quân 94 tên, hiện còn 40 tên, còn thì đều thất lạc). Việc ấy tâu lên. Vua sai trích một chiếc thuyền bọc đồng và 2 chiếc thuyền đi biển, ở quân thứ, cho biền binh ngồi vào và để khi giới, chọn 1 viên quản đốc ở Kinh phái ra để đi đánh dẹp.

Hộ lý tổng đốc Thanh-hóa là Tôn Thất Dao trước làm bố chánh sứ Hà-nội, phê phát cho người lái buôn nước Thanh vay số tiền vốn công, còn lưu thiếu lại hơn 267.800 quan. Bộ nghĩ bắt phải chịa bồi, xử Dao phải tội phạt trượng đem đi đồ. Vua cho là vì không có tình lấy hụt số tiền đó, đặc ơn cho vẫn lưu chức, cho một hạn nếu bồi xong, sẽ liệu giảm bớt cho.

Phan Thanh Giản lại tâu nói: Giám mục Hậu lại khiếu là viên ấy sai đạo đồ 3 lần đi thăm dân đạo ở Nghệ-an đều bị tri-huyện huyện Kỳ-anh là Lê Dự giam đánh. Xin giao cả cho phái đoàn trước là Trần Văn Cư, Hoàng Thị Lý đi thẩm cho đúng sự thực. Rồi thì 2 phái viên ấy về tâu rằng: quyền nhiếp phủ Quảng-trạch là Đỗ Đức Uẩn bắt giữ trị tội, và viên huyện Kỳ-anh vâng lệnh đạo thần ở Hà-tĩnh là Tôn Thất Tích sai viên ấy ngăn cản, mọi lẽ; còn ngoài ra không có những nhiễu gì. Bèn hạ lệnh nghiêm dụ răn sức, khiến cho đều yên ổn phục tình, lặng nghe triều đình xử trí.

---

(1) Tịch cốc: bỏ không ăn cơm cũng sống.

https://tieulun.hopto.org

Điều động 2 đội quân Sơn-dũng và Thiện-xạ (thuộc huyện Mỹ-lương Sơn-tây) hơn 100 người đến quán thứ Bắc-ninh, thưởng cho 1 tháng tiền lương; lại điều động 300 lính mộ và 1 thớt voi ở Hưng-yên đều đi để phòng bị sai phái.

Bộ thần bộ Hộ đem nghị mới về việc thưởng cho người lạc quyên tiến trình. (Nghị người nào đem đồng, chì, gỗ và tiền thóc lạc quyên sẽ phân biệt ban thưởng). Vua nói: đồng, chì, tiền, thóc, gỗ, tuy có nặng nhẹ khác nhau, nhưng đều nên chiếu theo thưởng cách lệ cũ, khỏi đến phiền phức.

Cho thự thống chế quyền chưởng Hữu-quân là Tôn Thất Cúc kiêm chưởng doanh Long vũ (nguyên chưởng doanh Long vũ là Nguyễn Quang sung làm quản đốc tàu thủy; cho chưởng vệ quyền chưởng Tả dực doanh Vũ lâm là Lê Văn Xa kiêm quản doanh Hổ uy. (nguyên chưởng là Đoàn Linh ốm, chuyết ra).

Sắc cho các sở chương ở trong kinh ngoài tỉnh, cốt phải lời văn gọn, nếu có cần dẫn lệ, thì, nên dẫn những điều nên dẫn, còn không quan thiết, không cần phải dẫn thêm thừa. Chương sớ của các tỉnh, ngoài phong bì, chuẩn cho dùng ấn kiểm nhỏ đóng đè lên, không nên đóng ấn của tỉnh, để phòng mối tệ. Phủ Thừa-thiên chuẩn cho theo như lệ của 6 bộ để tỏ là có phân biệt.

Tỉnh thần An-giang tâu: hiện tình bọn man ngoài biên (thường khi chúng tràn quan đồn bảo để cướp bóc) còn cần phải phòng bị, xin đem số quân chia làm 3 ban, 2 ban lưu lại, 1 ban cho về để phòng bị việc sai phái. Vua y cho.

Tha miễn tiền thuế (160 quan) cho người Man đi buôn ở nguyên Trà-vân (thuộc Bình-định). Vì chúng

https://tieulun.hopto.org

nhiều lần bị bọn ác man đốt cướp xiêu tán, mới chiêu dụ trở về, chỉ được 3 tên, nên chuẩn gia ơn cho miễn thuế.

Giặc ở một nước đốt cướp các thuyền tải, thuyền buôn ở địa phận các cửa biển Quảng-nam, trong 8 ngày đến 3 lần. Tỉnh thần phái đi đánh, mà chỉ có 1 lần bộ biển đi đánh, cũng không có công trạng gì. Bộ thần xin gia mức lên trị tội, để làm gương cho người sau. Vua theo lời.

Bố chánh sứ Quảng-nam là Đặng Huy Trước xin phái cho bá hộ Luận, ngầm đi thuê mượn tàu thủy để đuổi bắt giặc, những thuyền buôn ở các bạt, không cứ lớn nhỏ, chia ra từng hạng nộp bạc để thuê. Vua y cho.

Bộ thần tư lục đi. Quản đạo Phú-yên là Nguyễn Trung Thành đáng số bổ bạt lời [illegible] nhiều, những lính dân vận tải, có người can phải bồi thường, bỏ thuyền mà trốn. Có người nhân nghèo kéo thuyền lên bãi cát, bỏ thuyền ở bến sông, hiện nay số thuyền còn lại bao nhiêu, phải đi tải phương nam phương bắc cả, đi câu, đánh lưới thì tôm cá ít, vận tải thuê thì giặc biển đón cướp, dân ở mạn dưới quẫn bách đã nhiều. Nay cứ số thuyền, chia ra từng hạng bắt phải nộp bạc, tôi sợ chằm hết nước mà cá khó được vậy. Hơn nữa, lòng người nước ta, chỉ kể sự lợi hại trước mắt, không nghĩ đến cuộc lâu dài, giặc biển thì ngông ngáo lên đi, thu bạc thì lại gieo tăm tiếng. Vả lại, binh lính dùng để ngăn kẻ bạo ngược mà giữ cho nước được yên, đâu có người Tây dương đã bằng lòng hòa rồi, mà ngồi coi cho giặc biển hoành hành, không hay dẹp bắt lại thu bạc để thuê họ thì còn trị nước làm sao được. Bộ thần chỉ biết nghĩ quẫn để đỡ tốn, mà không biết mấy năm nay công và tư bị phí

https://tieulun.hopto.org

tồn với giặc, bị chết với giặc là bao nhiêu? Mạnh mạch của nước ngầm tiêu hao, bầy tôi nhà Hán [tức là Giả Nghị] đã thương khóc nhiều rồi. Nay lại theo lời bàn của tỉnh ấy, tôi sợ việc binh bỏ trễ mà kẻ khinh rẻ bên ngoài càng thêm dòng dỡ, thì lấy gì mà đứng vững được. Xin nay sắc xuống ngay cho các tỉnh liệu gọi binh tại ban (tỉnh lớn 200 tên, tỉnh vừa tỉnh nhỏ 100 tên), thuê bất thuyền biển (tỉnh lớn 4 chiếc, tỉnh vừa tỉnh nhỏ 3 chiếc). Cấp thêm cho tiền gạo súng ống, giao cho cán viên cai quản, ra biển đi tuần tiễu, hộ đưa các thuyền buôn vận tải, hết địa phận giao nhận cho ổn thỏa. Giặc nhiều thì tư cho hạt láng giềng họp đánh (như Phú-yên thì tư cho Bình-định, Khánh-hòa họp đánh). Để yên miền biển. Như thế thì quân đã tập quen, mà giặc cũng im được. Nếu được chuẩn cho. Xin tự hạt tỏi bắt tàu liệu trong đội số quân lấy 100 tên, thuê thuyền ra biển 3 chiếc, hiệp cùng thuyền quân phải đi trước [3 chiếc] cộng là 6 chiếc, ra khơi tuần tiễu bắt giặc, nếu không có công trạng gì, thì cứ tội mà hỏi tội, bắt phải bồi thường và giao cho bộ nghị xử tội, không dám ăn bớt gì cả. Tôi coi giữ đất nhỏ quân ít, còn biết hỗ giản hãng hái, huống tỉnh lớn ư? Duy sợ bộ thần không cho mà thôi. Vua xuống dụ yên ủi. Rồi sau tướng Pháp không cho mượn tàu, việc ấy cũng thôi.

Khâm-phái là Hoàng Văn Tuyển tâu nói: thự tổng đốc Bình—Phú là Nguyễn Đức Hỗ, tuổi già chất phác, xin rút về làm việc ở Kinh. Bèn gọi về cho quyền chưởng Tiền quân, kiêm quản doanh Hổ-oai. Cho Thân Văn Nhiếp thăng thự hữu tham tri bộ Binh bộ lý tổng đốc Bình—Phú.

Tháng 5, vua cho là các hạt Bắc-ninh, Sơn-tây, Hải-dương, Lạng-sơn, bị giặc tàn phá, sắc cho bộ Hộ chia ra từng hạng tha và triển hoãn lệ thuế (cho Bắc-ninh,

https://tieulun.hopto.org

Hải-dương, Sơn-tây 3 tỉnh không theo giặc, hạng bị thiệt hại quá lắm thì tha cho thuế còn thiếu lại về năm thứ 15, và 5 thành thuế lệ năm trước, còn 5 thành triển hoãn đến mùa đông sẽ thu; hạng bị thiệt hại lắm, thì tha cho thuế còn để thiếu về năm thứ 15, thuế lệ năm trước thì triển hoãn đến mùa đông sẽ thu; hạng thiệt hại vừa thì tha cho thuế để thiếu về năm thứ 15 là 7 thành, còn 3 thành và lệ thuế năm trước triển hoãn đến mùa đông sẽ thu. Tỉnh nào bị giặc bắt hiếp phải theo, thì hạng hại quá lắm tha cho thuế lưu khiếm về năm thứ 15; hạng hại lắm thì tha miễn cho 5 thành; hạng vừa thì tha miễn cho 3 thành; còn lệ thuế năm trước, đều hoãn đến mùa đông sẽ thu. Tỉnh Lang-sơn hạng thiệt hại quá lắm thì: lệ thuế từ năm thứ 15 trở về trước, đều cho tha miễn và tha hết số khiếm năm trước; hạng thiệt hại vừa thì tha cho 5 thành còn 5 thành triển hoãn đến mùa đông năm sau).

Cao-bằng gạo đắt khó kiếm gạo ăn, sai Vũ Trọng Bình xem cơ giúp đỡ. Đem đường vận tải mở thông ngay, hoặc từ Thái-nguyên, Tuyên-quang có đường tắt nào đi được thì, tùy thế đặt đường vận tải, để được tiếp tế.

Chuẩn định các quan văn võ có chức sự, từ tam phẩm trở lên, quan nhàn tản từ nhị phẩm trở lên, người nào phạm vào tội quan, lưu, đồ, xét ra về nhân việc công làm lỡ do ở vô tâm, lệ được chiết giảm xuống đánh giam cấm, nếu có tình nguyện chuộc tội đồng gông thì đều chiếu tội quân, lưu, đồ đã bị trước, chiếu theo số tiền mà nạp tiền chuộc. (Lệ chuộc tiền chép ở năm thứ 14) còn phạm về tội nặng, trừ ra phạm 10 điều ác tham tang, đối đá, giặc dâm trộm cướp thì không kể. Còn can các khoản riêng, chiếu lệ không được chiết giảm xuống đồng gông, mà tình tội

hơi nhẹ, thì chiếu theo lệ chuộc của quân nhân, đều gia thêm gấp đôi. Những quan văn quan võ có chức việc, từ tứ phẩm trở xuống; quan nhàn tản từ tam phẩm trở xuống, phạm ai phạm tội công, nên kết án quân lưu, đồ, mà xin chuộc, thì đều thêm gấp ruỗi; nếu phạm tội riêng hơi nhẹ, nên kết án quân, lưu đồ, nếu xin chuộc tội, thì cũng đều gia lên gấp ruỗi.

Viên toàn quyền sứ thần nước Phú-lãng-sa là Hà Ba Lý đến Kinh định lại hòa ước. Sai Phan Thanh Giản sung chức toàn quyền chánh sứ, Trần Tiễn Thành, Phan Huy Vịnh sung làm phó sứ để hội bàn. Trước đây, sứ thần là bọn Phan Thanh Giản, Phạm Phú Thứ, Nguy Khắc Đản sang Tây (nói việc chuộc lại 3 tỉnh) trở về đem 2 bức thư của 2 nước Phó, Y nói về việc tục ước và việc buôn bán, tiến trình. (Mỗi thư đều có 21 khoản trong thư «tục ước» một khoản nói: ta muốn chuộc lại 3 tỉnh, họ cũng thuận nhường, nhưng phải cắt bỏ 8 xứ, giao về nước ấy quản hạ: (Gia-định thì phía tây từ đồn Tây-thái qua tỉnh thành xuống đến các xứ Lạch Dơi, Nhà-bè, bắc giáp Biên-hòa, Thiên-giang, nam đến Đàm-thị; Định-tường thì bắc từ đồn Mĩ-qui đến bờ sông Bảo-định, đông tự bờ sông ấy đến cửa sông chánh lạch cá ông, tây từ sông chánh lạch Sầm đến thôn Hưng-long, nam từ bờ sông lớn thẳng qua tỉnh thành đến sông Bảo-định) cộng 192 xã thôn. Một khoản: đưa giả số bạc chuộc trong hạn 3 năm, mỗi năm 50 vạn đồng: sau khi trả đủ 3 năm, mỗi năm thường giao trả một số bạc là 333.333 đồng. Một khoản: ở Kinh và 3 cửa biển Đà-nẵng, Ba-lạt, Quảng-yên, đều đặt quan lính sự đóng ở đấy. Một khoản đạo trưởng đạo dân tùy nơi lập nhà thờ đạo để truyền giáo và làm lễ, không được ngăn trở.

https://tieulun.hopto.org

Trong thư « sinh ý » (2 nước Phú, Y cũng đại lược như nhau). 1 khoản : nói người nước ấy đi lại buôn bán ở các nơi 3 cửa biển, tùy ý mua làm nhà cửa, ruộng đất ; sau hoặc có thêm cửa biển nào, cũng chiếu theo lệ ấy mà làm. Nhưng phải mỗi cửa biển đều đặt riêng một bến buôn bán cư trú. Trong 5 khoản này so với trước cũ yêu cầu quá nhiều ; còn ngoài ra đều là những điều khoản giao thiệp và thông thương, hoặc đại lược theo ước trước, hoặc hơi có sai khác, đều không đến nỗi quan ngại lớn). Vua giao xuống cho đình thần xét duyệt, các thần phiên, đài thần bàn bạc không giống nhau. Vua đem tờ ước thư và các bản đình nghị, sai trung sứ đến hỏi Trương Đăng Quế (khi ấy đã về nghỉ việc). Đăng Quế tâu nói : trong tờ hòa ước, chỗ quan trọng nhất duy khoản thứ 2 về việc cắt bỏ giới hạn 3 tỉnh, cho bọn đóng ở các xứ ấy, và khoản thứ 19 số bạc bồi thường chia làm bạn năm, 2 khoản ấy mà thôi. Về khoản cắt bỏ xin theo lời hoàng thượng phê bảo: giảng bàn cốt ở ý thành thực của mình để cảm động họ, khiến cho được phu thỏa. Đến như khoản bạc bồi, thì kẻ kia biết ta rất chú trọng về đất đai,... đại thần nước ấy là Anh Đệ Luy trước tiên đòi giao 3 tỉnh (An-giang, Hà-tiên Vĩnh-long) mới có thể khỏi phải bồi bạc để rung động sứ thần của ta. Kịp khi sứ thần ta không chịu nhận lời, thì lại thay đổi ngay, mà về khoản bồi bạc, lại đòi nhiều quá, nếu lúc đó mà ta nhất định cố ý phân tách biện bác lại, thì bọn kia sẽ châm chước giảm nhẹ xuống, như thế việc hoặc có thể xong được. Bỏ mất cơ hội ấy rất là đáng tiếc. Nay sứ thần ta hiện đã nhận đem bản sao về, sứ của họ lại đến bàn định, chỉ sợ kẻ kia cố chấp là đã có mạnh vua để làm cớ nói, không khỏi lại sinh ra chi tiết khác, khó giải quyết được. Thần đã nghĩ kỹ đến

https://tieulun.hopto.org

việc ấy, rất lấy làm lo ngại. Xin khi toàn quyền họp bàn, nên y theo như ta đã định, cố giữ bền lòng, chớ bị họ làm lay động, cứ lấy lẽ là dân nghèo của ít làm cớ nói, hoặc không thấy họ cự lại, may ra việc ta được xong. Bằng kẻ kia đòi lấy hàng năm hơn 33 vạn bạc thực là khó chịu nổi, nhất định không theo là phải. Đến khi chọn sung chức toàn quyền đại viên, thì Phan Thanh Giản cố từ, và nói :- gặp lúc nhiều việc này, nên chọn được bậc đại thần vững như cột đá, như Trương Đăng Quế đảm đương chức ấy, thì mới mong làm được thỏa thiếp.

Vua nói: Khanh đáng lấy lời nói của Trương Đăng Quế làm thắc mắc trong lòng, có phần thiếu ý hòa hậu. Bây tôi thờ vua, cần nên hết sức làm những việc nên làm mà thôi, còn trái phải che sao được công luận của thiên hạ. Bèn cho bọn Tuần, Gián sung chánh, phó sứ và cho là Phạm Phú Thứ, Ngụy Khắc Tuần từng đã vâng mệnh đi sứ, hơi biết phong tục Tây dương, sai tham gia làm giúp công việc. Kịp khi bọn Thanh Giản sắp đi, vua chế thơ tặng cho, khuyến khích cố làm công việc đi sứ cho giỏi. Bọn Thanh Giản vào lạy, nhân tâu nói: việc đi sứ ngày nay, duy có 2 khoản cắt đất và chuộc bạc, xin tuân theo kế hoạch đã bàn sẵn, khẩn khẩn khuyên bảo, may ra họ cảm động, nếu họ không nghe, xin hãy theo ước cũ, lưu lại ngày sau sẽ bàn dần. Còn về các khoản thông thương và truyền giáo, xin nên châm chước nghe theo, để tỏ ý tốt.

Con của tù trưởng nước Cao-miên là Ong Bướm, xin qui thuận nước ta để nương nhờ. Tỉnh thần An-giang tâu lên, chuẩn cho lưu trú, nhưng bảo cho đầu mục nước Man biết.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Kinh sư mưa. Vua nhân mùa hè nắng nhiều, sai kinh doãn là Nguyễn Hữu Dương cầu mưa, được ứng nghiệm ngay. Vua mừng mà làm thơ ban cho, và cho quan lại các tỉnh xem, để khuyên về ý các chức chăn nuôi dân, có thể cảm cách đến được hòa khí của trời.

Những dân bị giặc cướp ở các châu, huyện Võ-nhai, Bạch-thông, Cẩm-hóa, thuộc tỉnh Thái-nguyên, nay đã trở về. Tỉnh thần xin chẩn cấp cho, cứ 20 ngày một lần, vua y cho.

Phó quản cơ tỉnh Bình-định là Lê Quang Huy chiêu dụ vỗ về dân ở sách Man, nhiều người theo về. Chuẩn thưởng cho Lê Quang Huy kỷ lục một thứ; Ủ sách man theo về, hưởng cấp cho muối, nước mắm, để cùng chiêu dụ dẫn nhau về.

Tỉnh Cao-bằng đem những dân có tên trong sổ năm ngoái bị bệnh truyền nhiễm chết. (3.392 người) dâng lên, xin chia hạng cho trừ hoặc hoãn thuế, vua y cho. Nghệ-an bị bệnh truyền nhiễm chết (dân trong sổ 1.655 tên) cũng chuẩn cấp tiền tuất và hoãn thu thuế.

Chuẩn cho đạo Quảng-trị số thóc tô, cũ phải truy nộp, được giảm giá (mỗi hộc 5 quan) chiết nộp bằng tiền.

Vua ngự điện Văn-minh nghe việc chính sự. 6 bộ không ai tâu việc gì cả. Khoa đạo là Nguyễn Hữu Tảo, Phạm Tuấn tham hặc lên. Vua quở trách, và dụ viện Đô sát rằng: ở trước mặt ta, các ngươi giữ phép như thế, ở ngoài cửa khuyết, những việc bất công bất pháp của quan lại Các ti, không xiết đâu mà kể, chưa nghe thấy dàn hặc lấy 1, 2 việc, để đổi mới tệ, cho trong sạch lối làm việc của quan lại, để nâng mức sống cho dân và vững được căn bản cho nhà nước, chỉ cùng

https://tieulun.hopto.org

nề mặt nhau, tệ cũ khó trừ, rất phụ cái ý của triều đình đặt quan dùng làm việc nhiều lắm. Các ngươi nên đều tự nghĩ đấy.

Quan quân Lạng-sơn đuổi toán giặc ở xã Vĩnh-đặt và Phố-vị, nhiều lần phá được quân giặc. Kinh lược sứ là Vũ Trọng Bình cũng tiến sát đến đồn Quang-lang, giặc bỏ đồn đêm trốn. Trọng Bình bèn đến thành Lạng-sơn, hội đồng với tỉnh thần trù tính việc làm.

Dân hạt Khánh-hòa xin lập hộ đệt nhiều, vua y cho, thưởng cho người lĩnh mộ hàm thị sai tòng cửu phẩm, đợi khi có thực hiệu sẽ cho bổ thụ.

Bọn hàng man ở nguyên Thanh-cù thuộc Quảng-ngãi là tên Cấp. Xin tu hợp bọn hàng man ở các sách 400, 500 đinh, theo quan quân đi đánh giặc. Sứ thần là Nguyễn Tấn Kiểm việc tâu lên. Vua nghĩ rằng dùng người man đánh người man, có thể bớt được sức quân, chuẩn cho theo lời xin ấy, và dụ nên tùy nghi chiêu mộ, vỗ yên, để cho dân ta sớm được nghỉ ngơi, hoặc nên đánh mạnh, cũng phải làm ngay đừng để lâu ngày sinh ra lao phí.

Người khách ngụ ở Thanh-hóa là Bành Đình Tú, thuê thuyền nước Thanh để đi tuần bắt giặc, bắt được 2 chiếc thuyền giặc. Tỉnh thần tâu lên. Trước hãy thưởng chung cho cả bọn 200 quan tiền, và sắc xét kỹ sẽ gia thưởng thêm.

Tỉnh thần Bắc-ninh tâu: số thóc tô mùa hạ xin triển hoãn đến mùa đông sẽ thu; nhân dân 5 huyện thuộc phủ Lạng-giang, làm việc nhiều nhọc mệt, tiền thuế thận xin triển hoãn đến vụ hạ sang năm. Vua y cho, và sắc dem tỉnh binh làm việc nhiều hay ít thế nào, có nên cứu giúp không? làm bản tâu lên chờ chỉ.

TVSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Hàng năm lệ cày ruộng tịch điền, vua có ban ơn cho các quan đi theo cày. Tháng ấy, đình thần lâu nói: Bắc-kỳ việc quân chưa yên, tướng sĩ khó nhọc ở ngoài, mà các quan ở trong triều, riêng được ban ơn yến tiệc, tự hỏi lòng sao yên? Xin đình 1 lần. Vua theo lời.

Vua cho Kinh sư là nơi căn bản, muốn triệu bọn Nguyễn Tri Phương về. Sai Tri Phương xét kỹ tình hình giặc hiện nay đã có thể do tỉnh thần tự làm lấy được chưa? Nếu chưa có thể thì quân thứ ấy nên làm thế nào cho dẹp yên được sớm để tâu khúc khải hoàn. Bọn Nguyễn Tri Phương nói: Tháng 6 tháng 7 năm ngoái, thế giặc suy cũng, tưởng không quá một vài tháng, cũng có thể dẹp xong được. Sau vì trận đánh ở Cát-bà không lợi, thế giặc lại mạnh lên. Mùa xuân năm nay, 2 tỉnh Bắc, Lang có việc, bọn tôi thường lấy làm lo, nhiều lần phải quản đến nơi, trong được trước hãy dẹp yên một đường, thì cũng bớt được sự lao phí cho một đường. Nay toán giặc ở đồn Quang-lang hiện đã trốn đi, thì các linh ở kinh phái đi đã lâu, sớm muộn cũng nên chước lượng cho về. Duy có thuyền giặc mặt nước ở Quảng-yên, biện vẫn đậu ở ngoài khơi Nghiên-phong, còn đến 256 chiếc, bọn giặc còn 2 nghìn 5, 6 trăm đứa, mỗi khi nhân sự đói khổ, chúng lại vào sông cướp bóc. Vả lại nghe nói chúng ngầm du bọn giặc trên đất để giúp sức nữa. Đường sông Hải-dương đi lại như mắc cửi, mà Quảng-yên quanh sát bãi biển, tuy mỗi quãng có đặt đồn lũy, mà trông coi thiếu người, cũng chưa đủ cậy. Nếu vội giao cho quan 2 tỉnh Hải-dương và Quảng-yên làm việc một mình, sợ còn chưa tiện. Vậy hãy xin lưu lại 1, 2 tháng để phòng giữ đánh dẹp mới hợp sự nghi. Lại ngày mồng 5 tháng này bọn giặc mặt nước ở Hải — Yên quấy rối đường biển, bị sống ở thuyền bọc, đồng bắn ra bị thương và chết khá

nhiều, cùng với giặc ở Lạng-sơn báo là đã trốn đêm rồi. Bọn đầu sỏ giặc mới nhóm dậy ở Hà-nội là bọn tên cả Loát 5 đứa, cũng vào ngày mồng 5 ấy báo tin đã bắt được. Đó đều là nhờ trời giúp cho, phúc của nước được thần phù hộ, mới được thế, chứ không tự sức người có thể làm được. Bọn tôi nghĩ đến đó, không khỏi trống rỗng, cần phải sớm liệu, để bớt chút lòng lo mong của Bệ hạ. Lại các tỉnh phải giữ gìn canh giữ. Cốt sao cho tuyệt hết mầm mống gian ác, để dân cùng được yên nghỉ.

Tha bớt tô ruộng cho các địa phương bị tai hại mùa hè. (gián hoặc có nơi nên thu, nhưng sau phần nhiều nhân có việc rồi tha hoặc hoãn cho).

Tổng đốc Vĩnh-long là Trương Văn Uyển tâu nói: Hà-tiên giáp gần cõi nước Cao-mên. Sự phòng bị chưa thư, xin đem số lính thú đến trước (250 tên), lần sau, (250 tên) đều lưu cả lại, để phòng bị sai phái. Vua theo lời tâu.

Bọn Toàn quyền-sứ là Phan Thanh Giản tâu nói: nhiều lần cùng Hà-Ba-Lý bàn nói về 2 khoản cắt đất bồi bạc, viên ấy đã có châm chước: (Nguyên trước nói về khoản đổi thêm cửa biển, viên ấy bằng lòng bớt đi, nhưng ở 3 cửa biển Quảng-yên, Ba-lạ, Đà-nẵng đều

https://tieulun.hopto.org

làm một chỗ đỗ tàu buôn bán, mỗi nơi định mở rộng 2 vạn thước ta làm giới hạn. Số bạc chuộc lại 3 tỉnh, định lấy 40 năm làm kỳ hạn, mỗi năm là 333.333 đồng, khấu thành bạc đĩnh 10 lạng cộng 23.999 đĩnh, hợp cộng 40 năm là 13.333.320 đồng, khấu thành bạc đĩnh 0 lạng là 959.990 đĩnh 4 đồng cân). Đến như khoản thứ 17, đặt lãnh sự ở kinh, viện ấy có giữ ý kiến không thay đổi. Còn các khoản, khác, gián hoặc cũng có đổi sửa lại 1, 2 điều mà thôi. vâng mệnh đi làm việc không có công trạng gì, thực biết phụ lòng ủy thác. Nay đình thần có kế gì diệu hơn, có thể khiến cho viên ấy phải nghe lời. Xin chỉ bảo cho biết hoặc nhờ ơn kén lấy 1, 2 người giỏi giang gánh vác công việc ấy, ngõ hầu người mới địa vị cao, khiến cho kẻ kia kính phục mà nghe lời.

Vua lại giao xuống cho đình thần duyệt bàn. Bọn thần phiên đại thần phúc tâu: các công việc ấy, thực cũng khó nói, nghĩ ra cũng không có kế gì khác. 3 vị đại thần toàn quyền ấy, ngôi thứ và đức vọng, các quan ở trong triều không ai hơn được, và lại có kinh nghiệm làm việc, xin nên giao cho làm việc ấy từ trước đến sau. Vua nghe lời.

Hộ lý tổng đốc An—Tĩnh là Hoàng Tá Viêm mật tâu là người Tây dương truyền giáo, dân sĩ phần nhiều không muốn theo.

Xin nói với họ để cho vài mươi năm nữa sẽ làm thì ổn thỏa hơn. Vua sai quan toàn quyền xét làm, tâu rằng: Tá Viêm là người mẫn cán, làm cơ bàn cẩn, có thể khiến người nghe theo. Xin triệu về cho tư đi nói chuyện, kiêm thương thuyết cả việc đi sứ nữa. Vua nói: Dân tỉnh Nghệ-an lương giáo ghét nhau rất gay gắt, không thể giải hòa được. Tỉnh thần sợ sẽ xảy ra

https://tieulun.hopto.org

việc tai biến, bèn nghiêm sức cho huyện Kỳ-anh ở đầu địa giới rằng: Phàm đạo trưởng có tới đây, tức thì ngăn giữ ở lại, chứ không có giam cấm. Chỉ vì tên Hậu lấy cớ là không truyền giáo được, gián mà kiện vu ra mà thôi. Và lại triều đình làm việc, cốt phải hợp với lòng dân. Nay đã như thế, thực khó cưỡng trái lòng dân, tất phải có viên quan giỏi giang dẫn bảo vài ba năm mới có thể làm cho dân hồi tâm bỏ được lòng ngờ hoặc. Nay nếu cưỡng bắt trở về lương, hay giết chết đi, làm cho bên này bên kia náo động, thực khó xử trí, đó là tình thực. và thể hiện nay phải nên bày tỏ cho bọn truyền giáo hoãn lại, thế là 2 đằng đều tiện cả. Bọn ngươi sao chẳng nghĩ việc đó, mọi việc cứ muốn đùn cho người, để tỏ là khó, để đùn trách nhiệm của mình, cái lòng ấy thực không nên để ở trong bụng, nói ra rất đáng hổ thẹn.

Tháng 6, bộ lý tổng đốc Sơn – Hưng – Tuyên là Nguyễn Bá Nghi vì ốm xin về hưu. Vua nói: Bá Nghi có nhiệm vụ đánh giặc, đã lâu nay không làm được việc gì, lại nói thác là có bệnh xin về hưu; vả lại câu nói nhiều điều thô suất khinh nhờn, đáng lấy làm quái gở. Sai bộ Hình bàn xử. Chuẩn giáng 3 cấp đổi đi, nhưng vẫn được lưu lại làm việc đánh dẹp. Rồi thì Bá Nghi lại tâu: Giặc tỉnh Tuyên, vỗ về thì chúng chưa chịu tin lắm, mà dẹp đánh thì gặp tiết mưa lụt, thời cơ chưa thể làm được. Xin phân phái để phòng giữ, tạm về tỉnh Sơn-tây làm việc. Vua y cho, nhưng sắc bảo sau khi hết lụt, thì lại phải đi làm cho xong việc; mới được trở về tỉnh lỵ.

Khi ấy, sứ giả của nước Phú đến Kinh đã lâu, bọn toàn quyền đại thần mấy lần bàn nói mà sứ nước Phú cứ một niềm theo như trong bản ước mới. Cấp sự

https://tieulun.hopto.org

trọng ở 6 khoa, khởi cư chú, viện Tập-hiền, các thuộc viên ở Bộ, Viện, Quán, Các đều dâng mật sớ nói là tục-ước rất có quan ngại, không bằng hãy giữ theo ước cũ. (12 khoản) còn việc chuộc lại 3 tỉnh, đợi sau sẽ hay. Vả-lại sứ thần nước ta sang Tây khi bắt đầu vâng mạng phái đi, không cho được có toàn quyền, nếu có ý kiến gì, cũng phải đợi triều đình châm chước, thế mà không biết nói thế nào, để sứ nước kia khi đến, chỉ một mực theo bản ước mới, sự thể đã đến như thế, nếu có thiếu sót sai lầm, xin do bọn sứ thần phải chịu trách nhiệm.

Vua bèn bảo bọn Phan Thanh Giản rằng: 3 người bọn ngươi, nên biết công luận không bằng lòng đâu, phải hết sức làm việc, cốt sao cho không thẹn hổ và không nhầm lỗi mới được. Lại bảo bọn thượng thư bộ Công là Nguyễn Văn Phong, Trung-quân đô thống là Đoàn Thọ rằng: Trẫm đã bỏ hẳn một lòng để cho nên việc. Nếu bàn bạc rối reng, chỉ là vô ích thôi. Bữa trước đây, những thuộc viên ở Bộ, Viện, Quán, Các, đều có một tấu, ta há không biết chép kính là phải ư? Nhưng sự thế cũng nên tùy thời liệu làm. (Sau cũng vẫn theo ước cũ, chép ở năm thứ 18 sau nầy).

Trước đây, tỉnh thành Gia-định không giữ được, các đại viên ở tỉnh, ở quân thứ đã được khoan giảm cho cách chức lưu dụng, còn từ quản, suất trở xuống 83 người, đều nhờ ơn được sai phái. Đến đây, đình thần phân biệt nghĩ xin: những người chưa có công trạng, thì xử án trảm giam hậu gồm 36 viên .Từ đây trở xuống là hiệp quản: tạ Văn Lý, Đặng Văn Siêu, Nguyễn Văn Thân, TrươngĐình Tương, Lê Nhị, Thái Kỷ,Nguyễn Bàng Hà Dinh, Nguyễn Văn Vị, Nguyễn Viết Danh, Lê Phúc Đồng, Đặng Điền, Đặng Văn Tại, Trần Cung, Hoàng Văn Chinh. Từ đây trở xuống là đốc chiến: Nguyễn Văn

https://tieulun.hopto.org

Cúc, Mai Văn Thể, Nguyễn Văn Hy, Nguyễn Văn Lộc, Ngô Đức Y, Nguyễn Cư, Vũ Đình Trung, Trương Như Bách, Nguyễn Văn Lai, Nguyễn Văn Điển, Trần Hữu. Từ đây trở xuống là quản cơ: Nguyễn Trí, Trần Lễ, Trần Thị, Nguyễn Dã, Trần Mậu Phát, Nguyễn Khảm. Từ đây trở xuống là đốc binh: Trần Kỳ, Nguyễn Lộc. Từ đây trở xuống là suất đội: Nguyễn Điện, Nguyễn Hứa). Những người dự có công trạng, thì xin phạt 100 trượng cách chức lưu dung, phàm 24 viên: (Từ đây trở xuống là hiệp quản: Trần Quang Phái, Tôn Thất Cúc, Hoàng Ngọc Vinh, Trần Tú, Lê Đề, Phạm Trị, Trương Văn Hậu, Nguyễn Đãn. Từ đây trở xuống là đốc chiến: Cao Vị, Nguyễn Hữu Thân, Trần Thanh Niên, Đặng Văn Tại, Nguyễn Văn Vị, Lê Văn Bẩn, Lê Văn Dân, Hồ Giai, Quách Đạo Lượng, Ngô Văn Mạo, Bạch Văn Linh, Trần Kỷ, Nguyễn Văn Hội, Phạm Hữu Dư, Trần Văn Quý. Đốc binh: Lê Tuấn). Còn 23 viên nữa xin nên cách chức phải giao cho quân thứ Quảng Yên gắng sức chuộc tội. Quản vệ: Nguyễn Thịnh. Từ đây trở xuống là hiệp quản: Hoàng Thắng, Đinh Hội, Dương Văn Thiện, Dương Viết Chấn, Nguyễn Toán, Nguyễn Duy Chinh, Trần Ngọc Thanh, Nguyễn Xuân Kỷ, Phan Văn Cật, Tiêu Điển. Từ đây trở xuống là đốc chiến: Lưu Văn Dực, Nguyễn Văn Khả, Phạm Thân, Nguyễn Văn Kế, Trần Đăng Đồn, Lê Đình Bích. Từ đây trở xuống là suất đội: Lê Văn Đặng, Nguyễn Hộ, Đặng Đồn, Nguyễn Khánh, Nguyễn Soạn, Nguyễn Quản). Vua bảo là án nói đó, đều được thỏa hợp, đặc cách gia ơn cho những viên chưa có công trạng, cũng cách chức sai phái gắng sức chuộc tội, khiến cho đều được thấm nhuần ơn trạch.

Trả số bạc bồi thường quân nhu năm trước cho nước Phù-lãng-sa là 40 vạn nguyên (kỳ ấy 283.600 lạng

https://tieulun.hopto.org

về năm trước còn thừa lại 400 lạng, tính thành 40 vạn đồng), nhân tháng trước có thư của tướng nước Phù lại đòi số bạc một năm rưỡi (60 vạn đồng), bộ Hộ bàn kiếm số một năm giao trả còn số nửa năm (20 vạn đồng) sẽ trả sau.

Chước miễn sưu dịch cho các dân xã làm phu cho trạm (ngoài số phu trạm ra, những dân phu làm phu).

Các tỉnh Lạng, Bằng gạo đất, lại bán và và chẩn cấp cho dân.

Ban cấp thuốc viên trừ khí độc và dịch lệ cho binh lính ở các nơi quân thứ.

Kinh sư hiếm mưa. Phủ-thừa là Nguyễn Hữu Dương cầu đảo ở miếu hội đồng được mưa to, thưởng cho một đồng tiền bát bảo bằng vàng.

Tiểu phủ sứ là Nguyễn Tấn đem hơn 200 biền binh lại chia làm 3 đạo tiến đánh sách mán, tên mán đầu hàng là tên cấp đem hơn 200 dân Mán theo đi đánh. Tấn xin trích số tiền gạo lạc quyên ra để chi cấp cho chúng. Vua y cho.

Chuẩn cho những dân ở chung quanh tỉnh Nghệ-an bị hỏa tai.

Sai tỉnh Nghệ-an trích lấy 50 cây súng Thần-công mới đúc, mỗi cây 50 phát thuốc đạn, giải giao Hà-nội nhận chứa để sẽ cấp phát đi.

Tán lý quân thứ Hải—Yên là Dương Doãn Âm mộ 90 tên thủ hạ, đều làm đội Tập dũng nhất và Tập dũng nhì, xin chi cho lương ăn để phòng sai phái. Vua y cho.

Quảng-ngãi gạo đắt, tỉnh thần xin trích bạc lạng để cấp lương. Vua cho là thóc gạo ở kho tỉnh hãy còn hơi nhiều, không chuẩn cho, nhưng sắc cho tỉnh thần

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

phải hết lòng khuyên bảo kẻ giàu người nghèo nên giúp đỡ lẫn nhau, và sức nhiều thuyền buôn đi mua gạo về bán.

Toàn quyền sứ thần là bọn Phan Thanh Giản cùng sứ nước Phú là Hà Bá Lý đem sắc văn trao đổi cho nhau. Sứ nước Phú xin vào từ biệt trước mặt vua về nước, sai đem các phẩm hạng gửi tặng vua nước ấy. (Nhiễu, lĩnh, lụa và tiền vàng bạc)... Vua ngự điện Cần-chính. Hà Bá Lý và 2 viên thuộc quan, tới sân làm lễ 3 lần cúi đầu. Vua cho vời lên điện, cho ngồi và ban nước trà. Vua nói: gửi lời thăm quốc chúa được mạnh khỏe, từ nay đến trăm năm về sau, mọi việc đều được tất cả. Thưa rằng: không dám không vâng mạng. Bèn cúi đầu từ ta lui ra. Khi sứ nước Phú đã về, bọn Phan Thanh Giản dâng sớ xin nhận tội. Nói các thần tâu nói: bọn Phan Thanh Giản, Phạm Phú Thứ, Ngụy Khắc Đản, trước kia vâng mạng đi sứ, sự thể quan trọng, đã không hết sức đối trở lại, lại nhận tục ước mà về, đến nỗi sinh ra nhiều chi tiết, kịp khi khâm sai họp bàn, không hay bàn cãi giỏi; mà Trần Tiễn Thành, Phạm Huy Vịnh giảng nói cũng không được việc gì; đều là không làm trọn chức vụ. Xin chiếu tội lịch chức phân biệt kết nghĩ. Vua sai đợi khi cùng giao lẫn cho nhau có thỏa thuận nên việc hay không, sẽ bàn tội cả một thể.

Bộ hộ đem các hạng hàng Trung-quốc hàng Tây dương mà phủ Nội vụ, kho Vũ khố cần dùng đến, trù nghĩ tâu lên. Vua dụ rằng: này của để dùng còn thiếu, cần phải tiết kiệm. Đồ mặc đồ dùng nên theo như khoảng năm Gia-long mới được. Trong tờ tâu hạng nào cần cung tiến và sung làm đồ mặc cho quan quân thì không thể thiếu được; còn ngoài ra hết thảy có thể đổi xén thay đổi được, thì Nội vụ nên trích biên giao

https://tieulun.hopto.org

cho Bộ chia đưa đi; cho đến đồ ngự dụng cũng vậy, không được nhân theo như cũ.

Bớt lệ nung gạch ngói cho lò nung. (Lò nung gạch ngói có 24 lò, hàng năm phải nung 3 lần nay bớt đi 1 lần).

Chuẩn cho Thanh-hóa kỳ nộp thuế vụ hạ này và thuế thóc năm trước còn lại được giảm giá, cho chiết nạp bằng tiền (3 quan).

Hộ lý tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên là Nguyễn Bá Nghi tâu nói: bố chánh sứ Tuyên-quang là Nguyễn Hữu Tạo tri độn không được nhanh nhẹn, vua sai chọn viên khác để thay.

Thuyền tuần-dương của nước Thanh là Hoàng Đình Quang đệ đem 4 cỗ súng Oanh-sơn bằng gang và 3.000 phương gạo do tỉnh Bình-định dâng nộp. Vua sai tỉnh-thần chỉnh biện trâu rượu khoản đãi một lần, thưởng thêm cho 200 lạng bạc, và 20 đồng ngân tiền. (Đình Quang đi tuần biển, bị gió bão, đậu vào cửa biển Bình-định để chữa thuyền).

Sắc cho các tỉnh Bắc, Lạng, Sơn, Hưng, Tuyên, Thái mỗi tỉnh đều sai quan để tế các trận vong tướng sĩ một đàn. Tỉnh Bình-thuận xây đắp thành và hào. Tỉnh thần là bọn Nguyễn Hữu Cơ không tâu lên trước, chuẩn cho đều giáng lưu, số gạo chi ra và giá tiền thuê, miễn cho không phải bồi. Duy phái cho 11 đội lính dõng thổ đi lấy đá núi, bắt tỉnh thần phải đền cấp cho mỗi người một tháng tiền lương, để được yên lòng.

Sắc cho bộ Binh kiểm soát các sở kho thuốc súng, pháo đài, xưởng súng và nhà ngục ở kinh thành, thêm quân phòng giữ, đừng để sơ suất.

Vua cho là hiện nay dân lương, đạo khích nhau, kinh ấp Thừa-thiên, Nghệ-an hạt lớn, cần được người

https://tieulun.hopto.org

giới để hiểu bảo cho yên. Bèn cho Nguỵ Khắc Đản (biện lý) lãnh bố chính sứ Nghệ-an (nguyên bố chánh là Đoàn Văn Hội đổi vào làm biện lý Bộ Binh) Nguyễn Văn Tường (biện lý) lãnh chức phủ doãn (nguyên phủ doãn là Trần Tiến Thọ cáo dân kiện ở ngoài đợi xét).

Vua không được khỏe mình. Bọn nội các và đình thần tâu: xin vua tĩnh dưỡng. Giấy tờ về những việc quan khẩn bất thần dâng tâu, còn những bài nhật-tiến của các nha, nghĩ, xin đình lại mươi ngày. Vua khước từ nói: Ta bẩm sinh thể chất yếu, chứng bệnh vốn tự nội thương, cho nên có lúc nặng lúc nhẹ, chuẩn cho chiếu theo thường lệ tiến bài, tùy thế phê phát, để được chóng xong việc, yên lòng mong mỏi của người. Tạm đình lại thì chồng chứa càng nhiều sau tất thêm mệt mà người ta càng chê bai. Hiện nay, binh tài cần nên chỉnh đốn chứa góp sẵn, quan lại cất kén được người, trên chữa những điều thiếu sót, dưới răn những kẻ ngu ngoan, khiến cho khí tượng của trời dần điều hòa, thế nước dần mạnh. Đó là lòng ta rất mong chờ ở bọn các ngươi, bất tất lấy giấy tờ để làm cho xong việc mà thôi đâu.

Hà-nội phát bệnh dịch lệ. Sai tỉnh thần chế nhiều thuốc hoàn tán, chia cấp cho các nơi. Lại sai thông chế đơn thuốc, theo đó mà chế làm và chế thêm để cấp cho nơi quân thứ.

Quan quân ở quân thứ Hải—Yên cùng đánh nhau với giặc ở xã La-khê tổng Hà-bắc, quân giặc nhiều, quân ta ít không thể địch nổi (quân giặc 2 chi thủy bộ hơn 3.000 người, quân ta 1.000 người và 2 thớt voi) Hiệp thống đại thần Trương Quốc Dụng, tán lý Văn Đức Khuê, Tán tương Trần Huy San, tri huyện Yên-hưng là Võ Duy Nghị, Quản viên là Hoàng Đắc Nhị, Nguyễn

https://tieulun.hopto.org

Thanh đều bị chết, quân lính bị thương bị chết và thất lạc khá nhiều (hơn 380 người), chưởng vệ là Hồ Thiện bị giặc bắt được, việc ấy tâu lên, vua sai quan tỉnh và quân thứ Hải-dương khâm liệm các viên quan to cho hậu, làm lễ tam sinh để tế. Những thân biền, binh dõng bị chết trận cũng đều chi tiền, vải, quan tài thu nhặt chôn cất và sai quan đến tế một tuần. Hồ Thiện không chịu khuất bị chết, truy tặng là thống chế; Văn Đức Khuê tặng hàm bố chính sứ Quảng-yên; Huy San, Duy Nghị và bọn quản, suất đều được tặng tiền tuất có thứ bậc khác nhau. Trương Quốc Dung giao Đình thần đó hỏi công quá thực tình bàn nghĩ tâu lên.

Vua triệu quan bộ Hộ bảo rằng: hiện nay gạo đắt. Khuyên người lạc quyên cũng là chính sách để cứu đói. Nhưng nên khéo khuyên để cho thỏa thuận nhân tình; gần đây ta nghe phần nhiều có người bị áp bức, thậm chí đến tịch thâu cả nhà cửa của người ta, để bắt hiếp phải quyên, việc làm trái pháp quá như thế, chuẩn cho bộ thông lúc răn cấm đi.

Chẩn cấp cho dân nghèo Quảng-nam và cho vay thóc giống.

Vua cho rằng là từ trước đến nay, việc đặt giá mua hàng của dân theo thị giá mà bọn lại dịch dung ý lên xuống giá mua và ép bức, làm khó dễ, không khỏi làm hại cho dân, hạ lệnh cho các tỉnh thần thám hành kiểm điểm cho đúng thực giá, không để cho quấy rối làm bậy.

Biền binh đóng ở đồn Thanh-khê tỉnh Quảng-nam bắn lui được thuyền giặc, giúp cho thuyền đại dịch vào đồn, thưởng cấp có thứ bậc khác nhau.

Bộ Lại xin đem viên hậu bổ Nghệ-an là Nguyễn Đình Long (con Nguyễn Đình Tân) đổi bổ làm việc ở Kinh,

https://tieulun.hopto.org

để tiện thăm nuôi cha mẹ. Vua không cho và khiển trách rằng: Nguyễn Đình Tân có nhiều con đã khôn lớn, bộ thần há chẳng biết ư? Phạm Phú Thứ cũng là viên làm việc giỏi, nhưng không công chính, nhiều cẩm tình bề mặt, Trần Hoán, Tôn Thất Đãn một chiều hùa theo, a dua, đều là có tội, hãy theo luật nhẹ, mỗi viên đều phạt 9 tháng lương.

Vua nghĩ tới việc xử trí tên Đinh Bảo, muốn cho ân pháp vẹn cả đôi bề, đã tha cả vợ lẽ, con trai, con gái để được làm ăn nuôi sống, lại sai xây dựng nhà vườn cho Đinh Đạo, sai cùng với bọn Đinh Tự, Đinh Tương, Đinh Chuyên cùng dời đến cùng ở với nhau, mỗi tháng được cấp tiền gạo: (Đinh Đạo mỗi tháng 10 quan, bọn Đinh Tự tiền 8 quan, gạo mỗi người đều 1 phương) và các vật hạng cần dùng; lại cấp cho sách vở bút mực, sai Tế tửu Tư nghiệp đi lại dạy bảo; phái cho một người đội trưởng và 10 người lính ở đấy giúp việc và đò xét, không cho tự tiện làm bậy, lại sinh tội lệ.

Lại định lại lệ xét tha những tù làm binh làm nô. (Các hạng tù phạm làm binh làm nô, trừ ra người nào quen thói làm bậy không chừa, và đàn bà nguyên can vào khoản nặng làm giặc, phản nghịch, mà đều còn mạnh khỏe, thì hết thảy phải giam cấm; người nào tuổi từ 60 trở lên và dẫu chưa đến 60 tuổi mà xét ra là cố tật không đày đi được (không kể nguyên trước can vào án gì), thì đều chuẩn cho thả ra; còn thì đều kể tự ngày thành án và ngày phát đi đày mà bắt đầu khởi tính; người nào nguyên trước là tội nặng, đã được nhiều lần giảm xuống làm binh làm nô ấy binh hạn là 7 năm, tội nô hạn là 5 năm; người nào tình tội hơi nhẹ, nguyên trước nghị tội làm binh, nô, thì tội binh hạn là 5 năm, tội nô hạn là 3 năm. Hễ đến khi hết hạn, từ tội binh thì bổ vào vệ đội lính mộ, cùng

https://tieulun.hopto.org

như ngạch lính mộ ; từ tội nô thì đổi giao về phủ huyện bản hạt, đều do tổng lý quản-viên quản nhận. Lại hạn 5 năm nữa, trừ ra tên từ tội binh nào không rõ quê quán và dân xã không ai chịu lĩnh thì vẫn phải lưu ở ngạch binh thì không kể, còn thì đều cùng với tù tội nô đều do quan sở tại xét kỹ, nếu tên này quả là thực lòng hối cải, thì phân biệt tư bộ, tâu lên chờ chỉ buông tha. Nếu sau khi đã được tha về, là tội hình lại sinh việc quấy dân, tội nô lại can vào tội gian dâm trộm cắp, cùng là đã được đổi sáp nhập ở đâu, chưa đủ niên hạn, mà tự trốn đi, bị người bắt được, thì chiếu theo như tội cũ giam cấm vĩnh viễn. Còn như quan địa phương sơ suất tư lên, thì chiếu tội tên tù ấy nhẹ hay nặng, chiếu luật « thất sát » giảm mức xuống mà khép tội.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

# ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

## ĐỆ TỨ KỶ

### *QUYỂN XXX*

## THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Giáp tý Tự-đức năm thứ 17 [1864], mùa thu tháng 7, ngày mồng 1 là ngày kỷ hợi làm lễ thu hưởng. Vua sai Nghi-hòa quận công là Miên Thẩm, đến tế thay ở nhà Thái-miếu (tự sau thường sai các hoàng thân công, nhưng cũng có khi vua thân đến bái yết).

Vợ cai đội Phan Đình Thỏa (là Trần Thị Cờ) thân đem thủ hạ bắt được 2 tên đầu mục của giặc (nguỵ tham mưu và nguỵ quản cơ) và 2 chiếc thuyền của giặc. Quan ở quân thứ đem việc tâu lên. Vua thưởng cho 3 đồng ngân tiền Phúc thọ hạng lớn; còn đều phân biệt khen thưởng. (Thỏa trước kia đi mộ lính dõng được thưởng thụ cai đội, sau trải thăng vệ úy. Chép rõ ở năm thứ 18).

Chuẩn định lệ quan viên có gia cấp kỷ lục nên được đem theo, hoặc khấu trừ tiêu đi. (Từ nay trở về sau, phàm các quan viên được thăng bổ, trừ ra người nào được thưởng trác dị, quân công, gia cấp kỷ lục được đem theo, thì đều theo như cũ mà làm; còn thì người nào dưới tên có chua là hiện được ân thưởng nghị-tự gia cấp, kỷ lục mà sau được mông ơn thăng bổ, thì thăng 1 cấp, tiêu đi 1 cấp, thăng 2 cấp tiêu đi hai cấp;

https://tieulun.hopto.org

còn thừa ra thì cho đem theo, về gia cấp kỳ lục chiết khấu đi cũng thế).

Chuẩn cho tự nay trở đi, phàm các tù phạm về tội quản, lưu sau khi đến chỗ bị phát phối, do viên quan sở tại xét rõ có tên nào thực lòng hối cải, thì chia giao cho tổng lý, sáp nhập vào khai khẩn ruộng hoang. Hạn cho 3 năm, mỗi người khai khẩn thành ruộng từ 3 mẫu đến 5 mẫu, thì giảm tha cho tội trước, mà được sáp nhập vào tổng lý sở tại trông coi; còn ruộng đã khai khẩn, cho nhận làm quản nghiệp. Tên nào muốn về quê quán cũng cho, còn ruộng đã khai khẩn ấy thì giao cho tổng lý sở tại cấy cấy nộp thuế.

Giảm bớt chức tri huyện ở huyện Tuy-phong, tỉnh Bình-thuận, (dân ở huyện bị điêu háo, chỉ còn hơn 800 đinh, chuẩn cho phủ Ninh-thuận kiêm nhiếp cả). Người buôn ở nước Thanh là Vạn Thuận, chở gạo ở nước Xiêm-la tới tỉnh Bình-thuận để bán. Chuẩn cho miễn nộp tiền thuế cảng.

Sét đánh Hành cung ở Bình-thuận.

Lãnh đốc học Hưng-yên là Nguyễn Văn Lý tâu nói: con của chưởng vệ Vũ Tảo (đã chết rồi) là bọn: Vũ Lực, Vũ Thọ, trước đây xin đi đẹp giặc, để báo thù cho cha; xin kịp kỳ bổ dùng, để cho đi lập công. Vua bèn sai đi đến ngay quân thứ ở Hải-an, để ra sức sai phái báo hiệu; nhưng sắc cho viên tổng thống, xét xem có thể dùng được thì cho coi một đạo quân để được hết tâm lực làm việc.

VănLý lại nói: ở những nơi yếu hại thuộc tỉnh Hải-dương, xin đặt 3 đồn lớn, (1 ở xứ Sáu-mười, huyện Nghi-dương; 1 ở xứ Cấm-môn, huyện An-dương; 1 ở xứ Hang-sọn, huyện Đông-triều), để chặn con đường

https://tieulun.hopto.org

ra vào của giặc. Vua sai chép ra giao cho quan ở quân thứ xem xét thi hành.

Văn Lý lại tâu : ở Nam định có 4 cửa bể lớn, cát bồi thành ruộng đến 30.000 mẫu, đất ấy tốt màu, cấy cấy rất dễ, xin đặt viên điền sứ, trông nom công việc có thể được kết quả. Vua sai bộ Hộ duyệt xét để thi hành.

Khi ấy, về đường thủy có nhiều chỗ quan ngại, thuyền công đi tuần bắt không đủ. Vua sai mướn thêm thuyền đánh cá, cấp trả tiền thuê. thân thuyền ngang 3 thước 5 tấc trở lên, có thể đặt súng lớn được, thì mỗi thước, ng y cấp cho 1 tiền 30 đồng; người bẻ lái mỗi tên ngày cấp cho một tiền, gạo 1 uyển, [bát]; thủy thủ mỗi tên ngày cấp cho 30 đồng tiền 1 bát gạo.

Cho án sát sứ Quảng-yên là Lê Hữu Thường, lãnh bố chính sứ và bộ lý tuần phủ tỉnh ấy.

Trường thi hương ở Thừa-thiên (năm ấy, sĩ tử trường thi hương tỉnh Bình-định, cũng cho hợp thi cả vào trường ấy), kỳ đệ nhất, khi nộp quyển, có người để chậm đến giờ tuất, quan trường đem việc tâu lên. Vua gia ơn cho cứ chấm cả, và chuẩn cho tự nay trở đi, phàm trong kinh và ngoài các tỉnh có thi hương, thi hội, hết thảy cho nội trong giờ tuất nộp quyển làm nhất định.

Nêu thưởng những người tiết phụ ở tỉnh Bình-định (Nguyễn Thị Hạc, hạng bình; Nguyễn Thị San, Trần Thị Kết, Trần Thị Lai và Tạ Thị Khách đều hạng thứ).

Tỉnh thần Hải-dương, đem việc dân trong hạt, bị giặc đốt phá cướp bóc, tâu xin cho cứu giúp. Vua sai tham xét chiếu theo như lần trước, phân biệt người bị hại nhiều, hại ít, cùng ai có theo giặc hay không, chia

https://tieulun.hopto.org

ra từng thành mà tha thuế hay triển hạn; phàm linh còn thiếu, dân bị chết, đều chuẩn cho miễn trừ, triển hạn và cấp cho tiền tuất. Lại miễn cho những người trốn thuế, thuộc những năm thứ 15 và 16. Những người: Thanh, Nùng, Mán và các lệ thuế cửa quan, bến đò còn để thiếu, cũng vì bị giặc phá hại, tha cho cả.

Vua sai thị lang bộ Hộ là Trịnh Lý Hanh, đi đến quân thứ Hải-Yên hội cùng với các viên ở quân thứ, mướn mộ đoàn thuyền nước Thanh để đi diệt giặc.

Cho thự tuần phủ tỉnh Bắc-ninh là Đỗ Quang, sung làm tham tán quân thứ Hải — Yên (1); Quang lộc tự khanh, lĩnh bố — chánh sứ ở Quảng-bình là Đặng Trần Chuyên, sung làm tán lý; chưởng vệ, quyền chưởng doanh Kỳ-vũ là Tôn Thất Đính sung làm Đề đốc; phó lãnh binh Nghệ-an là Cao Khắc Cẩn, sung làm phó đề đốc. Trần Chuyên xin cho đem theo suất đội là bọn Nguyễn Tài, cộng 7 người; đề sai phái; lại xin cho về quê quán mộ thêm thủ hạ, để giúp việc sai khiến. Vua đều y cho. (Trần Chuyên người Sơn-tây, đỗ đồng tiến sĩ).

Liệu lượng giảm bớt các hạng: giấy vàng, giấy bạc, hương vòng về các đàn miếu về trung tự [ thờ về hạng trung] (như đàn xã tắc, miếu đế vương, văn miếu, võ miếu và đền miếu các quần tự [thờ các vị thần trung tự trở xuống] cộng 208 đền thờ cả năm các tiết cộng có 1.055 lễ) và các chùa, quán, (chùa Linh mỗ, thờ Giác-hoàng, Diệu đế, Quán Long-quang thờ Linh hựu, Thánh duyên) (các đàn miếu: tính cả năm, nguyên trước dùng các hạng giấy vàng bạc, hương vòng, tính thành tiền là 1.845 quan, nay liệu tính để lại thành tiền là: 1.060 quan, 7 tiền, 12 đồng; *các chùa, quán* nguyên trước dùng

---

(1) Hải-dương, Quảng-yên.

https://tieulun.hopto.org

tỉnh thành tiền là 254 quan, nay tỉnh để lại thành tiền là 151 quan).

Vua cho là các nha, công việc phần nhiều bỏ đọng chồng chất. Xuống dụ cho các quan viên trong Kinh và ngoài các tỉnh rằng: Người xưa có nói: cha hiền không có thể yêu được đứa con vô ích, vua nhân không có thể chứa được bề tôi vô dụng. Cho nên vua không có trao cho hão, mà tôi không có nhận lương lộc hão. Vua yêu mến bề tôi, muốn để trừ hết hoạn nạn, đem lại lợi lạc cho dân cho nước; bề tôi thờ phụng vua, nên coi nhẹ thân mình, ra sức dẹp loạn, lấy công mà báo đền cho chúa. Đều nên ngẫm nghĩ lời nói ấy, chớ nên a dua, người ta tiến thì mình tiến, người ta thoái thì mình thoái. Nếu tự biết mình không kham nổi, không bổ ích gì, thì nên nhường cho người hiền, cất người có tài, mong giúp việc nước, trừ hoạn nạn, nên thịnh trị, cũng là hết lòng trung đó. Nơi công đường không phải là chỗ nhận của hối lộ, nuôi kẻ vô tài, các ngươi nên nghĩ lấy, nếu có thì đổi đi, không thì cố gắng thêm lên.

Kinh làm mới con kỳ lân bằng đồng ở trước cửa Thế miếu.

Truy tặng cho tri huyện Luc-ngan là Đinh Hữu Hoạch. Vào năm Tự-đức thứ 15 (1862), Hoạch bị giặc bắt, mắng giặc luôn mồm không chịu khuất, giặc đem giết đi. Đến bấy giờ tặng là Hàn-lâm viện thị giảng ấm thụ cho 1 người con được tòng cửu phẩm văn giai.

Phái viên đi sang miền đông là Trần Như Sơn, đáp thuyền nước Thanh về cửa biển Thi-nại, các hóa vật do tỉnh Bình-định vận chưa đệ nộp, chủ thuyền là Đồng Đức Xuân xin thôi không lãnh tiền đáp mướn thuyền, (hơn 3,700 quan).

https://tieulun.hopto.org

Vua khen, miễn cho tiền thuế vào cảng (hơn 2.000 quan), lại cho dê, rượu để khuyến khích.

Tháng 8, sai đình thần châm chước bàn định việc thưởng, phạt cho người đứng chủ cử ra. Vua dụ rằng: Từ trước tới nay, lệ định bổ cho người làm quan, hoặc do tháng trọng xuân [tháng 2 âm lịch] xét cử, hoặc do công cử, chuyên cử, cùng Lại, Binh 2 bộ đề cử thăng bổ, đặt ra pháp cũng đã rõ ràng đầy đủ; nhưng ở trong ấy, người được đề cử, gián hoặc có người phát ra việc kém bậy, người đứng chủ cử phải bị phạt thì có, đến như đề cử được người giỏi, mà người chủ cử được ban thưởng thì chưa từng nghe có bao giờ. Xét ra người có tài hay không, trông ở người đề cử, nếu có phạt mà không có thưởng, thì lấy gì để khuyến khích, mà thu lấy công hiệu đề cử ược người giỏi. Vả lại, từ trước tới nay, ở các nha lâm thời xét cử, như là: chủ sự đề cử khám nổi viên ngoại lang, suất đội đề cử khám nổi cai đội v.v...; chỉ là theo thường lệ thi hành cũng là vô vị. Vậy các nha môn từ trong kinh đến ngoài các tỉnh, tự nay hễ xét biết thuộc viên của mình có người nào có thể bổ ra ngoài các tỉnh, hoặc có thể làm chức gì ở nha khác, mới được xét cử, rồi tư giao cho Lại, Binh 2 bộ lâm thời thuyên bổ, cho đỡ bề bộn mà có thể được việc. Những người được đề cử, không cứ tháng trọng xuân xét cử, hoặc gặp chỗ khuyết đề cử lên, hoặc chuyên cử, hoặc công cử, hoặc do Lại, Binh 2 bộ đề cử, đều ghi tên người chủ cử, cứ người được đề cử ra ấy nhận chức việc trong 3 năm, tham chiếu vào lệ xét công, theo sự trạng có công hay có lỗi, mà xét định thưởng phạt cho người chủ cử, để tỏ ra khuyến khích hay trừng phạt. Như thế thì viên thượng tư mới biết thận trọng về tước hiệu cấp bậc, mà con đường làm quan không đến nỗi bừa bãi quá lạm. Các khoản ấy đều nên lấy sự

https://tieulun.hopto.org

trạng đã làm thế nào, mà nghĩ định thưởng phạt, cho được thiết thực, mà thưởng phạt hơn lên, mới mong thu được người giỏi. Việc này giao cho đình thần châm chước bàn định.

Đình thần bàn cho là: người được đề cử, không cứ xét cử về tháng trọng xuân, hoặc gộp chỗ khuyết đề cử lên, hoặc chuyên cử, công cử, hoặc do Lại, Binh 2 bộ đề cử, đều ghi tên người chủ cử, hoặc cùng bọn bề tôi công cử, thời kê rõ viên nào đứng thủ xướng chuyên cử, viên nào đồng ý hiệp thu, lưu làm hồ sơ lưu chiểu, chia từng hạng mà thưởng phạt. (Người được đề cử ra, nhận chức vụ trong 3 năm, mà làm nổi chức vụ, mông ơn ban thưởng thêm trác-dị 2, 3 cấp; thì viên chủ cử cũng được gia 1, 2 cấp. Người đề cử mông ơn thưởng cho quản công 2.3 cấp, thì viên chủ cử cũng thưởng gia 1, 2 cấp. Người đề cử mông ơn thưởng kỷ lục 2, 3 thứ, thời viên chủ cử cũng thưởng gia 1, 2 thứ. Nếu là công cử, thì viên thủ xướng viên chuyên cử lên cũng chiểu đó mà ban thưởng; những viên hiệp đồng thì kém dần xuống 3 bậc. Người được đề cử ra có những khoản làm việc bỡ ngỡ sơ suất cũng kỹ nghệ tầm thường, lề mề, bèn kém, hoặc ra trận rút lui rụt rè, thì người chủ cử, xin chiểu luật « cống cử không được người » mà xét tội, cứ 1 người thì phải 80 trượng, theo lệ tội công, viên chủ cử ấy phải giáng 2 cấp được lưu dụng). Nếu là công cử thì viên thủ xướng hay viên chuyên cử cũng chiểu đó mà bắt tội; những viên hiệp đồng chiểu lệ « thất sát », giảm xuống 3 bậc (dưới cũng thế). Viên nào can tội kém phẩm hạnh, và các khoản tham tang, tư tài bóp nặn, thì viên chủ cử ấy chiểu theo như lệ mỗi 1 người phải phạt 80 trượng, theo lệ tội tư, phải giáng 3 cấp, cứ 2 người lại thêm 1 bậc, tức là phải phạt 90 trượng, giáng 4 cấp, đều đổi đi nơi khác; còn từ

https://tieulun.hopto.org

5 người trở lên, tội chỉ đến phạt 100 trượng phải cách chức là cùng). Vua y theo.

Viên ngự-sử đạo Hải—Yên là Phạm Hữu Chính (người Vĩnh-long) tâu nói: Các tỉnh: Vĩnh-long, An-giang và Hà-tiên, hiện nay đã tạm hồi phục, xin cho đi hội đồng với các tỉnh thần tới nơi khám xét, nơi nào đất bỏ không, có thể cày cấy được, thì mộ dân dựng ấp để cày cấy. Vua y cho.

Vua xuống dụ cho ty Thông-chính, đem tờ tư của trong kinh và ngoài các tỉnh, phàm việc gì có quan hệ đến việc quân, tình hình ngoài biên, và tiền lương, thăng bổ, kiến thiết, hình phạt lần lượt đăng kỳ từng tháng đến hết tháng thì gồm cùng với tờ chương sớ của 4 phương hội lại móc tỏ tiêu xóa đi, đều phải làm riêng từng danh sách một đăng trình để để phòng sự che lấp bỏ đọng. Lại sai các nha ở kinh tư cho 6 bộ là bao nhiêu khoản, cứ đến hết tháng đều khai ra, là giao cho viện Đô-sát xét lại, đã làm xong hay chưa, theo như lệ ở Nội các xét lại những tờ chương sớ dán kín.

Quản thủ cơ Tĩnh-man là bọn Nguyễn Tấn tâu nói: đã nhiều lần tiến dẹp các trại Man, thu lại được dân là (449 người, cả đàn ông đàn bà), súc vật là: (84 con trâu); còn bọn Mán ở Thanh-cù đã hàng phục, thuộc cơ thứ 8, xét ra thực là chân thành, các sách Mán ở Thanh-bồng thuộc cơ ấy, cùng những cơ: nhất, nhị, tứ, lục cũng đã lục tục về hàng; duy những Mán thuộc những cơ: tam, ngũ, thất, chưa thấy sợ hãi lắm. Nay tiết đã sang thu, thế khó đánh dẹp, xin cho chia quân đi tuần phòng, liệu cơ chiêu dụ vỗ về. Vua y cho, nhưng sắc cho đem công trạng của các Viên biên

https://tieulun.hopto.org

ở hàng trận, kể rõ vào trong tập đệ lên, để đợi ban thưởng.

Vua chuẩn cho tỉnh Cao-bằng, về số thuế năm trước còn thiếu lại, nay gia hạn cho đến vụ đông mới phải nộp. (vì có giặc phá hại).

Vua cho ngày « Vạn thọ khánh tiết » đã tới nơi đặc cách thưởng đến những người đi quân thứ, làm việc khó nhọc ở ngoài, sai những tỉnh: Hải-dương, Quảng-yên, Bắc-ninh, Thái-nguyên, Sơn-tây, Hưng-hóa, Tuyên-quang, Cao-bằng và Lạng-sơn, dự định chỉnh bị trước, đến hôm ấy, những người hiện tại đang phải đi đàn áp, đều ban cho ăn yến 1 lần.

Tha miễn thuế quan về năm trước còn để thiếu cho tỉnh Lạng-sơn.

Trường thi Văn ở tỉnh Nghệ-an, lấy đỗ cử nhân 18 tên. Vua cho là lấy đỗ khi nghiệt, sai bộ Lễ trích ra trong hạng tú-tài, có ai văn bài khá hơn, 1 y đỗ thêm 1 tên (Lê Văn Hoán).

Tháng trước hiếm mưa, nhiều lần vâng mệnh làm lễ cầu đảo. Đến bấy giờ được trận mưa sai làm lễ tạ.

Lại đặt chức tri huyện ở huyện Lương-tài tỉnh Bắc-ninh (năm Tự-đức thứ 4, huyện ấy ít việc, tổ bớt đi, do huyện Gia-bình kiêm nhiếp. Đến bây giờ cho huyện ấy là nơi địa đầu phòng thủ ngăn chặn, lại cho đặt).

Tuần phủ tỉnh Quảng-yên là Lê Hữu Thường, đem tập tấu về việc binh dũng ; hủ Hải-ninh dẹp giặc thắng trận (nhiều lần chém, bắn chết bọn giặc được 165 đứa) dâng lên. Vua cho là phủ Hải-ninh, thế trơ trọi, quân cứu viện xa cách, mà có thể liệu thế đánh dẹp, có phần đắc lực. Tri phủ là Vũ Huy Toản, bang-biện là Phan

https://tieulun.hopto.org

Quang Vỹ, mỗi viên đều thưởng quan công kỷ lục 1 thứ và ngân tiền phi-long lớn nhỏ mỗi hạng đều 1 đồng; các đầu mục, binh dũng, thì do tỉnh chiếu lệ châm chước ban thưởng.

Ở Nam-trực [Quảng-nam, Quảng-ngãi] và Tả-kỳ [Bình-định, Phú-yên, Bình-thuận, Khánh-hòa], khó kiếm gạo ăn, đạo thần các tỉnh ấy xin phát thóc kho phát chẩn và cho vay. Vua đều y cho. Lại sai đồn cửa bể Thuận-an hễ thấy các thuyền chở thóc gạo về đến nơi, tức thì sức cho các thuyền ấy tiện đường đi các tỉnh đạo, nộp chứa vào kho để phòng bị hi cấp (Quảng-nam, Quảng-ngãi, mỗi tỉnh gạo 15.000 phương; Bình-định, Phú-yên 2 tỉnh đạo ấy mỗi nơi gạo đều 10.000 phương). Lại xuống sắc sai các tỉnh sức cho thuyền nước Thanh đi các nơi: Xiêm-la, hoặc Gia-định, nước Thanh, Hạ-châu [Mã-lai] mua gạo chở đến các tỉnh đạo bán ra, được miễn thuế.

Khi ấy dân Quảng-bình vui việc quyên giúp đến hơn 200 người; duy có một mình tên chánh cửu phẩm bá hộ là Vũ Quang Hậu, không chịu quyên nộp, tỉnh thần thân hành đến niêm phong 3 vựa thóc, đợi sắp bán ra, Hậu bèn xin tự quyên cho mình tiền 1.700 quan và quyên thay cho bố thóc 100 học, tiền 500 quan.

Vua lấy làm ghét, sai vất trả, và đem ra đình làng đánh 100 trượng. Rồi sau Quang Hậu lại xin tự quyên tiền 8.000 quan, quyên thay cho bố tiền 1.300 quan. Vua cho là đã biết lỗi, làm điều thiện, sai chiếu lệ nghĩ thưởng cho.

Tỉnh Cao-bằng, Lạng-sơn bị cơ giặc, dân phiên lưu cõng dắt nhau đến địa phận rừng tỉnh Thái-nguyên kiếm ăn. Tỉnh thần Thái-nguyên chiếu lệ phát chẩn cấp (đinh tráng 15 bát thóc, còn nam, phụ, lão ấu thì 10 bát) và

TAILIEUSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

sức cho viên huyện Đại-từ tùy tiện xếp đặt chỗ ở, khuyên bảo cày trồng để mưu đường sinh sống.

Việc đến tai vua, vua động lòng thương, sắc cho tỉnh thần Cao, Lạng, hễ lòng chiêu dụ vỗ về, cho lại trở về sinh sống.

Nêu thưởng cho người con gái hiếu ở Quảng-bình, (Đoàn Thị Triệu không lấy chồng, ở nhà nuôi bố mẹ. vua đặc cách thưởng cho 20 lạng bạc, sa mảu 2 tấm, biển ngạch 1 tấm, trong khắc 4 chữ « rinh hiếu khả phúng », quan địa phương xây dựng cái nhà nhỏ treo lên để khuyến khích).

Bọn giặc trên sông nước ở Hải—Yên đến cướp bóc tỉnh hạt Nam-định. Vua sai bọn Đào Trí xây đắp đồn lũy, ở nơi cửa bể quan yếu để ngăn chặn đường đi lại của giặc.

Định lệ thưởng phạt cho người học tập chữ tây, tiếng tây. (hạn học tập mỗi ngày là 10 chữ cả tiếng nói, cứ 3 tháng là một kỳ. Nội-các hội cùng với bộ Lễ xét hạch, người nào đọc thuộc lòng, thông hiểu, viết âm tả, chữ tốt, ngay ngắn, nhiều đến 100 cả chữ lẫn âm, cho là hạng ưu, thưởng 6 quan tiền; được 50 cả chữ lẫn âm, cho là hạng bình, thưởng 4 quan tiền. Nếu ai học tập trễ nải, không đủ hạn 10 chữ như trước, phải phạt 10 roi, cứ 10 chữ lại thêm lên 1 bậc. Kỳ thứ 2, còn thiếu số, chiếu lệ danh roi trách phạt, và mỗi tháng giảm đi 1 quan về tiền cấp cho ăn học).

Tha giảm thuế đất ở Thừa-thiên và Quảng-bình.

Giặc Mèo ở tỉnh Hưng-hóa, lên lút nổi lên cướp lấy khí giới ở các bảo Bình-lư, Phong-thu, đốt phá nhà của dân. Thổ tri châu là Điêu Đức Chính, cùng giặc đánh nhau bị giết chết. Tỉnh thần đem việc tâu lên.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Vua sai án sát, hoặc 1 viên chánh, phó lãnh binh, đem 2, 3 trăm binh dũng đến nơi để điều độ, đánh dẹp vỗ về cho chóng xong, để yên bờ cõi (các đồn ấy thuộc châu Quỳnh-nhai).

Vua bảo bọn Phan Thanh Giản và Trần Tiễn Thành ở viện *Cơ mật* rằng: Nay tướng nước Phú sai người đến truyền giáo khá nhiều, viên thần phải tính nghĩ thế nào, khiến cho họ đi hay ở có định hạn; và lại, lương giáo không hòa mục với nhau, là do miệng tiếng gây ra, bọn ngươi nên hiểu bảo cho bọn đạo trưởng, để họ hiểu dụ bọn họ, chớ nên kiêu ngạo, cần giữ, hễ bên giáo không kiêu ngạo, thời bên lương không có tức giận, tự nhiên là yên cả.

Khi ấy ở phủ đệ các công chúa và các cửa hàng ngoài phố, phần nhiều mở sòng đánh đố chữ. Việc đến tai vua, vua sai phủ Thừa-thiên phải nghiêm cấm đi.

Vua cho là dân hạt Quảng-ngãi khó kiếm gạo ăn, chuẩn cho đem thóc gạo đã quyên được và thóc kho xã, chia ra từng hạng phát chẩn và cho vay. (Thóc gạo quyên được cộng hơn 4.570 hộc, phương thóc ở kho xã là 6.362 hộc).

Lấy thêm ngạch đỗ trường thi võ ở kinh. Khi ấy, Phạm Đình Tốt (làm hộ lý kho thóc) tâu nói: trường thi ở kinh, đến hơn nghìn người ứng thi, mà ngạch lấy đỗ chỉ có 40 người, chưa khỏi bỏ sót nhân tài.

Vua giao xuống cho bộ Binh bàn. Bộ Binh phúc lại cho là: người nào văn 3 kỳ và kỳ phúc hạch đều vào thứ hạng, cùng với người nào văn 3 kỳ trước, dự có ưu, bình, mà kỳ phúc hạch bị liệt, thì xin chiếu lệ phúc hạch, sức cho cùng với người đã đỗ thi đọ sức

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

với nhau người nào thắng, cho làm hạng võ cử, đứng ở dưới người đỗ trước, định lấy đỗ là 80 người làm hạn, Vua nghe theo.

Chẩn cấp cho dân bị đói ở tỉnh Khánh-hòa và năm trước cho vay gạo, được nộp thay bằng tiền, cũng gia hạn cho năm sau mới phải nộp.

Vua cho đổn cửa biển Đà-nẵng, tỉnh Quảng-nam, hiện nay ít việc, sai tỉnh thần là Đặng Huy Trước tới xét các đồn bảo, nơi nào quan yếu thì vẫn phái lính đóng giữ; không quan yếu lắm, thì liệu lượng để lại coi giữ, còn thì quân và súng đều rút về. Hộ đốc là Nguyễn Hiến, bang biện là Phạm Truân, lại hội đồng khám xét lại cho xong rồi về kinh đợi lệnh.

Rồi sau Hiến và Truân phúc tâu nói: «đồn bảo ở cửa biển ấy có 10 nơi, trong ấy có 7 nơi quan yếu, (Điện-hải, An-hải, Hòa-khuê-thủy, Hòa-khuê-hạn, Mỹ-thị, Cẩm-lệ và Phúc-trạch), xin để lại lính và súng đóng giữ như cũ; còn 3 nơi không quan yếu lắm (Nghệ-an, Du-xuyên và An-lương) lính và súng đều cho rút về, và bãi bỏ. Vua y cho.

Lãnh lang trung, ty kinh ký bộ binh là Mai Quý dâng sớ xin chiêu dụ võ về bọn giặc ở sông nước thuộc Hải-Yên, cho họ đến các chỗ đất rộng bỏ không thuộc Bắc-kỳ, chia ra cho ở để cày cấy. Nếu có kẻ nào lưỡng lự trông ngóng, trong việc chiêu dụ, làm kế phản gián (phái người giỏi giang thông thạo ở nơi ấy đi dò xét, dỗ dành lấy lợi, dọa nạt lấy hại) thì thế tất nhiên phải ngờ vực nhau mưu hại nhau. Lại xin chọn lấy nhân viên người xứ ấy mà mẫn cán như là Phạm Chí Hương, ủy cho trách nhiệm làm tuyên phủ, để mọi người biết được ý vỗ yên chăn nuôi của triều đình, thì bao nhiêu sự ngờ vực sẽ tiêu tan cả, hoặc có thể việc

https://tieulun.hopto.org

làm một nửa mà công gấp hai chăng? Còn tổng thống Nguyễn Tri Phương tuổi đã già, xin cho triệu về kinh để tôn nghiêm cho việc mọi người trông vào, liệu lượng rút bớt linh ở kinh đi đóng ở quân thứ các tỉnh cho vững mạnh nơi căn bản.

Vua xem sớ bảo rằng: Nguyễn Tri Phương đã khó nhọc lâu ngày ở ngoài, ta vẫn nghĩ thương đến, nhưng ta nghe thấy binh, dân ở nơi quân thứ, đều nương tựa trông cậy vào viên ấy, mà viên ấy cũng lấy việc chưa đánh xong giặc làm trách nhiệm của mình, chưa tiện triệu về. Còn Phạm Chí Hương chưa rõ có thể đương được việc ấy không? Đến như việc chiêu dụ vỗ về mà sai đi khai khẩn ruộng nương thì bọn giặc vốn chơi bời lười biếng, há chịu siêng chăm. Lời bàn dẫu cao nhưng khó có thành hiệu. Vậy các đại thần hễn duyệt lại phúc tâu để góp ý kiến mọi người.

Đình thần tâu nói: Nguyễn Tri Phương oai vọng vốn lừng lẫy, các tiểu tướng đã từng am hiểu hiệu lệnh. Phạm Chí Hương bắt giặc ở Lạng-sơn, cũng là đắc lực, xét ra cũng là người có kiến thức cố sức, nhưng vội lãnh đại binh, tướng sĩ chưa chắc đã tin phục ngay, tưởng nên tạm ủy cho chức tham nhung, khiến cho hơi được lòng quân tin cậy, rồi sau hãy bổ làm chức thống soái. Xin đem Đỗ Quang đổi bổ làm tuần phủ Lạng-sơn, và lấy Chí Hương thay làm tham tán, phàm việc gì cũng hiệp cùng với Nguyễn Tri Phương thương lượng mà làm để xét biết tình thế, chuyển vận mưu lược, tùy nghi xếp đặt, hẹn ngày lập công. Vua nghe theo. Rồi sau vì Quang có bệnh xin nghỉ già hạn, đặc cách cho Mai Quỹ hãy đến nơi tùy tiện mà làm, nếu có kế hay, cho tường trình với đại thần, xét kỹ lựa chọn mà thi hành, hoặc phải làm việc gì, để dãi tỏ hết mưu kế và việc làm.

https://tieulun.hopto.org

Tỉnh thần Bình-định tâu nói: 4 đồn cửa biển thuộc đạo Phú-yên (Cù-mông, Xuân-đài, Phú-sơn, Đà-diễn); và 4 đồn cửa biển thuộc tỉnh ấy (Thi-nại, Đề-di, Kim-bồng, An-dụ), giặc thường lén lút nổi lên, xin sức cho các xã thôn đoàn kết dân dũng, mỗi đồn 30, 40, 50 tên, chuẩn cho miễn tạp dịch và chiếu cấp cho khí giới đồ binh để đi tuần phòng.

Vua cho là cửa biển Thi-nại ở Bình-định, cũng cửa biển Xuân-đài ở Phú-yên, đều sâu rộng mà là nơi quan yếu; còn cửa biển Cù-mông trước đã sắc cho lập đoàn kết dân dũng rồi, vậy chuẩn y cho. Còn ngoài ra đều là nông hẹp, năm nào có nhiều giặc biển, hãy cho đoàn kết dân dũng để phòng thủ, nhưng phải tham chiếu lệ đi tuần ngoài khơi, tháng 2 gọi ra tụ họp để phòng sai phái, đến tháng 8 thì thôi.

Ở Bắc-kỳ mưa to gió lớn bị lụt. Những hạt: Ninh-bình, Hà-nội, Bắc-ninh, và Nam-định, nước đọng lại, lúa bị ngập. Việc đến tai vua, vua sai tỉnh thần lập tức tùy thế khơi thông, cho nước sớm tiêu đi, không nên hưởng ứng hão, để sau khó kiếm gạo ăn.

Tên Ong Bướm và Ong Lân ở Cao-man, tranh đấu nhau chưa thôi. Tỉnh thần ở Hà-tiên, xin cho thú binh Vĩnh-long ở lại, để đề phòng đánh dẹp. Vua y cho.

Vua cho là kho chứa thóc ở kinh, để đã lâu năm, sai thí nghiệm hột thóc, đều còn tốt, rồi sai cố giữ gìn tốt hơn nữa.

Vua thưởng cấp bậc cho các quân thứ, từ tổng thống, kinh lược, đến các lính thú dũng có thứ bậc khác nhau. (Quân thứ Hải-an: đỉnh 5 tiền là 1.000 đỉnh; đỉnh 1 quan là 2.000 đỉnh; đỉnh 7 tiền là 8.000 đỉnh. Quân thứ Bắc-ninh, Thái-nguyên, Lạng-sơn, Cao-bằng: đỉnh

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

5 tiền là 500 đĩnh; đĩnh 1 quan là 1.000 đĩnh; đĩnh 7 tiền là 2.000 đĩnh. Quân thứ Tuyên-quang, Hưng-hóa: đĩnh 5 tiền là 300 đĩnh; đĩnh 2 tiền là 1.500 đĩnh).

Phát chẩn cho dân bị hỏa tai ở hạt Nghệ-an. (4 thôn: Trường-xuân, Thọ-kỳ, Văn-hội và Cửu-an, cộng 205 hộ; xã Thanh-thủy 81 hộ, và bị chết cháy vừa đàn ông đàn bà 5 người, đều không đủ lệ, nhưng vì có thiệt hại, nên đều chẩn cấp cho cả).

Tháng 9, giảm miễn và triển hạn thuế đinh cho những tỉnh: Quảng-nam, Quảng-ngãi, Quảng-trị, Quảng-bình, Thanh-hóa và Nghệ-an (hạng quẫn bách lắm, tha miễn cho 5 thành, còn 5 thành triển hạn đến vụ hạ năm sau mới nộp, hạng quẫn bách vừa, chia ra từng thành, hoãn đến các năm thứ 18, 19, mới chịa thu).

Những binh đinh bỏ đánh cá ở Thừa-thiên (trước là đội binh Nội-cần đổi làm tên này) thiếu ngạch linh (ngạch có 50 người, nhân vì điêu báo chỉ còn 15 người). Viên kiểm quản là Lê Thuận Lý xin trích dân chài lưới ở 18 xã, thôn (dân số hơn 380 người), sung điền vào, chia làm 2 ban, chi lương để làm việc công (kiếm bắt các vật, việc cung tế lễ), và phụ biện làm việc ở kho Vũ-khố. (4 thôn: Dã-lê, Thiện-loại, Tăng-xà, Kinh-dân, thuộc huyện Phú-lộc; và 14 thôn: Chính-quảng, Xuân-hòi, Nghĩa-quán, Quảng-tế, Phụ-quảng, Tân-thủy, Trọng-đức, Giang-hồ, Man-an thôn thượng, trung, hạ, và Miêu-nha thượng, trung, hạ, thuộc huyện Hương-thủy). Vua nghe theo, nhưng chuẩn cho về lễ phẩm cả năm, do Ngư-hộ và 18 xã thôn cùng sửa lễ, nhưng chiếu theo lệ cũ (341 quan tiền) cấp trả lại tiền, châm chước cấp cho 1 phần 3.

Sai quan binh các tỉnh hộ tống quan tài của quân thứ đại thần là Trương Quốc Dụng (người Hà-tĩnh, đỗ

https://tieulun.hopto.org

đồng tiến sĩ), và Văn Đức Khuê (người Nghệ-an cũng đỗ đồng tiến sĩ), về chôn ở quê; lại gia thưởng cho Quốc Dụng: gấm Trung-quốc 5 cây, sa mẫu 5 cây, vải lụa đều 20 tấm, tiền 1.500 quan; cho Đức Khuê: gấm Trung-quốc 1 cây, lụa 3 tấm, vải 10 tấm, tiền 400 quan. Tỉnh thần ở sở tại Hà-tĩnh, Nghệ-an vâng mệnh đến làn rượu và đến tế 1 tuần. Tặng hàm của Quốc Dụng, đợi xét nghĩ sẽ định sau (hàm chuẩn được tặng chép ở sau, thuộc tháng 4, năm thứ 18).

Các tỉnh: Thừa-thiên, Quảng-nam, Quảng-ngãi, Quảng-trị, Quảng-bình, Nghệ-an, và Hà-tĩnh; bị gió bão mưa lụt, cửa nhà đổ nát, thuyền bè chìm vỡ, nhân dân bị thương bị chết rất nhiều. Vua sai khoa đạo, thị vệ, hội cùng với phủ thần Thừa-thiên, chia đi các phủ hạt phát chẩn; lang trung là Hà Văn Trung, viên ngoại lang là Vũ Kỷ, Phan Danh, thị độc là Hoàng Tịnh, chia đi Nam, Ngãi, Trị, Bình, để hỏi đồng cứu tế. Lại sai tỉnh thần các tỉnh Nghệ-an, Hà-tĩnh khảm xét chẩn cấp, cho được tươi tỉnh lại một loạt.

Vua cho là tiền chi phí thiếu thốn, xuống dụ cho thân công từ trong kinh đến ngoài các tỉnh rằng: « Mấy năm nay, nước nhà nhiều việc, chi phí không đủ, mọi việc chưa thể chấn chỉnh được, ta rất là lo. Không kể thiên tai dịch lệ lưu hành, quốc gia đời nào cũng có; nhưng hiện nay biết mưu tính sớm, cũng có thể bổ ích tí chút. Nếu cứ bảo là sự thế rất khó, ngồi ngáy ra không nghĩ, thì mỗi ngày một quá lắm, năm chồng tháng chất, còn làm thế nào được nữa? Gần đây, hễ có chi dụng việc gì, là lấy các hạng ở kho, các hạng ở kho không đủ, thì lấy ở kho trong nội, kho trong nội nếu cũng chưa đủ thì làm thế nào? Tuy rằng trời đất sinh ra của, chỉ có số như thế, không ở quan thì ở dân, mà người bề tôi nói về lợi, xưa nay không ai

https://tieulun.hopto.org

khen. Nhưng cách sinh tài phải có hợp đạo, lời khuyên răn của người xưa hãy còn, người xưa không đánh thêm thuế, mà việc chi dùng trong nước vẫn đủ, cũng là khéo suy ra mà làm đó thôi. Nay của cải trong nước, không phải chỗ nào cũng không đủ, mà trăm họ cũng không phải hết thảy không làm việc công, chỉ bởi người có chức trách xâm lấn của công, ngồi ăn lương không, không để bụng về việc nước, chưa kể là làm được lợi ích gì khác, ngay như thuế chính cung, cũng thường không thu đủ, cho nên hàng ngày sinh ra tùng thiếu mà thôi, lại đổ tại khi vận thì có nên không? Vậy các ngươi bọn công chức ở trong kinh, ngoài các tỉnh, đều là chân tay, tai mắt của ta, sự thế hiện nay, tưởng đã biết rõ hết cả, biết mà không chịu lo, thì đạo làm tôi ra sao? Tự nay nên để tâm công việc, chỉnh đốn tất cả mọi việc làm, có lợi thì làm cho tốt lên, có hại thì phải bỏ đi, cốt sao cho cảm động đem lại khí hòa của trời, cho năm được mùa, cho người vui vẻ, cho 4 phương chỉ nộp đủ thuế chính cung. Dẫu trước mắt kho tàng chứa để chưa được dồi dào, nhưng số thu vào trong 1 năm cũng đủ cung cho số chi ra. Của dùng đủ thì trăm việc thành, thì làm gì mà chả được. Nếu được như thế, thì một mình ta cũng được thư những điều lo chứa chất từ lâu; mà các ngươi cũng không phụ cái trách nhiệm ủy dụng, há chẳng tốt đẹp ư? Nếu quen giữ thói cũ, không cố gắng, không chừa đi, thì kẻ tham làm đen tối, lâu ngày cũng bại lộ, rút lại bị binh phạt chém giết, mà người ngồi ăn lương không cũng không khỏi để tiếng chê đến đời sau. Các ngươi đều nên nghĩ kỹ đấy.

Một toán thổ phỉ ở đất nước Thanh và bọn thổ phỉ hơn 1.000 người đến quấy nhiễu châu Tiên-yên. Quan Khâm phái là Trịnh Lý Hanh, một đem quân tỉnh, và binh thế ở Hải-dương và Quảng-yên, đang tập tàu lên,

(Trong tập tâu nói: nơi quân thứ dựng đắp đồn lũy hơn 30 sở, binh chia, sức yếu, giặc dễ nhân chỗ sơ hở đến quấy nhiễu. Ở địa phận đồn cửa biển Đồ-sơn, nghĩ nên có thuyền đồng, thuyền ô, thuyền hải-vận và thuyền dân, tới đóng đồn và đậu đỗ ở đó, để liệu cơ đánh dẹp, và làm thêm chiến thuyền, cấp cho lương thực khí giới; về thuyền dân hễ ai tự làm lấy thì chiếu lệ thưởng cấp cho, để thăm dò địch thực chỗ ở của tên đầu sỏ giặc, sẽ nhân khi sơ hở đánh úp v.v..

Vua sai giao cho quân thứ, xét kỹ nghĩ làm.

Tỉnh thần Hải-dương tâu xin: chọn lấy lính trong cơ dồn làm 2 đội pháo thủ. Vua y cho, nhưng bảo sau khi việc đã yên, theo lệ chiêu mộ (lính miền nam) các binh lựa chọn ấy lại trả về cơ trước.

Doanh điền sứ ở đạo Quảng Trị, phủ Thừa-thiên là Trần Đình Túc, tâu xin đặt thêm cức doanh điền khuyến độc, cứ 3 huyện là 1 người. Vua sai tự chọn lấy.

Đình Túc lại nói, trong khi đi đường, trông thấy đàn ông đàn bà có vẻ đói xanh, hoặc kẻ đi một mình, hoặc kẻ đem vợ con cùng đi. Hỏi ra thì họ nói: là người ở Nam, Ngãi, bị đói đi phiêu lưu để cầu sống. Xin lượng cấp cho lương gạo (ai có vợ con thì mỗi tháng cấp cho 1 phương gạo; không có vợ con thì cấp 15 bát, năm ba tháng có chút sinh sống, thì thôi không cấp nữa) và dao bổ củi, cuốc sắt, giao cho viên ấy thu xếp cho họ yên ở để làm ăn sinh sống. Nếu được yên ở mà tình nguyện vào sổ nơi ấy cũng cho.

Vua nói: Dân Nam, Ngãi có khổ trạng như thế, từ trước tới nay, không có ai tâu lên. Bèn sai phủ thần lập tức thăm dò quả thực, thì cứu giúp cho; có ai muốn xin ở lại, thì người khỏe mạnh giao cho nha

https://tieulun.hopto.org

đoanh điền, người già ốm, trẻ nhỏ yếu ớt, đều cho vào sở dưỡng tế.

Cho Phan Thanh Giản sung chức Sử quán tổng tài, kiêm quản Quốc tử giám ; Phạm Phú Thứ, kiêm quản biện viện Tập-hiền ; Trần Tiễn Thành kiêm giữ viện Tập-hiền, thôi chức giảng quan.

Nội-các tâu nói : Thường khi các nha vào chầu tâu việc, sau khi được chỉ đều vâng mệnh sao chép, thi hành, không phải dâng trình nữa. Thiết nghĩ, các quan tâu đối, gần liền chỗ hoàng thượng ngồi oai nghiêm, đều qui một lượt lắng nghe, sợ rằng không nghe được rõ ràng. Nếu hết thảy việc gì cũng sao chép đem thi hành ngay, sợ có sai nhầm. Xin từ nay hễ các nha tâu việc, sau khi được chỉ, có khoản nào y theo lời tâu, lời xin, lời xét nghĩ, thì cho sao chép ra thi hành ; còn ngoài ra có quan hệ đến công việc phải làm, việc nào rất quan hệ, thì ngay ngày hôm ấy, việc làm tầm thường thì đến ngày hôm sau, đều viết rõ lời sắc dâng trình, đợi vâng chỉ tuân hành, cho mọi việc đều kỹ càng mà không có tệ. Vua y theo.

Chuẩn định lệ quyên được thưởng, quyên chuộc tội cho các hoàng thân, công chúa, quan lại, tổng lý, sĩ thứ. Vua cho là đói kém luôn mấy năm, việc chẩn cứu rất là khẩn ; lại phí tổn về giao thiệp cũng nhiều, sai đình thần trù tính kế hoạch cho đủ dùng. Các quan đều nói : cái kế sách cho quyên tiền, dẫu không phải là chính sách của vương giả, nhưng còn hơn tìm kế bóc lột kẻ dưới. Bèn chuẩn cho xét định các điều khoản để thi hành, đợi khi việc yên, năm được mùa thì thôi. (Hoàng thân và công chúa quyên ra tiền hay thóc (dưới cũng thế) trị giá 2.000 quan trở lên, trừ ra người nào lệ đã được tập phong thì không kể hoặc

https://tieulun.hopto.org

nếu phong thêm cho con từ phụng-quốc lang trở lên (phụng-quốc lang, tá-quốc lang, trợ-quốc lang; phụng-quốc úy, tá-quốc úy, trợ-quốc úy; phụng-quốc khanh, tá-quốc khanh, trợ-quốc khanh; điuh-hầu, kỳ-ngoại hầu, kỳ-nội hầu, hương hầu, huyện hầu; hương công, huyện công, quận công) hoặc hiệu-tỳ, cứ 2000 quan, đều thêm 1 trật, khi lâm thời chiếu theo quyên nhiều ít, tâu lên xin khen thưởng. Văn võ ấn quan từ chánh tam phẩm trở lên, như có quyên từ 2.000 quan trở lên, đều cứ theo nguyên hàm, thăng 1 trật, cứ 2.000 quan nữa đều thêm lên 1 bậc. Duy có người nào nên thăng thời đợi chỉ định đoạt; nếu không thì người nên gia ấm, cũng theo đó mà gia trật. Người nào chưa dự ấm, thì lượng cho gia ấm. Từ tòng tam phẩm trở xuống, cứ 1.600 quan đều cho thăng 1 trật. Các tiến sĩ, phó bảng, cử nhân, giám sinh, tôn sinh, ấm sinh, học sinh, tú tài và cử nhân võ, chưa có phẩm hàm thì đều chiếu hàm được bổ, cứ 1.200 quan, gia dần lên 1 trật. Trong ấy có viên nào tình nguyện nộp quyên, mà muốn đình việc gia trật, thì cấp cho 1 đạo lục chỉ (trong lục chỉ nói đại ý là có lòng thích làm việc nghĩa) để lưu làm của báu của nhà.

Đến như số quyên của sĩ thứ, từ Quảng-bình trở vào nam, quyên 100 quan, cho miễn ra lính và tạp dịch trong 4 năm, 200 quan miễn 6 năm; 300 quan miễn 8 năm; 400 quan miễn 10 năm; 500 quan miễn 12 năm; 600 quan thưởng cho tòng cửu phẩm, 800 quan thưởng chánh cửu phẩm; rồi sau cứ mỗi 800 quan lại gia dần lên 1 trật, đến ngũ phẩm thời thôi. Từ Hà-tĩnh trở ra bắc, thì quyên 100 quan cho miễn ra lính và tạp dịch trong 3 năm; 200 quan miễn 5 năm; 300 quan miễn 7 năm; 400 quan miễn 9 năm; 500 quan miễn 11 năm; 600 quan miễn 12 năm; 700 quan miễn 13 năm;

https://tieulun.hopto.org

800 quan thưởng tòng cửu phẩm, 1.000 quan thưởng chánh cửu phẩm; rồi sau cứ mỗi 1.000 quan gia 1 trật. Các người nói trên đây từ chánh cửu phẩm trở lên, đều chiếu phẩm gia thưởng cho 1 bộ mũ áo. Lại từ 2.000 quan trở lên, thưởng thêm 1 tấm biển ngạch; từ 800, 900 quan, đều thưởng thêm 1 cái bài bằng bạc có chữ « lạc quyên ». Tựu trung có ai văn học hơi thông, võ nghệ am hiểu, tình nguyện ra làm việc, thì do quan sở tại, tư cho 2 bộ: Lại, Binh xét thực làm bản tâu lên, chiếu hàm cho bổ, để được ra sức giúp việc.

Văn võ phẩm quan, (trừ những người nào cha mẹ đã được phong tặng và can phạm tội lệ không được phong tặng thì không kể, còn các nhân viên và sĩ thứ chưa có phẩm hàm, nếu muốn quyên thay cho bố đã mất rồi, thì người nào là quan từ tam phẩm trở lên, phải quyên 1.000 quan; từ tứ phẩm trở xuống phải quyên 1.200 quan, mà truy thu cho bố kèm con 2 trật; (người nào chưa có phẩm hàm, thì chiếu hàm đáng được bổ, kém đi 2 trật, hoặc tòng cửu phẩm); sĩ thứ quyên 1.300 quan, thì người bố được truy thu tòng cửu phẩm bá hộ, nhưng do bộ vâng mệnh cấp cáo sắc phát cho phụng giữ, để khuyến khích sự tỏ rõ lòng hiếu làm vinh hiển cha mẹ.

Văn từ tứ phẩm đến thất phẩm, võ từ tam phẩm đến suất đội, người nào phải đình thăng hoặc giáng cấp, thì cứ quyên 500 quan, miễn cho đình thăng 1 năm khai phục 1 cấp. Người nào bị cách lưu, thì cứ quyên 500 quan, miễn cho cách lưu, cũng được khai phục 1 cấp; nhưng vẫn phải giáng lưu. Nếu muốn khai phục lại tất cả, thì tính xem người ấy có mấy phẩm, so tính là mấy cấp, cứ mỗi cấp quyên tiền 500 quan, khi nào đủ số, mới được khai phục. Người nào nhân việc công, không phải là tham tang từ

https://tieulun.hopto.org

tội nặng, mà bị cách chức không được làm nữa, thì quyền từ 2.000 quan trở lên, đợi chỉ lượng cho khai phục 2 cấp; cứ 1.000 quan lại cho khai phục thêm 1 cấp. Còn ngoài ra, như văn từ bát, cửu phẩm, võ từ thất phẩm, cho đến tổng lý là ở kinh; nếu có can án: về tội công mà phải phát 10 roi, cho chuộc tiền 5 tiền; phải phạt 10 trượng, cho chuộc tiền 1 quan; nếu có đình thăng, đình bổ 1 năm, cho chuộc tiền 50 quan, 2 năm chuộc 100 quan, 3 năm chuộc 150 quan. Về tội tư: phải phạt 10 roi cho chuộc tiền 1 quan; phạt 10 trượng chuộc 1 quan 5 tiền; đình thăng, đình bổ 1 năm, cho chuộc tiền 100 quan, 2 năm chuộc 150 quan, 3 năm chuộc 200 quan. Ở ngoài các tỉnh: về tội công, phải phạt 10 roi, cho chuộc tiền 1 quan; phạt 10 trượng chuộc 1 quan 5 tiền; đình thăng, đình bổ 1 năm, cho chuộc tiền 100 quan, 2 năm chuộc 150 quan, 3 năm chuộc 200 quan. Về tội tư: phải phạt 10 roi, cho chuộc 1 quan 5 tiền, phạt 10 trượng chuộc 2 quan; đình thăng, đình bổ 1 năm, cho chuộc 150 quan, 2 năm chuộc 200 quan, 3 năm chuộc 250 quan, đều được miễn phạt roi, trượng và đình thăng, đình bổ).

Tha giảm thuế thổ cho những tỉnh: Bình-định, Thanh-hóa và Nghệ-an.

Mới đặt ty Nam Bắc chuyển vận sứ (chánh, phó chuyển vận sứ đều 1 viên, dùng quan võ, nhị, tam phẩm; tham biện 2 viên, dùng quan văn tứ phẩm; lang trung 1 viên; mỗi khi đến kỳ vận tải, chia đi quản đốc từ nam tới bắc). Ty tào chính bộ Hộ, đổi giao cho chuyển vận nha môn chuyên làm; viên biền đi tuần hàng năm cũng do nha ấy trông coi.

Hộ đốc Bình-Phú là Thân Văn Nhiếp tâu nói: dân nghèo và dân lưu tán thuộc hạt ấy (lưu dân ở Quảng-

https://tieulun.hopto.org

Quảng Ngãi cả đàn ông, đàn bà về kỳ tháng 7 là: 517 người; kỳ tháng 8 là 700 người), sau khi đã chẩn cấp cho, rồi đi khắp các làng và đường cái quan kiếm ăn; lại nhân mưa lụt, bị bệnh phù thũng rất nhiều, đã sức cho sở tại giúp đỡ đem bệnh nhân về nghỉ ở quán chợ, phái thầy thuốc đến, chi tiền công để mua thuốc chữa trị, và nấu cháo, thổi cơm nuôi nấng. Xin đem tình hình hiện tại tâu lên.

Vua xem lời tâu nói: Chẳng may việc đói kém đến luôn, rất là thương xót, không hay sản sẻ của mình phát chẩn cho dân, sao cho trọn trách nhiệm. Rồi sắc cho từ Thanh, Nghệ trở vào nam đến Thuận, Khánh, đều phải xét rõ ở trong hạt, hễ có ai đói ốm đi lang thang, không cứ người hạt mình hay hạt khác, đều phải chọn nhiều người mẫn cán, chia đi hội đồng với phủ huyện tổng lý, chi ra tiền gạo của công, hoặc phát chẩn, hoặc cho vay, nấu cháo thổi cơm để nuôi, cấp thuốc thang để điều trị, phát quần áo để mặc cho ấm, người nào không may mà chết thì chi tiền chôn cất cho, đều phải cố sức thi hành, để cho không có 1 người dân nào phải mất nơi ăn chốn ở.

Truy cấp tiền tuất cho các nhân viên cử nhân, tú tài, tổng lý, lại dịch ở tỉnh Bắc-ninh, chết vì việc nước về năm trước đây. (Cử nhân Nguyễn Văn Thanh, tú tài: Nguyễn Đăng Triết, Phạm Huy Trạch, Dương Đình Khuông và bọn tổng lý lại dịch, cộng 79 người).

Cho Thị lang là Lê Đình Dương, lĩnh tuần phủ Ninh-bình (tuần phủ trước là Dương Vịnh bị ốm nên khuyết ngạch).

Chuẩn định thuế xuất cảng cho thuyền nước Thanh thuộc các tỉnh Quảng-nam, Bình-định, Phú-yên. Trước

https://tieulun.hopto.org

kia, những người khách ở tại tỉnh Quảng-nam là bọn: Hầu Lợi Hòa, Trang Thúc Dinh, xin lãnh trưng thuế đường cát (thuộc Quảng-nam), và thuế các hóa vật của thuyền nước Thanh tại Quảng-nam, Bình-định và Phú-yên. Tỉnh thần đem việc tâu lên. Vua bảo: tính từng hóa vật mà đánh thuế thì có phần phiền phức lại có cái tệ giấu bớt đi. Thị lang bộ Hộ trước là Trịnh Lý Hanh có tâu xin: không cần đánh thuế hóa vật, chỉ khi thuyền xuất cảng, chiếu lệ nhập cảng đánh thuế một nửa. Đến bấy giờ bộ thần nói là đánh như thế quá nặng. Bèn chuẩn cho: chiếu thu 10 thành lấy 3 thành, cho nộp nửa bạc, nửa tiền, nhưng sức cho tỉnh thần 2 tỉnh: Bình-định, Phú-yên ra sức thực hành trong 1 năm, hoặc có thiếu sót thế nào, xét nghĩ phúc tâu lại.

Cấp áo rét cho lính mộ đi theo quân thứ ở Bắc-kỳ.

Đặt thêm chức phó lãnh binh quan ở Quảng-ngãi.

Sai bọn phó quản đốc và quản tọa trông coi việc đi tuần ngoài khơi sửa chữa ngay 2 chiếc thuyền đồng Tĩnh-dương, Thanh-hải và hai chiếc thuyền chiến ở Nghệ-an, cho biền binh ngồi vào các thuyền ấy chở đến quân thứ Hải — Yên để phòng bị sai phái.

Xuống dụ sai các văn võ ấn quan ở trong kinh và ngoài các tỉnh, đều đem những người vốn đã biết lúc ngày thường, kể rõ tài và hạnh bảo cử lên (người nào đức hạnh, giữ mình, liêm công, chính trực là trước, còn người nào tài biện, kỹ nghệ là thứ) hạn khi tờ dụ này phát đến nơi thì trong 1 tháng phải báo lên, thuộc viên tứ ngũ phẩm bên văn, thuộc viên tam, tứ phẩm bên võ, cũng cho bảo cử 1 lần; đều do Lại, Binh 2 bộ hội các tờ ấy lại, dâng lên coi để dự bị dùng đến.

Cho vay tiền, thóc những bần nông ở phủ Thừa-thiên, (mỗi mẫu tiền 1 quan, thóc 1 hộc, không dầy

https://tieulun.hopto.org

một mẫu thì tính số sào khẩu trừ xuống bằng tiền, bằng uyển mà châm chước cấp cho. Không cứ là phẩn mình cày cấy bao nhiêu mẫu, người nào không đủ sức xin vay cũng cho). Và đường sá chỗ nào bị gió lụt sụt lở, thì cho lấy công thuê làm thay phát chẩn.

Cho gọi thương biện ở Nam-định trước là Phạm Văn Nghị về kinh đợi lựa bổ, Văn Nghị lấy cớ là bị ốm xin từ. Vua sai Văn Nghị cử người quen biết, Văn Nghị đem bọn học trò là: Nguyễn Ban, Đặng Phác và Phạm Thận Duật sung cử, chuẩn cho ghi vào sổ để dùng.

Truy tặng cho cử nhân Thanh-hóa là Đỗ Xuân Cát. Khi trước, Xuân Cát là người có học vấn, hạnh kiểm, được đại thần là: Trương Đăng Quế và Tôn Thất Hạp đề cử lên. Vua cho vời lên, Cát tới nơi Công-xa (1), rồi cáo bệnh xin từ, được ban cấp rồi cho về. Đến bấy giờ chết. Vua cho là Xuân Cát vẫn học hành có thể đào luyện được nhân tài, cho nhà nước dùng, tặng cho chức Hàn-lâm viện biên tu, chiếu hàm cấp cho tiền tuất.

Vua ra ngự châu, cho vời đình thần bảo rằng: « Mấy năm nay binh đao, mất mùa đã lắm, năm nay lại thêm nắng lụt, đói kém luôn luôn, rất là đáng sợ. Ta, tội lớn, lo nhiều, không biết xếp đặt ra sao phải nhờ tả hữu, chân tay đỡ giúp bổ cứu cho. Nay làm thế nào, để đem lại khí hòa đỡ sự đau khổ của dân, để nước được mạnh, các đình thần chớng chóng bàn tính mọi khoản phúc tâu lên, đợi ta thâu nhật, không nên im lặng.

Bấy giờ bọn Phan Thanh Giản dâng sớ nói: Hoàng thượng từ khi lên ngôi đến giờ, gắng gỏi tinh thần,

---

(1) Công xa: cũng như Công quán, vua cho gọi người nào đến, đều ở nơi Công quán ấy, được cung cấp ăn ở đấy để đợi lệnh

https://tieulun.hopto.org

mưu toan bình trị, chăm chính sự, yêu nhân dân, tìm người hiền nghe lời can, làm điều lợi, trừ điều hại, để tô điểm thêm quy mô công liệt của các triều trước, xếp đặt cho đời được thịnh trị hòa bình. Duy bọn chúng tôi, đều là hèn kém, không làm thế nào để giúp được bề trên, lại mỗi người mỗi lòng, người công trung thì ít người nghĩ về tư thì nhiều, cầu thả cho xong một thời, không nghĩ đến mối lo sau, ở ngoài vỗ về chưa yên, giặc cướp nổi lên trong chốn ao vũng đó là mối lo lớn, chưa biết kết liễu ra sao, lại luôn mấy năm mất mùa đói kém, hao tổn sức lực của cải. Nay lại gặp trận lụt lớn này, đó đều là cái tội của viên chức lớn nhỏ chúng tôi chưa làm hết chức phận, để đến hoàng thượng hỏi rõ, bọn chúng tôi trong lòng nơm nớp, chỉ chờ chịu tội mà thôi.

Thiết nghĩ: quốc triều ta, đạo hóa rộng khắp, nhân nhiều nghĩa chính, dựng đặt mối giường, việc trị nước đều chấn chỉnh cả, đề phòng từng việc, kiềm chế từng tý, không việc gì là không đủ. Tuy là theo thời biến thông, trong các tiết mục cũng phải châm chước thêm bớt, để cho đến lẽ phải mà thôi. Thế mà những bọn thích sinh sự, cùng nhau bày vẽ rối bời, ngày tháng dồi mới thêm nhiều, thay đổi không thường. Việc nhỏ đã thế, dẫu biết có sự được, thua, lợi, hại to lớn, cũng đem cái trí riêng, và cái khí hăng hái, nói bừa, trố mắt làm bừa, mà không nghĩ, người đương sự thì không biết lường sức xét thời, biết tiến mà không biết thoái ; đến khi công việc không thành, họa hoạn khó chống, mà người nói vẫn còn thích lập dị, không chịu hòa lòng lo việc nước, mỗi khi có việc lớn, bàn nói đầy trong triều đình, mà kế lớn của nhà nước chẳng định được. Đến như việc nhỏ thì mượn tiếng làm lợi cho nước, thực thì mưu việc riêng, như là bất hiếp

https://tieulun.hopto.org

bán các thập vật, làm khó dễ cho người buôn bán, và những việc tranh nhau nói trích lấy ruộng của dân, chiếm đoạt thê thiếp của người v.v... Cho đến kẻ tớ lại không tốt, dựa pháp luật làm gian, pháp luật càng nghiêm ngặt thì tệ hại càng sinh ra, trăm khoanh nghìn đốm, không sao lấp hết được. Vì thế việc ngày càng nhiều, dân ngày càng cùng, tình dân sầu khổ, uất ức mà không dãi tỏ ra được; việc đau khổ chồng chất khó chữa khỏi, sự thịnh cường khôn trở lại được. Nghĩ đến việc trước, tội của bọn chúng tôi đầy dẫy, rất đáng đau giận, dẫu phanh thây khắp nơi cũng chưng vẫn còn thừa tội. Cái mưu kế đem lại khí hòa, khỏi bệnh đau khổ của dân, làm mạnh giàu cho nước, nếu đã có sẵn, thì lâu nay còn tiếc gì mà chẳng thi thố ra từ trước, khi làm thời há có thể thốt nhiên mà làm được ư? Mà tệ không phải chỉ có 1 mối, há có thể cập nhật trình bày, bảo rằng điều ấy có thể thi hành được, điều ấy có thể làm được thành hiệu ư?

" Chúng tôi thiết nghĩ: muốn cho nước khỏi sôi dào, không gì bằng rút bớt củi ra, muốn cứu chữa mối tệ không gì bằng bớt việc; làm nên trị bình cốt phải thực tế, muốn làm được việc cốt phải có người giỏi. Chỉ mong hoàng thượng tóm giữ đại cương, giữ việc chí yếu, kén người tài năng, bổ làm quan chức, tùy tài lựa dùng, phàm việc gì bắt buộc phải làm có thành hiệu; các thần công đều giữ chức phận, chớ lấy hà khắc nhỏ nhặt là giỏi; việc cất nhắc tất phải khoan rộng về tư cách, mà lấy người có tài cán kham nổi được việc; việc trừng phạt phải nghiêm khắc với kẻ lừa dối xảo trá, mà khoan tha cho sự sơ suất nhầm lẫn, việc tra xét để tỏ ra cùng ràng buộc lẫn nhau, nhưng không nên quá về câu nệ bó buộc, răn tố cáo việc riêng của nhau, ngăn kẻ nóng nảy bon canh,

https://tieulun.hopto.org

thưởng không quá thời, phạt phải đáng tội; bớt tiểu tiết mà giữ lấy đại thể, mưu việc lớn không kể phí nhỏ, khi co duỗi lúc mở cuốn, cũng phải đúng thời, chớ bắt ép việc không làm được, chớ cầu cái không thể tìm được, không thể đừng được rồi mới bắt người phải chịu khó nhọc, không nên thôi được rồi sau mới phải làm, không cầu thành hiệu ngay trong buổi sớm tối, nên mưu toan đến mãi lâu dài. Sẽ thấy thời khí điều hòa vui vẻ, vật thịnh nhiều, năm được mùa, dần dần rồi sự đau, khổ của được tươi tỉnh lại, mà kế sách của nước ngày đến giàu mạnh. Bọn chúng tôi ngày đêm chỉ nghĩ có thế mà thôi, không còn mưu chước nào khác lạ nữa.

Tờ sớ dâng lên. Vua phê bảo rằng: đó đều nói tóm về đạo lý lớn, nhưng chưa có thực khoản để thi hành. Ta nay bệnh thế ngày thêm lên, chỉ nhờ vào bọn khanh, nếu có yêu ta thì hết lòng cứu chữa tệ hại, đem lại khí hòa, yên dân lợi nước, cốt có thành hiệu, cho ta được kịp trông thấy. Nếu không thế là bỏ ta đó.

Cấp áo quần mùa đông, cho tướng sĩ ở quân thứ mạn đông, tây, bắc.

Đình thần tâu xin: đình việc sức cho dân đi đạo bỏ đạo, và tha cho dân đi đạo can phạm bị giam, còn thuế khóa về đinh điền, cùng với dân lương đều cùng nộp như nhau một loạt, nơi nào bị điêu háo lưu tán, đều chia từng hạng mà cứu giúp, cho được yên nghiệp làm ăn nuôi sống. Vua y cho.

Kinh lược sứ là Vũ Trọng Bình, dẹp giặc ở tỉnh Lạng-sơn, xin điều động lính khỏe mạnh ở tỉnh Hà-nội để đủ sai phái. Vua nói: bọn giặc nhân đói kém tràn sang, địa hạt Cao-bằng, Lạng-sơn là nơi hiểm trở, nếu biết giữ chỗ hiểm yếu để chống cự lại thì 1 người giữ

https://tieulun.hopto.org

cửa quan, muôn người khó địch nổi, đó ở tướng súy khéo điều khiển đó thôi. Trước đây, Bùi Huy Phan và Vũ Văn Cận đã từng nhận chức ở nơi ấy, cũng có tính kế để chống giặc, không đến nỗi phải rối rít gọi thêm quân.[6] Vũ Trọng Bình ngươi là người làm việc giỏi giang há lại làm không bằng bọn kia ư? Nên xét rõ tình hình của giặc, hình thế của đất hết lòng tính toán mà làm thế nào có thể bên trong yên ổn, bên ngoài đề phòng, để khỏi phải điều động nhiều binh dũng, khó nhọc phí tổn, chuẩn cho lập tức tâu lên để biết.

Chuẩn định ngôi « Vạn niên cát địa » [sinh phần] ở địa phận núi, thuộc xã Dương-xuân thượng, huyện Hương-thủy. Sai quan có chức trách khởi công xây dựng, tôm đặt tên là Khiêm-cung (khởi công vào mùa đông tháng 11, năm ấy).

Chuẩn cho thự thị lang bộ Lại là Trần Hoán được thực thụ thị lang, lãnh tuần phủ Hà-tiên (tuần phủ trước là Ngô Đình bị ốm nên khuyết chức), kiêm sung việc doanh điền ở An-giang, Hà-tiên và Vĩnh-long.

Quan bộ binh tâu nói: Những võ cử trúng cách ở trường An giang, bỏ về kinh thì đường sá xa xôi, xin tự nay trở về sau, hạn kỳ theo lệ được nghỉ 1 tháng, khi hết hạn, do 3 tỉnh Vĩnh-long, An-giang và Hà-tiên, chia phái làm hành tẩu, để đỡ khó nhọc vất vả. Vua y cho.

Phủ Lạng-giang tỉnh Bắc-ninh, có tên Khoáng trường ở mỏ Đồng-hỏa trước là Trương Kỳ, trước bị giặc bắt, ép làm chánh tướng của giặc, rồi ra đầu thú, được tha về; đến bấy giờ xin nộp gang phiến (10.500 phiến), để chuộc tội, và xin phục lại chức khoáng trường trước. Vua chuẩn cho chiếu giá cấp trả tiền, nhưng giao cho sở mỏ ấy để tìm kiếm, ra sức báo hiệu chuộc tội, trong 3

https://tieulun.hopto.org

năm thuế mỏ nộp đủ số (mỗi cân tinh thêm gấp hai), sẽ do tỉnh ấy cấp bằng làm khoáng trường.

Lại đặt chức tri huyện huyện Phù-ninh (thuộc tỉnh Sơn-tây. Năm Tự-đức thứ 9, rút bớt đi, do phủ Lâm-thao kiêm nhiếp).

Mùa đông, tháng 10, vua hỏi quan bộ Lại là bọn Phạm Phú Thứ rằng: cả tỉnh Quảng-nam có người nào phẩm hạnh đoan trang chính đính không? Phú Thứ thưa: Có Nguyễn Đức (đỗ phó bảng). Vua nói: có người như thế, nếu cho ra làm quan, ở trong 1 làng, cũng có thể dạy bảo thôn dân, lấy đức vọng thanh nhã để chỉnh đốn phong tục.

Vua lại nói: cả nước có người nào văn học, phẩm hạnh như Đỗ Xuân Cẩt, thì cho các quan văn võ báo cử lên.

TIMSACH.COM.VN

Lãnh tuần phủ Hà-tiên là Trần Hoán, vào từ biệt trước sân rồng để đi nhận chức. Vua hỏi rằng: « bữa nọ ở Nam về, đường đi qua những tỉnh Gia-định, thì thời sau khi nghị hòa, nhân dân ăn ở sinh sống như thế nào? ». Thưa rằng: dân trải qua việc binh hỏa, phần nhiều tản đi kỳ ngụ ở Vĩnh-long và An-giang, thần từng đi qua nguyên quán ở Định-tường, đó xét lòng người, đều nhớ đến triều đình cả.

Vua nói: ta cũng biết lòng người Nam-kỳ, vốn có trung nghĩa, nhưng nên dần dần mưu toàn, chưa thể gấp vội. Nhà ngươi sau khi về lỵ sở nên hỏi khắp những nhân tài Nam-kỳ, tâu lên lựa dùng, để thu lấy lòng người. Đến như người Xiêm, từng có lòng muốn giao hiếu, nên liệu việc cho người đi lại, hơi tỏ ra ý kiến, để họ xin trước, rồi sau ta sẽ theo, mới là hợp thể. Còn việc doanh điền, ngươi đã tự trình bày tâu xin,

https://tieulun.hopto.org

nên gắng hết lòng sức, cho trọn việc đã mưu tính; nhưng nên liệu thế mà làm cho ổn thỏa, chớ để người khác ngờ hoặc. Hoán thưa: thần là kẻ ngu, xin liệu sức mà làm, đã cố gắng lại gắng thêm; nhưng dân đã bị phiêu tán, ruộng bỏ hoang đã lâu, ra sức cũng khó.

Vua cho là các quân thứ, dụng binh đã lâu ngày mà không có công, xuống dụ trách mắng, cho đều tính kỳ thế giặc nên gia hạn đến ngày tháng nào, có thể làm xong việc, lập tức đều làm tập trình bày đợi chỉ.

, Cho dân đói ở huyện Yên-hưng, tỉnh Quảng-yên vay.

Khoa đạo là Nguyễn Xuân Ý và Nguyễn Văn Trường tâu nói: một sở trấn phủ, mà giam giữ người phạm tội đến hơn 50 tên, án có nhẹ nặng, chưa kịp tra kết, hết thảy đều giam giữ lại, đến nỗi phải dời đổi xiềng khóa, như việc Lê Quang Triệu (lấy trộm vàng ở kho) thì tiếng là giam giữ đợi xét, mà thực thì làm mồi cơm rượu cho lính canh, cái tệ ấy không thể nói xiết được. Xin sắc xuống cho bộ Hình đem những người tội nặng, có gặp thường xá cũng không tha được thì lưu giam lại; còn người nào phạm tội nhẹ, trước lấy khẩu cung, giao về cho dân xã trông coi, lần lượt đòi xét. Tự nay trở về sau, có án nào xâm lấn hao hụt của công, thì lập tức tra xét, bắt phải chia cồ phần mà bồi thường lại, tên phạm nào đền xong sớm, chiếu tội cho giảm dần xuống. Như thế thì việc hình ngục khỏi chậm trễ, mà của công không đến nỗi thiếu hụt.

Vua khen và nhận lời, chuẩn cho bộ Hình đem nguyên tờ phiếu ấy, thông sức cho các địa phương theo đó mà làm.

Lại xuống dụ rằng: Phải nghiêm cấm những người đề lao, điền ngục, không được vòi tiền và những việc

https://tieulun.hopto.org

xà xẻo cơm tù, cay nghiệt tàn bạo mọi việc; còn việc gông cùm phải cho đúng phép, hết thảy quét rửa sạch sẽ kín đáo; có tù nào bị ốm, quan phải cấp thuốc; ai trái lệnh, thì viên có chức trách thời thường đi khám xét trừng phạt. Nếu khám xét không chu đáo, cũng phải bị lỗi.

Lại chuẩn cho các viên biền bị chết trận ở quân thứ Hải-dương và Quảng-yên, được truy tặng và cho tiền tuất có thứ bậc khác nhau. (Trừ những người như hiệp quản Nguyễn Vinh, cai đội Nguyễn Nghệ, thí sai suất đội Phạm Kiểm, và đội trưởng: Tạ Hữu Ninh, Từ Văn Thận, đã được truy tặng, cấp tiền tuất và cho nhiêu ấm rồi thì không kể, ngoài ra như phó vệ úy là: Nguyễn Huấn, tặng là Cấm binh phó vệ úy; thự thị giảng học sĩ là Vũ Văn Phẩm, tặng là thị độc học-sĩ; đều chiếu tặng hàm, cấp tiền tuất, cho tập ấm. Phó quản cơ, trước đã tặng quản cơ là Trần Siêu; vệ cử trước đã tặng cấm binh cai đội là Nguyễn Văn Linh, đều cấp cho tiền tuất gấp hai và cho con được tập ấm. Suất đội: Nguyễn Văn Duy và Nguyễn Văn Sinh, tặng cấm binh cai đội; Bùi Văn Viết, Nguyễn Xuân Phương, Dương Đức Đạo, Nguyễn Viết Vĩnh và Vũ Bá Huyên đều tặng Tinh binh cai đội. Thí sai chánh đội trưởng suất đội là Nguyễn Văn Giáo, tặng Tinh binh cai đội. Đội trưởng: Đặng Sĩ Bạt, Nguyễn Văn Sinh, Lê Hữu Phiên, và bá hộ sung suất đội là Nguyễn Lâm, đều tặng Tinh binh chánh đội trưởng. Cấp bằng đội trưởng: Đỗ Văn Bàn, Trần Quang Viễn và Đặng Hữu Hồ, đều truy cho thực thụ và tặng là cấm binh chánh đội trưởng. Cấp bằng đội trưởng: Chu Ngải, Thái Văn Tố, Phạm Khiên, Trần Hanh, Nguyễn Cơ, Phạm Xuân, Đặng Văn Đạt, Lê Xuân Bình, Lê Văn Quyết, Lê Viết Chủ, Phạm Văn Tăng và Nguyễn Văn Huyên, đều truy cho thực thụ, và tặng là tinh binh chánh đội trưởng. Cấp bằng đội trưởng là Đỗ Văn Đạt,

https://tieulun.hopto.org

truy cho thực thu, tặng là Cấm binh đội trưởng. Cấp bằng đội trưởng là Nguyễn Tứ, truy cho thực thu, tặng là Tinh binh đội trưởng. Quyền thủ hạ suất đội là Nguyễn Thọ, tặng là Tinh binh chánh đội trưởng. Có tên trong sách anh danh là Nguyễn Hộ, tặng là Tinh binh chánh đội trưởng suất đội. Phó quản cơ bị cách xuống làm lính là Hoàng Dinh, tặng là cấm binh đội trưởng; hết thảy đều chiếu theo tặng hàm, cấp tiền tuất và cho nhiêu ấm).

Các tỉnh thần Thái-nguyên, Lạng-sơn tâu nói: trong hạt đã tiệm êm lặng, lưu dân dần tiệm đã trở về. (Tỉnh Thái-nguyên số dân phiêu tán đi: về huyện Võ-nhai là hơn 1.300 người; về 2 châu Bạch-thông, Cảm-hóa là: hơn 1.320 người. Lưu dân 2 tỉnh Cao-bình, Lạng-sơn là 116 người cả đàn ông đàn bà). Vua xuống dụ bảo: nếu hãy còn nên phát chẩn, thời phát ra chớ tiếc.

Chuẩn cho trích súng lớn, súng nhỏ ở tỉnh Nghệ-an (súng quá-sơn 20 cỗ, súng thần-công 10 khẩu, súng điểu-sang máy đá ở Vũ-khố 300 khẩu) phát giao cho tỉnh Thanh-hóa, để đủ cấp cho các doanh vệ.

Trước đây, tỉnh Hải-dương bị giặc quấy nhiễu, gián hoặc có xã dân đoàn kết chống giữ, giặc không vào được trong cõi. Đến bây giờ tỉnh thần đem việc tâu lên. Vua thưởng cho có thứ bậc khác nhau. (Lý trưởng xã Nghĩa-trang là Trần Văn Quản; lý trưởng thôn Ông-tố, xã Sài-trang là Đặng Văn Tường, đều thưởng thụ chánh cửu phẩm bá hộ. Hương dịch: Hoàng Văn Nhị, Đỗ Văn Cam, đều thưởng thụ tòng cửu phẩm bá hộ. Suất tòng là Hoàng Văn Bật; nghĩa phu là Nguyễn Văn Hàn, đã quá cố rồi, đều truy thụ chánh, tòng cửu phẩm. Còn ngoài ra đều thưởng ngân tiền và tha miễn cho thuế thân có thứ bậc khác nhau).

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Tỉnh Bình-thuận khó kiếm gạo ăn. Chuẩn cho lấy thóc ở kho 6.000 hộc, bán ra và cho vay những dân người Kinh, người Thổ; còn gạo 2.000 phương, phát chẩn cho người Man và đàn bà trẻ con.

Lính ở 2 tỉnh: An-giang và Hà-tiên, từ năm thứ 11 tới giờ, vẫn phải toàn số đóng lại để sai phái, khó nhọc mỏi mệt quá lắm. Vua sai 2 tỉnh thần ấy đều xét đòn mỏi mệt quá lắm. Vua sai 2 tỉnh thần ấy đều xét đòn bảo trong bọt, nơi nào rất quan yếu thì vẫn để lại đóng giữ sai phái; còn thì liệu lượng rút bớt về, chia nhau làm việc, cho được nghỉ ngơi thong thả, để đợi dùng.

Vua cho là quan lại cần người, mà cho mau thăng thì có nhiều người lạm dự. Chuẩn cho quan có trách nhiệm nêu ra ai có thực trạng, bảo cử lên để cất nhắc, hoặc thăng 2 trật sung lãnh; nếu không làm nổi việc, thì viên bảo cử ra có tội.

Xuống dụ cho tỉnh thần 3 tỉnh Nam-kỳ và tỉnh Bình-thuận rằng: Hễ có cùng với người Tây thư từ đi lại đối đáp, và ngày thường làm việc, cốt nên lấy thành tín hòa hợp, lời lẽ cứng rắn, lâu lâu họ tất phải phục, mà ta tự khắc êm đềm vô sự, đó cũng là cái kế ngu ý tự cường tự trị ở trong đó, vậy các ngươi chớ trái lời răn bảo này.

Tha giảm thuế bỏ thiếu các châu huyện: Chiêu-tấn, Văn-bàn, Thủy-vỹ và Trấn-an, thuộc Hưng-hóa; và thuế vàng ở mỏ vàng Hương-sơn (thuộc châu Thủy-vỹ, vì cớ giặc quấy nhiễu nên sợ mà tản đi).

Định rõ lại lệ thưởng phạt: về cấp hạn cho người lãnh trưng khai khẩn ruộng đất mới bỏ hoang. (Trong các hạt, hạt nào thường bị đói kém, tật dịch, để ruộng đất, hiện đang thu thuế phải bỏ hoang, đã được khám

LUATSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

xét mông ơn, gia hạn cho 1, 2, 3 năm, hoặc 4, 5 năm mới bắt đầu thu, trừ ra phủ huyện nào không đến 100 mẫu, tỉnh nào không đến 1.000 mẫu, không cần phải bàn đến, thì không kể, ngoài ra từ 100, 1.000 mẫu trở lên, hạt nào đã hết hạn, đều chiếu theo cái số được gia hạn trước, chia làm 10 thành, hễ đủ thiếu ở trong 5 thành thì được miễn nghị. Nếu trong kỳ hạn mà khai khẩn được 6, 7 thành, thì phủ huyện tỉnh thần, đều thưởng cho tiền bổng 3 tháng; được 8, 9 thành, thưởng kỷ lục 1 thứ; 10 thành đầy đủ, thưởng 2 thứ. Nếu để thiếu đến 6 thành, đều phải phạt bổng 6 tháng, cứ mỗi thành lại thêm lên 1 bậc, nhưng tội chỉ đến giáng 2 cấp được lưu nhiệm. Cái số còn thiếu ấy, lại gia cho một hạn nữa, vẫn không đủ, thì phạt cũng như thế).

Chuẩn cho các quan văn võ bị trừng phạt cho lãnh nửa lương, đợi khi khoan thứ, khai phục, thời khấu trừ đi; bị giáng cấp đổi đi cũng lần lượt khấu đi một nửa; đã chết hay bị cách chức không được làm nữa, miễn cho không phải truy khấu.

Định rõ lại lễ cưới xin của dân gian. (Tự lúc vấn danh đến khi xin cưới, cho kỳ hạn là 6 tháng, đều theo tiết kiệm, không được quá xa xỉ; tiền nộp treo, thì người giàu 1 quan 2 tiền, người vừa 6 tiền, người nghèo 3 tiền, ở làng khác gấp hai).

Nhắc lại điều cấm đem ruộng công bán làm ruộng tư. (Ruộng đất công không được bán làm của riêng; nếu có việc công khẩn trọng, cho do lý trưởng hội họp công đồng cầm cố, nhưng không được quá hạn 3 năm).

Hạ lệnh cho các phủ, huyện, châu ở gần tỉnh, đạo, đều dựng sở dưỡng tế, để thu nuôi những người không

https://tieulun.hopto.org

có nơi trồng cây, mỗi tháng cấp cho 1 quan tiền, 15 bát gạo.

Bố chính sứ tỉnh Quảng-nam là Đặng Huy Trước, xin lập ra thuế thu sản vật của các hộ làm nghề nghiệp, ra lệnh cho nhà dệt cử . lãnh tiền để dệt các hạng rồi đem nộp. Vua nói: Tùy thổ sản để làm đồ cống phẩm, là pháp hay ở thiên Vũ-công Kinh Thư đã nói. Nhà Đường có thuế ruộng, thuế thân, thuế hộ, đều đánh thuế về nghề nghiệp làm ra. Còn nước ta chỉ lấy tiền, thóc sung số thuế thì nhiều, mà lấy thuế bằng sản vật thì ít, cho nên vật thường dùng thiếu nhiều, không khỏi phải · ặt mua theo thị giá; công tư đều không tiện. Nay nên làm thế nào cho tiện dân, mà dùng vào việc công vẫn thường đầy đủ. Cho hỏi các địa phương thương lượng phúc tâu lên, rồi giao cho đình thần bàn định để thi hành.

Chuẩn cho trong kinh, ngoài các tỉnh, cùng xã dân xây dựng nghĩa địa để mồ mả. (Ở kinh thời những nơi: An-vân, Đốc-sơ, bên cạnh đường thiên lý; ở ngoài các tỉnh, thì các nơi quanh tỉnh; đều do các thượng ty thông sức cho trong hạt: từ trước tới nay, (tự nay trở về sau cũng thế), nếu có người chết đường mà chôn ở bên cạnh đường, xác thực không có người đến nhận, đều do thượng ty chi của công và khuyến quyên các người có lòng thiện, gom góp mà làm, mỗi mộ tiền 1 quan 5 tiền, vải trắng 15 thước, sức cho thuộc hạ đưa đến chỗ mộ, bảo dân bốc lấy hài cốt lên, nếu ở kinh thì đưa đến 3 nơi di táng phần mộ trước, (khoảng năm Minh-mệnh cho di táng), để hợp táng tất cả, hàng năm cùng với 3 sở cùng hợp tế; ở ngoài các tỉnu thì các địa phương chiếu theo số phần mộ bỏ hoang nhiều hay ít, liệu chọn 1 khu đất hoang cao ráo, xung quanh bồi đắp lũy đất, dựng bia khắc 3 chữ:

TÀI LIỆU SÁCH COM VN

https://tieulun.hopto.org

« nghĩa chủng xứ » [nghĩa địa để mả], đều sức cho có ai chết đường đem đến đấy mà chôn. Hàng năm sắm đủ lợn, xôi, rượu, quả, cơm, cháo, áo mũ, tiền giấy, phái nhân viên đến tế 1 lần. Đến như các xã, thôn phường, ấp, giáp hoặc có ngôi mộ nào không ai đến cúng lễ dãy cỏ, cho các xã dân ấy, chọn 1 nơi quang đãng làm nghĩa địa, hàng năm cứ đến tháng chạp, đều đem dân làng đến nghĩa địa ấy làm lễ tảo mộ). Đó cũng là theo lời xin của bố chính Quảng-nam là Đặng Huy Trước.

Chẩn cấp cho xã Tri-chỉ, tỉnh Hà-nội, vì bị hỏn tai; lại tha tiền thuế thu vụ đông năm ấy.

Miễn thuế thóc còn để thiếu về năm trước, cho tỉnh Tuyên-quang (vì cớ giặc quấy hại).

Tên đầu sỏ giặc ở tỉnh Sơn-tây là Đinh Văn Khuyến (xã Mộ-xuân) và Nguyễn Danh Chấn (xã Quế-sơn), xin nộp tiền mỗi tên đều 500 quan để rửa bỏ tội trước. Tỉnh thần đem việc tâu lên. Vua nói: Bọn chúng đã biết sợ hối đổi, cho theo quân ra sức chuộc tội, hoặc bắt giặc để rửa bỏ tội trước, còn tiền quyên không thêm thu nhận.

Những sinh viên học ở nhà giám, phần nhiều vắng mặt, quan ở nhà giám và quan kiểm quản bị giáng phạt có thứ bậc khác nhau. Cho lãnh lang trung bộ Lại là Nguyễn Dục, thăng thụ lễ tửu; lãnh đốc học Hà-nội là Lê Đình Diên (tiến sĩ), thăng thụ thị độc, lãnh chức tự nghiệp, đều là đặc cách lựa chọn (Đình Liên rồi bị ốm, không tới nhận chức).

Hữu tham tri bộ Binh, hiệp lý thủy sư là Nguyễn Luận, trước đây vì những nhiễu binh dinh sai bắt làm việc riêng và đòi lấy tiền đút lót), bị viên chưởng ấn

https://tieulun.hopto.org

trước là Đặng Huy Trước chỉ tên tham bặc. Vua giao cho ty tam pháp xét nghĩ. Đến bấy giờ thành án chuẩn cho cách chức về sổ dân ; viên đô thống lãnh thủy sư đề đốc là Vũ Phẩm, cũng vì a dua che chở, bị giáng 3 cấp phải đổi đi.

Vua sai đem án ấy, sao lục ra, đưa khắp các doanh vệ trong ngoài bảo xem đó để trừng răn nhau. Huy Trước chỉ tên tham bặc đúng sự thực, thưởng gia 1 cấp.

Cho chưởng vệ hữu doanh Thủy sư là Hồ Viêm thăng thự Thủy sư đề đốc ở Kinh-kỳ ; lãnh Thủy sư phó đề đốc ở Hải-Yên là Cao Khắc Cẩn làm phó (rời vì việc quân thứ cần người, lại cho ở lại làm việc).

Cho phủ thần Thừa-thiên, tạm lãnh tiền công (4, 5 vạn quan), thu mua các đơn bán trước gạo lương để tích trữ lại, đợi khi giá gạo lên cao, tức thời đem gạo ấy ra bán.

Giặc Mèo ở tỉnh Hưng-hóa đến quấy nhiễu huyện Văn-chấn. Vua sai các viên đi trận ở đấy là án sát Nguyễn Di, lãnh binh Trần Đức Trang, tùy nghi đánh dẹp, vỗ về. Lại cho là Nguyễn Bá Nghi có trách nhiệm kiêm hạt, sai phải trù liệu thêm, hoặc nên thêm quân cho liệu tăng phái thêm để được sớm yên.

Các sĩ tử thi hương ở 2 trường Hà-nội và Nam-định làm huyên náo cả trường, đại để cho việc nghị hòa là không phải, hoặc làm huyên náo, hoặc làm ngăn trở, hoặc dán niêm yết, không chịu vào trường, hoặc xin hoãn kỳ thi. Khi ấy quan trường hiểu bảo rồi sĩ tử trường Nam xin đúng kỳ vào thi ; còn trường thi Hà-nội hoãn đến hôm sau mới vào thi .

Việc đến tai vua, xuống dụ sai tỉnh thần ở 2 tỉnh ấy phải lập nhiều cách hiểu bảo, cho sĩ tử tự biết lỗi,

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

không bị mê hoặc lời dị nghị, làm sự trái bậy ấy, để phải bị binh phạt; nhưng phải thăm dò bắt cho được kẻ thủ xướng, nghiêm ngặt nghĩ xử, để sửa chữa lại lề thói của sĩ phu. Khi án đăng lên, sĩ nhân là bọn Gia Tự phải phạt trượng, đồ 3 năm; tú tài là bọn Nguyễn Danh Án, (đều người ở trường thi Hà-nội) và bá hộ là Đỗ Văn Định, đều phải phạt trượng, cách chức; sĩ nhân là bọn Nguyễn Huy Đạt (đều người ở trường thi Nam-định), đều phải phạt trượng, đều cho vào thi.

Chẩn cấp cho xã Thai-dương, phủ Thừa-thiên bị hỏa tai.

Ban cấp sâm quế, thuốc men cho các quân thứ. (Quân thứ ở Hải-Yên: sâm Cao-ly 10 chi, dương sâm hạng nhất, hạng nhị đều 10 lạng, quế Thanh hạng nhất: nhị, ba, tư đều 2 thanh, quế Nghệ hạng nhất, nhị, ba đều 20 thanh, dầu bạc hà 50 ve, dầu sam-diệp 15 ve; thuốc bóp đạo giả [tên riêng] 10 ve: 5 thứ thuốc viên, chính-khí, thốn-trân, hồ-đầu, tứ-vị, vy-linh, đều mỗi thứ 20.000 viên; quả phẩm khô các hạng 100 phong.

Những tỉnh: Bắc-ninh, Thái-nguyên, Lang-sơn, Thái-bình, Sơn-tây, Hưng-hóa, Tuyên-quang và Cao-bằng, sâm Cao-ly đều 5 chi, dương sâm hạng nhất, hạng nhì đều 5 lạng, quế Thanh hạng nhất, nhì, ba, tư đều 2 thanh, quế Nghệ hạng nhất, nhì, ba đều 10 thanh; dầu bạc hà đều 20 ve, dầu sam-diệp đều 5 ve, thuốc bóp đạo-giả đều 5 ve, 5 thứ thuốc viên đều 10.000 viên, quả phẩm khô đều 70 phong, sai thị vệ đem đến cấp cho).

Tỉnh thần Tuyên-quang đem 500 lính tỉnh và lính thổ, tiến đánh toán cỗ phỉ. Đốc thần là Nguyễn Bá Nghi tâu xin điều động hơn 200 lính tỉnh Sơn-tây, tiến lên đánh dẹp giúp, để mạnh thanh thế. Vua y cho.

https://tieulun.hopto.org

Xuống lệnh cho các địa phương có giặc giã, đặt thêm quản vệ, quản-cơ đều 2 người (cứ 400 người trở lên đặt thêm 1 quản vệ, cơ).

Sức nhắc lại cho các viên chức, đều chăm về đại thể cốt yếu, bỏ bớt hư văn. Dụ rằng: gần đây ta thấy nước nhà nhiều việc, sự kiến, văn, trí, lực của ta thiếu sót, nên rộng mở đường ngôn luận, để cần giúp đỡ; thế mà những người bày tỏ, phần nhiều có ý bôn xu tranh cạnh, chỉ cốt khoe khoang khác lạ, không nghĩ gì đến sự lợi hại, chỉ làm rối loạn tai mắt mọi người mà trăm quan làm việc phần nhiều cẩu thả chậm chễ, quen làm cho xong việc, mà không có thực lòng vì nước. Cần được người như cổ nhân, lo việc nước như việc nhà, rất là hiếm có. Cho nên sĩ dân chơi bời phóng đãng thì nhiều, chăm chỉ công việc thì ít. Thói thuần phác ngày tiêu tan, bèn yếu ngày thêm lên, đều là cái lỗi của ta và các ngươi vậy. Đêm khuya tự hỏi trong lòng, không biết bỏ hổi toát ra. Sách truyện có nói: « người làm chính trị, phải coi dân như con, thấy kẻ bất nhân thì giết đi như diều hâu, chim cắt đuổi lũ chim sẻ ». Lại nói: làm chính trị như làm ruộng, ngày đêm lo nghĩ, nghĩ việc trước để thanh việc sau, sớm tối phải làm, mà làm không vượt ra ngoài ý nghĩ, như ruộng có bờ, thì ít lỗi vậy. Thân công trả lời với Vũ đế rằng: « làm chính trị không phải nói nhiều, cốt ở sức làm thế nào đó thôi ». Nay các quan chức lớn nhỏ từ trong kinh đến ngoài các tỉnh, đều nên nghĩ kỹ lời nói ấy, học thuộc chớ quên; chớ nên nhiều việc, không đâu hão huyền, cóp nhặt chứa đống, để tỏ cái giỏi của mình, cầu lấy được dùng. Nhưng tới khi thân hành thực sự, có điều gì không tiện, phải nên nói thật. Trong khi ta coi triều nghe chính, cũng cứ thấy thế nào thì nói thẳng ra, chớ nên kiêng kỵ, chớ nên theo mọi người cùng

https://tieulun.hopto.org

tiến cũng thoái, chỉ xét sổ sách tính toán mà thôi đâu? Ngày thường làm việc, việc gì nên giảm bớt thì giảm bớt, nên châm chước bỏ cái không tiện đi, để tới cái tiện, thời cứ châm chước mà làm, chỉ cốt lấy bụng thực mà làm thực chính là được. Lại như mọi việc, hễ đã có lệ định, thì theo đó mà làm, không chút sai trái, cũng là những việc nhỏ nhặt, nên tư thời tư, do bộ phúc tâu sao lục để thi hành. Còn hết thảy sự thể trọng đại, như các việc: thưởng, phạt, thăng, giáng, kiến thiết, quân lữ và các việc nghĩ xin ngoài lệ, việc gì nên tâu thì tâu, để đề phòng sự che lấp, nhưng lời nói nên tóm tắt cốt yếu, để tiện xét xem. Cốt phải xét cho rõ ràng kỹ lưỡng mà làm, chớ nên theo nếp, cẩu thả, sơ lược, để có cái tệ còn sót lại. Được như thế thì chính được hay, dân được yên, vua tôi có thể giữ được không có việc gì lầm lỗi nữa. Đó là lòng ta tha thiết trông mong vậy.

TAISACH.COM.VN

Mùa thu năm ấy, 11 tỉnh đạo trong nam ngoài bắc, (Phú yên, Khánh-hòa, Hà-tĩnh, Ninh-bình, Nam-định, Hải-dương, Bắc-ninh, Quảng-yên, Hưng-hóa, Thái-Nguyên và Lạng-sơn), ruộng lúa được mùa; ngoài ra có chỗ bị tai hại, thì tô thuế đều chiếu từng hạng tha, giảm có thứ bậc khác nhau. Lại miễn số gạo cho vay và tiền, thóc bỏ thiếu từ năm ngoái trở về trước cho tỉnh Quảng nam; thuế đinh năm ấy tha miễn cho 5 thành, còn 5 thành hoãn đến vụ đông năm sau. Thuế vàng ở các huyện Hà-đông, miễn cho 3 thành, còn 7 thành đều hoãn đến năm sau.

Cho hộ đốc Quảng-nam, Quảng-ngãi là Nguyễn Hiên, thăng thụ thống chế, doanhLong vũ, kiêm chưởng hậu quân; lãnh binh quan tỉnh Lạng-sơn là Nguyễn Cửu Lễ, quyền chưởng doanh Hùng-nhuệ, kiêm quản doanh Kỳ vũ.

https://tieulun.hopto.org

Lại đặt chức tri châu châu Luc-yên (thuộc tỉnh Tuyên-quang, năm Tự-đức thứ 4, bỏ bớt tri châu, do phủ Yên-bình kiêm nhiếp).

Phủ thần Thừa-thiên, xin xuất thóc kho 5.000 hộc, bán ra cho dân trong hạt; lại xin cấp tiền vốn công cho dân nghèo ở Quảng-trị làm vốn, để sai đi đẵn gỗ. Vua y cho.

Chuẩn cho các xã dân nộp thuế bằng hóa vật riêng ở tỉnh Bắc-ninh, số thuế phải nộp về năm ấy và năm trước còn bỏ thiếu lại, chia ra từng hạng, cho hoãn lại và nộp thay bằng tiền, có thứ bậc khác nhau. (Hạng quẫn bách quá, có 3 xã, về thuế sắt chín, đồng đỏ, vàng thếp, chia ra làm 10 thành, thu 5 thành, còn 5 thành hoãn cho đến vụ hạ năm sau; hạng quẫn bách, có 1 xã, về thuế đồng lá, chia ra làm 10 thành, 5 thành nộp đủ đồng lá, còn 5 thành cho nộp thay bằng tiền; hạng quẫn bách vừa có 14 thôn, về thuế nộp vải trắng, chia làm 10 thành, thu 6 thành, còn 4 thành hoãn đến các năm thứ 18 và 19 mới phải nộp).

Chuẩn cho 6 tỉnh có thổ ngơi chăn tằm, (Bình-định, Quảng-nam, Thanh-hóa, Hà-nội, Nam-định và Hưng-yên) chiếu số tơ phải nộp cũ, chọn mua lấy hạng tốt, để cung vào lụa thờ.

Tế các tướng sĩ bị chết trận các lần. (phàm các lần những tỉnh có loạn, như: Quảng-nam, Vĩnh-long, Hải-dương, Quảng-yên, Nam-định, Sơn-tây, Bắc-ninh, Thái-nguyên, Tuyên-quang, Hưng-hóa, Lạng-sơn, và Cao-bằng, tỉnh thần đều vâng mệnh sắm lễ tế 1 lần).

Về tỉnh Tuyên-quang, châu Thu, huyện Hàm-an, bị giặc quấy nhiễu, ruộng bị bỏ hoang; 2 huyện Vĩnh-tuy, Vị-xuyên, dân bị phiêu lưu đói kém; sai lấy gạo

https://tieulun.hopto.org

kho cấp phát cho (mỗi tháng 2, 3 lần). Dân hạt Quảng-yên, từng vì giặc quấy nhiễu, bị đói kém xiêu tán, cũng sai chiêu tập, tùy tiện chia ghép cho chỗ ở, liệu cấp tiền gạo, hoặc châm chước cấp cho vốn để làm ăn sinh sống.

Quốc trưởng nước Thủy-xá, là Vĩnh Liệt chết, người trong nước lập cháu họ Vĩnh Liệt là Xiểu Vuốt lên thay, xin cùng với nước Hỏa-xá sang năm đến cống. Vua sai vẫn để họ Vĩnh, cho tên là Tuân.

Tha miễn các thứ thuế còn đọng lại và triển hoãn cho tỉnh An-giang. (Tiền 7.115 quan, thóc 150 hộc, bạc hơn 803 lạng, sáp ong là 360 cân).

Hoãn duyệt binh tuyển lính kỳ sang năm cho từ Bình-định, Phú-yên trở vào Nam.

Năm ấy kỳ xét án mùa thu, các tù phạm cộng 51 tên, vua cho lưu giam, giảm tội, phát đi và tha bổng có thứ bậc khác nhau. (lưu giam đợi xét có 2 người, lưu giam xích khóa cấm giải 1 người, giảm tội phát đi sung quân, phát đi đầy 21 người, thu tiền chuộc tội, phát đi sung quân 19 người, phát làm binh 4 người, bị đi đồ 1 người, phát làm nô lệ 1 người, và tha bổng 1 người).

Tháng 11, vua sai phát thóc kho ở kinh ra 101.400 hộc giảm giá bán ra cho dân nghèo từ Quảng-trị trở vào Nam.

Vua sai Thủy sư, Vũ khố lựa chọn người nào cần thận, thực thà, chăm chỉ, khéo léo, khỏe mạnh, (lấy 8 người, mỗi người ngày cấp cho 1 quan 5 tiền; lại có lệ phát lương cho người thông ngôn và cấp bạc cho người thợ cả), phải đi theo chiếc tàu máy chạy bằng hơi nước của tây dương để học tập và chế tạo. Cho viên ngoại lang

https://tieulun.hopto.org

là Hoàng Văn Sưởng, cai đội là Lê Văn Mân, sung làm chánh phó quản biện (bạc cấp cho 500 lạng).

Miễn thuế thân cho các xã thôn chống cự với giặc, (trừ ra người nào chém bắt được tên đầu mục và bọn lũ của giặc, đã được chiếu lệ thưởng cấp thì không kể), về năm trước (năm thứ 15), ở tỉnh Sơn-tây, có thứ bậc khác nhau. (làng Thuỵ-Khuê được miễn 2 năm; làng Cát-chử và Kinh-kệ 1 năm; làng Vũ-yển và Bình-đệ nửa năm).

Chuẩn cho 2 thôn trang: Điền-lộc và Phú-lễ (thuộc Quảng-bình) rút binh đinh (26 người), cùng tráng dân (12 người) về, để cùng nhau khai mỏ, nộp sắt sống (mỗi tên, cả năm nộp 100 cân), là theo lời tâu của tỉnh thần vậy.

Bỏ lệ tiến sĩ, phó bảng lưu lại ở viện đọc sách 3 năm, vì cớ là bổ dùng cần người. (Năm Tự đức thứ 9, chuẩn định những người đỗ tiến sĩ, phó bảng, khi mới nhận viện hàm, phải lưu lại ở viện 3 năm để đọc sách, đợi sau khi khảo thí người nào đỗ thì cho thăng bổ hơn bậc lên, không đỗ cho đổi bổ, lấy từ khoa kỷ mùi bắt đầu).

Thưởng cho các viên biền ở quân thứ Hải-yên, mấy lần dẹp giặc (từ tháng 6 đến tháng 9); và dân xã An-tri, cùng giặc chống đánh (bắt sống, hay chém được các tên đầu mục bọn lũ của giặc) mà có quân công. (Viên bị cách là Ông Ích Kiêm (1) được khai phục nguyên hàm tri huyện, sung hiệp quản vệ Chiến-sĩ; suất đội, bang biện, hiệp quản giáng 4 cấp lưu, là Trương Văn Ban, được khai phục tất cả; suất đội, bang biện, hiệp

(1) Nguyên là Khiêm, đây có lẽ là húy chữ Khiêm (Khiêm cung của Tự-đức) nên chép là Kiêm.

https://tieulun.hopto.org

quản là Trương Văn Nhạn, thăng thụ cai đội; tri huyện Hoành bồ là Hoàng Văn Hài, thăng thụ tri phủ vẫn lãnh tri huyện; chánh cửu phẩm, quyền nhiếp ấn huyện Yên-hưng là Hoàng Đức Sĩ, thăng thụ chánh bát phẩm, nhưng vẫn lãnh tri huyện. Từ đây trở xuống là dân xã Yên-tri: cửu phẩm bá hộ là Hoàng Đồng, thưởng thụ chánh bát phẩm bá hộ; lý trưởng là Nguyễn Văn Binh, thưởng thụ chánh cửu phẩm bá hộ; bá hộ lãnh cai tổng là Ngô Danh Diêu, phó tổng là Bùi Đức Phổ đều thưởng ngân tiền, có 4 chữ « *sử dân phú thọ* » [đem lại giàu có, sống lâu cho dân], hạng lớn, hạng vừa, hạng nhỏ đều mỗi thứ 1 đồng; tạm cấp chánh cửu phẩm bá hộ là Bùi Công Ất bị chết trận, truy tặng tòng bát phẩm bá hộ, cho tiền tuất gấp hai và nhiêu trừ cho con, hoặc em, cháu [gọi bằng chú, bác] một người, được chọn đợi không phải ra lính và tạp dịch; ngoài ra đều thăng thưởng có bậc bậc khác nhau. Đến như dân xã An-trì thì quan ở quân thứ đã chi 100 quan tiền để cấp thưởng rồi thôi).

[8] Suất đội là Bùi Văn Côn đem quân ngồi vào chiếc thuyền giang-vận chở đi, gặp 1 chiếc thuyền giặc chỉ có 4 người lấn đến, Văn Côn đem quân đi theo 9 người, bèn bỏ thuyền chạy, súng lớn và lương thực bị giặc cướp lấy hết. Vua đặc cách sai đem Văn Côn chém ngay, các quân đi theo điều phạt 100 trượng, phát làm quân tiền khu ở quân thứ.

Chuẩn cho đặt chức dực thiện ở phủ các thân công. (phàm các tư vụ thuộc các phủ, thân phiên, hoàng-thân đều đổi đặt chức dực thiện; về trước đây nguyên vẫn đặt chức giảng tập, cũng đều đổi làm dực thiện, đều lấy người đỗ tú tài, xét ra quả là hạng sáo thông, bổ thụ cho làm đãi chiếu sung bổ vào).

https://tieulun.hopto.org

Miễn thuế thân cho các xã thôn bị giặc nhiễu hại ở Cao-bằng (hạng bị hại lắm 36 xã, hại vừa 3 xã), có thứ bậc khác nhau.

Cho thự thủy sư đề đốc là Hồ Viêm làm Bắc-tào chuyển vận sứ; thống chế doanh Long vũ, kiêm chưởng Hậu quân là Nguyễn Hiên làm thủy sư đề đốc; chưởng vệ, quyền chưởng các doanh Hùng-nhuệ, Kỳ vũ là Nguyễn Cửu Lễ quyền chưởng đề đốc kinh thành (Đặng Hạnh bị ốm được nghỉ giả hạn); vệ úy là Nguyễn Tán, thăng thụ chưởng vệ, quyền chưởng doanh Long vũ; Loan giá khanh là Tôn Thất Thế thăng thụ chưởng vệ, quyền chưởng doanh Kỳ-vũ.

Vua cho là năm trước ở Bắc-kỳ, quân giặc quấy nhiễu, toàn hạt Ninh-bình được yên, duy phủ Nho-quan bị thất thủ, rồi lại thu phục ngay, thưởng cho tri phủ là Lương Quy Chính (lần ấy Nho-quan mới thu phục, cai trị vỗ về đâu ra đó) kỷ lục 2 thứ; còn 8 viên phủ huyện, (nguyên tri phủ Yên-khánh, hiện lãnh chức Tĩnh-man tiểu phủ là Nguyễn Tấn; nguyên lãnh tri phủ Yên-khánh, hiện thăng ngự sử là Nguyễn Duy Tân, nguyên tri huyện Yên-mô, hiện thăng thị giảng, sung sử quán biên tu là Lê Cơ; tri huyện Gi -viễn là Dương Danh Lương; nguyên tri huyện Yên-hóa, thăng lãnh đốc học Quảng ngãi là Nguyễn Huy Lãng; thự tri huyện Yên hóa là Phan Tuyển nhiếp biện huyện Gia viễn là Ngô Tosi; nhiếp biện huyện Kim-sơn là Nguyễn Ky); đều thưởng kỷ lục 1 thứ. Cai, phó tổng, cũng thưởng cho ngân tiền hạng lớn mỗi người 1 đồng; theo tỉnh dự bị sai phái là Phạm Bạch Như (nguyên bố chính Thái-nguyên, bị cách chức về sổ dân), cho khai phục cử nhân.

Vua sai phủ doãn Thừa thiên là Nguyễn Văn Tường kiêm chức khuyến nông sứ, đi k ấp phủ hạt và đạo Quảng-trị, xe n xét địa thế, tùy chỗ cho khai khẩn.

https://tieulun.hopto.org

Định việc trồng cây soái ở vườn Phương-di (ở xã Câu-đê), tỉnh Quảng-nam. Khoảng năm Minh-mệnh, vâng chỉ cho giồng ; năm ấy gió bão gẫy hết, tỉnh thần tâu nói : cây ấy trồng không phải thổ ngơi, xin đình lại không nên tục trồng nữa. Vua y cho.

Năm ấy, trường thi hương ở kinh, các quyển văn trải qua các quan ở các Bộ, Viện phúc duyệt lại, có trích tâu 3 quyển trong hạng cử nhân, tên là Nguyễn Tuy, Ngô Linh Nguyễn Trọng Hân, văn lý không thông, tâu lên chuẩn cho đánh hỏng, quan trường phải phạt có thứ bậc khác nhau.

Kinh sư có sâu ăn lúa, xuống dụ sai phủ thừa là Nguyễn Hữu Dương làm lễ đảo vũ. Vua lại xuống dụ tự trách mình và xuống sắc: khuyên nhắc các viên chức từ trong kinh đến ngoài các tỉnh.

Dân tỉnh An-giang bị đói. Vua cho xuất thóc kho 2.000 hộc, giảm giá bán ra, người nào nghèo lắm, liệu lượng chẩn cấp cho.

Tháng trước, vua cho là bọn giặc biển ngày càng đói túng, thế tất phải chia đi cướp bóc. Xuống sắc cho các tỉnh có phận biển phải phòng giữ. Đến bấy giờ thuyền giặc phần nhiều hướng về nam cho đi. (tỉnh Nam-định tư cho biết hơn trăm chiếc thuyền). Tỉnh Thanh-hóa nhiều lần thấy thuyền giặc 3, 4 chiếc, hoặc 5, 6 chiếc, hoặc hơn 50 chiếc, nhởn nhơ ngoài biển, xin cho dời dân Biện-sơn, (ở chợ vơ hòn đảo ngoài biển), tạm đến trú ngụ thôn Hà-niệm ; nhưng sức khắp cho xã dân ở men bể phải đoàn kết canh giữ, và thương ủy cho phó lãnh binh là Nguyễn Chiêm quản suất đem biền binh đi lại đốc sức. Vua đều y cho.

Khâm phái là Trịnh Lý Hanh thuê được 15 chiếc thuyền của bọn Nhan Thành người nước Thanh, đến đón cửa biển Trà-lý tỉnh Nam định, đợi để điều khiển,

https://tieulun.hopto.org

(mỗi chiếc, hàng tháng in cấp ác 60 lạng bạc, 15 chiếc, mỗi tháng phải chi dùng 9.000 lạng bạc, về các thứ thực dụng, đến mang cho kẻ bị chết, đều ở trong số bạc ấy).

Vua cho là Nguyễn Văn Siêu (người Hà-nội, đỗ phó bảng) và Vũ Phạm Khải (người Ninh-bình, đỗ cử nhân), có tiếng hay chữ, từ sau khi bị giáng, thường cáo từ vì ốm yếu. Vua sai bộ Lại tư hỏi để bổ dụng. Văn Siêu đã đến tuổi, xin hưu trí, chuẩn cho thăng thụ hàm thị độc về hưu, còn Khải, chuẩn cho thăng thụ hàm trực học sĩ, sung Sử quán toản tu.

Tháng 12, tỉnh thần Nam-định đem việc dựng đặt kho của xã (tính tất cả thóc được hơn 20.000 hộc, tiền hơn 20.000 quan), và bản đồ khơi thông dòng nước ở khe ngòi, sửa đắp các đê bối dâng lên.

Vua khen và sai bộ thần nghĩ định trước việc thưởng để khuyến khích, đợi có kết quả lại thưởng thêm.

Đình bãi việc đánh thuế ở trường mậu dịch huyện Thanh-hóa, đạo Quảng-trị. Khi ấy đạo thần là Đinh Văn Khoa xin cho đặt trạm đánh thuế; mà huyện thần là Nguyễn Duy Tự nói: dân man bị phiêu tán, chưa về được hết, đánh thuế, sợ không tiện. Vua theo lời nói của huyện thần, sai rút phái viên về, chưa vội dựng đặt để làm cho dân man sinh ra sợ hãi.

Mới đặt chức hiệp lý chuyên viên, ở Thủy sư Kinh kỳ. (Thủy sư có 3 doanh, từ trước tới nay chỉ đặt viên quan văn làm hiệp lý, nhưng chỉ lấy viên kiêm nhiệm sung vào. Đến bấy giờ đặt người chịu chuyên trách, để chỉnh đốn có thành hiệu).

Truy xét lại các nhân viên ra ứng mộ, có công, mà bị chết trận, ở tỉnh Sơn-tây thuộc về năm trước. (Tú tài là Nguyễn Bá Doãn, khóa sinh là Vũ Thuật, Lê Đăng

https://tieulun.hopto.org

Cơ, chiểu theo hàm thưởng lục phẩm, gia tặng tòng ngũ phẩm văn giai; chánh cửu phẩm bá hộ là Đặng Văn Uyên, chiểu hàm thưởng chánh thất gia tặng Cẩm binh chánh đội trưởng, quyền suất đội là Nguyễn Đăng Trạch, đổi tặng tòng lục phẩm văn giai, tú tài là Đào Văn Vinh, khóa sinh là Nguyễn Đức Tư, tặng chánh thất phẩm văn giai, viên tử là Doãn Giác (con Doãn Khuê, tặng hàm Hiệu điểm [illegible] ba; hết thảy đều chiểu theo hàm tăng mà cấp cho tiền tuất, chuẩn cho con cháu 1 người được nhiêu ấm. Tùy phái là Doãn Trứ, chiểu lệ binh đinh, cấp tiền tuất 8 quan, vải nửa tấm).

Biền binh ở vệ Hữu tỉnh Nghệ-an, đi đóng thú ở tỉnh Nam-định, đã 2 năm, vua thương là khó nhọc, đã lâu, đặc cách cho áo quần có thứ bậc khác nhau.

Vua không được mạnh; đại thần tâu xin tĩnh dưỡng, tạm đình các việc đang làm. Vua nói: phàm có việc nên tiếp tục đang lên xem xét để thi hành, không nên chứa chất nhiều. Nếu đến 3, 5 ngày mà ta không coi chầu được thì bọn khanh đều nên theo lệ vào hỏi thăm, đề phòng ta có hỏi han gì, chớ nên quên lãng trễ nải.

Nêu thưởng những người con hiếu ở Khánh-hòa (học sinh là Nguyễn Văn Hội, tú tài là Lê Đề, đều dựng lều ở mộ 3 năm; Hội lại nhường ruộng nương của cải cho hết em trai em gái; Đề nhân nước lụt, ôm mộ gào khóc, đều liệt vào hạng binh).

Tổng thống Hải—Yên là Nguyễn Trí Phương, tự cho mình trù liệu không có công trạng, dâng tập tâu lên nhận tội. Chuẩn cho giáng 4 cấp ở lại làm việc, để xem công hiệu sau này, và dụ rằng: độ này thời cơ hơi khá, khanh nên hết lòng tính toán, định kế hoạch gì, cốt cho sớm dẹp yên bọn giặc ấy, mới hả tình trên dưới. Lại nói dưới quyền của người tướng mạnh, không có

https://tieulun.hopto.org

quân yếu, quân ở nơi khác đến không bằng quân ở bản xứ. Quân miền bắc cũng thường nên nghiêm ngặt răn sửa để phấn khởi khí hậu mạnh, thưởng cho để vui đẹp trong lòng, thì lo gì sai khiến không được vừa ý. Binh từ Thanh, Nghệ trở vào Nam, đã đóng lâu khó nhọc, nên hậu đãi vỗ về, mà họ là phên che cho kinh sư, không nên để cho yếu đi, khanh nên nghĩ đó.

Miễn thuế đinh cho dân nghèo ở Quảng Trị.

Chuẩn cho người dân hạt Quảng-nam là Trần Đắc Đức lại khai nguyên Chiên-đàn để nộp thuế. Khi trước, (Tự-đức năm thứ 2) dân Mán ở đạo Hàng-tổng, (ngạch trước, có 27 đinh, cả năm nộp thuế tiền là 591 quan; thuế người Mán: sáp ong, mật ong mỗi người đều lĩnh 3 cân, dây song 603 sợi), thường bị bọn ác Man quấy nhiễu cướp đoạt và bị chết dịch hao mòn đi, không có người lãnh trưng. Năm thứ 14, Đắc Đức lãnh bằng đi chiêu dụ được 21 người Man trở về. Đến bấy giờ xin mở làm nguyên. Vua y cho, nhưng chuẩn cho châm chước giảm lệ thuế.

Vua cho là sĩ tử ở 3 trường thi, thuộc Thừa-thiên, Hà-nội, Nam-định, bàn luận xằng bậy (cửa và tường trường Thừa-thiên, cũng có lời niêm yết bậy), làm huyện náo, chuẩn cho từ Tế tửu, Tư nghiệp, đến đốc học, giáo huấn ở các tỉnh: Quảng-trị, Quảng-bình, Quảng-ngãi, Bình-định, Hà-nội, Bắc-ninh, Sơn-tây và Hưng-yên, đều cách chức được lưu lại; tuần đạo thần giáng 1 cấp lưu chức. Đốc học Nam-định là Doãn Khuê, đốc học Hải-dương là Cát Văn Tuy, bắt được kẻ can phạm, và hiểu dụ các sĩ tử lại được yên tĩnh, được giáng 4 cấp lưu lại.

Tha giảm tiền thuế đinh và các hạng thuế bạc, cho tỉnh Quảng-an. (vì có giặc quấy hại).

https://tieulun.hopto.org

Miễn cho dân huyện Quỳnh-nhai tỉnh Hưng-hóa không phải nộp lại thóc vay trước; về 3 huyện, châu: Bạch-thông, Cảm-hóa, Vũ-nhai, tỉnh Thái-nguyên, dân bị phiêu lưu, chỗ nào chưa về, cũng chuẩn cho phát chẩn lần nữa; chỗ nào đã về rồi thì chiếu cấp cho tiền chi dùng (mỗi người tiền 1 quan, gạo 1 phương).

Tha miễn tiền, thóc vụ đông năm ấy cho các xã dân thuộc huyện Thụy-anh, tỉnh Nam-định, vì bị giặc quấy nhiễu, cướp bóc, (5 xã bị hại lắm thì tiền, thóc thuế tô miễn cho hết; còn 7 xã hại vừa, miễn cho thóc thôi).

Tha giảm lệ thuế các nhánh sông thuộc An-giang là 1 thành rưỡi; vì nước lũ ở sông xuống kém mức thường, thủy lợi không thuận tiện, cớ thế vậy.

Ác sát sứ Lạng-sơn là Nguyễn Thứ, điều trần 5 việc như sau:

1. Đoàn trưởng Thắng binh nước Thanh là: Hoàng Triệu Vinh, Thang Hồ Khả, ngụ ở huyện Thất-khê quấy nhiễu cướp bóc lương dân, xin nên xử trí.

2. Số tiền gạo nên thu ở tỉnh rất ít, xin đặt kho thóc tạm ở đồn Quang-lang, trích ra 4 huyện: Phượng-nhỡn Bảo-lộc, Hữu lũng, Lục-ngạn, tỉnh Bắc, cho thu nộp theo vào đấy.

3. Xin cho dời phủ Trường-khánh đến trạm Quang-lang châu Ôn; dời phủ Trường-định đến đồn Lạc-dương, huyện Thất-khê.

4. Xin cho đặt thổ quan ở 3 huyện: Văn-quan, Thoát-lũng và Yên-bác.

5. Số biền binh ở tỉnh thời ít, xin cho trích lính tuyển ở 5 huyện: Phượng-nhỡn, Bảo-lộc, Hữu-lũng, Lục-ngạn, và Yên-thế, thuộc tỉnh Bắc, sung làm binh đồng thú.

https://tieulun.hopto.org

Vua sai kinh lược là Vũ Trọng Bình, và lãnh tuần phủ là Phạm Chí Hương xét nghĩ; rồi chuẩn cho theo như lời xin của Thứ.

Công tử Hồng Tập mưu làm việc trái phép, bị chém ngay; người đồng mưu cũng bị tội có thứ bậc khác nhau.

Khi ấy, hòa ước mới định, những người bên ngoài chưa hiểu rõ sự thế, bàn tán nhao nhao, cho là các công việc do viên toàn quyền đại thần định cả không phải là ý kiến của nhà vua; và lại dân lương, giáo lại cùng khích bác nhau, phao đồn tiếng không đâu. Tập thường xin mộ quân giết dân bên giáo. Vua không trả lời mà đưa tờ sớ cho người bố là Phú bình công Miên Ảo, để biết việc nông hay của con.

Rồi Tập bèn cùng với phó mã là Trương Văn Chất (con Trương Văn Uyển), đàn thường là Nguyễn Văn Viện, (người Bình-định tới Kinh trình bày bí mật, tự nói là có kế sách không phiền đến binh đao, mà rút lui được tàu của Tây dương, không phải chém giết, mà dân giáo phải bỏ đạo), họp bọn lũ mưu giết bọn đại thần là Phan Thanh Giản và Trần Tiễn Thành, và chia đi càn quét dân giáo ở các xã thôn gần liền. Tới kỳ sợ sệt chưa dám hành động (ước hẹn nhau đến đêm mồng 2 tháng 7, chia ra 4 đạo, 1 đạo vào thành bắt toàn quyền đại thần; còn đều phục ở ngoài thành, hoặc đến các làng theo giáo như Kim-lũng, hoặc đến An-truyền, hoặc đến An-vân, An-hòa, nghe trong thành pháo nổ, đều khởi sự một loạt. Tới khi vào thành, thấy tuần canh nghiêm mật, không dám nổ pháo đình lại đợi sau sẽ làm). Việc phát giác ra, giao xuống phủ Tôn-nhân và đình thần hội lại tra xét. (Tập cùng người liên can tra xét có tình nặng là công tử Hồng Ty

https://tieulun.hopto.org

(con Vĩnh Tường quận vương), Lương Sinh (con Kiến an vương), tri huyện Hương-trà là Tôn Thất Thanh; hộ vệ thân binh là Tôn Thất Thừa, Tôn-Thất Kiêu và Tôn-thất Thán), đều đổi theo họ mẹ, đợi tra xét).

Đến bây giờ án dâng lên, (án nghĩ việc của Vũ Tập dẫu không thành, nhưng nguyên mưu kế trước, thực là bội nghịch; Nguyễn Văn Viện xúi giục mê hoặc người không tốt gây nên mầm ác, đều k t tội lăng trì xử tử, duy bố mẹ và tài sản miễn cho không tịch thu và bất giam, Trương Văn Chất giao thông lập ra bọn lũ tự đảm nhiệm một mặt, xử chém đem bêu đầu; Trần Thanh thì cũng làm việc cũng một lòng, Trần Cận thì theo lời ký thác cũng đi vào đây. Chu Thừa, Đặng Kiêu và Nguyễn Thán chủ trương bắn pháo hiệu, đều xử chém ngay. Ngoài ra: Nguyễn Duy Cơ, Vũ Đức Vỹ, xử chém nhưng giam đợi xét, Nguyễn Đình Cán (con Nguyễn Đình Tân), Cao Sinh, Lê Tỷ, Nguyễn Đức Tuấn và Nguyễn Quán, đều xử phạt 100 trượng, đem lưu; Nguyễn Văn Đoan xử phạt trượng đem đồ; Hiệp quản đã chết là Lê Trừ; suất đội là Bùi Viết Tán, Nguyễn Văn Thịnh, Ngô Thịnh; tú tài là Trương Văn Quỳnh (cháu họ [gọi bằng chú bác] Trương Văn Uyển), Nguyễn Đình Long (cũng là con Nguyễn Đình Tân); giáo-dưỡng thư lại là Phạm Lương, đều bị xóa tên trong sổ làm quan. Còn như những người tình tội hơi nhẹ, hoặc phạt làm lính, hoặc giao về dân quản nhận, có thứ bậc khác nhau). Phủ-bình công là Miên Ao; Binh bộ thượng thư trước, giữ việc vào triều yết là Nguyễn Đình Tân, và tổng đốc Trương Văn Uyển, cũng vì có liên can phải tội lấy đều chiếu luật phân xử. (Phủ-bình công ngăn cấm không nghiêm, phải cách bỏ tước công phạt trượng đem đi đầy; Đình Tân biết tình, mà dong túng ẩn giấu, xử chém đợi xét; Trương Văn

https://tieulun.hopto.org

Uyển ngày thường không biết dạy bảo con xử cách chức về sổ dân). Vua sửa lại giảm bớt đi; cho Vũ Tập mượn việc mưu toan ý khác, không nghĩ đến việc hòa hiệp; Nguyễn Văn Viện là kẻ bôn tẩu, cạnh tranh, nhạm hiểm, giảo quyệt, dứng đầu tội ác, chuẩn đều chém ngay, bêu đầu để răn bảo kẻ khác. Còn như Trương Văn Chất, cùng Trần Thanh, Chu Thừa, Đặng Kiều, Nguyễn Thân đều đổi làm trảm giam lại đợi xét; Nguyễn Duy Cơ, Vũ Đức Vỹ, đều đổi làm tội giảo [thắt cổ], nhưng giam lại đợi xét; Trần Cận đổi làm phạt trượng đem lưu; Nguyễn Đình Tân đổi làm phạt trượng đem đi đồ, nhưng cho thu tiền chuộc tội, để còn dòng dõi công thần, khiến cho tự có lòng biết sỉ nhục; Trương Văn Uyển, làm quan xa lâu năm, không rõ tình trạng, khó mà ngăn cấm được, cho miễn nghị. Miễn Ao y nghị cách lưu 2 công, rồi về số người Tôn thất, miễn cho khỏi phải trượng đồ, chuẩn cho đóng cửa nghĩ lại sự nhầm lỗi, đợi biết hối đổi, sẽ lại ra ơn cho. Còn thì theo lời bàn.

Đề đốc phủ Thừa-thiên là Đặng Hạnh, phủ doãn là Nguyễn Văn Tường, phủ thừa là Nguyễn Hữu Dương, biết trích phát ra bọn gian, đều thưởng gia 1 cấp và cho mỗi người 1 cái nhẫn nạm vàng khảm hạt pha lê lóng lánh. Lại cho là cái án ấy, viên biền, lại, binh ở trong ngoài nơi kinh thành, phần nhiều có liên can, xuống dụ cho các nha, các quân, đều phải dạy bảo thuộc hạ, đều nên nghĩ điều trung nghĩa, làm việc công, giữ phép nước, chớ vướng vào tội lỗi.

Năm ấy, trong kinh ngoài các tỉnh phái các hạng thuyền đi vận tải, cộng 213 chiếc; lỡ việc (nhân gió hay bị giặc), có 11 chiếc, còn đều trở về thanh thỏa.

https://tieulun.hopto.org

# ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

## ĐỆ TỨ KỶ

*QUYỂN XXXI*

### THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Ất sửu, Tự Đức năm thứ 18 [1865] Thanh Đồng Trị năm thứ 4), mùa xuân, tháng giêng, tết nguyên đán, vua ra ngự điện coi chầu, đưa cho các quan 1 bài thơ, ngụ ý khuyên cố gắng, cho nước được trường thọ, dân cũng được trường thọ. Lại cho là luôn mấy năm nay thiên tai mất mùa trăm họ chưa được 10 phần tươi tỉnh.

Ban ân dụ cho trong kinh và ngoài các tỉnh, cộng 14 (1) điều: (1. Phàm các thần kỳ đã kê liệt ở trong tự điển, đều sai quan đến tế 1 đàn; và các đền, miếu, chùa, chiền, thờ phụng các chính thần, gián hoặc có bị gió, bị giặc làm đổ nát, mà sức dân không thể sửa chữa được, thì do quan sở tại xét thực, nghĩ xin cấp cho tiền để làm, nhưng phải tư bộ phúc tâu lại, tuân chỉ cấp cho.

2. Các hoàng thân, công chúa, công tử, công nữ, công tôn, và cung tần, thục viên các triều, cho đến bọn người thị nữ, cùng quan viên trong kinh, ngoài các tỉnh từ tứ phẩm trở lên, người nào vốn nghèo mà

---

(1) Trên chép là 14 điều, nhưng dưới tính ra thành 15 điều, có lẽ trên chép 14 là lầm.

https://tieulun.hopto.org

trong sạch, được nhiều người biết, thì do phủ Tôn nhân và thượng ty nơi ấy, làm tờ trình bày, đợi chỉ ban ơn.

3. Các địa phương nơi nào xác thực có duyên cớ gì, mà thuế lệ và tiền, thóc bán ra hoặc cho dân vay phải để thiếu là bao nhiêu, đều làm thành sách, đợi chỉ tha giảm.

4. Các viên biền, binh dũng, các lần bị chết trận, hoặc nhân phái đi việc công bị chết, mà hãy còn cha mẹ già, con côi, không người nuôi nấng; và các quan viên từ lục phẩm trở lên, không cứ quan viên ấy còn hay chết, mà còn có cha mẹ tuổi từ 65 trở lên, sức nhà khó đủ nuôi được thì quan địa phương kê thành danh sách, do bộ Hộ làm tờ nghĩ tâu lên, đợi chỉ.

5. Các hạt: những dân nghèo cùng người tàn tật không nơi nương tựa, tựu trung những người đã được chẩn cấp, trừ ra những người có giấy của tổng lý bảo kết cứ theo lệ mà thi hành, thì không kể, còn xét ra quả thực nghèo đói xanh xao, dẫu không có ai bảo kết, cũng cho cứ thực mà liệu lượng chẩn cấp cho; còn các hạt chưa được chẩn cấp, cũng theo đó mà làm, cho được thấm nhuần tất cả.

6. Dân các hạt không may bị gió, lụt, tật, dịch, mà chết và binh dân các tỉnh, sau khi trận mạc bị chết, hoặc phải đi vận tải, hay đi buôn bị chết, chôn thành một đống, không ai thu nhận, thì quan địa phương chiếu lệ chọn chỗ đất cho chôn cất, riêng biệt 1 khu, và sửa đủ thầm vật, sai quan đến tế 1 đàn; hàng năm làm lễ tảo mộ, cũng do quan địa phương xem xét theo lệ mà làm, để tỏ hậu đạo.

7. Trạm đưa thư ở kinh và các trạm đưa thư từ nam tới bắc, do quan sở tại phân biệt công việc nhẹ,

https://tieulun.hopto.org

nặng, nhiều, ít, tư vào bộ xét nghĩ tâu lên, đợi chỉ ban ơn.

8. Nơi đóng quân thứ ở các tỉnh: Hải-dương, Quảng-yên, Sơn-tây, Hưng-hóa, Tuyên-quang, Bắc-ninh, Thái-bình, Lạng-sơn và Cao-bằng, mà biền binh các hạng, cùng thủ hạ, dân dũng ở trong kinh, ngoài các tỉnh, hiện phái đi ngăn chặn bắt giặc; người nào ở kinh phái đi, đều thưởng tiền 1 quan; ở các tỉnh điều động đến thì thưởng 8 tiền; ở tỉnh phái đi thì thưởng 5 tiền, để tỏ ra thế tất khắp cả.

9. Các biền binh từ Thanh, Nghệ trở vào nam, đến tỉnh Bình-định, các lần phái đi dẹp giặc có phần khó nhọc, vất vả, tựu trung Thanh, Nghệ vất vả hơn, còn đều là khó nhọc vừa, vậy đều do quan địa phương xét nghĩ, tâu xin giúp đỡ.

TIMSACH.COM.VN

10. Các tù phạm nguyên can tội xử tử, đều do quan địa phương trích ra, ai đáng thương đáng ngờ, kê thành danh sách, do đình thần xét lại, lần lượt làm tờ phiến đáng lên, đợi chỉ cho ân giảm.

11. Phàm các bản án về bồi thường tang vật chưa xong, trừ ra về tội xén bớt thiếu hụt thì không kể. Còn thì: ở kinh do bộ Hình, ở ngoài do thượng ty tỉnh ấy, đều đem bản án trước, và số tang phải bồi thường làm thành danh sách tâu lên, đợi chỉ lượng cho giảm bớt.

12. Từ cuối tháng 12, năm Tự Đức thứ 17 trở về trước, phàm những tên phạm can án trốn tránh, không cứ thủ phạm hay tòng phạm, có kẻ nào biết hối lỗi, quay đầu về, cho ra thú tội ở quan địa phương sở tại, hạn trong sáu tháng là cùng, nhưng do viên thượng ty ấy, đem tên tuổi quê quán, tội trạng của tên can

https://tieulun.hopto.org

phạm ấy làm thành danh sách, do bộ tâu lên, đợi chỉ cho khoan giảm.

13. Các hạng tù phạm về quân, lưu, đồ, làm binh, làm nô, trừ ra những kẻ làm giặc, phản nghịch, ăn cướp, có tình thực cùng kẻ nào là hung ác, đã được tha ra để ra sức chuộc tội, đợi việc yên sẽ xét xử thì không kể, còn thì đều do địa phương tự khai, do bộ Hình làm thành danh sách liệt kê tên và quê quán, tội trạng, giao đình thần xét duyệt nghĩ giảm, đợi chỉ định đoạt.

14. Dân theo giáo đều là con đỏ của triều đình, trừ ra những kẻ nào có vật lực đủ nộp thuế khóa, tạp dịch, thì cứ theo lệ mà làm thì không kể; còn ai bần cùng, do quan địa phương xét thực, tư vào bộ, chuẩn cho giả hạn hoãn việc binh dao 1 năm; người nào, trước kia, nhân quan lại làm việc không phải, giảm hoặc có thi hài nào còn lại bị bộc lộ không có người thân thuộc chôn cất, cũng chuẩn cho theo như khoản binh dân bị chết, do sở tại chi của kho ra chôn cất cho.

15. Cầu, cống, đường sá ở các hạt, gián hoặc có bỏ nát, và các ngòi, cừ, khe, lạch chỗ khách bộ hành thường hay qua lại, mà không có cầu sang qua, thì do quan sở tại chi tiền công sửa chữa lại, để tiện cho người đi buôn và khách bộ hành, để tỏ ra cái nghĩa theo đạo trời nuôi muôn vật.

Miễn cho các thân phiên công vào chầu ngày thường không phải lạy.

Vua cho là Từ-sơn công là Mão, Thọ-xuân công là Miên Định, Ninh-thuận công là Miên Nghi, Nghi-hòa quận công là Miên Thẩn, Tòng-thiện công là Miên Thẩm, và Tuy-lý công là Miên Trinh, tuổi cao đức cả, trong

https://tieulun.hopto.org

khi vào chầu hầu phải lạy, có phần khó nhọc mỏi mệt, trong bụng không yên. Xuống dụ cho tự nay vào triều mừng ở đại đình, kinh giữ lễ làm tôi, còn như trong lúc thường triều, nghe chính, hay khi ăn yến, phàm có ban cho, hỏi han, chỉ bảo, khuyến dạy điều gì đáng phải sụp lạy, thì đều cho cứ ở chỗ ngồi, hoặc đứng dậy, lấy 2 tay chấp lên ngang trán, chớ câu nệ thói cũ thói thường, cho thỏa hiệp tình thân ái.

Sai phủ Thừa-thiên xuất gạo trong kho (6.000, 7.000 phương) cho dân đói ở men núi, men biển vay. Lại chở gạo (600, 700 phương), đến kho Thừa-phúc phát chẩn cho dân phiêu lưu ở Quảng-nam.

Đặt trường phát chẩn ở tỉnh Quảng-nam, để phát chẩn cho người đói. Lại dời dân đói ở Quảng-nam (hơn 600 người, cả đàn ông đàn bà), đến Phú-yên, Bình-thuận, Khánh-hòa, chọn chỗ ruộng bỏ không, dựng nhà cho ở.

Khơi con sông cũ An-vân, ở phủ Thừa-thiên. (Phát hơn 600 người dân ở 3 tổng: Phú-ốc, An-ninh, Long-hồ, đến làm việc, ngày cấp cho mỗi người, gạo 1 bát, tiền 40 đồng).

Ban cách thức chế cái xe tát nước bằng trâu kéo. (Sai sở đốc công, phỏng theo cách thức của Tây dương, chế tạo 27 cỗ, chia ra đưa đến từ Bình, Phú, đến Thanh, Nghệ, sức cho nhà làm ruộng, theo mẫu mà làm, để tưới ruộng bị hạn hán).

Tỉnh Nghệ-an mật tâu: dân lương, giáo vẫn chưa yên. Vua đem hỏi các đại thần ở Viện cơ mật. Phan Thanh Giản và Trần Tiễn Thành thưa rằng: bên họ bên ta vẫn ngờ vực nhau, bọn thần trộm lấy làm lo, xin do tỉnh thần để tâm vỗ về yên ủi, để đôi bên được yên. Vua theo lời.



https://tieulun.hopto.org

Chủ súy nước Phú là Gia-lăng-di-e, phái người là Sơ Ba Lê đi tàu chạy máy bằng hơi nước đến đồn cửa biển Thuận-an, đưa thư xin vào chầu và tâu bày định việc hòa ước.

Vua nói: Chủ súy nước Phú, phái người đến, để cố giữ lời ước trước đó thôi; còn việc vào triều yết là việc quan trọng, không nên khinh suất mà cho được. Sai bọn Phan Thanh Giản, Trần Tiễn Thành, và Phạm Phú Thứ, vỗ về úy lạo từ khước đi.

Ba Lê lại nói: lần này vẫn giữ ước cũ về năm nhâm tuất, nên xuống dụ cho các tỉnh cấm việc mộ dân, và tiền bồi thường đem đến giao ở tỉnh Bình-thuận; còn giấy tờ phỏng độ làm hôm nào xong, sáng mai báo cho biết, thì trở về, không dám ở lâu.

Bọn Thanh Giản đem việc tâu lên. Vua giao cho phủ Tôn nhân và đình thần bàn định, đều nói: vua tôi nước ấy, đã không chịu cho chuộc lại 3 tỉnh; (Gia-định, Định-tường, Biên-hòa), nếu lại viết quốc thư để hỏi thì họ lại cố chấp lời nói trước, sợ có tổn đến quốc thể chăng? Xin sai quan Thương bạc viết thư gửi cho đại học sĩ nước ấy là Anh Đê Luy và chủ súy nước Phú ở Gia-định, thông tin phân trần cặn kẽ, họa có chút động lòng nghe chăng, sau sẽ dần dần mưu tính. Vua nói: bọn khanh liệu tính thế nào, chả nhẽ theo ước cũ mà nỡ bỏ đất cát 3 tỉnh ấy ư? Nên tính cho kỹ. Các đại thần lại nói: nghị lớn về hòa ước, từ trước đến nay vẫn giữ bí mật, chưa có công bố, cho mọi người nghe biết nên người ở thôn quê chưa biết, sinh ra ngờ vực. Xin do tỉnh thần ở 3 tỉnh: Vĩnh-long, An-giang và Hà-tiên, đem sao lục 12 điều ước cũ, đưa đi treo dán để hiểu bảo cho sĩ dân đều biết, khiến đều yên ở làm ăn. Đến như việc thu xếp cho sau này được thỏa thiện,

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

nên xin thong thả sẽ bàn định. Vua y cho. Nhân bảo bọn Thanh Giản rằng: ý người thì như thế, là muốn dân ta dứt tình với tơ, cho nên dân không nhịn được sự tức giận nhỏ ấy. Ta đã nhiều lần phái người mật đi hiểu bảo, nhưng có 1, 2 kẻ hiểu sự, không chịu nghe, đã để cho họ sinh ngờ, lại làm nhiều hại dân ta. Vả lại, họ đương cố chấp lời ước, để gây hiềm khích, 3 tỉnh bị trơ trọi thì tất đến nguy. Nay dứt tình đi, thì sợ lòng dân ngày thêm lìa tan, nếu không dứt tình tuyệt đi, thì việc chưa nên, mà lúc cấp khó cứu, nên bất đắc dĩ phải dứt tình đi, để cho dân 3 tỉnh ấy không còn trông nhờ vào đâu để bạo động nữa. Đó là đoạn tuyệt để mà bảo vệ, để làm kế sau này nầy nở sẽ mưu toan dần dần. Bèn xuống dụ cho tỉnh thần 3 tỉnh sức khắp các hạt biết, có ai mượn tiếng là nộp ngoại, thì không được vào trong địa giới, mà các quan phủ, huyện một khi trông thấy tức thời bắt ngay đem giải; nhà dân có ai chứa chấp, cũng bắt tội như kẻ phạm.

Mới đánh thuế thuốc phiện. Mùa thu năm trước, đình thần tâu nói: thuốc phiện lệ có cấm ngặt, nhưng dân ngu đã mắc thành nghiện, cấm cũng khó chừa, chỉ làm lợi cho kẻ buôn bán lén lút mà thôi, chi bằng bỏ lệ cấm đi mà đánh thuế, phải đánh thuế rõ nặng để cho người bán ít đi, mà người hút cũng ít, thế là không cấm mà cấm, cũng là cái kế biến thông, xin trừ ra các quan chức, theo lệ vẫn cấm ngặt thì không kể còn thì đều bỏ đi; nhưng thông sức cho khách trú ngụ, và nhà buôn giàu ở các hạt, trước kỳ hạn phải nộp đơn lĩnh trưng, làm tờ tự định giá, sao lục để thi hành. Đến như lái buôn người nước Thanh, mang chở thuốc phiện đến cửa cảng để bán, cho làm sổ

https://tieulun.hopto.org

ngay ở thuyền, kê khai cho rõ, chiếu theo lệ thuế cửa quan bến đò mà đánh thuế (40 cân lấy 1 cân).

Vua đem hỏi bọn Nguyễn Tri Phương, Hoàng Tá Viêm, và Vũ Trọng Bình, đều dứt khoát nói: thuốc phiện lưu truyền độc hại cho bản thân người ta và trong nước người ta, không nên bỏ điều cấm. Tới đình thần duyệt lại, lại xin cho đánh thuế rõ nặng và bỏ luật cấm đi. Vua bèn cho bỏ luật cấm, nhưng xuống dụ sai đợi đến tháng chạp, tư báo đầy đủ, kê liệt tâu lên, xét thực không có hại dân, cho bắt đầu thu thuế từ năm nay. (Năm ấy bắt đầu thu thuế, tiền thuế cả năm cộng 382.200 quan: Thừa-thiên, Bình-định 19.000 quan; Sơn-tây 4.800 quan; Quảng-nam 6.000 quan; Quảng-ngãi 6.000 quan; Bình-thuận 20.000 quan; Quảng-bình 300 quan; Thanh-hóa 3.000 quan; Nam-định 21.000 quan; Hải-dương 10.000 quan; Hưng-yên 1.300 quan; Ninh-bình 1.000 quan; Hà-nội 17.000 quan; Phú-yên 2.000 quan; Cao-bằng 600 quan; Lạng-sơn 800 quan; Hưng-hóa 1.000 quan; Quảng-yên 800 quan; duy có 3 tỉnh: Vĩnh-long, An-giang, Hà-tiên tiền thuế 264.000 quan. Vì 3 tỉnh ấy, giáp liền với 3 tỉnh: Gia-định, Định-tường, Biên-hòa người Tây đã đánh thuế cả năm là 90.000 đồng rồi, tính thành tiền là 450.000 quan, cho nên tiền thuế 3 hạt ấy, nhiều gấp hơn các hạt. Ngoài ra các nơi chưa có người lĩnh trưng, thì những năm có tháng nhuận, chiếu lệ gia thêm bao nhiêu giá thành đó. Năm ấy mới trưng, nên miễn cho 1 lần).

Hàn lâm viện thị giảng học sĩ là Phan Trung, (nguyên tri huyện bị cách, lại được khởi phục), năm trước, chiêu mộ quân nghĩa dũng được 1.000 người, dồn thành 2 cơ, cùng với bọn Trương Định theo quân đi đánh dẹp.

https://tieulun.hopto.org

Từ khi hòa nghị thành, còn ra vào các địa phận rừng rú ở Gia-định, Định-tường và Biên-hòa, đánh úp giết người Phú và lính Ma-tà, nên người Phú ghét, cho là bọn giặc. Tháng ấy đem quân đi tàu thủy vào cửa biển Phan-rang, tỉnh Bình-thuận (ở ngoài cửa biển Phan-thiết, là quê quán của Phan Trung) dò xét, người trinh thám của Phú lại yêu cầu tỉnh thần Bình-thuận bắt giao cho.

Vua nghe tin báo, xuống dụ sai Nguyễn Hữu Cơ tùy liệu châm chước đáp lại, để dứt cái nghi ngờ của người Phú. Lại sức cho Phan Trung phải rủ nhau lánh xa đi, để lưu dùng sau này.

Ban quyền truyện về Lý Bật, Lý Giáng và Bùi Độ thuộc đời Đường [Trung quốc], cho các ấn quan từ trong ngoài (từ tứ phẩm đến nhất phẩm, cộng 30 viên, mỗi người 1 bản). Dụ bảo hãy ý nên gắng sức, khéo xử sự, giúp vua cứu nước. Lại bá cáo là ngoài ra không thể ban khắp được.

Vua sai Thọ-xuân công là Miên Định, Ninh-thuận công là Miên Nghi, kiêm nhiếp chức tả, hữu tôn chính, phủ Tôn nhân; Tòng-thiện công là Miên Thẩm, Tuy-lý công là Miên Trinh, kiêm nhiếp chức tả, hữu Tôn nhân. Miên Thẩm tự cho mình là ngu cuồng giả ốm xin cáo từ; Miên Trinh cũng lấy cớ có tang mẹ để xin từ.

Vua đều không cho. Lại bảo Thọ-xuân công là Miên Định rằng: Bậc lão thành không có mấy, nên phiên khanh cố tuân theo phép cũ, bất tất phải canh cải. Miên Định bèn xin chọn trong các thân phiên, mỗi hệ 1 người cẩn tín, sung làm chức Tư giáo, để giữ việc. Vua y cho, xuống dụ bảo công việc có việc nên hay không nên cùng nhau thương lượng, ngoài ra đều ủy cho Tư giáo cả.

https://tieulun.hopto.org

Trước đây, khi thành Tuyên bị thất thủ (tháng 8 năm thứ 15). Bấy giờ đường chạy trạm chưa thông, quan ở quân thứ, cứ lời thám tử đem tâu lên. Vua sai xét nguyên ủy để xử trị. Kịp khi tỉnh thành thu phục lại (tháng 3 năm thứ 16), tổng đốc Sơn — Hưng — Tuyên là Nguyễn Bá Nghi cứu xét việc ấy tâu lên. Vua giao cho đình thần duyệt lại phúc tâu. Đến bấy giờ lời bàn dâng lên. (Nói: lần ấy bọn giặc vây sát tỉnh thành, tỉnh thần là bọn nguyên bố chính Nguyễn Tất Tố, án sát Nguyễn Văn Tố, không chịu liều chết cố giữ để đợi quân cứu viện, lại nhún lời, nộp ấn, mở cửa thành, hàng giặc. Xét trong điều thập ác có chú thích: « Đem thành hàng giặc là mưu làm phản »; lại tra luật « mưu nghịch », đã gọi là phản bọn, phải tội chém. Vậy 2 tên ấy nên xử chém, nhưng đều đã ốm chết, nên cho băm thây, mà thây đã lâu ngày nát rồi, xin miễn cho băm thây, mà tước bỏ tên trong sổ xuất thân và bi ký).

Vua cho là lời nghị tội, chưa đủ tỏ ra trừng răn rõ ràng, khích lệ tiết tháo của người làm tôi, đổi lại cho điều tra chỗ chôn thây 2 tên phạm ấy, dựng bia khắc chữ: « Phiên thành hàng tặc, Nguyễn Tất Tố, Nguyễn Văn Tố phục tru xứ », nghĩa là: « Đây là nơi tên Nguyễn Tất Tố, Nguyễn Văn Tố bị tội về tội đem thành hàng giặc », để làm răn mãi mãi cho những kẻ bất trung chịu nhơ nhớp hàng giặc.

Tháng 2, ngày tân hợi, tế giao. Vua sai Hiệp biện đại học sĩ là Phan Thanh Giản tế thay. (Từ năm ấy đến năm thứ 22, đều sai đại thần tế thay).

Tỉnh Thái Nguyên bị hạn hán đã lâu, tỉnh thần là Nguyễn Mại và Nguyễn Hữu Điềm không tâu báo, bị giáng chức.

TVSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Vua cho là 3 tỉnh: Vĩnh-long, An-giang, Hà-tiên xa xôi ngăn trở, chưa rõ tình người Phú, muốn mật sai người đem phẩm vật đến tặng, nhân đó dò xem hư thực. Viện thần Cơ mật tâu nói: người Phú đối với ta, không phải cốt tặng phẩm, nay đương giữ tình ngoài biên giới, để bắt kẻ phạm, mong cho đạo giáo được thông đồng, đó là công việc trong ý kiến của họ, đưa đồ tặng phẩm, tưởng cũng khó động lòng họ. Huống hồ phái người đến dò xét luôn, làm cho họ càng thêm ngờ vực. Đặng Bá Bình thường nói: tên tham biện là Vi Ân của họ, bảo là phái viên thường thường đến thăm dò, nên ở đó có rất nhiều người mộ nghĩa, có ý ngờ là mình không khỏi không ngấm ngầm dỗ dành. Nay phái viên chưa về, phái viên khác lại tới, sợ họ đã ngờ lại ngờ thêm, sự hiềmkhích gây ra, lại khó mà xử trí. Vua nghe theo. (Bá Bình nguyên là viên ngoại lang bộ Hộ, trước sung phái viên đưa đồ tặng phẩm).

Cho các văn võ ấn quan trong kinh, ngoài các tỉnh, cái khánh vàng có 4 chữ: « liêm, bình, cần, cán » (thanh liêm, công bằng, chăm chỉ, tài cán), và xuống dụ răn bảo. (Cho quan văn võ chánh, tòng nhất phẩm, khánh hạng nhất mỗi viên đều 1 cái; chánh nhị phẩm, khánh hạng nhì mỗi viên đều 1 cái; tòng nhị phẩm, khánh hạng ba mỗi viên đều 1 cái; các viên nói trên đều bằng khánh vàng nuột. Chánh, tòng tam phẩm khánh hạng nhất mỗi viên đều 1 cái; chánh tòng tứ phẩm, khánh hạng nhì mỗi viên đều 1 cái; các viên nói trên đều bằng khánh vàng tía, để cho đeo bằng dây, và dụ bảo tấy ý nên giữ lòng làm việc, đều trông vào 4 chữ ấy mà làm, cốt cho được xứng đáng, lại giữ làm gia bảo mãi mãi dạy bảo con cháu, chớ quên sự ủy thác mong mỏi ấy).

https://tieulun.hopto.org

Nêu thưởng cho viên quan thọ 100 tuổi ở tỉnh Quảng-nam. (Nguyễn Văn Ninh, người xã Mỹ-khê, huyện Duy-xuyên nguyên là thông phán tỉnh Bắc-ninh, về hưu trí. Năm Minh Mệnh thứ tư, lệ định: viên quan nào thọ được 100 tuổi, là quan tứ, ngũ, lục phẩm, thì thưởng bạc 80 lạng, lụa 8 tấm, dựng nhà để nêu khen, và châm chước gia thêm quan hàm, cùng ghế, gậy đỡ thập vật, hoặc gấm, vóc, vàng, lụa, lâm thời sẽ xin chỉ. Đến bấy giờ lễ thần xin châm chước thưởng cho một tấm biển, khắc 2 chữ « thọ quan », bạc 40 lạng, sa nam 4 tấm, đình việc dựng nhà. Vua đặc cách chuẩn cho vẫn dựng nhà, và gia thêm 10 lạng bạc, 1 tấm sa nữa).

Nêu khen các tiết phụ ở Bình-định và Quảng-bình (Nguyễn Thị Khế ở Bình-định được hạng bình ; Trần Thị Sản ở Quảng-bình ; Nguyễn Thị Cần, Nguyễn Thị Huệ và Nguyễn Thị Lô, đều ở Bình-định, đều được hạng thứ).

Trong kinh, ngoài các tỉnh bị hạn hán. Vua sai thị lang bộ Lại là Nguyễn Uy làm lễ đảo vũ ; lại sai thượng thư bộ Hình là Phan Huy Vịnh, kế tiếp đảo vũ, nhưng chưa ứng nghiệm (từ mùa đông cho đến mùa xuân).

Vua hỏi các quan lấy kế sách đem lại hòa khí. Các quan ở Nội các tâu nói: Xuân này hạn hán, cầu đảo chưa ứng nghiệm, bọn chúng tôi cho là vì việc hình ngục bị oan lạm mới đến thế. Xin sắc cho các tỉnh thần, thay nhau đi các phủ, huyện khám xét, những can phạm hiện đương giam cấm, kẻ nào tình tội không nặng lắm, nên chiếu lệ trừng phạt, án nào nên kết nghĩ thì chỉ lưu giam lại tên chính phạm còn thì giao về dân xã quản lãnh để đợi xử án. Lại cho đi khắp dân gian xét hỏi, ai có tình trạng oan uổng, lập tức cho thân oan ngay. Lại xin chọn phái quan kinh, người nào

https://tieulun.hopto.org

liêm cán, chia đi Nam Bắc 2 kỳ dò hỏi, nếu có việc nào điềm nhiên ngồi nhìn nỗi dân đau khổ và không công bằng, không giữ pháp luật thì chỉ tên tham hặc để trị tội. Việc hình ngục được thanh thỏa, dân không oan khổ, có thể đem lại khí hòa, mà các việc trọng yếu, có thể lần lượt chỉnh đốn được.

Vua nghe theo, bảo đình thần rằng: Dưới chỗ hoàng thành, rợi kinh đường gần gụi, còn chưa hết thực, huống hồ ở ngoài ư? Để cho ta ngày đêm lo nghĩ, khó nhọc không biết làm thế nào, thực là người làm ra tệ vậy. Tức thời lựa chọn những người công, chính, cần, cán, chia đi các tỉnh xét hỏi, cốt cách trừ sự tệ hại để đem lại khí hòa. Ở kinh thì trách cứ vào viện thần, nếu nể mặt mà phụ nước, thì không phải là loài người.

Bèn chia sai biện lý bộ Lại là Nguyễn Lâm, đi hữu trực kỳ [Nghệ-an, Hà-tĩnh, Thanh-hóa]; biện lý bộ Binh là Hà Duy Trinh, đi Bắc-ninh, Thái-nguyên, Sơn-tây, Hưng-hóa, Tuyên-quang, Lạng-sơn và Cao-bằng; biện lý bộ Hình, là Cung Dự, đi tả trực kỳ [Bình-định, Phú-yên, Bình-thuận, Khánh-hòa]; biện lý bộ Hộ là Vũ Khoa đi Hà-nội, Ninh-bình, Hải-dương, Quảng-yên, Nam-định, Hưng-yên, các hạt để xét hỏi.

Chủ súy người Pháp ở Gia-định là Gia Lăng Di E về nước, Tê Đô Dơ sang thay.

Tuần phủ Hà-tiên, kiêm doanh điền sứ là Trần Hoán xin đặt nhân viên, lại dịch ở ty doanh điền, trích lấy thuộc lính đi theo. Bộ Lại tâu nói: 2 tỉnh Vĩnh-long, An-giang, đất rộng phần nhiều bỏ không, mấy năm nay gạo giá cao, người ta vui làm ruộng, nhà nước lòng muốn của người ta mà chỉ bảo thêm vào, tưởng cũng là một cơ hội tụ họp dân mở mang ruộng. Còn về số người xin

https://tieulun.hopto.org

đó, (tư vụ 1 người, bát, cửu phẩm đều 3 người, vị nhập lưu 8 người; lính trích lấy ở Vĩnh-long 20 tên, ở An-giang 10 tên), về bắt giấy cả năm, do tỉnh Vĩnh-long chi tiền kho ra (40 quan) để sung cấp, đó là tùy tiện trù nghĩ mà làm. Vua y theo.

Đoàn trưởng tỉnh Cao-bằng là Đàm Long Ký, đem lính hương dũng đánh úp đồn giặc, phá được vỡ; giặc chạy đến châu Thượng-lang, phó lãnh binh là Bùi Phó đóng quân không tiến. Việc đến tai vua, thưởng cho Long Ký chánh lục phẩm, giáng trước Bùi Phó 2 cấp.

Vua với các đại thần bảo rằng: trong kinh ngoài các tỉnh lạm hàn, cầu đảo chưa ứng nghiệm. Năm trước bị hạn hán lúa má mất mùa, nay lại như thế, nên làm thế nào? Nếu không thế, dẫu dốc hết của cải trong kho, cũng không đủ. Mà đến nỗi như thế, tuy lỗi ở một mình ta, mà các ngươi cũng không thể chối được trách nhiệm. Ta ở trong cung làm lễ mặt đảo, nhưng lòng thành vẫn chưa thấu đến trời mà thôi. Nên dựng đàn ở Ngọ môn, phái đình thần thay phiên kế tiếp cầu đảo.

Tham tri bộ Binh là Hoàng Văn Tuyển (vâng mệnh phái ra đảo vũ) tâu nói: ngoài cửa kinh thành, người bần cùng đi ăn xin liền nối đầy đường, mình gầy mặt vỡ, không thể để mất được, mà nhiều người bị chết đói; các huyện khác nghe cũng như thế. Nay xin cho phủ thần, huyện viên, chỗ gần, dựng riêng nhà tạm xá, chi ra muối gạo để thu nuôi, người ốm thì cấp thuốc cho, người chết thì chôn cất cho, để khỏi lưu ly chết đói ở đường, có hại đến hòa khí, các tỉnh nào gặp thế, cũng cho theo đó mà làm.

Vua nói: khoản ấy đã sức cho làm rồi, gần đây không thấy tâu báo, để dân ta không chỗ ăn ở, làm hại đến hòa khí, là lỗi ở ai? Cửa nhà vua cách xa

https://tieulun.hopto.org

muôn dặm, để phần đối trá che lấp, rất đáng quái lạ, cũng đáng giận lắm. Bèn sai phủ thần và các tỉnh đạo thần, lập tức phải làm cho ổn thỏa, và đem tình hình thực tại cùng công việc đã làm tâu lên để biết.

Đình việc các nha môn ở trong kinh ngoài các tỉnh không xét xử việc hình và việc công tác ở các sở.

Tri huyện Thanh-hóa tỉnh Quảng-trị là Nguyễn Duy Tự, xin đem quân đi xếp đặt công việc ở bảo Trấn lao, nhân đó qua thăm 3 châu người Mán ở Lao. Đạo thần đem việc tâu lên. Bộ thần ở bộ Binh tâu nói: dân Man đương vô sự, nên yên tĩnh để trấn trị, không nên khinh động. Nay đem quân qua thăm, không những xông pha khí độc, nhọc quân vô ích, mà dân thổ mới thấy, dễ sinh ra ngờ sợ, lại thêm nhiều điều không tiện, xin tư cho đạo thần bảo rút về.

Vua nghe theo, nhân bảo bộ thần rằng: Nguyễn Duy Tự không phải là người trọng hậu, tựa như người hiếu sự, ở nơi biên viễn, mà không được như Nguyễn Văn Tường, thì lợi chưa thấy, mà hại đã sinh ra, hối làm sao kịp. Bèn sai Thân Văn Nhiếp và Nguyễn Văn Tường thương lượng suy xét. Văn Nhiếp xin cho Nguyễn Văn Tường và Trần Đình Túc cũng đang việc ấy, và đặt thêm chức tuyên phủ sứ, chọn người thổ trước để sửa sang các công việc.

Nguyễn Văn Tường nói: các châu ở Thanh-hóa đất liền với kinh đô, đời đời làm phên che giúp đỡ, sản vật có thể dùng được, dân phong có thể sai khiến được, há nên cho là các châu nên ràng buộc qua loa. Còn về rừng sâu khí núi độc, thì có người đã ở quen chịu đựng nổi; dân Man không biết gì, thì lấy sự dễ dãi để thân cận họ; biên viễn là việc quan hệ, thì đã có viên đại viên để trông coi; lại khoan cho kỳ hạn, cho được tùy

https://tieulun.hopto.org

nghi, sửa sang dần dần mới mong có thành hiệu, các điều khoản như Thân Văn Nhiếp đã tâu xin, tưởng công việc ngày nay, chủ chốt không qua các điều ấy. Trần Đình Túc chưa từng kinh lịch nơi đó nhưng địa thế, dân tình ở phủ hạt ấy rất là biết rõ. Thần sinh trưởng ở đất ấy, trước kia đã làm tri huyện ở đó hơn 9 năm, năm ngoái lại đi khám xét, thì Trần Đình Túc là người giỏi giang quen việc, tôi không thể theo kịp được, nhưng về tục xứ ấy, tình người Man, thì Đình Túc chưa được hiểu rõ như thần. Xin cho thần đổi sang chức Tuyên phủ sứ, và kiêm cả chức khuyến nông, phàm công việc nên làm ở bảo Trấn lao, thì đốc sức cho huyện viên sửa sang; còn ruộng nương, việc trị thủy, đời sống của dân, điều lợi điều hại thì hội cùng với đạo thần thương lượng mà làm. Chức kinh doãn có khuyết hoặc cho Trần Đình Túc kế thay, nhưng kiêm coi cả công việc doanh điền.

Vua lại bảo Trần Đình Túc, Túc cũng cho là phải, lại tự xin trông coi việc ấy tự trước đến sau.

Vua cho là chức kinh doãn và doanh điền, đều chưa có công hiệu, cũng chưa rõ được người có tài năng hay không, bèn sai điều giữ chức cũ. Trần Đình Túc thì kiêm biện cả nông điền thủy lợi ở Quảng-trị; còn các việc trọng đại về doanh điền của phủ đạo, nên cùng với Nguyễn Văn Tường thương lượng bàn định tâu lên, và hội đồng lựa chọn viên quản đạo, viên huyện.

Khoa đạo thần là Phan Huy Khiêm, Trần Gia Huệ và Bùi Vĩnh tâu nói: tên Vũ Tập vì có hòa nghị, không xét sự thể bấy giờ, nên có sự lầm lỗi ấy, nhưng cũng là lòng nghĩa phẫn khích động, tưởng không phải có tình ý riêng về bội nghịch. Minh Đế nhà Hán giải cái

https://tieulun.hopto.org

oan cho ngục Sở Vương (1), mà đang hạn hán, tự nhiên mưa xuống như trút nước, cảm ứng rõ ràng như thế. Nay xin nhà vua gia ơn, nhủ lòng thương, hoặc rửa oan cho, hoặc lấy lượng khoan giảm cho, để bọn họ may nhờ ơn thừa, cũng là một cơ hội đem lại khí hòa vậy. Vua sai kể rõ người và việc thế nào, làm bản tâu lên.

Tọn Khiêm nói là: nghe thấy viên Hoàng Diệu ở huyện Hương-trà kể lại lời nói của Vũ Tập khi bị chém nói ra. (Hoàng Diệu lần ấy cũng dự trong hội đồng, đem tên Vũ Tập ra chém, Tập có nói: « Vì tức giận về hòa nghị mà bị tội, xin chớ khép vào tội bội nghịch ».

Vua nói: cái án ấy đã giao các thần công, đình thần duyệt, và viện thần 2, 3 lần tra xét, ta lại xử trí khoan giảm cho rồi, nay bọn ấy còn nói dựng lên lời nói ấy, việc quan hệ đến muôn đời công nghị, há nên khinh suất. Bèn sai đình thần lại bọn Huy Khiêm và Hoàng Diệu hỏi vặn xem; thì đều là nghe bóng nghe gió, mơ hồ không có thực trạng, bọn Huy Khiêm đều bị giáng chức.

Lại có khoa đạo thần là Lê Huy Tuân, xin đảo vũ theo lời trong kinh Sơn-hải đã nói. (Kinh Sơn-hải nói: sai thợ vẽ, vẽ quả núi Bất-cù và hình thần Hạn Bạt dàn bà mặc áo xanh, mỗi thứ một bức, rồi chế một cái thẻ bài cắm ở nơi tế, viết 3 chữ « thần bắc,

---

(1) Ngục Sở Vương: Sở Vương Anh là em Hán Minh Đế, có tội mưu nghịch, bị đày ra Đan-dương. Anh tự đâm cổ chết, những người phải tội lây bị xử tử, bị đi đày đến hàng nghìn người, mà người bị giam còn đến hơn vài nghìn người. Sau thị ngự sử là Hàn Lãng dâng sớ cố nói là Anh không có tội, ý vua mới giải. Sau 2 ngày, Minh Đế đến ngục Lạc-dương tra xét tha ra tù giam hơn 1.000 người. Khi ấy trời đang nắng, đổ mưa to xuống.

https://tieulun.hopto.org

hành » [thần đi sang bắc] ; rồi đặt thần vị Hoàng-đế, Điện-tổ, [Thần nông], Thúc Quân [cháu Hậu Tắc] với thần Hạn Bạt đàn bà, dựng đàn cầu đảo, lễ xong, đem các thần vị để vào núi Bất-cú tống tiễn về cõi bắc). Vua cũng cho là lời nói vu vơ, bỏ đi không nghe.

Tổng đốc Bắc-ninh, Thái-nguyên là Vũ Trọng Bình tâu nói: từ mùa đông năm ngoái đến giờ hạn hán, giá gạo cao vọt, xin xuất thóc kho 2, 3 vạn hộc, theo giá chợ lượng giảm bớt (9 tiền) để bán ra. Vua y cho.

Vua bảo đình thần và Các thần rằng: Nay thiên tai hạn hán như thế, Bắc-kỳ bị hại hơn cả, các tỉnh cũng nhiều tỉnh có, làm cho dân tăng thêm sầu khổ, ta dẫu nhọc mình, cháy da, cũng không đủ để tạ thiên hạ. Dân miền Nam đói luôn, nhưng cần khổ đã quen, may được vô sự; dân miền Bắc nên đề phòng về trước, chớ để cùng khổ sinh ra làm bậy. Phàm hết thảy lời nói sinh sự nhiễu dân, không được tâu bày lên. Còn lời nói cốt phải cần thiết về thời nghi, củng cố gốc của nước, và trừ nghĩ thế nào cho có thực sự trinh bày lên để thi hành.

Lại xuống dụ, tự trách mình, cần lời nói thẳng, rồi sau được trận mưa.

Giặc biển tràn vào ngoài khơi núi Nê-sơn, tỉnh Thanh-hóa. Hộ đốc Thanh-hóa là Tôn Thất Dao chia phái quân đóng giữ 3 cửa biển Y-bích, Bạch-câu, và cửa Bạch-tấn. Giặc lại quấy nhiễu Biện-sơn, Dao lại phái lãnh binh là Dương Thành đem biền binh đến bắn chặn. Nhân tâu nói: thuyền giặc ngăn trở ngoài biển sáng và khí giới khá nhiều, (ở Nê-sơn 30 chiếc, ở Biện-sơn 21 chiếc), mà thuyền đi tuần của tỉnh thì ít, xin phải thêm thuyền đồng 2, 3 chiếc, để hợp lại đánh dẹp.

https://tieulun.hopto.org

Vua bèn phái hai chiếc thuyền đồng là Thần giao (nguyên đi tuần từ Quảng-trị, Quảng-bình đến Quảng-nam), và Tĩnh-dương (nguyên đi tuần từ Hà-tĩnh đến Nam-định), cùng 3 chiếc thuyền đi tuần, đến ngay để hội họp đánh dẹp. Thế rồi thuyền Thần giao bị đắm, quản cơ là Nguyễn Trì và hơn 100 binh đinh bị chết đuối. Truy tặng và cấp tiền tuất có thứ bậc khác nhau.

Thị lang bộ Công là Lê Đình Đức dâng sớ tâu: xin dời ngay thành Hà-tiên đến Ba-xuyên, để làm nơi cho dân ta trở về, và chiêu dụ những người đầu mục mộ nghĩa ở Vĩnh-long, Gia-định, Biên-hòa và Định-tường, đổi tên cho về Ba-xuyên, cấp cho trâu cày, đồ làm ruộng, để được yên ở làm ăn.

Vua thương xót lắm, nhưng việc làm có chỗ hơi khó. Bèn sai đình thần bàn kĩ: đến cho là hành động có thanh tích chủ súy nước Phủ lại được lấy đó làm cớ, xin hãy làm dần. Vua y theo.

Định rõ lại lệ bổ quan cho những viên tiến sĩ, và phó bảng. —(Cử nhân, giám sinh mà trúng nhất giáp, đệ nhất danh, [tức trạng nguyên] bắt đầu thụ hàm thị độc; đệ nhị danh [tức bảng nhãn], bắt đầu thụ hàm thừa chỉ, đợi chỉ kén dùng; đệ tam danh [tức thám hoa] bắt đầu thụ hàm trước tác, lập tức bổ ngay tri phủ. Trúng nhị giáp, bắt đầu thụ hàm tu soạn, đầy 1 năm cho đi tri phủ; trúng tam giáp, bắt đầu thụ hàm biên tu, đầy 1 năm thăng bổ chủ sự, cho đi thự tri phủ, lại đầy 1 năm nữa được thực thụ; trúng phó bảng, thụ hàm kiểm thảo, đầy 1 năm thăng tri huyện, thự đồng tri phủ, hoặc thự đồng tri lãnh huyện đứng đầu trong tỉnh, lại đầy năm nữa được thực thụ.

— Ấm sinh cũng với cử nhân, giám sinh giống nhau.

https://tieulun.hopto.org

— Tôn sinh trúng nhất giáp đệ nhất danh, bắt đầu thụ hàm thị giảng học sĩ; trúng đệ nhị danh, bắt đầu thụ hàm thị độc; trúng đệ tam danh, bắt đầu thụ hàm thừa chỉ. Trúng nhị giáp, bổ thụ hàm trước tác, tức thì bổ tri phủ. Trúng tam giáp, cùng với cử nhân trúng nhị giáp giống nhau. Trúng phó bảng cùng với cử nhân trúng tam giáp giống nhau.

— Giáo thụ cùng với chánh, tòng thất phẩm, trúng nhất giáp, cùng với tôn sinh giống nhau; trúng nhị giáp cùng với cử nhân trúng nhất giáp đệ tam danh giống nhau. Trúng tam giáp cùng với cử nhân trúng nhị giáp giống nhau. Trúng phó bảng, thăng thụ hàm tu soạn, dẫy 1 năm bổ đồng tri phủ.

— Huấn đạo cùng chánh, tòng bát phẩm trở xuống, trúng nhất giáp, nhị giáp, tam giáp, phó bảng, cùng với cử nhân, giám sinh dự trúng giống nhau).

Hộ lý tổng đốc Sơn-tây, Hưng-hóa, Tuyên-quang, kiêm khâm sai Tuyên-quang quân vụ là Nguyễn Bá Nghi phái ủy lãnh đề đốc là Nguyễn Diễm, lãnh binh quan là Phạm Viết Nghệ, đốc binh là Nguyễn Hữu Lương, cai quản đạo quân Vỵ-xuyên; án sát sứ là Trương Phác, phó lãnh binh quan là Nguyễn Phu, cai quản đạo quân Thượng-lãm. Lại phái phó lãnh binh quan ở Hưng-yên là Nguyễn Lai, đem quân đóng ở tỉnh thành Tuyên-quang; nhưng sai đạo quân Thượng Lãm, đốc thúc thổ mục là Nông Hùng Thạc, Nông Hùng Phúc, đem binh dũng tiến dẹp ở tổ giặc ở Suối-bốc, mà đạo quân Vỵ-xuyên đem quân vận lương làm tiếp ứng, nối liền tiến lên. Rồi thì đạo binh Vỵ-xuyên cùng với bọn Mán Mèo gặp nhau, 7 lần đánh đều được cả; còn đạo binh Thượng-lãm tiến đánh, vừa gặp mưa lụt không đi được.

https://tieulun.hopto.org

Thuyền giặc cướp đốt cửa Quyền (thuộc Nghệ-an), suất đội về hưu trí là Hồ Viễn đốc thúc dân, dũng thôn Lý-nghĩa ngăn chống, bị chết trận, quan binh đuổi bắt không kịp. Việc đến tai vua, tặng cho Viễn hàm cai đội, cấp tiền tuất gấp hai và nhiêu ấm cho người con, thưởng chung cho cả thôn Lý-nghĩa 30 quan tiền. Tỉnh thần, tỉnh phái, huyện viên, tấn thủ đều bị giáng chức.

Định rõ lại lệ cấp cáo sắc cho quan viên. (Trước đây lệ định: văn từ ngũ phẩm cùng huyện, châu hàm lục phẩm; võ từ tứ phẩm trở lên, đều cấp cho cáo trục [tờ cáo có trục quấn lại], dùng giấy long tiên [vẽ rồng]. Đến bây giờ cho đổi lại: phàm văn võ ấn quan trở lên, vẫn theo lệ cấp cho cáo trục; ngoài ra từ thuộc viên trở xuống, và các bậc thái giám, đều đổi cấp sắc văn một loạt, dùng bằng giấy lệnh hội, để tỏ ra phân biệt, mà đỡ phiền phí).

Cố mệnh lương thần, thái bảo, Cần chính điện đại học sĩ, sung Cơ mật viện đại thần, Kinh duyên giảng quan, Tuy thịnh quận công, trí sĩ là Trương Đăng Quế chết. Tháng trước, vua nghe tin Đăng Quế ốm, sai đưa cho sâm, quế và phái viên thái y đến điều trị. Rồi sai tỉnh thần Quảng-ngãi đến thăm hỏi nếu có muốn nói việc gì lợi ích cho quốc kế thì sao dộ lên. Đăng Quế thưa rằng: trải thờ mấy triều tới nay, từng đội ơn tri ngộ duyên phận đến như thế, còn nói gì nữa. Còn như việc nước, về đại đoạn như việc giảm bớt quan lại, thì về năm đầu Tự Đức đã trình bày cả rồi. Lại như việc dùng người, tìm người hiền, cũng đã trích bày những điều cốt yếu, tưởng không còn việc quan yếu gì nữa. Gần đây lại đem 3 việc lớn, bí mật trình bày (chép ở tháng 6 năm trước), không dám có ẩn dấu. Ngày trước có phụng



https://tieulun.hopto.org

họa bài thơ ngự chế [vua làm] có câu rằng: « bình sinh bội phục tiên hiền huấn, phi đạo hà tằng cảm thượng trần »; (nghĩa là: suốt đời học thuộc lời dạy của bậc tiên hiền, nếu không phải đạo, không bao giờ dám trình bày lên). Sức học ngày thường của tôi chỉ được đến thế, nếu được thâu lượm để dùng, tưởng cũng không phải là không có chút bổ ích. Nay không dám trình bày điều gì khác thêm thừa nữa.

Tinh thần sao lời nói dâng lên. Vua giao cho viện Cơ mật phụng giữ, để làm tài liệu cho sử biên sau này. Kịp khi nghe tin cáo phó, [tin báo Đăng Quế chết] vua bãi triều 3 ngày, tặng hàm thái sư, cho tên thụy là Văn Lương, xuống dụ cấp thêm tiền tuất (2.500 quan), và gấm, lụa các hạng. Lại sai đem rượu thượng phương [rượu vua dùng], và bài thơ, sai tinh thần vâng mệnh đến bàn rượu và đọc thơ rồi đốt lần giấy vàng sao sắc phong tặng đi. Hôm chôn cất, lại sai quan đến tế và dựng bia ở mộ, khắc những chữ: « Lưỡng triều cố mệnh, lương thần Trương Văn Lương chi mộ »; đợi khi hết trở, sẽ theo lời tiến thánh cho tòng tự ở Thế miếu.

Tháng 3, bấy giờ làm lễ đảo vũ đã được mưa, nhưng lại gặp luôn mấy hôm mưa rét gió bấc, ruộng lúa lại tổn hại. Đã sai phủ thần làm lễ cầu tạnh nhưng chưa ứng nghiệm; bèn sai biện lý bộ Lễ là Nguyễn Văn Thúy, biện lý bộ Hình là Tôn Thất Tĩnh, đến đền ở núi Ngọc-trản và miếu Đô thành hoàng để cầu khẩn.

Vua cho là từ trong kinh đến ngoài các tỉnh đều khó kiếm gạo ăn, xuống dụ sai các địa phương cứu giúp, phàm người già yếu, bỏ côi, góa bụa, sức không thể đi làm để nuôi sống được, thì cứu giúp cho, ở chỗ công cộng có 1 sở nuôi chung, ở các huyện đều đặt sở

https://tieulun.hopto.org

dưỡng tế ; lại đi khắp xã thôn chia cấp. Khuyên nhiều những người hào phú lấy lòng thiện, chia từng người thu nuôi, ốm thì cấp thuốc, chết thì cấp tiền chôn. Người có trách nhiệm chăn nuôi dân, nên thể ý hết sức, châm chước thi hành mưu kế cứu đói, thế nào cho chu thỏa khắp cả, để dân không có người chết đói đường, đem lại khí hòa. Hàng tháng đem tình trạng và việc làm tâu lên.

Nêu thưởng nghĩa dân xã Yên-trị tỉnh Quảng-yên. (Vì xã ấy nhiều lần có thực trạng đánh bắt giặc, cho bức biển ngạch có 4 chữ « nghĩa dân khả phúng » [dân có nghĩa đáng khen], lại miễn cho binh dao, thuế thân 2 năm).

Quân thứ thần ở Hải-dương, Quảng-yên là Nguyễn Tri Phương tâu xin thêm quân. Vua dụ rằng : dùng quân đến 3 năm, binh pháp rất kỵ, hiện nay đã 4, 5 năm rồi, bọn giặc chỉ có 3.000 tên, mà binh dũng ở quân thứ không kém hơn một vạn người, quân không phải là không nhiều, cốt ở cách biết dùng thế nào thôi. Hiện nay chỗ nào cũng khó kiếm ăn, cứu chữa không có lúc nào rồi, sao không mưu tính kỹ lưỡng, lại tự xin thêm quân, cái bụng người trọng thần mưu việc nước, như thế có yên không? Duy có người đương sự phải chịu khó nhọc, ta vẫn đã biết, sự thể hiện nay, phải diệt đám giặc ấy mới thôi. Về việc xin gọi thêm quân, đã sai 2 tỉnh Thanh, Nghệ đòn 2 cơ binh dũng đợi phái đi. Ngươi là Nguyễn Tri Phương nên xét rõ tình thế giặc, nếu có thể lấy số quân hiện có mà dẹp được, thì mau mau tâu lên ; nếu tình thế không đứng được, thì một mặt từ ngay cho Thanh, Nghệ phái quân đi, 1 mặt tâu lên cho biết. Nhược bằng cứ thế mãi, lâu không thành công, ta chỉ có theo phép mà trị tội thôi. Lại thưởng cho biền binh, dân dũng sung phái

https://tieulun.hopto.org

ở 2 hạt, được 2 tháng tiền lương bổng và cho thêm dân dũng đều mỗi người 2 quan, cấp cho gia đình để thêm nuôi nấng.

Vua lại cho là bọn thủy phỉ ở Hải-dương, Quảng-yên làm khó nhọc cho quan quân đã lâu, sai từ Thanh, Nghệ trở vào nam đến Bình-thuận đóng chiến thuyền (theo kiểu mới, đóng 75 chiếc) đợi để sai phái.

Vua hỏi Cơ mật viện thần rằng: gần đây những kỳ bồi thường bằng bạc, còn thiếu bao nhiêu? Phan Thanh Giản và Trần Tiễn Thành đáp lại rằng: việc hòa nghị đã định bồi thường bạc Tây dương là 400 vạn đồng, tính ra bạc lạng là 2 trăm 88 vạn lạng, chia làm 10 năm, mỗi năm 2 lần, mỗi lần 20 vạn đồng. Từ năm Tự Đức thứ 15, 16, hai năm ấy nhiều lần đã giao được 79 vạn 4 nghìn 951 đồng; còn thiếu hơn 5.019 đồng, thì là lạng là 3.035 lạng. Lại về năm thứ 17, còn một kỳ là 20 vạn đồng chưa giao. Vua bèn sai phủ Nội vụ theo cách thức đúc tiền của Tây dương (7 đồng cân 2 phân bạc) chế ra một đồng có 8 thành bạc (1 mặt khắc 4 chữ « Tự Đức thông bảo » 1 mặt khắc 4 chữ « thất tiền, nhị phân ») sai đưa vào Gia-định hỏi chủ súy Phú có nhận hay không? Chủ súy Phú không nhận, bèn thôi.

Sai Bắc-kỳ chở 21 chiếc thuyền gạo vào giao cho Nam Trực-kỳ [Quảng-nam, Quảng-ngãi], (gạo là 10.200 phương) để phòng bị phát chẩn.

Tỉnh Sơn-tây mưa đá.

Truy tặng cho sĩ dân bị tử tiết ở tỉnh Hải-dương. (Năm thứ 15, có giặc, tù tài xã Phù-tinh là Nguyễn Trọng Đoái và cai tổng tổng Trân-thanh là Vũ Đình Nhu, đem quân chống giặc không chịu khuất. Đoái

https://tieulun.hopto.org

được tặng hàm cung phụng. Như được tặng chánh cửu phẩm bá hộ. Lệ mục huyện Cẩm-giang là Dương Đức Khuê; cai tổng tổng Đinh-la là Bùi Bang, giặc đòi tiền gạo, không chịu đưa lại chửi giặc; Dân dũng xã Phố-vệ là Vũ Đức Phương, bị giặc bắt không chịu làm quan với giặc; nguyên cai tổng là Trần Văn Học, đánh giặc ở Quỳnh-khê bị bắt, giặc cho làm lãnh binh, thét lên chửi giặc, đều tặng chánh cửu phẩm bá hộ. Con thị độc Trịnh Ngọc Lâm là Trịnh Đôn, đi đến quân thứ, bị giặc bắt được, chửi giặc không chịu làm quan với giặc, tặng hàm Cung-phụng. Các người trên này đều được nhiêu ấm cho con hoặc em).

Định rõ lại lệ thưởng cho người lạc quyên ở các tỉnh biên giới. (Người những hạt Quảng-yên, Thái-nguyên, Hưng-hóa, Tuyên-quang và Lạng-sơn, quyên thóc, gạo thành tiền, từ 700 quan trở lên, thưởng cho tòng cửu phẩm. 1.400 quan trở lên, thưởng cho chánh cửu phẩm. Từ số ấy trở lên, cứ hơn lên 700 quan nữa lại lên một bậc. Từ 600 quan trở xuống, miễn cho tạp dịch và thuế thân cũng lấy thứ bậc mà gia lên có khác nhau. Người hạt khác đem thóc quyên nộp vào 5 tỉnh ấy, thành tiền 600 quan, thì thưởng cho tòng cửu phẩm; cứ hơn lên 600 quan nữa lại lên một bậc. Tự 600 quan trở xuống, miễn cho tạp dịch thuế thân, cũng lấy thứ bậc mà gia lên có khác nhau. Người tỉnh Cao-bằng quyên nộp thóc gạo, tính thành tiền từ 600 quan trở lên, thưởng cho tòng cửu phẩm, cứ hơn lên 600 quan nữa lại gia lên 1 bậc, thứ bậc tự 500 trở xuống, miễn cho thuế tạp dịch thuế thân, cũng lấy thứ bậc mà gia lên có khác nhau. Như người hạt khác, mà quyên nộp cho tỉnh ấy, tính thành tiền 500 quan trở lên, thưởng cho tòng cửu phẩm, cứ hơn 500 quan nữa trở lên làm một bậc; còn từ 400 quan trở xuống cho miễn thuế

https://tieulun.hopto.org

thân, đao dịch, cũng lấy thứ bậc mà gia lên có khác nhau. Về mũ, áo, biền, ngạch, đều theo như trước mà làm).

Tỉnh Khánh Hòa đã lâu nay không mưa, tỉnh thần là Đoàn Khắc Nhượng, đến bấy giờ mới xin cầu đảo, cho là không hợp lệ, bị giáng chức.

— Các châu Chiêu-tấn và Quỳnh-nhai ở Hưng-hóa, giặc Mèo lại quấy nhiễu, tỉnh thần là Phạm Đễ, phái binh đến đóng 2 châu Văn-bàn, Thủy-vỹ để trấn áp.

Định rõ lại lệ trúng cách về thi hội bên văn. 4 kỳ thông tính được 8 phân trở lên là trúng cách. 4 kỳ thông tính được 7 phân đến 4 phân và 3 kỳ thông tính được 10 phân trở lên, đều là phó bảng. Khoa nào số trúng cách có ít, lấy thêm phó bảng, cho thi lại được từ 3 phân trở lên, cho vào hàng chánh bảng, còn 1, 2 phân, truất làm phó bảng, không đủ số ấy rút về hạng trước.

Sai các tỉnh thần từ Nghệ-an trở vào Nam, sức cho các thuyền buôn, đi Nam, Bắc 2 kỳ mua gạo, trở về các tỉnh từ Quảng-bình đến Bình-thuận, đem bán ra thì được miễn thuế. (Thuyền đại dịch (1) và miễn dịch (2) chở gạo 1.000 phương trở lên ; thuyền vận buôn, chở được trên dưới 800 phương, đều miễn thuế cho 2 năm ; còn các thuyền khác, chở được trên dưới 400 phương, trừ thuế thân cho chủ thuyền 3 năm).

---

(1) Thuyền đại dịch : những thuyền riêng tình nguyện hàng năm nộp thuế xuất nhập cảng, thì khỏi phải đi vận tải của công, gọi là thuyền đại dịch.

(2) Thuyền miễn dịch : những thuyền riêng từ 7 thước trở lên, chịu nộp « chuyển tiền » hàng năm, thì cho miễn phải chở vật hạng của công.

https://tieulun.hopto.org

Hộ lý tổn ; đốc Thanh-hóa là Tôn Thất Dao, Chuyển vận sứ là Hồ Viêm, lại xin mướn đoàn thuyền nước Thanh để dẹp giặc. Bộ thần bộ Binh tâu nói: bọn giặc sông nước hiện đang tản mát ở địa phận ngoài khơi tỉnh Thanh, Nghệ, thế rất hung hăng, mà quân thứ có mướn thuyền nước Thanh hiện đậu ở Đồ-sơn, cũng không có việc gì, tưởng nên trước chỗ cần kíp, xin tư ngay cho quan ở quân thứ, xét tình hình, châm chước phái đi ngay, hợp với binh thuyền phái trước của tỉnh Thanh, góp sức để đánh dẹp. Vua nói: những thuyền nhà Thanh mướn trước, chỉ muốn tiễu diệt đám giặc to, nhưng còn lật lọng, yêu cầu, trùng trình, chi phí tốn lắm, bọn giặc sông nước chưa chắc đã không phải đều là bọn họ, mà họ chịu cùng đánh nhau, há nên phải thêm ư? Bèn sai mật tư cho Tri Phương biết.

Nêu thưởng cho người dân thọ 100 tuổi ở tỉnh Quảng Nam (là Nguyễn Đình Quyến).

Thuyền của giặc biển đốt cướp các xã: An-lộc, Thành-công, Lãnh-thủy ở cửa biển Thuận-an. Viên trú phòng và tấn thủ đến cứu không được (đốt mất 44 nóc nhà, bị thương 3 người), đều bị giáng chức. Vua sai phái cho biền binh ở doanh Tuyên phong 200 tên, đem đủ súng và khí giới, chia đi đóng ở bờ biển cửa Thuận-an.

Bá hộ ở Hải-dương là Nguyễn Lương Côn quyên bạc 30 lạng. Bộ thần bộ Hộ xét có văn học, xin cho giúp việc ở bộ, đợi bổ. Vua ghét kẻ dâng đồ hối lộ để tiến thân, nêm trả lại, bảo bộ thần rằng: ta bất đắc dĩ mới thi hành cái lệ chính cho quyên lấy, nhưng cũng phải có lý, chứ ta há có mở ám lương tâm đâu.

Toán giặc lớn ở địa phận nước Thanh là Hoàng Nhị Văn, bọn lũ có hơn 2.000 tên chiếm giữ châu Thạch-an (thuộc Cao-bằng), chia nhau cướp bóc các xã thôn:

https://tieulun.hopto.org

Thượng, hạ pha và Binh-quân. Viên khâm phái là Hà Duy Trinh đem việc tâu lên. Vua nói: « Tình trạng của giặc như thế, mà 2 tỉnh: Lạng-sơn, Cao-bằng và Vũ Trọng Bình không thấy điều độ gì, cũng chẳng tâu báo gì; các hào mục ngày thường đoàn kết, vốn có tiếng là đắc lực, nay điềm nhiên không cứu, thì cái nghĩa mặc chung áo, cứu lẫn nhau ra sao? Bèn sai tinh thần và thứ thần lập tức đốc quân đến đánh dẹp.

Vua bảo bộ thần bộ Lại rằng: làm quan không nên thay đổi luôn, phải giữ chức lâu ngày, mới rõ kẻ hay người dở. Tự nay về sau các viên tỉnh, phủ, huyện, châu, nên thăng thì thăng, hoặc gia hàm nhưng vẫn phải giữ chức ấy, đủ 2 lần khảo tích, mới được thuyên chuyển; còn giáo huấn, đốc học, 1 lần khảo tích, đã biết kẻ hay người dở. Các quan rất nhiều, lo gì thuyên chuyển thiếu người. Nếu cứ lấy những người có tình với mình mà cất nhắc luôn thì pháp luật nào có thể thi hành được, còn như sự đau khổ của dân thì sao? Liền chuẩn cho bộ bàn định, vẫn theo như phép 3 năm 1 lần khảo tích, có ai nên lưu lại, tâu lên sẽ thi hành.

Đổi lại binh 2 vệ Minh vũ, Chấn vũ ở Nghệ-an, lệ thuộc vào đạo Hà-tĩnh. (2 vệ này trước thuộc Hà-tĩnh, từ năm Tự Đức thứ 5, đổi tỉnh làm đạo, mới cho lệ thuộc vào Nghệ-an, mà lấy 100 binh ở Nghệ-an đóng giữ Hà-tĩnh. Nay lại lấy 2 vệ ấy lệ thuộc vào Hà-tĩnh, mà trả quân đến đóng giữ trở về Nghệ-an, cho được tiện lợi cả). Rồi lại theo lời tâu của tỉnh thần, chuẩn cho vẫn như cũ.

Giặc biển cướp bóc ấp An-cư ở cửa biển Hải-vân. Vua phái binh ở doanh: Tuyền phong (150 người) và Thần-cơ (12 người) đem súng lớn đóng ở 2 cửa biển: Hải-vân, Chu-mã, để phòng thủ ngăn chặn. Rồi lại cho

https://tieulun.hopto.org

là bọn thủy phỉ đi lại không thường, mà vùng men biển ở Thuận-an rất rộng, phòng bị khó chu, bèn rút quân Tuyên phong nguyên chia đóng trước ấy về, phái 60 binh doanh Thần cơ, 200 binh Thủy sư (nguyên là linh tuyển quê ở vùng ven biển), 200 quân bộ binh, theo đóng liền kín các xã thôn, chia ra từng quãng để nắp đánh; lại cấp cho dân khí giới, để đoàn kết tự giữ lấy.

Sai tổng đốc tỉnh Vĩnh-long là Trương Văn Uyển, kiêm giữ các công việc giao thiệp ở An-giang và Hà-tiên. Vua dụ rằng: nước ta cùng nước Phú Lãng Sa, việc hòa hiếu đã định. Về 3 tỉnh ở ven ngoài biển thuộc Nam kỳ, thì Vĩnh-long rất gần, phàm công việc ở 2 tỉnh: An-giang, Hà-tiên, cùng với Phú có quan hệ, việc nào nên tự làm lấy, hoặc nên tâu lên triều đình, hoặc nên tư cho chủ sảy nước Pháp, thì đem nguyên ủy tư đi, để làm; việc gì khẩn yếu, cho 1 mặt tâu lên, 1 mặt tư cho người Phú để thương lượng, cho khỏi chậm trễ lỡ việc. Ngươi, là Trương Văn Uyển nên trù tính cho kỹ, qua loa điều nhỏ nhặt, cốt giữ gìn điều to lớn, không kích động, không a dua, chớ phụ lòng trách vọng thiết tha của ta.

Mán Thạch-bích ở Quảng-ngãi, lại xuống quấy nhiễu cướp bóc. Tiểu phủ sứ là Nguyễn Tấn, đem quân hơn 2,800 người, chia làm 3 đường đến đánh ở trại Làng-lui đuổi được giặc rút về (chuyến đi này chém được 2 thủ cấp, nhưng biền binh bị thương, bị chết 19 người). Vài tháng sau lại tiến quân đánh dẹp, đốt phá trại Mán, thu về được người và súc vật. Những Mán: Nước-luôn, Nước-trang, Nước-nề, đều trốn xa lên núi Cao-muộn (1).

(1) Tra tự điển không có. Có lẽ là chữ muồn (chữ nôm)

https://tieulun.hopto.org

Các tỉnh: Tuyên-quang, Lạng-sơn, Thái-nguyên, Cao-bằng, Quảng-yên và Sơn-tây bị đói. Vua sai tính nhiều cách để chẩn cấp cho.

Phủ-doãn Thừa-thiên là Nguyễn Văn Tường tâu nói: Gần đây ở nơi kinh thành mọi người đều tụ họp kiếm ăn rất nhiều; liền mấy năm mất mùa, lúa chiêm năm nay lại tổn hại, sau này tình hình quẫn bách so với năm ngoái sợ lại tệ hơn. Nếu đợi đói mới cấp nuôi, rét mới cấp áo, không những thế khó làm được chu đáo mà của kho kế tiếp sao được. Vậy nên tính việc cứu giúp từ trước, để cho được tùy tiện sinh sống, rồi sẽ bổ cấp thêm. Xin kê liệt 4 khoản sau đây:

1. Xin cấp cho dân ở ven núi: (sức khắp cho các xã dân, ai có thể đi đẵn củi, đốt than, lấy song, lấy đá được thì cho lĩnh trước tiền gạo, rồi đến lấy được bao nhiêu, cho đem về quán mình, tùy tiện chứa tạm, cứ mỗi tháng 2 lần, các công thuộc sở đều phải thuộc hạ, hội đồng với nha Phủ doãn, tới nơi chiếu theo giá chợ cho cân thu, khấu trừ tiền thuê thuyền để chở về, cốt trong một tháng tính xong các khoản.

2. Xin cấp cho dân đánh cá ở ven biển (các xã khai rõ số dân nghèo, lượng cấp cho tiền vốn công, hoặc gạo khấu thành tiền độ 300, 400 quan, để nhờ đó mua chài lưới; nhưng chia làm 2 thành, mỗi năm độ nộp 1 thành, trong 2 năm, phải nộp đủ số cho vay trước.

3. Xin cho ruộng của các xã đã cầm cố trả về dân để cày cấy: (Phàm các xã có ruộng đất công, theo lệ quân cấp, nếu có người đem cầm cố cho nhà giàu, xin sức giao trả xã ấy, hoặc về kỳ phân của binh dân, đều chia ra cùng cày cấy trong 1 năm; vụ ba sang năm, gạo ăn của dân đã hơi thư, lại giao trả tài chủ nhận để cày cấy khấu trừ đi. Hoặc tài chủ người nào đã có ruộng

https://tieulun.hopto.org

đất tư từ 5 mẫu trở lên, thì các số ruộng đất công lấy cầm lấy phải trả lại tất cả cho binh dân không có công nghiệp riêng; cùng là tài chủ có 1, 2 mẫu riêng, mà lấy cầm ruộng công số nhiều, thì liệu để lại số ruộng công cùng với ruộng tư vừa đủ số 5 mẫu thôi, còn thì cũng châm chước giao trả lại để đều cùng giúp đỡ nhau, hạn trong 1 tháng phải giao trả, chia cấp cho xong việc để kịp thời vụ. Nếu còn giấu giếm chiếm đoạt, cho dân tố giác ra, chiếu luật « vi chế » [trái chế thư] gia thêm bậc lên mà trị tội. Lại sau khi quân cấp, bọn binh, dân không đủ sức cày ruộng gieo mạ cấy thì cho tùy tiện để người có của đứng lĩnh canh gặt rẽ chia đôi; hoặc do phủ châm chước cấp cho tiền gạo, tới kỳ lúa chín thu nộp.

Ba khoản trên đều sao lục ở đạo Quảng-trị theo đó mà làm.

4. Xin dời huyện lỵ Hương-thủy làm ở nơi khác: (Hương-thủy, Phú-lộc 2 huyện, đường sá dài suốt, những dân ở núi, ở biển thuộc huyện Phú-lộc, đến huyện Hương-thủy, đường sá xa cách các việc cứu giúp và khẩn yếu, thế khó kiêm coi được cả hai. Nay xin dời huyện Hương-thủy đến xã Sử-lỗ-đông, cho đường thủy đường bộ được liện, mà đường đi được vừa đều. Cho huyện Hương-thủy kiêm nhiếp huyện Phú-lộc mới đúng).

Vua bảo: cấp tiền gạo, dời huyện lỵ, cốt dân có chỗ trông nhờ được, quan không hư phí, không đến nỗi để thêm bận giấy tờ thì mới tốt. Về khoản ruộng công, thực là tệ hại đã lâu, nhưng dân tình chưa rõ, khó khinh suất mà cho được. Bèn sai bộ duyệt lại; bộ bàn cho là: về khoản trả lại ruộng cầm cố cho dân cày cấy,

https://tieulun.hopto.org

chỉ sinh thêm sự làm hại cho dân thôi. Rồi không thi hành.

Mùa hạ tháng 4, vua cho là bọn giặc biển quấy nhiễu lan tràn, muốn thuê tàu máy của người Pháp để giúp việc đánh dẹp. Lại sai thương bạc thần là Phan Huy Vịnh, đưa thư cho chủ sứy nước Pháp là viên toàn quyền đại thần, trong thư đại lược nói về ý tứy nghi giúp đỡ. Lại sai phủ thần ở Bình-thuận, Khánh-hòa là Nguyễn Hữu Cơ đem vật thổ ngơi đưa đến làm quà, nhân đó nói đến việc ấy. Chủ sứy nước Pháp cho là vật công của nước, không dám tự chuyên để từ chối.

Cho Đỗ Quang (nguyên là tham tán, bị ốm nghỉ giả hạn), thăng thụ tuần phủ và hộ lý tổng đốc Bắc-ninh, Thái-nguyên (vì Vũ Trọng Bình đi Lạng-sơn, Cao-bằng). Tỉnh Hải-dương và Quảng-yên bị hạn hán. Nguyễn Tri Phương, đảo vũ ở núi Đuởng, luôn mấy hôm mưa to, đăng sớ nói: Vì nhà vua lòng chí thành dầy dẫy, nên trời và thần linh giúp đỡ mới được như thế. Lại đem cả bài văn khấn dâng trình.

Vua phê bảo rằng: đọc bài văn khấn của khanh, lòng thành chan chứa, tự nhiên nước mắt chảy xuống, bưng mặt nấc nở hồi lâu, cảm động đau xót trong lòng. Đó là lời nói chí thành của ta, tiếc rằng hấy giờ các quan không có ở bên cạnh, cùng ta cùng cảm động. Ta ngày thường đọc sách, mỗi khi gặp những việc của người trung thần, hiếu tử, thường thường cảm động đến phải khóc, vì cũng là cùng một lòng, một lý đó thôi. Huống hồ công việc cùng với nhau trong đời, há không động lòng ư? Xét ra, khanh vẫn có tiếng là người trung liệt, không từ lao khổ, trước sau một lòng, là ngày thường vào hầu thái hậu, thường đem công trạng của khanh tâu lên, hoàng mẫu thái hậu có dụ rằng: « Nếu

https://tieulun.hopto.org

được nhiều người như thế, cho làm các quan chức, lo gì việc nước không làm xong, đời sống của dân không thoải mái. Nay khanh lại có tâm sự như thế, ta chỉ lấy lòng thực mà đãi thôi, dù vàng ngọc cũng không đủ để báo đáp lại được. Vậy đặc cách cho một bài thơ và gia thưởng cho 1 cấp trác dị để nêu khen. Lại sai bộ Lễ sao lục bài *sớ*, và lời phê bảo, cùng bài chúc văn, ban bảo cho khắp cả trong ngoài (bản văn khẩn nói về ý: kẻ không xứng chức này tự nhận lỗi, thành khẩn tha thiết cầu đảo)».

Bọn giặc ở mặt nước có hơn 300 chiếc thuyền, từ các đảo: Phù-long, Cát-bà (thuộc Quảng-yên), chia làm 3 chi đến quấy nhiễu. Nguyễn Tri Phương sai Nguyễn Văn Vỹ đốc suất các viên biền đi ở đoàn thuyền thuê của nước Thanh, chia ra từng chi, từ mạn đầu gió chờ xông đánh phá, bắn chìm hơn 20 chiếc thuyền, và bắt được hơn 60 chiếc; chém và bắt sống rất nhiều tên, giặc cả sợ vỡ chạy. Tin thắng trận tâu lên. Vua xuống dụ khen Lọn Nguyễn Tri Phương rằng: nhiều đội ơn trời phù hộ, bọn khanh nên đốc suất đoàn thuyền ấy, nhân cơ hội đánh bắt; quân thủy lục của ta cũng chia đường đón đánh, cốt bắt, chém cho hết những tên minh chủ và đầu mục, chớ nên thấy 1 lần thắng trận mà sinh ra trễ nải.

Vua nghe tin Đinh Đạo có con nuôi giấu ở nhà người khác, sai người dò hỏi, và giao xuống cho 3 nha tra xét. Thì ra năm trước lúc Đạo bị giam, cùng với Nguyễn Thị Đệ tư thông (em gái phò mã Nguyễn Đình Tứ, người ở Bình-định), sinh ra 1 người con gái đã được 3 tuổi. Vua sai đưa đến cùng ở với Đạo, và tự nay trở về sau, có sinh nở nữa, cũng là các em Đinh Đạo có lấy vợ lấy chồng, phải bẩm báo tra xét và đăng vào sổ. Đình Tứ cùng người mẹ, không biết dạy bảo,

https://tieulun.hopto.org

đều bị tội phạt trượng. Khi ấy thị vệ và đường quan, viên biền ở Tôn nhân, đô sát, bộ Binh, không biết trích phát, đốc sức, đều bị giáng chức.

Khơi sông Vĩnh-định, tỉnh Quảng-trị (Mướn dân 3.000 người, mỗi tháng cấp cho mỗi người tiền 3 quan, gạo 1 phương 15 bát).

Vua cho là trong kinh kỳ gạo đắt, khó kiếm gạo ăn, sai quan sở tại, xét những người bần cùng không có chỗ nương tựa, chia cấp thu nuôi; còn người khỏe mạnh lượng cho lương phần miệng ăn, để về sinh sống. Ngoài kinh kỳ mà có hạng giống như thế, cũng theo đó mà làm, để đều tự ra sức làm lấy mà ăn, khỏi sinh lười biếng.

Truy tặng cho Hiệp biện đại học sĩ là Trương Quốc Dụng. Trước đây, bộ Binh đang bàn danh sách về các viên biền bị thất lợi ở quân thứ miền đông, xin ban cho tặng tuất. Vua cho Quốc Dụng tự khi chịu mệnh làm chức đồng nhung, lúc trước giải được vòng vây ở Hải dương, rồi sau lại bị vây, công việc đã làm, đề có nhiều người nói đến. Bèn giao cho đình thần rộng hỏi có công hay có tội, có nên truy tặng hay không, xét định tâu lên.

Đình thần để lâu chưa tâu. Đến bấy giờ vua nghĩ thương đến, xuống dụ rằng: Năm trước quân thứ Quảng-yên, những trận đánh nhau ở La-khê, Đông-linh, Trương Quốc Dụng điều độ trái lẽ, tội ấy cố nhiên là khó tránh. Nhưng ta nghĩ: Quốc Dụng là người cũ giúp đỡ, thế nào cũng làm nên việc, đối với bọn giặc ở mặt nước bé nhỏ ấy, không phải là chỗ liều mình để giữ trọn tiết nghĩa, thế mà bị dao ngắn đạn lạc, bỏ mạng ở nơi chiến trường, ta ngày đêm thương xót, hiện đã hậu cho tiền tuất, và sai quan đến tế. Còn phẩm tước

rất là thận trọng, nên đợi xét rõ. Song ta cai trị người dưới, cốt lấy khoan hồng, việc đã qua, không bắt lỗi nữa. Chuẩn cho truy tặng hàm Đông các đại học sĩ.

Phủ thần Tôn nhân xin cho: « Các tôn sinh học ở nhà Giám, cứ 3 năm một lần sát hạch, nếu ai lười biếng chơi bời phải bị đuổi. Vua y cho (trước đây cứ bất chợt là sát hạch, chưa định niên hạn).

Cho các hoàng thân, công chúa, công tử, công nữ, công tôn trai và gái (hạng bố đã chết); và các cung tần thị nhân, hầu hạ túc trực ở tôn điện, bạc lạng có thứ bậc khác nhau. (Con trai, con gái: hoàng thân có 16 phủ, công chúa có 13 đệ, mỗi người 20 lạng bạc; công tử, công nữ, mỗi người 5 lạng; công tôn trai gái mỗi người 3 lạng, cộng 114 người vừa con trai con gái. Cộng tử cung lần đến tài nhân 13 người, mỗi người 10 lạng; từ cung nhân đến thị nữ 18 người, mỗi người 4 lạng. Đó là theo chiếu ban ơn cho những người nghèo thiếu 1 lần).

Tỉnh Hải-dương bị binh đao, đói kém. Tỉnh thần xin cho cứu giúp và tha giảm thuế tô còn để thiếu, cùng một nửa thuế tô ruộng về năm ấy. Vua y cho.

Đô thống hậu quân, lãnh tổng đốc Hà-nội, Ninh-bình là Tôn Thất Hân chết. Tặng hàm chưởng phủ sự, cấp thêm cho gấm mầu 3 cây, nhiễu và sa các mầu mỗi thứ đều 3 tấm, tiền 900 quan, ban cho rượu, sai quan đến tế.

Vua bảo đại thần bộ Binh rằng: các tỉnh đạo ven biển có rất nhiều thuyền giặc, tựu trung cũng là bọn giặc ở Quảng-yên chạy trốn ra làm cản trở. Mà bờ biển dài suốt, chỗ nào cũng có dân ở, để phòng thời khó được chu, bỏ mặc cũng không được. Gần đây các chiếc thuyền

https://tieulun.hopto.org

đồng Thần giao và thuyền đi tuần, cùng bị hỏng việc một lúc, ta thường bận lòng nghĩ ngợi. Hiện nay thuyền ở Kinh thiếu nhiều, chỉ còn vài ba chiếc, chẳng được việc gì, nên do các tỉnh đem binh thuyền tự giữ lấy, tùy theo số giặc, ra biển chặn đánh, chiếu địa phận ở trên cạn mà phòng giữ; hoặc sức cho các tỉnh lựa chọn những thuyền đi buôn hay đánh cá, ngầm phục binh binh súng ống, khí giới, giả dạng làm thuyền buôn, độ 3, 4 chiếc đi thành một đoàn, dụ họ vào cửa biển, duy ở người ta khéo xếp đặt là được; hoặc lại mướn thuyền nước Thanh là Bành Đinh Tú để đánh dẹp.

Bộ thần tâu nói: 2 chiếc thuyền đồng đi tuần tiễu miền nam, thời chiếc Bình Dương chưa ra biển mà 1 chiếc Thuỵ Nhạc, được cái nọ hỏng cái kia; còn thuyền đi tuần tiễu miền bắc, thì 4 chiếc Cư Hải, Hải Vận còn đậu ở cửa biển, đợi thuận gió mới đi. Mặt biển rộng mông mênh, cầu may đi chỗ nguy hiểm, tưởng không phải là kế vạn toàn. Gần đây, thuyền binh hỏng việc, đều bị giặc nấm binh lửa, thùng lửa, nên đến nỗi như thế, thực là linh pháo thủ không đắc lực và súng bắn không tới xa vậy.

Nay xin do các tỉnh xem thuyền tuần tiễu sức chở được bao nhiêu, thì đặt thêm 3, 4 Oanh sơn đại pháo, chọn những lính cường tráng, từng am hiểu cách bắn ở đường biển, cho sung phái vào, để đi lại cửa biển diễn tập bắn thật sự, một là để linh pháo thủ biết rõ sức pháo, một là để linh ngồi thuyền biết rõ tiếng pháo, tuần tiễu ở cửa biển; nếu hoặc giặc cố ý chiếm đóng ở ngoài khơi, thế khó được đừng, thì tư cho viên chuyển vận sứ thần đem thuyền đồng và thuyền đi tuần, kết lại thành đoàn đi hộ tống đến cửa biển Thuận-an, tuần tiễu ở phía nam như cũ; đến như thuyền tuần tiễu ở

https://tieulun.hopto.org

phía bắc thì, chưa có thuyền đồng, nghĩ nên hãy đợi. Vua y cho.

Thi đình. Vua sai Hiệp biện đại học sĩ là Phan Thanh Giản, tham tri bộ Lại là Phạm Phú Thứ, sung làm đọc quyển; thị lang bộ Hình là Nguyễn Uy, tham biện các vụ là Phan Đình Bình sung làm duyệt quyển. Cho bọn Trần Hy Tăng 3 người đỗ tiến sĩ xuất thân và đồng tiến sĩ xuất thân có thứ bậc khác nhau. Lại lấy đỗ phó bảng 13 người. (Đỗ đệ nhị giáp có 1 người là Trần Hy Tăng, nguyên tên là Bích San, thi hương, thi hội, thi đình, liền 3 lần đỗ đầu. Vua cho tên là Hy Tăng, có ý dụ: cố gắng và ra sức như Tống Nghi Công là Vương Tăng). (Đỗ đệ tam giáp có 2 người là: Nguyễn Trọng Hợp, (nguyên tên là Tuyên, sau dùng tên tự là Trọng Hợp); và Hoàng Tướng Hiệp). (Đỗ phó bảng là: Thành Ngọc Uẩn, Lã Xuân Oai, Dương Danh Lập, Trần Vỹ, Phạm Đăng Giảng, Nguyễn Đức Kỷ, Bùi Văn Quế, Vũ Giác, nguyên tên là Chủ), Bùi Ấn Niên (nguyên tên là Văn Dị, sau dùng tên tự là Ấn Niên), Hà Văn Quan, Trần Văn Hoán, Nguyễn Tích và Lê Lượng, cộng 13 người. (Đến năm Thành Thái thứ 2, cho Ấn Niên là bậc văn học cựu thần, khi thi hội, nguyên dự trúng cách, đặc cách cho đỗ tam giáp đồng tiến sĩ khoa ấy).

Vua thứ hai nước Xiêm là Ô Thiệt đưa thư chiêu dụ Man trưởng là Ong Trăn, Trăn lấy làm ngờ, cầu viện trợ với chủ sứ nước Pháp. Chủ sứ nước Pháp sai dâu mục đem binh thuyền đến cửa biển Cần-bột để bảo hộ cho.

Cho thống chế, doanh Hồ uy là: Khoái châu bá Nguyễn Đức Hựu làm tổng đốc Hà-nội, Ninh-bình. Vua dụ rằng: Đức Hựu trước cai trị Bình-định, Phú-yên, dân được yên ổ, không phải có tài năng gì khác đâu, chỉ giữ phong thể, không bà khắc mà thôi. Nay cho đến đó



https://tieulun.hopto.org

cũng là muốn yên dân thôi. Lê Hữu Thanh và Đặng Tá cùng nhau thương lượng giúp giập, mong được thành sự, chớ cho là không biết chữ, mà khinh dể (Hữu Thanh là bố chính Hà-nội, Tá là án sát Hà-nội).

Châm chước định lệ: cung cấp tiền gạo cho quan lại chấm trường thi hội về văn về võ và về chấm trường thi ở An-giang. (Thi hội về bên văn: viên chủ khảo, tiền 40 quan, gạo 8 phương; phó khảo, tiền 35 quan, gạo 7 phương. Thi hội về bên võ: viên chủ khảo ngang với tri cống cử, giám thí và tuần sát bên văn mỗi viên đều tiền 30 quan, gạo 6 phương; phó chủ khảo ngang với đề điệu bên văn, tiền 25 quan, gạo 5 phương. Đề điệu, phân khảo về thi hội bên võ, ngang với tuần sát ngoại trường, giám thí nội liêm, đồng khảo, giám sát, di phong, soạn hiệu ở bên văn, đều tiền 20 quan, gạo 4 phương. Giám sát về thi hội bên võ ngang với lại phòng bát, cửu phẩm bên văn tiền 6 quan, gạo 2 phương; vị nhập lưu, thí tiền 4 quan, gạo 1 phương rưỡi. Kiểm kỳ, quản biện, tuần kiểm về thi hội bên võ, đều tiền 15 quan, gạo 3 phương; lại phòng bát, cửu phòng và vị nhập lưu, cũng với thi hội bên văn giống nhau.

Trường An-giang: viên chủ khảo chấm thi bên văn, tiền 40 quan, gạo 8 phương; phó khảo, tiền 35 quan, gạo 7 phương. Chủ khảo chấm thi bên võ, cũng với giám khảo, đề điệu bên văn, tiền 30 quan, gạo 6 phương. Phó khảo chấm thi bên võ, cùng với phân khảo giám sát, phúc khảo bên văn, tiền 25 quan, gạo 5 phương. Đề điệu, phân khảo chấm thi bên võ, cùng với sơ khảo, thể sát, mật sát bên văn và giám sát thi võ, đều tiền 20 quan, gạo 4 phương. Kiểm kỳ, quản biện, tuần kiểm về thi võ, đều tiền 15 quan, gạo 3 phương, lại phòng thư lại đều tiền 4 quan, gạo 1 phương rưỡi).

https://tieulun.hopto.org

Miễn thuế thân cho dân hạt Cao-bằng (bị thiệt hại lắm 127 xã, miễn cho 2 năm; thiệt hại vừa 39 xã, miễn cho 1 năm), và tiền thóc thuế về các năm trước còn thiếu lại, 10 phần miễn cho một nửa) là vì cớ bị giặc quấy nhiễu.

Bộ Hình đóng bản danh sách về những án của trong kinh ngoài các tỉnh từ cuối tháng 7 năm ngoái thành các hạng tù hiện giam là 1.448 người, chưa kết xong 515 án. Vua nói: « Tra án có hạn, quá lắm phải trừng phạt, sao lại để chất đống như thế? Không những địa phương không để tâm, mà bộ cũng không để tâm đến. Từ thời nghiêm sức cho trong kinh, ngoài các tỉnh, trong tra xét kết án cho chóng, liệu lượng khoan tha; đến kỳ thu thẩm [Xử án về mùa thu] nên xét các tội nặng, cùng các tên can phạm chưa riêng sau danh sách, mà tên nào tình-còn ngờ, đáng thương, cũng liệu lượng giảm tha.

Giặc biển cướp bóc đồn Tư-hiền. Phái quân Tuyên phong 100 người và 2 chiếc chiến thuyền đến ngay đánh dẹp; sai đề đốc là Nguyễn Cửu Lễ, phủ thừa là Vũ Khắc Bí đem súng lớn nép bắn. Bọn giặc lại đốt nhà giết dân rồi mới trốn đi. Vua sai chi tiền gạo chẩn cấp cho. Bọn quản, suất ở đồn thuộc cửa biển ấy, xích khóa lại giao cho bộ nghiêm trị. (Hiệp quản là Lê Văn Vạn, cai đội là bọn Lê Đình Mạnh và Lê Chức xử tội trảm giam hậu [xử chém nhưng còn giam lại đợi xét lại]; còn thì cách chức).

Tỉnh thần Quảng-ngãi tâu: Quân thứ Tịnh Man cần dùng lương ăn cho quân; lại vâng mệnh đưa cho mua đường cát và các vật hàng, tiền kho ở tỉnh chi cấp ra, sợ không kế tiếp được. Bộ thần bộ Hộ xin trích 40.000

https://tieulun.hopto.org

quan tiền kho ở tỉnh Bình-định, thuê dân chở số tiền ấy, để lấy công thay phát chẩn. Vua y cho.

Bọn giặc mặt nước sấn vào sông Vũ-định ở Lang-thâm (thuộc Hải-dương), đánh hỏa công ở sông Cấm, quan quân đạo thủy thua to tan rã, thống chế là Nguyễn Doãn bị bắt. (Quân, suất bị chết trận 21 người, thuyền bị tổn thất 63 chiếc, quân khi mất nhiều, bị thương và bị chết hơn 750 người). Nguyễn Tri Phương đốc thúc bộ binh chống đánh, giặc rút lui. Tri Phương sai chém 5 tên chạy trước, đem rêu rao cho quân biết. Việc đến tai vua, Tri Phương bị cách lưu; phó đề đốc là Cao Khắc Cẩn bị cách chức ra sức chuộc tội; tán tương là Hồ Ban phải giáng (4 cấp). Nguyễn Doãn rồi bị hại, tặng hàm đô thống, cấp thêm tiền 500 quan. (Doãn người Quảng-trị, lãnh lang trung, thương biện việc quân. Đặng Văn Khải (người Hà-tĩnh), trận đánh ở Phi-liệt mùa đông năm trước, cũng bị giặc bắt, không chịu khuất, đến bây giờ cùng với Doãn cùng bị hại 1 hôm, truy tặng lang trung, đều theo lệ tập ấm cho con).

Man Hà-sĩ tỉnh Khánh-hòa là Nô Cảo đem voi đến cống, yêu cầu phái binh sang kinh lý đất ấy. Tỉnh thần đem việc tâu lên. Vua cho đường xa, khí độc nặng, qua lại không tiện, sai chọn 3, 4 người khỏe mạnh được việc đến vỗ về ủy lạo, nhân đó trả giá phải chăng mua thêm voi chiến; và đến trại sách của hoang man (1) là Nô Giáp bảo nên cùng nhau hòa hiếu.

Rồi sau tỉnh thần cho là: tâm tính người Man khó lường, sợ sinh ý khác, xin đình lại.

Vua dụ rằng: bọn man nhỏ mọn không biết gì, hay sinh bèm khích nhỏ nhặt, lại muốn nhờ quan binh để

(1) Hoang man: người man không đóng thuế.

https://tieulun.hopto.org

phô trương thanh thế, dẫu đã biết thói thường, không có lo ngại gì khác, bất tất phải phiền đến binh lực. Nhưng xét trước sau làm việc chưa xong, không khiến cho người Man vui lòng thần phục, chưa phải là đắc sách. Bèn sai thỏa hiệp mà làm, cốt có thực hiệu, tâu lên để biết.

Giặc biển cướp bóc đồn Bạng và đồn núi Biện ở Thanh-hóa, quan quân đến đánh không lợi, giặc bèn bừa bãi đốt phá cướp bóc. Bố chính là Lê Lương Bạt quản đốc viên biền đánh giặc ở giữa sông được thắng trận. Lãnh binh là Dương Thành bị trượng cách chức; quản, suất đều bị cách, ra sức chuộc tội.

Cải táng mộ của Đinh Bảo và sai quan đến tế. Phủ thần Thừa-thiên xin đem bọn Đinh Đạo 4 người tới trước mộ thắm viếng cùng tế, để cho biết tình thân của cha con, tức là biết nghĩa lớn của vua tôi. Vua y cho.

Năm trước ty Cần tín xứ Thị vệ theo chỉ, lãnh nhiều tiền công, chia đi đường thủy đường bộ, để tìm mua các hóa vật. Phan Thanh Giản, Trần Tiễn Thành và Phạm Phú Thứ cho là bọn ấy mua hàng ức hiếp làm khổ dân, bèn tâu lên tham hặc.

Vua dụ rằng: mấy năm nay về tài dụng rất quẫn bách, đã sai ty Cần-tín xứ Thị vệ, chia đi các phố ở nơi đồn sở, chiếu theo giá thường, châm chước mua hóa vật, để cung việc thường dùng. Khi mới phái đi, đã sợ bọn họ không khỏi quấy nhiễu, ức hiếp, nên đã răn bảo 2, 3 lần, mà nay lại để tiếng tăm như thế, cũng là cái lỗi của ta.

Đến như việc mua dầu là do thị vệ cho là năm nay giá tơ ở chợ phần nhiều cao hơn, vì nhân bọn bán dầu

https://tieulun.hopto.org

bị chết khô, mà của thì ít, không dám trả thêm giá, cứ theo giá thường mà mua để cấp có thế mà thôi. Đều là không phải không có tội. Bèn sai rút về, giao xuống cho Hộ, Binh 2 bộ tra xét nghĩ tội. Đến bấy giờ bản án đã thành, nghĩ xử bọn thị vệ là: Vũ Văn Doãn, Hồ Văn Toản, Nguyễn Văn Thịnh, Nguyễn Văn Trứ và Nguyễn Văn Tạo; cùng viên ngoài là Nguyễn Tiến Đạo; chủ sự là Nguyễn Thi, đến xử phải giáng chức được lưu lại; còn ngoài ra đều được miễn.

Vua quở rằng: việc do các đại thần tâu bày, mà để đằng dai gần 1 năm. Xem nguyên bản tham hặc thì trọng tình có nhiều khoản, mà nay tra xét không có chút nào được thực, lại không có 1 người nào chứng nhận, lại lấy những chữ « bất vi khái kiến » [không khỏi là trông thấy đại khái mà khinh suất kết định gần giống như cẩu thả; « mạc tri hữu » [không cần phải có] như thế đã công bằng tin đúng rồ ràng chưa? Nay phải đem ngay duyên do vì sao để chậm trễ và khinh suất xét nghĩ, cùng xét lại thế nào cho đúng mức thỏa đáng để đến nghìn năm không dị dịch, làm bản phúc tâu lại.

Rồi sau bọn Thanh Giản cho là: nghe thấy lời đòn cùng các quan ở 3 bộ đều xin nhận tội là sơ suất chậm trễ, rút lại. Thị vệ, Cẩn tín bị phạt bổng.

Thị lang bộ Công là Lê Đình Đức lại tâu nói: một hạt Ba-xuyên tỉnh An-giang, cái lợi về muối gạo, đứng đầu cả các tỉnh, Cao-man nhận làm đất cũ của họ xui bảo dân Man nhân lúc sơ hở quấy rối. Nay tên đứng đầu là Lẫn, cậy có người Pháp cứu viện, bèn ngoài phao đồn là chủ súy nước Pháp sắp sinh việc ở An-giang, thu về đất cũ để giao cho. Lời phao đồn ấy hư hay thực, chưa có thể biết, nhưng sự thế đáng nên lo nghĩ. Tỉnh

https://tieulun.hopto.org

Hà-tiên gần biển, lại trơ trọi một mình, cùng với Ba-xuyên tiếp liền; lúc hữu sự điều khiển tưởng cũng nhanh chóng. Xin cho đời tỉnh thành Hà-tiên về xứ Súc-chăn ở Ba-xuyên, chiếm lấy hình thế ấy, rất hợp thời nghi. Ba-xuyên, Vĩnh-định, Phong-thịnh, Phong-phú (thuộc An-giang), gồm với 2 huyện Long-xuyên, Kiên-giang, cho hợp vào phủ An-biên, tỉnh Hà-tiên (trước thuộc Hà-tiên), xin đặt lãnh binh, tri phủ đều 1 người, biền binh 200 tên, gồm cùng đảo Phú-quốc giao về An-giang cai quản. Nếu nước Pháp vì họ xin hộ, ta lấy cớ là biện đặt tỉnh thần làm câu nói.

Vua giao đình thần bàn kín. Đình thần tâu nói: phủ hạt Ba-xuyên địa thế giáp liền với 2 huyện Long-xuyên, Kiến-giang (thuộc Hà Tiên), ruộng đất màu mỡ, cái lợi về gạo, muối đứng đầu cả các tỉnh. Gần đây Cao-man nhân lấm đất cũ, cũng là tranh giành mối lợi đó thôi. Nay Man trưởng là tên Lẫn lại cùng chủ súy Pháp đi lại, không khỏi nhờ cậy nước Phú nói hộ, để lấy lại đất cũ. Lời xin của viên ấy (đời dựng tỉnh thành Hà-tiên về xứ Súc-chăn) cũng là kế sách giữ nơi hình thắng của ta, để trấn áp dân Man. Duy nước Pháp cùng với ta thành tín chưa tin nhau, mà Man tù kia lại được người Pháp giúp đỡ, nếu một khi tỏ ra thay đổi, tiếng tăm truyền đi ầm ỹ, dễ khiến cho người sinh ngờ và khiến cho người Man chúng sinh lòng kia khác, sợ chưa là thỏa đáng. Xin cho do tỉnh thần ấy xem xét cho rõ, dần dần đem hào lũy của bảo ấy đã xây dựng trước, chiếu theo cách thức tỉnh thành (số trượng, bề cao, bề rộng, bề sâu, bề dày, cùng dinh, thự, xưởng, nhà, kho chứa, đường sá theo đúng cách thức), phải linh đến làm, cốt cho 10 phần kiên cố. Nhưng tỏ bảo là sửa rộng lại bảo cũ, không nên lộ ra thanh tích, để

sinh ra sợ hãi ngờ vực. Lấy chỗ đó mà theo thường lệ để phòng ngăn giữ, thì hình thống đủ tin cậy, có thể dứt sự dòm dỏ của người ngoài. Nếu sau này có dời đến kiến thiết lại, thì nên mong đã sẵn có, làm thời có thể làm ngay, mà cũng không đến nỗi có sự lo ngại về việc chưa động gì mà tiếng tăm đã dồn đi trước. Vua nghe theo.

Phó lãnh binh quan Lạng-sơn là Lê Như Cương, cùng với giặc đánh nhau ở xứ Côn-trĩ, nhân thắng lợi đuổi theo, gặp phải phục binh, không có quân cứu viện, bị chết trận. Việc đến tai vua, gia tặng cho chưởng vệ; tuần phủ là Phạm Chi Hương bị giáng chức.

Hoãn việc bắt lính ở Quảng-nam và cấp tiền cho dân bị chết đuối về trận bão lụt hồi tháng 9 năm trước, đem về chôn ở nghĩa chủng (cộng 119 ngôi. Ngôi nào không có xi-măng, cấp tiền đều 2 quan), theo lời xin của khâm phái Cung Dự vậy.

Giặc biển vào 2 cửa biển Cần-hải, Thai-hội thuộc Nghệ-an, cướp bóc, đốt phá nhà dân, cộng 217 hộ, bị thương bị chết 4 người. Vua sai chẩn tuất cho.

Đình thần tâu nói: từ Hà-tĩnh trở ra Bắc, dân gian chưa dùng tiền đồng, cũng bởi người ta chưa tiêu quen. Nhưng đồng tiền đồng ăn giá 3, 4 đồng tiền kẽm, triều đình đã định quy tắc rồi, mà tiểu dân vẫn quen thói cũ, là tại ngày thường tổng lý răn bảo không nghiêm, cùng là quan phủ huyện không chịu gia tâm mở bảo nên đến nỗi thế. Xin đem điều cấm sức nhắc lại cho phủ, huyện và tổng lý phải hiểu bảo dân trong hạt, phàm các việc: chi phát lương bổng, và nộp thuế thuế mướn, mua bán, phải lấy tiền đồng khấu trừ đi trước, rồi mới đến tiền kẽm, để cho người ta biết tiền đồng là quí, bảo nhau vui về mà dùng. Nếu sự mua bán ở hàng

https://tieulun.hopto.org

chợ, hãy còn nâng giá và chưa chịu trao đổi, thì tổng lý phải nghiêm trách, hoặc giải quan xét trị. Hạn trong 1 năm phải lưu hành thông đồng không có trở ngại, làm bản đem tình hình tâu lên. Hạt nào còn có tình tệ ấy, bộ Hộ phải trích ra tham hặc, phân biệt nghĩ xử. Như thế thì quy trình có kỳ hạn, mà ra lệnh phải thec, tiền của lưu thông, nam bắc không khác nhau là hơn hết. Vua chuẩn y lời tâu ấy cho thi hành.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

# ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

## ĐỆ TỨ KỶ

*QUYỂN XXXII*

## THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Ất sửu, Tự Đức năm thứ 18 (1865), mùa hạ, tháng 5, bọn giặc ở mặt nước xâm phạm các đồn: Quỳnh-lâu, Yên-tri (thuộc Quảng-yên), tán lý là Đặng Trần Chuyên, đánh luôn mấy trận đều được; đốc binh là Ông Ích Khiêm lại đại thắng quân giặc ở Vỵ-dương, Vỵ-khê, bắt chém 100 tên; đề đốc là Mai Thiện, lãnh binh là Phạm Trinh và Nguyễn Tựu, phó đề đốc là Nguyễn Dõng, đốc binh là Trương Ban và Hồ Ngoạn, chia chặn những nơi: Hạ-đoan, Lang-thâm, lớn nhỏ hơn 10 trận trận đánh, đều được cả. Việc đến tai vua, vua ban khen.

Đề đốc kinh thành là bọn Nguyễn Cửu Lễ, xin đặt đồn ở 2 bên cửa biển: Chu-mãi, Tư-hiền, Cảnh-dương và đặt binh và súng lớn ở trên dưới núi Linh-thái; lại chứa lương ở đồn trên núi cho đủ cấp lương, đề phòng giặc biển. (Tháng trước, giặc biển đổ bộ lên đồn Hải-vân, (thuộc cửa biển Chu-mãi, và những nơi: trạm Thừa-phúc, ấp An-cư, thuộc cửa biển Cảnh-dương đề cướp bóc. Súng và khí giới của đồn trạm và tài vật của dân ở đó, phần nhiều bị cướp mất, hiện đã chuẩn cho trù nghĩ sửa làm).

https://tieulun.hopto.org

Vua nói: 3 đồn ở các cửa biển ấy nông hẹp, lần này bị tổn thất, do ở đề phòng sơ suất mà thôi. Đặt đồn ngăn chặn cốt để bảo vệ cho dân mà thôi, giặc chẳng qua đòm khi sơ hở đến cướp lấy ăn, hà tất phải khó nhọc. Vả lại, lính tinh xa cách, thêm quân tốn lương, không phải là hợp thời thế nên làm. Các đại thần nếu hay thay nhau xét lại một phen, hội bàn cho thỏa đáng nghĩ tâu mới hợp lòng ta.

Bọn Phan Thanh Giản, Đoàn Thọ, Trần Tiễn Thành và Nguyễn Hiên bèn thay nhau đến 3 đồn, xem xét hình thế, rồi xin vẫn cho như cũ, đóng đồn ở gò miếu Tư-hiền và các chòi canh ở bãi biển, khi có việc thì phục binh ngăn chặn ở dãy lũy dài còn thì chia nơi phòng giữ có thể tin cậy được. Vua nghe theo, đồn ở trên núi cùng 2 đồn ở cửa biển, điều đình lại khỏi đặt thêm nữa.

Tỉnh Quảng-nam có người dân đói tên là Giả, đến lấy trộm nhà bố tên Lê Văn Tứ, bấy giờ Văn Tứ mới 11 tuổi, đánh một cái tên trộm bị chết. Bộ Hình xét nghị truy nộp 20 lạng bạc để chôn, và bắt đi lưu, cho thu tiền chuộc tội.

Vua bảo bộ thần rằng: đương lúc đói kém, người trông coi dân, làm cha mẹ dân, và những hương dịch, văn thân, kỳ hào không chịu để tâm cứu giúp, để đến như thế, thực nhỡ lòng nào? Xem việc ấy không xiết tải thẹn đau thương. Bèn miễn cho tên Tứ không phải chuộc tội lưu, giao cho người bố đánh roi trách mắng, còn tiền chôn cất, bắt bọn hương thân lý trưởng đều chịu 3 thành, cai tổng và tri huyện đều 2 thành, cấp cho khổ chủ, mà phạt bổng phủ, tỉnh thần, rồi sao lục thông sức cho trong ngoài đều biết để răn bảo nhau.

https://tieulun.hopto.org

Vua cho viên quan ở quận thứ Lạng–Bằng là Phạm Chí Hương lấy hàm tổng đốc Ninh–Thái làm tham tán quân vụ ở Hải – Yên; chưởng vệ lãnh đề đốc kinh thành là Nguyễn Cửu Lễ sung làm đề đốc; Quang lộc tự khanh, sung làm việc ở nội các là Lê Khắc Cẩn, sung làm tán lý; lãnh án sát sứ Thái-nguyên là Phạm Truân sung làm tán tương.

Cho lãnh binh quan ở Quảng-bình là Lưu Hội đổi bổ vệ úy, quyền giữ đề đốc kinh thành; lãnh binh quan ở Ninh-bình là Tôn Thất Huyền thăng bổ chưởng vệ, quyền chưởng doanh Hổ-oai; lãnh binh quan ở Quảng-nam là Nguyễn Hữu Kiệm, đổi bổ vệ úy, quyền chưởng doanh Hùng-nhuệ.

Định rõ lại lệ cử nhân, ra làm việc hành chính, chia bổ đi trong kinh ngoài các tỉnh. (Ở trong kinh thì bổ tư vụ, bát phẩm ở các nha thuộc 6 bộ, cùng với lại dịch mỗi đẳng một nửa; ở ngoài thì chia phái đi hầu bổ các tỉnh, tỉnh lớn 3, 4 người, tỉnh nhỡ và nhỏ 1, 2 người, xét phân số niên hạn, phái đi quyền nhiếp hay sung lãnh theo như lệ). Là theo lời xin của Phan Thanh Giản vậy.

Đảng giặc Hoàng Nhị Văn tràn đến cướp bóc châu Thạch-an, tỉnh Cao-bằng, đường chạy trạm không thông. Tỉnh thần phái ủy đốc binh là: Nguyễn Ban và Trần Tế; thành thủ ủy là Nguyễn Dậu đem quân tiến đánh ở phố Cầu-phong, bọn giặc ấy chạy trốn về tổng Hà-đàm. Tỉnh Lạng-sơn phái biền binh đến cứu viện đánh dẹp, bọn giặc thua chạy tản mát, đường trạm lại thông đồng.

Thuyền của bọn giặc biển, chia nhau áp bức 2 đồn: Nguyệt-lũy, Chung-mỹ ở Quảng-yên, quan quân hơi rút lui, giặc thả quân đốt phá cướp bóc dân thôn rồi

https://tieulun.hopto.org

đi. Đốc binh ở quân thứ là Đỗ Đức Thịnh, Phạm Văn Trung, hiệp cùng với bọn tù tài Phạm Hữu Tâm đốc suất quân lính đón đánh bọn giặc ở núi Cống, giết chết bọn giặc 49 tên. Việc đến tai vua, thưởng cho Đức Thịnh và Văn Trung kỷ lục và ngân tiền, Hữu Tâm thưởng chánh cửu phẩm; thưởng chung cho binh dân 100 quan tiền.

Hộ, Binh, Công 3 bộ tâu nói: các tỉnh đạo chia nhau đóng thuyền vận tải, chỉ có 2, 3 tỉnh, tiền gạo được đầy đủ, còn đều không có mấy, hoặc xin gọi thêm lính mãn ban đi lấy gỗ, hoặc xin gia thêm giá tư mua, phải mua, hoặc xin triển hạn đến tháng chạp, hoặc tháng giêng sang năm không giống nhau. Nghĩ xin xem tiền gạo đủ thiếu, giảm bớt cho 35 chiếc, còn nên làm 40 chiếc, chia làm 3 đợt, mỗi đợt 3 tháng, tỉnh nào ít thì hạn 1, 2 tháng phải xong, mà nhiều thì liền tiếp mà làm, cốt trong một năm phải xong. Vua nghe theo. (Về thủy sư, nguyên phải đóng 5 chiếc, nay 3 chiếc; Quảng-bình nguyên đóng 8 chiếc nay 3 chiếc; Nghệ-an, nguyên 20 chiếc nay 10 chiếc; Thanh-hóa nguyên 15 chiếc, nay 10 chiếc; Quảng-nam nguyên 7 chiếc nay 3 chiếc; Quảng-ngãi nguyên 2 chiếc, nay 1 chiếc; Bình-thuận nguyên 8 chiếc, nay 6 chiếc; Phú-yên, Khánh-hòa nguyên mỗi tỉnh đều 3 chiếc, nay đều 1 chiếc; Bình-thuận nguyên 4 chiếc, nay 2 chiếc; đều theo số vận tải tiền, gạo mà lượng giảm).

Thủy-xá, Hỏa-xá 2 nước sai sứ là Sơn Ly đến cống (năm ngoái nước Thủy-xá lập vua nối ngôi chưa xong, hoãn cho đến năm ấy).

Đoàn hàng thuyền nước Thanh bắn phá giặc biển ở ngoài khơi huyện Nghiêu-phong (thuộc Quảng-yên), bắt được 2 chiếc thuyền ván. Giặc biển lại xông vào các

https://tieulun.hopto.org

đồn bảo ở trên sông, quan quân đón đánh, chém được 41 thủ cấp; lại đánh nhau ở Đồ-sơn, Phù-long đều thắng trận. Vua thưởng cho đoàn hang thuyền bạc 1.000 lạng.

Tỉnh Hải-dương giá gạo cao, khó kiếm gạo ăn. Tỉnh thần tâu nói: tên phạm ra thú cũng là con đỏ của triều đình một khi đã bị tiếng nhơ nhớp, theo quân thứ ra sức chuộc tội, có người có thể làm được, có người không thể làm được, dẫu muốn đổi lỗi, nhưng không thể làm thế nào được. Vậy đương lúc khó kiếm ăn này, nếu có tên phạm nào tình nguyện quyên tiền hay thóc độ 300 quan, xin cho sửa rửa tiếng, cùng với dân lương thiện như nhau, quyên được 800 quan trở lên, suốt đời được miễn thuế. Bộ Hộ bàn cho là: tình tội không giống nhau, nhất khái cho quyên cả, chưa phải là phân biệt. Người nào theo giặc mà có làm quan với giặc như tên Bùi Hữu Bạch (người dân Hải-dương, theo giặc rồi sau ra thú, năm ngoái quyên tiền, đã bị ném trả lại), xin không nên bàn đến.

Vua nói: đã ra thú về làm dân, nay mở ra điều lệ ấy, cũng là cấp bách vì dân, mà lời bàn của bộ cũng còn câu nệ hẹp hòi; chỉ nên phân biệt số quyên xứng đáng cái tội nhẹ, nặng thì thôi. Bèn chuẩn cho: đầu mục của giặc ra thú, thì phải quyên tiền 500 quan, tên đầu sỏ của giặc thì quyên 1.000 quan trở lên, đều cho rửa tiếng là giặc. Thông lục cho các tỉnh Bắc-kỳ đều biết.

Sai tỉnh thần An-giang, Hà-tiên mộ lập cục các thợ, (thợ máy đá, thợ làm súng, thợ đúc. Ở An-giang mỗi hạng thợ đều 15 tên; ở Hà-tiên mỗi hạng thợ đều 10 tên), phái 2 tên tượng mục ở Vũ-khố đến dạy bảo.

Nguyễn Bá Nghi, tự cho mình giữ chức đồng nhưng đã 3 năm, không có công trạng gì, xin chịu tội, và nói:

https://tieulun.hopto.org

nước mưa lụt đã rút xuống, quân khó ở lâu, xin cho về tỉnh Sơn yên nghỉ đợi chỉ, còn như ấn quan phòng tổng đốc, xin do phiên, niết [bố chính, án sát] và 2 tiêu thuộc tạm giữ.

Vua nói: đã tự biết lỗi, bản có lòng phấn đấu cố gắng để chữa lỗi, gia ơn cho cách lưu hộ đốc làm việc, trách phải mưu tính bọn giặc còn lại ở tam tuyên [Sơn-tây, Hưng-hóa, Tuyên-quang]. Lại thưởng cho Nông Hùng Thạc chánh thất phẩm thiên hộ, giao cho Bá Nghi và tỉnh thần Tuyên-quang, hiểu bảo uy đức, bắt phải ra sức báo hiệu.

Chuẩn định lệ: trúng cách và thứ trúng cách về thi Hội bên văn. (được đủ điểm số đem làm trúng cách. Từ 7 phân đến 4 phân và 3 kỳ được 10 phân là thứ trúng cách, cũng viết chung 1 bảng, nhưng có trước, sau, đến cho vào thi đình, không được gọi là phó bảng, đợi thi đình xong, mới định chánh phó bảng).

Thuộc khách là Bành Đình Tú, lại quyên bạc 1.000 lạng, để giúp việc quân nhu. Bộ Hộ bàn nên nêu thưởng thêm. Vua nói: Đình Tú đương mướn dẹp giặc, cho sớm được yên giặc biển, để đường vận tải ngoài biển thông đồng, công ấy đủ ghi. Sai trả lại tiền quyên để thêm vào thuê mướn người làm việc.

Vua hỏi các đại thần rằng: ở Hải—Yên thế giặc cùng đói, chưa rõ có trốn vào Gia-định cùng với người Tây đương giao thông không? Phan Thanh Giản thưa: tên Vi, tên Độ, thế khó quay đầu lại, không thể không ra ngoài khơi để lẩn lút tạm sống, thần cho là không dám cùng với người Tây đương giao thông.

Định rõ lại lệ quyên cho các quan viên. (Chánh tam phẩm trở lên, lệ trước quyên từ 2.000 quan, được thăng

https://tieulun.hopto.org

1 trật, nay giảm xuống 1.600 quan ; tòng tam phẩm đến chánh tứ phẩm trở xuống, lệ trước quyên từ 1.600 quan được thăng 1 trật, nay đổi làm 1.200 quan. Ngoài ra không đủ số ấy, kém dần tới 100 quan, thì cho sao lục 1 đạo chỉ khen ngợi, (trong ấy kể rõ năm nào nhân khó kiếm ăn, hoặc có việc gì, người ấy là quan hàm gì, tên họ gì, có lòng thích làm việc nghĩa, quyên được bao nhiêu để giúp phát chẩn, hoặc giúp việc chi phí, vâng chỉ khen ngợi, để khuyến khích sau này), để cho con cháu giữ làm gia bảo. Không đủ 100 quan trở xuống, thì không đáng mấy, do địa phương truyền chỉ khen ngợi thôi).

Viên quan võ đi tuần người nước Thanh là Hoàng Đình Quang bắn lui bọn giặc biển ở ngoài cửa biển Kim-bồng thuộc Bình định, thưởng cho tiền bạc.

Nêu khen người con hiếu và người mẹ ở Khánh-hòa. (Bà họ Nguyễn Văn Khoa, thờ cha mẹ hết lễ, người không ai nói vào đâu được ; ở với anh em thì chia nhường tài sản, các việc quan hôn, tang, tế trong làng bỏ của ra giúp đỡ. Lại khuyên mẹ là Nguyễn Thị Tỷ quyên tiền 2.7000 quan, gạo 100 phương. Tỉnh thần đem việc tâu lên. Vua châm chước thưởng cho 30 lạng bạc, đoạn tơ đậu 5 và sa nam mỗi thứ đều 1 tấm, biển ngạch 1 bức, trong khắc 4 chữ : « hiếu tử khả phúng », [con hiếu đáng khen] ; và thưởng cấp cho người mẹ 1 tấm bài bằng bạc hình bầu dục (nặng 2 đồng cân) trong khắc 4 chữ « lạc quyên nghĩa phu » [người đàn bà có nghĩa, vui lòng quyên tiền].

Đoàn thuyền của người nước Thanh, đỗ lại ở cửa biển, yêu cầu xin thông thương mua gạo. Quan bộ Binh tâu nói : thuê một đoàn thuyền, đã nói rõ trình hạn, mà phải viện làm thế nào, để họ được thay đổi

https://tieulun.hopto.org

dẫng dai, thành ra hao phí nhiều. Xin do viên ở quán thứ là Nguyễn Tri Phương chuyển sức cho phái viên tùy cơ mà bỏi cho họ đáp lại, nhưng phải cho ổn thỏa; và nghiêm bắt bọn người bảo lĩnh, đến thuyền họ khuyên dỗ, để chóng ra sức đánh dẹp giặc.

Tha giảm tô ruộng cho các địa phương bị tai hại về vụ chiêm.

Tháng 5 nhuận, lãnh quản đạo tỉnh Hà-tĩnh là Lê Văn Duyên, mới đến nơi trị nhậm, chưa nhận chức, đã say đắm uống rượu, bị cách chức. Văn Duyên trước làm tri huyện Kim-động tỉnh Hưng-yên, làm việc bỡ ngỡ sơ suất; rồi đổi bổ tri huyện Bình-sơn, tỉnh Quảng-ngãi. Tỉnh thần xét cử, bèn thăng bổ viên ngoại bộ Binh. Bộ thần đề cử có thể làm nổi chức quản đạo. Các thần là Nguyễn Hữu Lập cố tâu nói là Duyên không làm nổi chức ấy. Vua bỏi đi bỏi lại đến 4 lần. Đình thần và bộ Binh đều nói: là có thể làm nổi chức ấy. Đến bấy giờ được bổ, đến nơi trị nhậm, không vào ngay trong thành, vẫn ở nhà trọ, luôn mấy ngày uống rượu say, cho gọi con hát đến hát xướng. Nguyên quản đạo là Trần Văn Điển, đem việc tâu lên tham hặc. Vua giao xuống cho pháp tư xét nghĩ tâu lên.

Vua cho cách chức, và nói: xuýt nữa làm khổ dân và hỏng việc, không vì như việc công lầm lỗi tầm thường được. Bèn thưởng cho Hữu Lập đồng tiền bằng vàng bằng bạc, tỉnh thần, bộ thần, đình thần, đề cử lầm lẫn, đều bị giáng phạt.

Tri phủ Hải-ninh là Phan Xiển có tội bị chém bêu đầu. Xiển về năm Tự Đức thứ 15 (1862), phủ Hải-ninh thất thủ bị giặc bắt; tới khi giặc thua, về thú tội. Bộ Hình xét hỏi, xử tội trảm giam hậu [phải chém, nhưng giam đợi xét] (trước đây Xiển bị giặc bắt, có viết thư



https://tieulun.hopto.org

đưa cho giặc xin thương đến, và nói: «Ta mới lúc sinh, không có sự đau khổ gì, sau khi sinh rồi gặp phải tai nạn khốn cực, ta ở trong khi hoạn nạn, không thể tự nuôi sống được, các quân tử nên nghĩ đến tình cũ v.v..., lời lẽ phần nhiều ngông cuồng trái ngược). Vua nói: Xiển có thông đồng với giặc hay không, dẫu chưa thú nhận, mà khuất thân theo giặc, viết thư nói ngông cuồng cản bậy, làm mất tiết tháo về đạo làm tôi, tội cũng như kẻ bạn nghịch, để sống thì lấy gì mà răn bảo người khác. Bèn sai đổi lại xử tội chém bêu đầu.

Những tỉnh: Quảng-nam, Quảng-bình, Hà-tĩnh, Thanh-hóa và Nghệ-an có sâu cắn lúa.

Tấn phong cho các em vua: là Hồng Cai làm Kiên quốc công; Hồng Dao làm Phó lương quận công; Hồng Dật làm Văn lãng quận công. Từ năm đầu Tự Đức đến nay, phàm em vua mới được phong, đều phong quận công. Lần này các em vua được vua ra bài cho làm, có 3 người, vua cho Kiên quốc công học hành hơn cả, nên có đặc cách ấy. Con trưởng của Kiên quốc công (tức Cảnh tông thuần hoàng đế sau này), năm ấy được chọn vào nuôi ở trong cung, bấy giờ mới 2 tuổi, sai thiện phi là Nguyễn Đình Thị nuôi riêng.

Định lại lệ đổi cấp cáo, sắc. (Từ nay trở về sau, phàm sắc văn của văn võ quan viên, nếu bị mất về nước, lửa, trộm, giặc, mà sức người không thể giữ nổi, được miễn phải trừng phạt, đổi cấp cho 1 đạo bằng ở bộ, phát giao cho giữ để lưu chiểu).

Ban 3 quyển sách: «Nông tang y thực» và «Châu huyện đề cương» với «Bộ hoàng khảo» cho các hạt nam và bắc. Xuống dụ cho các viên thú, lệnh biết phàm

https://tieulun.hopto.org

các truyện thực của những người tuần lương [làm quan có tiếng hay], ngày thường nên đọc, cố gắng thực hành.

Hữu thị lang bộ Hình là Nguyễn Uy, biện lý bộ Lại là Tôn Thất Dẫn tâu nói: các cửa biển ở tỉnh Hải-dương, thuyền buôn tụ họp đông, mà cấm chỉ thuyền nước Thanh, thì có 3 điều hại, là: gạo ở trong nước ngấm ngầm đem ra ngoài, mà thuế cảng thiếu hụt, đó là điều hại thứ nhất. Người nông phu mất mối lợi, mà cày cấy sinh ra lỗ mỏ, đó là điều hại thứ hai. Dân buôn không trông nhờ vào đâu được, cùng khổ sinh ra trộm cắp, đó là điều hại thứ ba. Trái lại, cho chiêu dụ thuyền buôn nước Thanh đến, thì có ba điều lợi là: cho cùng trao đổi, lượng thu thuế hàng hóa, đó là một điều lợi. Người làm ruộng ra sức cày cấy, mà ruộng bỏ hoang rậm, ngày một khai khẩn ra, đó là hai điều lợi. Người đi buôn có chỗ trông nhờ, không đến nỗi phải làm trộm cắp, mà những kẻ sa chân vào trong đám giặc từ trước, nay có đường quay về, hoặc tản làm lái thuyền, hoặc lui làm dân buôn, không phải vỗ về mà tự phải hàng, không phải đánh dẹp mà tự phải yên, đó là 3 điều lợi. Rất đáng lo là cửa biển bạt ấy, là chỗ thuyền tàu bốn phương đến tụ họp đông đúc hơn cả, nếu không sớm liệu sửa sang, lỡ ra người Pháp lại theo lối ước cũ ở Đồ-sơn, tự chiếm lấy nguồn lợi đó.

Tờ sớ dâng lên, vua giao xuống đình thần bàn. Bọn Phan Thanh Giản cho là: ngoài vòng pháp luật không khỏi còn sót sự gian lậu. Nhưng cấm đi thì kẻ gian biết sợ, chẳng hơn là không cấm ư? Hiện nay thóc lúa hàng năm thường mất mùa, giặc biển chưa yên, thức ăn của dân, vật cần dùng của quân, chính đường cần thiết; nếu cho thông thương, gạo lọt ra ngoài, dân ta trông cậy vào đâu? Huống hồ là giặc ở mặt nước đương

https://tieulun.hopto.org

cùng đói, thuyền buôn nhân muốn được lợi to, đem bán gạo ngầm cho họ, chẳng hóa ra đem lương giúp giặc ư?

Vua cho là phải, sai quan tỉnh và quan ở quân thứ Hải – Yên biết đó mà làm.

Cho binh dân tướng sĩ ở quân thứ Hải—Yên ăn yến, và thưởng thêm cho các quan ở quân thứ đồng kim tiền, cùng quan biền, binh đinh được cho tiền lương bổng. Lại sai miễn thuế thân và binh dao cho các dân dũng, tha miễn tiền thuế thân, đinh cho các xã thôn bị giặc quấy nhiễu, có thứ bậc khác nhau. Các người thân thích của binh, dân người nào lỡ chân theo giặc, cho chiêu dụ về yên nghiệp để ra sức chuộc tội. Các hạng tù có công, không trốn tránh, cho tha về, và truyền dụ để yên ủi.

Mới định lệ về các năm nào nên phong tặng cho cha mẹ các quan viên. Lệ trước, ân điển về phong tặng, đều đợi năm có tiết « đại khánh », mới được ban ân. Mùa đông năm ngoái, vua cho là đợi năm đại khánh, thì có người được gộp, có người không được gộp, ân điển chưa được đều Bèn chuẩn định cứ tới những năm : sửu, thìn, mùi, tuất, thì do Lại, Binh 2 bộ hội họp kê khai các quan văn võ từ ấn quan trở lên, nếu được phong tặng cho cha mẹ, trong đó có người hoặc về hưu, hoặc đã chết, cũng cho được dự; nhưng lấy hiệu hàm năm ấy làm mức. Duy có viên nào sau này nếu có tội lỗi, phải giáng xuống thuộc viên, nên phải truy đoạt lại tặng phong, thì phải đợi khi được khai phục đến hàm được phong tặng, mới cho phong tặng như lệ. Bắt đầu cho thi hành từ năm nay, sau có người nào nên được gia tặng, phải đợi đến năm đại khánh. Ghi rõ để làm lệnh.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Định rõ lại lệ: hoãn hạn bất điền số lính thiếu vì điều háo. (Phủ huyện nào thiếu lính, thì xét theo sự điều háo lắm hay vừa vừa. Về hạn đầu cho hoãn 3 năm, 2 năm, 1 năm, hay 6 tháng, khi hết hạn, có chỗ nào nên cho hoãn 2 lần, 3 lần nữa, nhưng không được quá 3 hạn, đều chiếu theo trong phần mỗi hạn hoãn mấy tháng, hoãn thiếu mấy dân binh, phải chiêu dụ số dân đinh trở về là bao nhiêu, cứ lần lượt lên tỉnh tiếp tục biên vào sổ làm ấn định. Hoãn trong 6 tháng, thì 1 tháng tục biên vào sổ 1 lần; hoãn 1 năm, thì 2 tháng tục biên vào sổ 1 lần, hoãn 2 năm, thì 3 tháng tục biên vào sổ 1 lần; hoãn 3 năm thì 4 tháng tục biên vào sổ 1 lần, hết hạn thì thúc giục tục điền).

Tỉnh Nam-định dân bị đói. Vua sai tha thuế tô, hoãn tiền thuế thân; và xuất thóc kho 3, 4 vạn hộc, tiền 2, 3 vạn quan, liệu lượng bán ra cho vay hoặc chẩn cấp. Nhưng dụ khắp cả trong kinh ngoài các tỉnh để tâm làm việc, cốt nên trách mình thương dân, bỏ sự cay nghiệt, trị kẻ đục khoét, để dẹp lòng dân, đem lại khí hòa.

Cho thự hữu tham tri bộ Hộ là Trịnh Lý Hanh, đổi thự tuần phủ Lạng—Bằng.

Sai phái chiếc thuyền Bình-dương, cùng 5 chiếc thuyền đi tuần, để hộ tống những thuyền vận tải ra Bắc, và thuyền Thụy-nhạc, cùng 3 chiếc thuyền đi tuần, để hộ tống những thuyền vận tải vào Nam.

Sai các địa phương phải ủy những nhân viên, thông phán, kinh lịch, đi khám các mộ bỏ hoang, cấp cho mỗi mộ 2 quan tiền, sắm đủ tiểu sành và vải, chọn chỗ đất thích hợp, đốc thúc binh dân đời đến chôn cho, để làm ơn cho những xương khô.

https://tieulun.hopto.org

Mới mở khoa thi võ tiến sĩ. Cho bọn Vũ Văn Đức 2 người, đỗ võ tiến sĩ và đồng võ tiến sĩ xuất thân có thứ bậc khác nhau. Trước đây đã định phép thi: (năm Tự Đức thứ 14 (1681) và tiết xuân năm ấy, chuẩn cho lấy các năm: sửu, thìn, mùi, tuất, đều sau khi thi văn cho cử hành. Về thi hội lấy tháng 5 vào thi, nếu người nào 3 kỳ cùng kỳ phúc hạch, đều cho là hạng trúng cách; gián hoặc có người nào vốn có học vấn về võ học, tình nguyện muốn thi đình, đều cho trước kỳ thi khai trình rõ ràng, quan trường lược khảo 1 thứ, hỏi về đại nghĩa về võ kinh và tứ thư (1), cùng những cốt yếu cách dùng binh của danh tướng các đời trước, mỗi thứ đều 2 điều, về thế vụ [việc đời bấy giờ] 1 điều, cộng 5 điều. Người nào văn lý thông hoạt, thì châm chước cho vào thi đình. Nếu người nào vốn không biết chữ và quyển văn không được phân số nào, đem vào hạng phó tam. Đến như thi đình, lấy ngày 15 tháng 6 vào thi, nếu gặp tháng 5 nhuận, thì lấy ngày 15 tháng ấy vào thi. Về việc sai quan giám thí, đọc quyển, duyệt quyển, cấp đầu đề làm văn, định phân số, lấy đỗ, gọi hỏa, treo bảng, ban mũ áo, cho cờ biển, ấn yến, xem hoa, dẫn vào ca mát, làm lễ điện tiên thánh sư và cấp ngựa trạm về vinh quy, đại lược theo y thi đình bên văn; duy cho đỗ thì nói: đệ mấy giáp võ sĩ. Mũ đội thì dùng mũ vuông đen, bỏ tử thì thêu hình con báo, con gấu, con hổ con. Lại làm lễ điện ở võ miếu, bia đề tên dựng ở 2 bên tả hữu trước sân võ miếu). Đến mùa hạ năm ấy, lại châm chước định lại phép thi hội: (các khoa thi võ về mùa hạ năm ấy, từ hàm tòng ngũ phẩm trở xuống, đều chuẩn định cho vào thi. Còn như những người đã trúng tuyển từng 3 kỳ, đến

(1) Tứ thư: Đại học, Trung dung, Luận ngữ, Mạnh tử.

https://tieulun.hopto.org

kinh, do 1 viên đại thần ở võ ban, hội đồng với bộ binh chiếu theo phép thi hội bên võ, khảo xét qua loa, nếu được dự trúng, thì gồm làm danh sách với bọn võ cử nhân. Bấy giờ võ cử 79 người, tam trường 18 người, hợp cộng 97 viên nhân; nhưng tùy theo số người thi châm chước định 7 điều:

(— Trường thi ở chỗ trường thi của bên văn trước. Các nội ngoại trường quan và lại điển, biền binh, đều chia nhau ở tại phòng xá trường văn trước; duy ở bên ngoài bức tường vây trước thì viện, dựng thêm viện phân khảo 2 dãy, mỗi dãy 3 gian 2 chái, ở giữa để một con đường, chia làm 2 vi, ngăn phên thưa, bên tả là vi « tri », bên hữu là vi « dũng » (đợi sau số người thi thêm nhiều, lại dựng 2 vi « tài » và « lực » để đủ số 4 vi). Ngoài trường về bên hữu, chiếu theo cách thức viện phân khảo, liệu dựng 2 dãy nhà tạm, mỗi dãy 3 gian 2 chái, (đợi sau này số người thi thêm nhiều, dựng thêm cho đủ 5 gian 2 chái). Đằng trước đều căng cái bạt, phẳng liền nhau, để làm chỗ quan trường công đồng duyệt hạch phép bắn súng. Lại đằng trước nhà tạm xá độ 22 trượng 5 thước, liệu lượng dựng 2 chỗ ụ đất để bắn súng, bên cạnh ụ ấy dựng 2 cái ụ để trồng, đều dựng phên kín ngăn cách ra, để làm chỗ hạch thi các sĩ tử. Bên tả bên hữu ụ bắn súng, đều cắm một lá cờ. Cửa nội ngoại trường và 4 góc trường với 2 bên tả hữu ụ súng bắn, đều dựng điếm canh. Tất cả các việc, phủ Thừa-thiên phải trước kỳ thi 1 tháng sửa làm cho xong.

— Kỳ hạn vào trường, lấy mồng 2 tháng 5 các quan tiến vào trường, mồng 6, 7 vào kỳ đệ nhất, thi sách tạ, múa côn sắt; ngày mồng 10 và 11 vào kỳ đệ nhị, thi múa côn gỗ, múa dao lăn khiên, múa dao dài chuôi, múa gươm dài, đâm người bỏ nhĩa rơm; ngày 14 và

https://tieulun.hopto.org

15 vào kỳ đệ tam, thi bắn súng điểu sang; ngày 18 và 19, thi đấu côn gỗ (cứ 1 người đấu với 2 người, người nào thắng luôn cả 2 người là hạng ưu, thắng 1 người và ngang sức 1 người là hạng bình, thắng 1 người và kém ngang sức với 2 người là hạng thứ, 1 người, hoặc ngang sức với 2 người là hạng thứ, không được thế là hạng liệt); và bắn người bổ nhìn rơm (người nào 3 phát đều trúng đích, hoặc 2 phát trúng đích, 1 phát trúng vòng khuyên; hoặc 1 phát trúng đích, còn 2 phát trúng vòng khuyên; hoặc 3 phát đều trúng vòng khuyên cả là hạng ưu. Người nào trúng đích 2 phát, 1 phát ra ngoài; hoặc 1 phát trúng đích, 1 phát trúng vòng khuyên, 1 phát ra ngoài là hạng bình. Người nào 1 phát trúng đích, 2 phát ra ngoài; hoặc 2 phát trúng vòng khuyên, 1 phát ra ngoài là hạng thứ; không được như thế là hạng liệt). Ngày 22 phúc hạch làm văn (nếu không có ai tình nguyện phúc hạch, thì ngay hôm ấy treo bảng). Khảo hạch xong xuôi, xét định thứ bậc, người nào 4 kỳ đều thứ cả, thì không được dự lấy vào trúng cách. Ngoài ra, hôm khác thi phúc hạch về làm văn, người nào sát hạch qua văn lý hơi thông hoạt, đem vào hạng trúng cách; người nào văn lý không thông, và người không biết chữ, đem vào hạng thứ trúng cách. Ngày 25 thì treo bảng.

— Về mẫu thức, cứ châm chước theo số người thi bao nhiêu, mà tư cho chế khối chì 16 khối (mỗi khối nặng 120 cân); côn sắt 16 cái (mỗi cái dài 6 thước 3 tấc, nặng 40 cân); gậy gỗ 20 chiếc (mỗi chiếc dài 6 thước 5 tấc, chu vi 2 tấc 5 phân); dao và khiên đều 16 cái (khiên bằng mây mỗi cái đường kính 1 thước 6 tấc, dao ngắn bằng sắt cùng với khiên mây phải cùng xứng với nhau); dao dài chuôi 16 chiếc (mỗi chiếc lưỡi dao dài 1 thước 5 tấc, chuôi dài 3 thước 5 tấc, 5 phân,

https://tieulun.hopto.org

nặng tất cả hơn 12 cân); gươm dài 16 chiếc (mỗi chiếc lưỡi gươm dài 2 thước 1 tấc, chuôi dài 1 thước 1 tấc); giáo dài 20 cái (mỗi cái lưỡi dài 5 tấc, chuôi dài 8 thước, cay bằng sắt dài 1 tấc 5 phân) người bồ nhìn bằng rơm có 8 hình người (mỗi hình người cao lớn như người thật, chỗ trước tim bao bọc cho rõ bền chặt); kính hộ tâm bằng sắt 80 chiếc (mỗi chiếc đường kính 3 tấc, làm bằng sắt tây hơi dày; vòng bằng sắt 4 cái, mỗi cái đường kính 1 thước 5 tấc, thân nó ngang 1 tấc); miếng gỗ khắc những chữ: đệ nhất, đệ nhị, đệ tam trường, đều 2 cái, mỗi cái dài 1 tấc 8 phân, ngang 7 phân 2 ly, hễ mặt khắc 3 chữ: kỳ thứ mấy); cái bia khắc khuyên và đích ở u bản 2 cái (mỗi cái dài 1 tấc 4 phân, ngang 1 tấc, ở giữa khắc cái khuyên tròn, đường kính 3 phân, chỗ đích đường kính 1 phân); cái bài gỗ khắc số trượng 80 cái (mỗi cái dài 3 thước 3 tấc, đầu trên chiều ngang 2 tấc 2 phân, đầu dưới chiều ngang 1 tấc 8 phân, dày 5 phân, từ số 1 đến số 20, cộng 20 cái làm 1 bộ, mỗi vi 2 bộ, đều theo số trượng khắc chữ như lệ thi hương); đích bằng ngói tròn 150 miếng, mỗi miếng tròn đường kính 5 tấc; để phòng tới kỳ cấp phát sử dụng. Còn như súng điểu sang 32 khẩu và thuốc, đạn, đá lửa, các thứ theo với súng, do viện võ bị chọn hạng tốt ở kho ra cho đầy đủ, nhưng sửa soạn máy móc, cốt cho nhẹ nhàng nhanh nhẹn, tới kỳ đưa giao cho quan trường chiếu nhận, để đủ cấp phát cho các thí sinh bản.

— Quan trường thi đặt chánh phó chủ khảo đều 1 viên, cùng coi việc trường (võ dùng quan nhất, nhị phẩm, văn dùng quan nhị, tam phẩm); quan phân khảo văn võ đều 2 người, đều chiếu theo bản vi khảo xét, và chuyên coi những người: kiểm kỳ, quản bạ, lại điển của bản vi thừa hành kiểm xét làm việc. (Quan phân khảo thi bên văn dùng lang trung, viện ngoại lang có văn

học; bên võ thì dùng quản vệ, hiệp quản có võ nghệ, mỗi vi văn võ đều 1 viên. Quan đề điệu 1 viên, dùng quan văn (lang trung hoặc viên ngoại lang) để đốc suất những người lại điển ở nội sảnh, thừa hành những việc đóng quyển, xâu quyển, niêm phong, soạn hiệu, viết biển, viết danh sách. Quan giám sát trường vụ ở trường trong và ở trường ngoài đều 1 viên, đều dùng quan ở khoa đạo, chuyên giữ kiểm xét việc trường. Kiểm kỷ 2 viên, đều dùng quan văn (lục thất phẩm) mỗi vi một viên, đều chiếu theo vi mình, theo với viên phân khảo, thừa hành việc kiểm kỷ. Quản biên 2 viên, đều dùng cai, suất đội (dưới đây cũng thế), mỗi vi 1 viên, đều đem biền binh, chiếu vi mình mà sửa soạn hết thảy các đồ dùng để thi, phải dự xem xét trước, đều đúng như cách thức, cùng là các công việc như dựng bia, u dựng trống, tinh trượng, đánh hiệu lệnh v.v.. Quan tuần kiểm 3 viên (nội trường 1 viên, ngoại trường 2 viên), thừa hành việc kiểm xét và chuyên giữ chìa khóa cửa trường trong ngoài, thay đổi nhau chia bắt binh đinh canh giữ. Quan bả môn [giữ cửa] 2 viên, chiếu theo các điểm ngoài trường, đốc suất biền binh ngày đêm tuần hành, dò la, cốt cho 10 phần nghiêm mật. Thừa biện lại điển 8 tên: ở công đồng thí viện 2 tên, ở sở đề điệu 4 tên, ở 2 vi phân khảo, mỗi vi 1 tên, đều lấy bát cửu phẩm và thư lại ở kinh sung làm.

Các nhân viên sung làm việc trường nói trên này đều trước kỳ vào trường, bộ Binh tư đi các nha và các doanh, vệ, xét lại người nào theo lệ không phải kiêng lánh, thì bên văn phải là người làm việc nhanh nhẹn tài cán, bên võ thì phải là người võ nghệ, am hiểu quen thạo, kê khai ra, chuyển tường với đình thần chọn cử sung làm (đợi sau này số sĩ tử thêm nhiều, đều theo số mà đặt thêm); cho chí cân nhắc thứ bậc, cùng

https://tieulun.hopto.org

các công việc cấp phát tiền gạo, cung ứng các vật kiện). Cho thống chế, quyền chưởng hữu quân là Tôn Thất Các, sung làm chủ khảo, hữu thị lang bộ Hình là Nguyễn Oai là phó. Lấy đỗ trúng cách có 1 tên là Vũ Văn Đức, và thứ trúng cách là bọn Đỗ Văn Chiếu 7 tên, đều không ai thông võ học, vào thi phúc hạch cả. Trường quan đem việc tâu lên.

Vua bảo bộ Binh rằng: nếu không thi phúc hạch, há nên bết thảy cho là phó bảng, hoặc hỏi miệng về cách đem quân đánh giặc, xem lời nói và trận pháp có am hiểu hay không? hoặc phúc lại các ban võ nghệ, có vượt cao hơn người, mới đương được hạng lựa chọn ấy. Bèn chuẩn cho đổi định phép thi phúc hạch như sau:

Trường thi hội, thi phúc hạch đấu côn gỗ xong, do quan trường gọi họp chúng người dự trúng, đến sáng sớm hôm sau đến cả ở nhà thí viện, lược hỏi qua về cách đem quân ra trận 1, 2 điều, và phương pháp bày trận 1, 2 thế trận, đều lấy ý kiến trình bày chỉ hoạch. Quan trường nên cùng họp lại xem nghe, rồi cứ theo lời nói, sao cho thực: như lấy khẩu cung, nhất nhất phải cho đúng, không được tự ý thêm bớt chữa đổi. Sau khi phúc thí đã biên cả, thì lời vấn lời đáp đều biên rõ, rồi đều đóng ấn và kiểm vào; cùng là 18 thứ võ nghệ, trừ nghệ nào đã từng khảo thí rồi thì không kể, còn ngoài ra người nào biết được 1, 2 nghệ, cũng khảo thí ở trường, biên rõ vào trong quyển, châm chước tùy theo hơn kém, chia ra thứ bậc, đều đem vào hạng trúng cách, cho vào thi đình. (Giám thí quan đặt 2 viên, văn võ đều 1 người, lấy từ nhị phẩm trở lên, võ phải có võ nghệ, văn phải có văn học. Phân khảo quan 2 viên: trong ấy lấy một viên quan văn, dùng quan từ, ngũ phẩm, có văn học, 1 viên quan võ dùng quản vệ,

https://tieulun.hopto.org

hiệp quản có võ nghệ. Thu chưởng kiêm cả niêm phong. ấn quyển 1 viên, dùng quan văn ngũ phẩm. Kiểm ký kiêm cả viết bằng, làm danh sách 1 viên, dùng quan văn lục, thất phẩm. Quản biên, tuần sát và hộ bằng 2 viên, dùng cai, suất đội. Giám sát trường vụ 1 viên, dùng quan ở khoa đạo. Tựu trung, về viên giám thí, trước kỳ thi 5 ngày, Binh, Lại 2 bộ hội họp kê tên đợi chỉ lựa chọn ; từ các viên phân khảo trở xuống, do đình thần cử ra. Trước kỳ thi 2 ngày, quan trường vào bái mệnh nhận lãnh ấn triện, trước 1 ngày đến viện sở ấy đợi đó. Đến kỳ thi, cứ theo nhật kỳ mà khảo thí. Các viên phân khảo, kiểm ký, chiếu theo từng khoản mà đăng ký, mà liệt ghi họ tên rõ ràng, gián hoặc có tên nào biết chữ về các khoản hành quân bày trận, người nào tự viết được, người nào mượn người sao, đều để rõ ở sau quyển, nhưng dùng dấu tiện vuông có 4 chữ «luân tài thịnh điển» [thịnh điển lựa chọn nhân tài] đóng đè lên và niêm phong cẩn mật đúng trình, đợi thi xong, đợi chỉ giao lại cho mà làm.

Về trước kỳ thi đình do bộ Binh đóng mỗi quyển 15 tờ, dùng giấy in đóng đỏ, viết : họ, tên, tuổi, quê quán, khoa thứ và đóng ấn dấu đúng lệ.

Hôm thứ nhất : ở viện Hữu đại lộu, lược hỏi những điều cốt yếu về đem quân ra trận, 4, 5 điều : như gặp giặc ở sông nước, đồng bằng, núi khe, nên dùng cách : thủy công, hỏa chiến, ra quân kỳ binh đánh lấy được, v.v... và đặt những câu khó mà hỏi, cùng là phương pháp bày trận độ 4, 5 trận như : trận Uyên-ương, trận Tam-tài, trận Liên-châu, trận Trường-xà, trận phương, trận viên, trận khúc, trận trực và trận nhuệ về những cách biến thông để chế ứng khi đi đánh khi dừng lại đều nhau, và cách ngồi đứng, đánh đâm v.v..., cho đều đem ý kiến trình bày chỉ vẽ. Người nào từ hành

https://tieulun.hopto.org

binh đến trận pháp, 5 điều trở lên đều thông thạo cả là hạng ưu, đều thông cả được 4 điều trở lên là hạnh binh, được 2, 3 điều trở lên là hạng thứ, được 1 điều hay không được điều nào là hạng liệt.

Hôm thứ hai: khảo thí đấu côn gỗ và đao khiên 2 nghệ ở trường tập vệ Cẩm y. Về đấu côn gỗ, cứ 1 người đối địch với 5 người, thắng cả là hạng ưu; thắng 4 người ngang sức 1 người, hoặc thắng 3 người, ngang sức 2 người là hạng binh; thắng 2 người, ngang sức 3 người, hoặc thắng 1 người, ngang sức 4 người là hạng thứ; không được như thế là hạng liệt. Về đấu đao khiên, đều dùng chốt gỗ, cái lưỡi nhọn lấy bông và vải rách bọc kỹ thấm nước mực, để tiện làm thời, đấu chọi nhau ghi làm dấu vết. Trước kỳ thi, đao đài chuôi, đao ngắn, đều bọc rõ dày, do Vũ khố theo mẫu thức chế làm, cho rõ kiểu cỡ. Mỗi một người đấu với 3 người, như anh Giáp cầm đao đài chuôi, anh Ất cầm khiên và đao ngắn, 2 người cùng đấu chọi nhau, như đâm hoặc chém trúng 1 vết là phân thua được. Xong rồi, nếu anh Giáp cầm đao chuôi dài mà thắng, thì cho 2 lần cầm đao chuôi dài, còn 1 lần cầm khiên và đao ngắn. Nếu anh Ất cầm khiên và đao ngắn mà thắng, thì cho 2 lần cầm khiên và đao ngắn, còn 1 lần cầm đao chuôi dài, thay đổi đấu với nhau như phép, ai thắng luôn cả là hạng ưu; thắng 2 người và còn ngang sức 1 người, hoặc thắng 1 người, ngang sức 2 người là hạng binh; ngang sức cả với 3 người, hoặc thắng 2 người thua 1 người là hạng thứ; không được như thế là hạng liệt. Nếu đối chọi nhau còn có số lẻ thừa ra, thì trích người đã thi rồi cho ra đối chọi, để tiện tính trừ đi.

Hôm thứ ba: ở ụ trường Đông-giao, khảo thí súng điểu sang, mỗi người bắn 9 phát, mỗi phát trúng đích

https://tieulun.hopto.org

ăn 2 phát trúng khuyên; ngoài ra cốt phải bắn tin vào u. bắn 7, 8 phát trúng khuyên trở lên là hạng ưu; 5, 6 phát trúng khuyên là hạng bình; 3, 4 phát trúng khuyên là hạng thứ; không được như thế, cùng số trúng đích nhiều mà có 1 phát ra ngoài, đều là hạng liệt.

Ba kỳ thi xong, viên niêm phong xâu hết những quyển thi các kỳ lại làm một, rồi quan giám thi hội đồng với những viên phân khảo, kiểm duyệt cho rõ kỹ, người nào phương lược trận pháp thông thạo mà kỹ nghệ đều dự hạng ưu là hạng hơn nhất; người nào phương lược, trận pháp đều thông, mà kỹ nghệ đều dự hạng thứ, hoặc phương lược trận pháp hơi thông, mà kỹ nghệ đều dự hạng bình, cùng là người phương lược, trận pháp kém thông, mà kỹ nghệ đều ở hạng ưu là hạng thứ; người nào không rõ phương lược, lại là hạng thứ nữa. Chấm chước theo sự hơn kém, mà phân biệt thứ tự, làm tờ phiến kê khai và đem nguyên quyển dâng trình, đợi vâng chỉ chuẩn định lấy đỗ, còn thời theo lời bàn trước).

Lại sai tra những người cho đỗ về bên võ thuộc các đời trước, có tên gọi nào mật thiết thanh nhã đáng cho là hay không? Bộ binh tâu nói: « Về các đời Đường, Tống, Minh, Thanh bên Trung-quốc giản hoặc có đặt ra các khoa thi võ, hoặc thi hội, thi điện, trong đó duy thời Hiếu tông đời Tống, người đỗ đầu cho gọi là « võ cử cập đệ », còn đều gọi « võ cử xuất thân »; và điển lệ nhà Thanh thì chưa rõ: « nhất, nhị, tam giáp võ tiến sĩ, hậu tuyển thủ bị ». Lại tra khoảng năm Vĩnh Khánh đời cố [Lê Lê Duy Phường đế] có đặt phép thi bác cử, hễ ai trúng cả 3 kỳ, gọi là tạo sĩ. Nay những người thi đình về bên võ được dự lấy đỗ, đổi gọi là võ tiến sĩ (trước bàn gọi là võ sĩ), cho có thanh nhã và phân biệt. Vua đều chuẩn cho thi hành. Tháng ấy,

https://tieulun.hopto.org

thi đình (chuẩn định những ngày 15, 16, 17, vào thi, mồng 1 tháng 6, gọi loa, treo bảng, ngày mồng 2 ăn yến, xem hoa, ngày mồng 6 dẫn vào ra mắt vua). Sai đô thống Trung quân, kiêm chưởng Tiền quân, Tả quân là Đoàn Thọ; và Tả tham tri bộ Lại là Phạm Phú Thứ sung làm võ giám thi đại thần. Cho Vũ Văn Đức (nguyên Vũ hội nguyên) đỗ đệ nhị giáp võ tiến sĩ xuất thân; và Vũ Văn Lương (nguyên thứ trúng cách) đỗ đệ tam giáp đồng võ tiến sĩ xuất thân. Lại lấy đỗ võ phó bảng 6 tên: (Đặng Văn Tú, Hà Văn Mão, Phan Văn Quát, Lê Khắc Đoài, Nguyễn Đăng Đính và Đỗ Văn Chiếu), khoa thi võ tiến sĩ bắt đầu từ đấy.

Thưởng cho quan viên có tiếng tốt có công trạng cộng 8 người. (Tổng đốc Nam-định là Đào Trí, bố chính là Nguyễn Huy Kỷ, án sát là Lê Tuấn về công cầu đảo được mưa, bồi đắp đê nối, dựng dật nghĩa thương; và án sát Ninh-bình là Đặng Toán về việc xin trích lời hòa nghị, hiểu bảo nhân dân, đều thưởng cho 1 đồng kim tiền phi long hạng lớn, kỷ lục 2 thứ. Tri phủ Nho-quan tỉnh Ninh-bình là Lương Quy Chính, tinh thần đề cử là có tài, đức, khó nhọc đã cỗ, trị dân 2 năm, giữ được vô sự, thưởng hàm viên ngoại lang, nhưng lãnh tri phủ, biên tu. Lãnh tri phủ Thường-tín là Bùi Phác; lãnh tri huyện Gia-lộc là Trần Đôn Phục; quyền nhiếp huyện Can-định là Lưu Khắc Nhất, tỉnh thần và khâm phái thần, xét là chăm chỉ tài cán, đều thưởng thực thụ tri huyện). Và xuống dụ rằng: tỉnh, phủ, huyện thần có nhiều người, mà xét chỉ có 8 người ấy, cũng là người nọ giỏi hơn người kia một chút, nên phá cách khen thưởng, để khuyến khích người khác, không nên cho là chưa có thực trạng nhậm chức lâu hay mới mà phân biệt vậy. Những người được thưởng nên cố gắng thêm cho xứng đáng với danh

https://tieulun.hopto.org

tiếng, người chưa được thưởng, cũng cố gắng lên, hà nên chịu kém người, được 1 chữ khen thưởng, rạng rỡ muôn đời, các quan trong ngoài, đều nên nghĩ đó.

Hoãn việc gọi linh thu thuế cho dân tỉnh Thanh-hóa nhiều lần bị dịch lệ, tai hại có 1 ít bậc khác nhau. (Hạng hoãn 1 năm, cộng 227 xã, hạng hoãn 2 năm cộng 139 xã, hạng hoãn 3 năm cộng 8 xã, hạng hoãn 4 năm cộng 37 xã; không đủ 1 thành cộng 329 xã, dân trong sổ bị chết 3.471 tên).

Trong kinh và ngoài các tỉnh, phần nhiều hạn hán. Vua sai biện lý bộ Lễ là Nguyễn Văn Thúy, Đoãn Văn Hội cầu đảo. Bọn đình thần và các viện thần tâu nói: «Cách đem lại khí hòa, gốc ở lòng chí thành, nhưng phải lâu mới có hiệu nghiệm, chưa nên sớm tối mong mỏi được, trên thấy hoàng thượng một lòng kính cẩn siêng chăm, cố nhiên đã ngầm động được phúc trời, mà thần liêu lớn bé lại nên sửa lòng, đổi lại hung nghĩ, kính cẩn cùng nhau hòa hiệp một bụng, lấy lòng thực mà làm việc thực, lâu rồi việc ấy việc khác, đều được sửa sang, đức thấm khắp lòng dân, ngõ hầu hình ảnh tiếng tăm, cảm động đưa đến, có thể mang được sự ứng nghiệm tự nhiên chăng? Đến như cách cứu đói, đều đã thi hành, phàm những phương pháp để cứu chữa cho dân đói, tưởng không còn sót cách nào. Xin sức nhắc lại cho các địa phương thực lòng vâng thừa hành, hoặc mộ dân cùng, lấy công làm thay cho phát chẩn. Phàm đường sông chỗ nào ngăn lấp, thời cợi vét ra; thế có thể đưa nước vào ruộng được thì đào mở ra, hoặc làm xe tát nước để đưa tưới ruộng, hoặc đắp đê kè bối để ngăn nước mặn, cốt để giúp nhà làm nông, cho thủy lao, hạn hán, không thể làm hại được. Đến kỳ cày cấy, xét rõ dân làm ruộng, nếu không có mạ giống và trâu cày đồ làm ruộng, thì chỉ của kho để

giúp đỡ, khiến cho không lỡ thời, mà thức ăn của dân có thể thư được.

Vua nói: các quan chức ở kinh và các tỉnh rất nhiều, chưa chắc đã được như thế cả, nên tai hại đói kém vẫn chưa hết, đều là tội ta đứng đầu, sao hay biết suốt được hết. Bọn khanh cùng nhau răn bảo hăng hái cố gắng thế nào, để thực hành lời nói, há nên lấy câu nói suông để lấp miệng muôn họ ư? Hiện nay mồm miệng muôn họ còn chưa thể lấp được, huống sau này ư? Trẫm thực chưa được thỏa mãn trong bụng. Sai sao lục đưa khắp cả trong kinh và ngoài các tỉnh, liền được trời mưa.

Tế tửu Quốc tử giám là Nguyễn Dục ốm xin cáo từ.

Vua dụ rằng: ta nghe sức học hành của ngươi có thể làm thầy người ta, nên chăm chỉ chức phận, tác thành nhân tài, để cho nhà nước dùng. Trách nhiệm ở nhà Thành quân (nhà thái học) không phải là nhỏ, chớ cho là chức quan tế ngất không có quyền thế náo nhiệt gì.

Tháng 6, tỉnh Bình-định, gạo kém, khó khiếm ăn. Vua dụ cho Thân Văn Nhiếp rằng: trẫm đức ít, không hay đem lại khí hòa, cứu đau khổ cho dân, nhưng trong lòng thực cũng khó làm ơn cho khắp được, tất phải ban ơn huệ cho chốn kinh sư để yên đến 4 phương. Các tỉnh đều có người giữ trách nhiệm chăn nuôi dân, nếu được người khá, thì may ra phương ấy cũng khỏi được tai hoang, cũng có thể giải được 1 phần lo cho trẫm. Sao lại nơi nào cũng như thế, trẫm còn mong gì nữa? Nên đều bảo nhau đã cố gắng lại cố gắng thêm lên, cốt sao cho xứng với lòng trẫm. Người nào quả thực có thành tích tâu lên, tất được nêu khen đặc biệt.

Giặc bể săn đuổi thuyền buôn, thuyền đánh cá ở ngoài khơi Vân-sơn (thuộc Thanh-hóa). Phó lãnh binh



https://tieulun.hopto.org

là Nguyễn Thiềm, phái quyền hiệp quản là Mai Văn Tiếp, đem binh thuyền vây đánh, bắt được 2 chiếc thuyền giặc, và 30 tên trong đám giặc, chém được 11 thủ cấp giặc. Vua thưởng cho Nguyễn Thiềm và Văn Tiếp mỗi người 1 trật, tinh thần cùng biền binh, thưởng cho có thứ bậc khác nhau.

Cho viên tuần biển người nước Thanh là Hoàng Đình Quang, lợn, rượu, tiền, gạo. (Võ biền bị nạn, người nước Thanh là Đình Quang, nguyên trú tạm ở Bình-định, sửa chữa thuyền đi tuần, thường giúp ta việc đánh dẹp giặc biển, nên sai tỉnh thần sắm các vật đưa đến để úy lạo).

Phó vệ úy là Phan Đình Thỏa, đem linh đồng ngăn đánh giặc mặt nước ở 2 xã: Đăng-xuân, La-phù (thuộc Quảng-yên) được luôn mấy trận; lại chia quân ngăn đón các nơi xung yếu ở đường bộ.

Khâm phái là Hà Duy Trinh tâu nói: ở các tỉnh: Bắc-ninh, Thái-nguyên, Sơn-tây, Hưng-hóa và Tuyên-quang, gạo cao, khó kiếm ăn; xin do quan sở tại, sức cho thuyền buôn, lãnh giấy đem tiền bạc đến các tỉnh: Hà-nội, Nam-định, Hưng-yên và Ninh-bình mua gạo, có đi qua cửa quan, đồn, cửa biển không được đánh thuế bậy, phủ huyện không được tự tiện cấm bán thóc ra, tổng lý không được nhân việc đó quấy nhiễu; và cho đi tuần tiễu các đường sông, để người buôn bán vui về mà đi, cho gạo thóc được lưu thông, ngõ hầu mới khỏi cái lo phiêu lưu, ly tán. Vua y theo.

Sai Nguyễn Văn Tường đi khám xét con sông Vĩnh-định, khuyến khích khởi công việc trị thủy.

Tỉnh Quảng-nam, dân bị đói. Vua cho lấy số gạo nguyên chở đi cho Nghệ-an là 20.000 phương; và gạo

https://tieulun.hopto.org

ở trong kho 6.000 phương, chở giao cho để chẩn cấp. (Lại chuẩn cho trích số thóc chở ra Bắc là 20.000 hộc và tiền 40.000 quan, đem trữ lại để phòng bị chẩn cấp).

Vua cho với Phan Thanh Giản hỏi việc anh em Đinh Đa, theo học thế nào? Thanh Giản tâu nói: Trước đây thần có cùng Phan Huy Vịnh, tới bảo giám thần phải để tâm dạy bảo; thì giám thần đều bảo là học đã hơi tiến.

Vua nói: ta cũng muốn cho chúng sớm được thành tài, không nỡ bỏ chúng, khanh nên thể ý trẫm, khuyên bảo 2 chữ: «trung hiếu», cố sức học hành, chớ nên ngồi rỗi, thành ra phụ ơn. Ngày nào chúng thành tài, làm bẩm tâu lên.

Vua sai các tỉnh thần từ Nghệ-an trở vào Nam, xét thu thuế muối bằng muối thực. Nếu giá rẻ, hằng năm mùa thêm 1, 2 vạn phương, gồm cùng số muối nộp thuế từ cho bộ, để chở đi Nam-định, liệu lượng giao cho các tỉnh giá muối đắt để bán ra. Còn những tỉnh: Bình-thuận, Khánh-hòa, An-giang, Hà-tiên thì tích trữ lại, để cho người buôn ngoại quốc, người buôn Cao-man muốn đao địch, thì bán ra một giá phải chăng?

Đổi định lệ cử nhân bổ làm quan. (Đỗ cử nhân thì hội có phân số, bổ huấn đạo, lãnh giáo thụ, hoặc chánh bát phẩm lãnh tư vụ, biên tu, kinh lịch, đầy 1 năm, được thực thụ. Lại đầy 2 năm, thăng thụ đồng tri, lãnh huyện, châu, thông phán, tu soạn; hoặc bổ đồng tri, trước tác, chủ sự. Ai không dự có phân số, cũng bổ huấn đạo, hoặc chánh bát phẩm lãnh các chức như trên, đủ 2 năm được thực thụ; lại đầy 1 năm nữa, thăng bổ huyện, châu, hậu bổ các tỉnh, đều thụ hàm Hàn lâm điển tịch; đến khi bổ huyện, châu, đều theo lệ bổ quan).

Vua cho là bọn giặc mặt nước ở Hải — Yên (là bọn ngụy Phương, ngụy Ước) đã 3, 4 năm, chơi đùa binh khí

https://tieulun.hopto.org

trong chốn ao vũng; gần đây nghe đã cùng quẫn, bó tay cố thủ ở châu Hải-ninh, ngoài thì thuyền nước Thanh, thuyền của dân ngăn chặn tiến đánh, trong thì quan quân, đoàn dũng, thổ dũng, do đường bộ sấn đến đánh dẹp. Nên bày mưu quyết cớ, để chúng sau trước phải đối địch, như thế 1 trận có thể bắt được. Nhân xuống dụ cho Nguyễn Tri Phương và Phạm Chí Hương, phải nghiêm tướng lệnh, giữ mưu thắng, đốc thúc bọn thủy đạo là Nguyễn Văn Vỹ, bọn lục đạo là Mai Thiện tới để đánh dẹp ngay.

Phủ thần Thừa-thiên, thấy gạo cao khó kiếm ăn, xin cấm thuyền buôn ở Quảng-nam không được mua gạo. Vua nói: từ trong kinh đến ngoài các tỉnh, đều là con đỏ của ta, há nên ngồi xem dân bị cùng đói ư? Không cho.

Sai lồng đốc tỉnh Vĩnh-long là Trương Văn Uyển, đến Gia-định để hội đồng thương lượng, và kiểm xét bạc (hơn 10.000 đồng), tiền (100.000 quan), thóc (50.000 hộc) ở 3 tỉnh: (An-giang, Hà-tiên, Vĩnh-long), để định giá khấu thành bạc, bù vào số bạc phải bồi thường; và sai Thương bạc thần viết thư hỏi thăm chủ súy nước Pháp.

Hơn 100 chiếc thuyền của bọn giặc mặt nước đỗ ở sông Thác-hàn (ngoài thành Hải-ninh). Bấy giờ, đoàn thuyền nước Thanh vây quanh ngoài biển, mà Phan Đình Thỏa chia đóng con đường bộ ở Hải-ninh, bọn giặc ấy thế cùng, cùng nhau mưu chỉnh đốn thuyền bè quyết đánh một trận, nếu thua thì chạy vào mạn nam ngoài khơi tỉnh Thanh, Nghệ. Nguyễn Tri Phương được tin báo, tư ngay cho Thanh, Nghệ nghiêm giữ địa phận ngoài biển và điều động tán lý là Đặng Trần Chuyên và đốc binh là Ông Ích Khiêm đem quân (300 người),

https://tieulun.hopto.org

thuyền (28 chiếc), cùng các quân nhu với bạc (30 lạng), tiền (22.000 quan), đến đóng Hải-ninh, đốc suất đánh dẹp. Lại điều động thêm phó lãnh binh là Phan Mân đem quân (200 người), đi con đường Tiên-yên tới Hải-ninh, hội họp đánh dẹp; nhưng lưu tán tương là Phạm Chuân, đóng giữ thành Quảng-yên. Còn Trí Phương và Phạm Chi Hương, thay đổi nhau tới quân thứ ở Tiên-yên để điều độ.

Sai tỉnh thần Nam-định châm chước thi hành cách bán thóc ra theo giá phải chăng, thời thường thu vào tản ra, cốt cho công tư đều có lợi ích.

Sai bộ Hộ trích tiền cho thuyền buôn ở Quảng-nam, Quảng-ngãi vay (6 chiếc thuyền ở Quảng-nam và 4 chiếc thuyền ở Quảng-ngãi, đậu ở cửa biển Thuận-an) mỗi thuyền 2, 3 nghìn quan, để mua gạo; và sức cho các thuyền ở Tả kỳ (Bình, Phú, Thuận, Khánh), chở đến Vĩnh-long lãnh tiền mua gạo về để bán.

Định rõ các điều lệ thưởng phạt cho kho thóc hàng xã, trích quyên ruộng, thóc thu vào tản ra. (Năm trước đã khuyến khích dựng kho thóc hàng xã, để giúp kho thóc nghĩa thương khi không đủ. Đến bấy giờ lại chuẩn cho cứ 1.000 mẫu ruộng công, trích lấy 100 mẫu, 100 mẫu ruộng công, trích lấy 10 mẫu, không đủ số ấy thì thôi, để dân trong xã cùng nhau góp sức cùng làm, thu hoạch được bao nhiêu thóc, và người trong xã quyên ra số thóc được bao nhiêu, đăng kỳ vào sổ và dựng kho chứa riêng ra, chọn người nào có của có sức, công bằng, ngay thẳng, hoặc có phẩm hạnh tài cán, bầu làm hương chính. Khi gạo cao thì bán ra, gạo rẻ thì thu mua, cho vay lấy lãi, trong 1 năm được bao nhiêu; và giúp nuôi binh dinh, chu cấp cho người nghèo thiếu bao nhiêu, sai người làng hội họp kê khai,

https://tieulun.hopto.org

làm thành danh sách 2 bản, một bản đưa nộp phủ, tỉnh lấy chữ phê rồi giao lại để giữ, 1 bản để lại ở phủ, tỉnh để lưu chiểu, và tư vào bộ. Nếu ai hay khuyến khích đôn đốc, gặp khi đói kém, mà trong làng không đến nỗi có người chết đói, thì tỉnh, phủ xét thực tâu lên để thưởng. Nếu có tình tiết là xâm lấn thì u hụt, cho người làng trích ra tố cáo lên quan, thì tịch biên gia sản, bắt phải bồi thường và trị tội rõ nặng. Xã nào không có ruộng công, mà có thể khuyên bảo quyên được một số nhiều ít bao nhiêu, chiểu theo lệ ruộng công mà thi hành, hoặc có ruộng công ở địa phận xã khác, qua lại khuyến khích đôn đốc, chỗ kia thì khác, chỗ này thì giống phải thuận nhân tình, nếu không muốn cũng không cố ép).

Định rõ lại lệ quân cấp ruộng công. (Trước đây, đều hạn 3 năm 1 đổi bốc giờ chuẩn định 3 năm, hoặc 6 năm, đều cho dân được tự tiện).

Sai khoa đạo là Hồ Thuy; viên ngoại lang là Ngu Tử Hạnh, đến trạm Thừa-phúc, hội đồng với phủ huyện, phát chẩn cho dân ở Quảng-nam, Quảng-ngãi bị phiêu tán đến.

Lại hạn hán. Cấu lời nói thẳng, đình mọi việc công tác ở các sở.

Miễn tiền thuế đầm ở địa phận sông biển và ruộng nước ở Quảng-nam.

Vua cho là việc quân ở Hải — Yên, lâu chưa thành công, thân chế bài sắc dụ, để khuyến khích các tướng sĩ; bèn sai thượng thư bộ Binh, sung Cơ mật viện đại thần là Trần Tiễn Thành, cầm cờ tiết, đem tờ dụ, tới nơi quan đóng truyền bảo (bấy giờ Tiễn Thành xin đi, nhân sai đi); khi Tiễn Thành vào từ trước sân để đi.

https://tieulun.hopto.org

Vua dụ rằng: Khi xưa Bùi [Độ đời Đường] tự xin đi tuỳ lạo ở Hoài-tây, nên việc binh nhung được nhanh được chóng, trẫm rất khen ngợi. Khanh, là đại thần trong nước, đã được để ý lựa chọn đã lâu, cơ sự và thời nghi đã biết rõ, lại khẳng khái xin đi, cho được tự tiện làm việc, từ đề đốc trở xuống, xét ra quả thực có tài hay không, quan trọng thì tâu xin thưởng hay phạt; nếu tầm thường lỗi nhẹ, là đại viên thì răn trách là quản suất thì trừng trị, có công nhỏ thì lấy ngân tiền ở tỉnh để cấp thưởng, khiến cho các tướng sũy phấn đấu khích lệ, 3 quân một lòng, xét rõ tình quân thế giặc, từ trước đến giờ vì cớ gì mà chậm trễ; và làm thế nào có thể tinh thế được, làm thành công, nắm được kế hay, chắc hẳn là vẹn toàn thì một mặt bàn với các nhân viên nơi quân thứ, liệu cơ làm cho thỏa đáng, để kịp công việc cơ nghi; một mặt làm tập khẩn đệ tâu lên. Nếu chưa dám vội quả quyết hẳn, còn đợi tinh kỹ, thì lập tức tâu lên đợi chỉ. Đi về hạn cho 1 tháng, để đỡ trông ngóng.

Dân tỉnh Cao-bằng bị đói. Tỉnh thần là Nguyễn Thứ, xin cho cứu giúp, và tư ngay cho kinh lược sứ là Vũ Trọng Bình tải ngay tiền, gạo để phát chẩn.

Vua quở Trọng Bình rằng: sức cho đã lâu, sao lại không làm ngay, coi việc vật cần dùng của quân, món ăn của dân là thế nào? Thực là phụ việc trọng trách ở một phương ấy. Bèn phạt lương bổng nửa năm.

Dân ở huyện Cẩm-thủy, tỉnh Thanh-hóa bị đói. Tri huyện là Lê Lý Tường khéo giúp đỡ, dân không đến nỗi chết đói đường và phải phiêu tán. Tỉnh thần đem việc tâu lên, thưởng cho kỷ lục 2 thứ.

Tỉnh Quảng-bình hạn hán. Tỉnh thần cho là tháng chạp năm trước, tư lấy gạo ở Nghệ-an, còn chưa chở

https://tieulun.hopto.org

đến; xin trích lấy số gạo ở Bắc chở vào (chở vào Kinh) là 20.000 phương, để cấp phát cho dân đói. Vua cho trích ra lưu lại 5.000 phương, để tùy nghi bán ra hay cho vay.

Dân ở tỉnh Quảng-nam, Quảng-ngãi bị đói. Trước kia đã sai tỉnh thần trù tính để cứu giúp. Đến bấy giờ lại sai biện lý bộ Hình là Phan Văn Thuật, khoa đạo là Biện Vĩnh đi Quảng-nam, khoa đạo là Nguyễn Hữu Tào đi Quảng-ngãi, hội cùng với tỉnh thần để cứu giúp.

Cấp thêm tiền lương tháng cho thợ làm đá ở tỉnh Quảng-nam (cộng 3 quan).

Sai dựng nhà từ đường cho Long vân hầu là Nguyễn Long (nguyên là Phúc Long) Long là công thần theo đi Vọng-các khi trước, vì không có dòng chính nối thờ tự, nên cho đạo thần Phú-yên dựng 1 ngôi đền ở Liên-ấp, cấp cho tự điền, đó là ân đặc cách.

Mới đặt nha doanh điền ở những tỉnh: Bình-thuận, Khánh-hòa và Phú-yên.

Trước đây ngự sử là Nguyễn Văn Phương tâu nói: « Ba tỉnh Bình-thuận, Khánh-hòa và Phú-yên, đất rộng người ít, chưa mở mang được hết, như những nơi: Đồng-cu, Quán-đế ở Phú-yên; Hòa-mã, Hòa-tân, Hòa-quân ở Khánh-hòa; Thuận-lai, Chu-thổn, Đồng-mới ở Bình-thuận, phần nhiều có thể ở đó cày cấy; mà một hạt Quảng-nam, đinh nhiều ruộng ít, kẻ ăn chơi không rất nhiều. Xin xuống sắc cho tỉnh Quảng-nam và hạt bên cạnh như tỉnh Quảng-ngãi, sức khắp cho trong hạt, khai rõ những người ngoại tịch và dân không có căn cước, dẫn giao cho các tỉnh, đạo ấy, liệu chọn đất chia cho ở, cấp cho trâu cày đồ làm ruộng, để cho khai khẩn cày cấy những ruộng bỏ hoang, đặt một viên

https://tieulun.hopto.org

khuyến nông chuyên trông coi, dựng ra thôn xã, ghi thành sổ ngạch.

Vua cho viên ấy là người ở tỉnh Bình-thuận, mà những nơi ấy lại từng thân đến tới, cho sung làm khâm phái doanh điền, đứng trông coi công việc; nhưng sai đến trước những tỉnh: Quảng-nam, Quảng-ngãi và Bình-định, thương lượng cùng với tỉnh thần cho thỏa đáng mà làm.

Đến bấy giờ viên ấy đi khắp các hạt khuyên răn sức bảo, trở về tâu rằng: ứng mộ đã được hơn 1.000 người cả đàn ông đàn bà, và quyên đã được hơn 70.000 quan tiền, hơn 2.000 hộc thóc, xin bắt đầu làm trước từ địa hạt Bình-thuận và xin dựng nha doanh điền, đặt viên địch, cấp cho lính theo làm việc như lệ doanh điền ở An-giang và Hà-tiên. Vua y cho. (Năm ấy chuẩn cho đặt: chánh cửu phẩm 2 người, vị nhập lưu 3 người và cấp cho lính đi theo 30 người. Năm thứ 20, lại đặt thêm chủ sự, tư vụ đều một người, bát phẩm 2 người, vị nhập lưu 5 người, vì cớ là địa thế 3 tỉnh ấy rộng xa, đốc sức khó được chu đáo.

Mùa thu, tháng 7, vua thấy nắng lâu làm lo, xuống dụ cho các viên tỉnh đạo, phủ, huyện rằng: gần đây từ trong kinh đến ngoài các tỉnh, nắng lâu mất mùa, thường diễn ra luôn, vì bọn ngươi không hết lòng thành cầu đảo, để đến ruộng nương gieo cấy muộn quá kỳ; lại không biết để tâm khơi thông ngòi lạch, để tiện tháo nước chứa nước dẫn tưới ruộng nương và không đốc sức trồng cấy, để phòng bị khi không đủ; một khi gặp nước lụt, hạn hán, dân không còn một chút gì để ăn cho đỡ đói, cũng không biết theo thời biến đổi, đặt cách cứu giúp, mà tha thuế, triển hạn, phát chẩn, san sẻ, đều trông vào của công. Thu này lại mất mùa, thời

https://tieulun.hopto.org

làm thế nào? vì mấy năm nay có nhiều việc, ở đâu cũng không thừa, mà đường vận tải lại nhiều khó khăn, lấy gì mà chuyển cấp đều được. Đến lúc ấy, vi cùng khổ sinh ra làm càn, kiện tung thêm nhiều, trộm giặc lén lút phát ra, bọn ngươi dẫu muốn ngồi yên có được không? Phải nên kính theo các lần sắc dụ, cố sức thừa hành, để dân không có vẻ mặt đói xanh xao, đường không có người chết đói, thì những sự đau khổ của dân có thể cứu khỏi, mà vật cần dùng của nước không đến nỗi thiếu. Cuối năm thông xét các thực trạng đã làm, người giỏi thì hậu cho cất nhắc, người không giỏi tất phải nghiêm ngặt giáng cách, chỉ có theo pháp luật mà thôi, quyết không rãn bớt nhiệm như nay nữa. Nhưng sai đắp đàn tam thần ở phía tây Ngọ môn, đình thần thay đổi nhau đến cầu đảo, rồi được trận mưa to.

Sai bộ Hộ và Nội vụ kiểm xét các bọng đồng làm bằng bạc, hay bạc khối, bạc đĩnh (cộng 72.000 lạng thành 100.000 đồng), tư cho tàu Pháp tới kinh, đem cân để khấu trừ vào một nửa số bạc bồi thường, trong một kỳ và sai quan thương bạc viết thư úy lạo hỏi thăm.

Phó đô ngự sử là Lê Đình Đức tâu nói: việc bồi thường đã có điều ước nhất định, một khi sai khác, họ lại lấy nẻ để nói, phỏng thử họ không nhận, sợ hại đến quốc thể. Năm trước Tôn Thọ Tường làm thông ngôn có bảo là nếu số bạc Tây dương bồi thường còn thiếu, thì trích lấy 3 tỉnh: Vĩnh-long, An-giang, Hà-tiên, để khấu trừ vào số bồi thường, dẫu lời nói ấy hình như khoe khoang, mà tình thế hoặc cũng đến phải thế. Họ coi đất đai nhân dân ở 3 tỉnh ấy, đều là của cải cả. Nếu ta tỏ cho họ biết là tình hình quẫn bách, họ cũng chẳng tin. Xin sai ty có chức trách đổi đúc bạc đĩnh bạc lạng, để tỏ có tín ước. Vua nói: chỉ ở chỗ thiệu

https://tieulun.hopto.org

đủ, chứ có ở chỗ bạc bẽng hạng nào đâu? Ta làm thế, không phải là không nghĩ, muốn tỏ lấy sự tin mà thôi.

Lại bảo bọn Phan Thanh Giản, Đoàn Thọ và Phạm Phú Thứ rằng: « Bọn khanh chỉ cầy có số bạc của các triều để lại mà thôi, cho nên coi việc quốc kế dân sinh, để ở ngoài dạ, không có một ai giúp một mưu kế gì. Hiện nay chỗ nào cũng đói kém, rút cục chỉ để lo cho ta thôi, trăm quan có bận gì? »

Định lệ thuế về các hộ dệt sa, trừu, lụa, vải ở tỉnh Quảng-nam. (Lời bàn đã chuẩn y: sa mỏng nam một hộ 50 tên, mỗi tên cả năm nộp 1 tấm, dài 12 thước may nhà nước; lụa tốt một hộ 25 tên, mỗi tên 15 thước; lụa hạng vừa, 3 hộ, mỗi hộ 33 tên, mỗi tên 20 thước; vải trắng 1 hộ 100 tên, mỗi tên 2 tấm, đều dài 30 thước. Lại năm thôn Ngọc-sơn, Hồng-phú, Chương-lộng, Phú-trường, Lộc-đông giáp: rút bớt ngạch lính, cho lập hộ dệt sa mỏng trơn 50 tên, mỗi tên cả năm nộp 1 tấm dài 18 thước may nhà nước; thôn Ngọc-sa, rút bớt số lính 33 tên, cho lập hộ dệt trừu hoa nam, mỗi tên cả năm nộp 1 tấm, dài 18 thước (các hạng ấy đều khổ rộng 6 tấc). Lại mộ lập 1 hộ làm đường cát (50 tên), mỗi tên nộp 40 cân, cộng 2.000 cân. Các hạng hộ ấy thì người hộ trưởng cho hàm cửu phẩm, còn hộ đinh, miễn cho các hạng tạp dịch).

Tỉnh Hải-dương đói to. Cho xuất ra 30.000 phương gạo để phát chẩn và cho vay. Tự đó, dân đói kéo đến kiếm ăn, có đến 8, 9 nghìn người, có người chết đói. Kiểm sai thần là Trần Tiễn Thành, lại trích ra 3.000 phương gạo, giao cho phủ huyện chia đi phát chẩn ngay, một mặt cho phát ra, một mặt làm tập tâu lên xin nhận tội.

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Vua cho là gấp về việc cứu giúp, miễn tội cho; nhưng sai giao cho các người phú hào và phủ huyện tổng lý, lại biền, chia nuôi, và cấp cho để đi tỉnh khác.

Khi ấy mất mùa, hạn hán, thóc cao. Chuẩn cho quyên thóc gạo (theo giá chợ), tỉnh thành tiền 700 quan trở lên, thưởng tòng cửu phẩm; cứ 700 quan nữa lại gia 1 cấp. Còn từ 600 quan trở xuống, cứ 50 quan thì miễn cho ra lính, thuế thân 1 năm; quyên giúp, thu nuôi, chiếu theo lệ trước, thưởng thêm 1 bậc (như 1 năm gia lên 1 năm rưỡi; 5 năm gia lên 6 năm; 10 năm gia lên 12 năm).

Khoa đạo là Lê Huy Tuấn xin cho đình các khoản: thuê mượn theo thời giá, mua theo thời giá và các nhà buôn lĩnh tiền để mua ở các tỉnh; mà đều cho đặt tỷ binh c)uản, tỉnh thần cầm đại cương, đặt quan coi giữ việc ấy.

Vua quở rằng: sinh sự nhiễu dân, lại bắt chước như đời Kiến-nguyên [niên hiệu của Hán Võ đế] và Hy-ninh [niên hiệu của Tống Thần tông] ư?

Lại sai Trương Văn Uyển đi Gia-định và xét số vàng (hơn 920 lạng), bạc lạng (hơn 2.220 lạng), bạc đồng (10.500 đồng) ở 3 tỉnh, chiếu bản thương ước, định thành giá, để bù vào số tiền bồi còn thiếu lại; nhưng sai viết thư thăm hỏi. Thế rồi viện Cơ mật cho là trong số vàng, có 2 tượng phật, là vật cũ của nước Cao-man, để vậy không được nhã. Bèn đổi đúc thành đĩnh thành l ng.

Vua nghĩ là ở Gia-định còn có bài cốt của Lê Thuận Chiếu và Tôn Thất Dương bỏ lại đấy đáng thương. Sai cấp cho con là Lê Thuận Hòa và Tôn Thất Tuấn, mỗi người đều 30 quan tiền, đi đường trạm tới Bình-thuận lấy giấy (tư cho chủ súy nước Pháp) tiện đường đến

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

đấy đem về nguyên quán, và dụ cho biết đại ý là thể tất với người bề tôi, nên hậu đãi về sau khi đã chết. (Chiêu, nguyên làm tán lý; Dương, nguyên làm tán tương, ốm chết ở nơi quán thứ).

Đề đốc ở quân thứ Hải — Yên là Hoàng Thành cùng Tôn Thất Đính vì giả cách ốm xin về, bị giáng chức đổi làm do quân thứ sai phái. Bộ Binh vì không biết đem ra tham hặc, đều bị giáng chức.

Các tỉnh: Hải-dương, Quảng-yên và Bắc-ninh bị gió bão.

Việc khơi sông Vĩnh-định đã xong. Vua phái Nguyễn Bỉnh và Nguyễn Đức Đạt đến khám và dựng bia ghi việc.

Lại thuê thuyền tuần dương của người nước Thanh để hộ tống thuyền vận tải ở Bắc-kỳ. Sai thự tổng đốc An — Tĩnh là Hoàng Tá Viêm, sức cho người khách trú ở thuộc hạt là Bình Định Tú đứng chủ việc ấy. (nguyên hẹn thuyền 5 chiếc, mỗi tháng tiền thuê là 2.100 lạng; nay mướn có nửa tháng trả 1.050 lạng).

Bố chính sứ Quảng-nam là Nguyễn Huy Tế, làm con rồng giả, chế cờ để cầu mưa, liền được mưa như trút xuống. Vua hỏi cớ, Tế thưa: đó là phỏng theo phép cầu mưa, ở trong sách « Xuân-thu-phồn-lộ » (1). Vua sai biên ra, dâng lên để xem.

Tán lý ở quân thứ Hải-ninh là Đặng Trần Chuyên, sai đốc binh là Ông Ích Khiêm và phó vệ úy là Phan Đình Thỏa, đem binh dũng ban đêm đến nấp ở La-phù, hẹn với Lý Yến Văn ở châu Khâm nhà Thanh đến cùng giáp công, ngày hôm sau lấy lại được thành Hải-

---

(1) Xuân-thu-phồn-lộ: Sách này của Đổng Trọng Thư đời Hán làm ra.

https://tieulun.hopto.org

ninh. Ích Khiêm nhân thế thắng đuổi đến núi Thác-hàn lại thắng trận to, thuyền giặc rút lui về vụng Ngọc-sơn (ước 70, 80 chiếc), cờ hồng báo tin thắng trận. Vua cả mừng, thưởng cho Trần Chuyên làm tham tri; Ích Khiêm làm thị độc sung làm tán tương; Đinh Thỏa làm tế úy; đều gia thưởng cho khánh vàng ghi công.

Tỉnh Hưng-yên gạo cao. Vua cho xuất thóc kho để cho vay và phát chẩn. (Cho vay 10.000 hộc, phát chẩn 2.000 hộc). Tỉnh Sơn-tây bị đói, cũng sai chia đi phát chẩn.

Chuẩn cho những tên giặc ra thú, có tên nào muốn theo đi bắt giặc, thì tỉnh thần làm danh sách tâu lên, ai có thực trạng, thì được thưởng.

Toán giặc ở đất nước Thanh sang đánh úp kho tạm thương, đến Quang-lang (thuộc Lạng-sơn). Phó lãnh binh là Phạm Văn Hương đi trốn; hiệp quản là Lê Mỹ thổi tù và gọi quân, bị giặc đâm bị thương, tìm đường đóng chỗ khác; quân các đạo đều chạy cả; giặc bắt người cướp của rồi đi (bị bắt: trí huyện 1 viên, lại mục 1 viên, lệ mục và cai tổng đều 1 tên; bị chết: hiệp quản 1 viên, biền binh 2 người; cướp tiền ở kho 6.750 quan, gạo 142 phương). Tỉnh thần đem việc tâu lên. Văn Hương bị xử tội trảm giam hậu; Mỹ bị cách, ra sức chuộc tội; Vũ Trọng Bình giáng 1 cấp lưu lại. Sai hai tỉnh thần Lạng-sơn, Cao-bằng đắp thêm rào, lũy, chòi canh và thêm quân canh phòng nghiêm mật để thông đường vận tải.

Tri huyện Đăng-xương tỉnh Quảng-trị là Trần Cương, mượn hiếp đồ vật của dân thuộc bộ mình, và nhân việc lấy tiền; bố là Trần Kinh (phó quản cơ đã về hưu) lại nghe lời người xui, lấy ghế ngựa và gỗ ván của người ta không trả tiền, bị khoa đạo xét hặc, tra hỏi được tình trạng. Cương bị cách chức, Kinh bị giáng 3

https://tieulun.hopto.org

cấp phải đổi, nhưng được giữ cấp phải giáng ấy về hưu. Bộ thần ở bộ Hình là Nguyễn Uy nói: đã cách chức người con, lại đổi người bố đi, ghét kẻ ác không nên ghét quá, Trần Kinh đã về hưu rồi, xin cho miễn. Vua nói: « Không biết dạy bảo, lại còn phụ họa, y theo án xử trước, để răn kẻ sau này, khiến cho đều biết làm vinh hiển cho cha mẹ để hết đạo hiếu, khuyên bảo nhau giữ thanh liêm để hết lòng trung, thế là thành toàn cho đó. Nhưng sai xét xem Trần Cương nguyên là người nào bảo cử ra trước để nghĩ xử. Tự nay về sau phàm những án nghĩ xử về người nào ra làm quan có việc xấu và không làm nổi chức vụ, thì đều truy xét người tiến cử ra để bàn tội một thể.

Sai Thanh-hóa, Nghệ-an, Sơn-tây, Hưng-hóa, tải bạc 10.600 lạng đến Nam-định, để sung việc quân nhu.

Tuần phủ ở Lạng — Bằng là Trịnh Lý Hanh tâu nói: vì bọn giặc quấy nhiễu, trưng thu vận tải chậm khó, thân thời ốm, việc thời khó, tùy việc ứng biện qua loa; các nhân viên, biền binh ở tỉnh phần nhiều đều ốm, tiền gạo chỉ còn cung đủ 1 tháng; xin cho do tỉnh Cao-bằng, trả thêm giá, mướn dân chở thuyền gạo ở kho Cầu-phong, châu Thất-khê về, để đủ cấp phát. Bộ Binh đem việc tâu lên. Vua nói đạo làm tôi, cứ theo mệnh lệnh sai khiến, há có lẽ nào trốn tránh khó khăn. Trước đây Phạm Chí Hương cũng ở đó, chưa từng nói ra khó nhọc, nay không vì như ngày trước, mà Trịnh Lý Hanh lại như thế đáng nên khinh bỉ; Vũ Trọng Bình sao lại điềm nhiên không đả động gì? Hạ bộ thần ở Hộ, Bình phúc tâu nói: Lý Hanh là người giỏi, nên cố gắng làm việc, để giữ bờ cõi, lại cho là mình ốm việc khó, dự định đường lối để từ lánh, đạo làm tôi nên như thế ư? Nên giao cho Trọng Bình thân tới xét kỹ tình hình, xét nghĩ thi hành. Vua y cho.

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Tháng 8, chuẩn định 2 bộ Lễ, Công, phái thuộc ha đến Bảo-tháp Phúc-duyên ở chùa Linh-mu hội đồng với Hiệp lãnh thị vệ, mở ra kiểm xét và lau chùi, mỗi tháng 1 lần, ghi làm lệ. (Trong bảo tháp có bày các đồ thờ, nên sai đến xem xét và lau chùi).

Chuẩn định các điều khoản, cứu giúp dân đói. (Ở các tỉnh có dân đói, thì trong xã phải khai người nào rất nghèo và nghèo vừa, cùng người có vật lực, hơi có vật lực, (quan sở tại thân đến nơi trích ra những người già ốm trẻ con, cùng những người không có họ hàng nương tựa, đều cho tới sở dưỡng tế; ai muốn về nuôi ở làng thì chia giao cho các nhà giàu tình nguyện nhận nuôi, tùy sức nuôi được bao nhiêu người thì nuôi, không hạn là bao người; người nghèo có muốn ở nhà mình tính ngày đến nhà giàu, nhận lĩnh cơm gạo về nuôi lấy. Cùng là nhà giàu không muốn nuôi, chỉ quyên nộp tiền thóc, thì do quan thu nuôi, ngày thả cho về, phủ huyện phải xét thực phê vào làm bằng. Ai thu nuôi bao nhiêu người đàn ông đàn bà, bao nhiêu ngày, chiếu theo lệ tế dưỡng, người già, người cường tráng, mỗi ngày cấp gạo 5 phân, tiền 20 đồng; trẻ bé mỗi ngày cấp gạo hơn 3 phân 3 ly, tiền 10 đồng; thông tính từ ngày thu nuôi, đến ngày cho về, tổng cộng chi số tiền gạo là bao nhiêu? Còn về cách thưởng, cũng chiếu theo lệ mới, về lạc quyên thóc gạo. Huyện viên và tổng lý, thời thường kiểm xét, nếu nhà giàu nhận về mà không cấp nuôi, hay người nghèo cậy thế hiếp bách nhà giàu thì nghiêm trị. Người nào khỏe mạnh có ai muốn lãnh về mướn thuê, cũng cho kết nhận, nhưng không được cấp thưởng. Về số còn thừa lại, hoặc chia giao cho sở cố công, hoặc giao nơi doanh điền, hoặc giao cho để khai khẩn ruộng, chiếu lệ cố công tùy ruộng cấp cho).

https://tieulun.hopto.org

Đặt đội lính thủy ở Hưng-hóa (về lính thì 30 người, mộ người cầm lái 6 người, thường xuyên chi lương, mỗi năm cấp cho áo quần, ngày thời diễn tập, đêm thời canh gác).

Phan Thanh Giản vì tuổi già xin về hưu (tuổi gần 69 tuổi). Vua vời vào các, truyền chỉ quở mắng. ThanhG iản tâu nói: thần vốn không có sở trường gì khác, ngày thường tự nghĩ chưa báo bổ được tí chút nào, đương nghĩ cố gắng ra sức, mong báo đền được xứng đáng; nhưng cảnh bóng dâu gần xế chiều, tự biết tinh thần sức vóc, không được như trước, không làm thế nào được. Lại mình giữ chỗ phiên kịch, công việc phần nhiều quên sót. Hồi tưởng lại người ta đến 70 tuổi như cỏ bờ cây liễu, đã trải mùa thu, dẫu có lòng quyến luyến thiết tha, nhưng sức ngựa đã hết rất lo ứng phó không chu, để lầm tội công việc, nên không dám không lấy tình thực trình bày. Vua úy lạo và nói rằng: khanh nên cố gắng để khích lệ những người hậu tiến. Kinh Thi có nói: Xưa vua Văn, vua Vũ chịu mệnh làm vua, có bề tôi như Thiệu công, ngày mở mang cho nước hàng trăm dặm. Than ôi! Đau thương thay! Chỉ vì người nay, không còn có người cũ, mỗi khi đọc đến câu ấy, đau lòng khôn xiết, thì ngươi nên mạnh bạo mưu toan cho trót, quyết không nên thôi.

Chuẩn định từ nay người Minh-hương (1) nộp thuế cả năm, người nào có vật lực, thì mỗi tên nộp 2 lạng bạc, người không có vật lực, thì nộp một nửa, cùng với thuế lệ người nước Thanh, chiếu thu bằng bạc thực

(1) Minh-hương: người Trung-quốc về triều nhà Minh sang trú ngụ ở nước ta, gọi là người Minh-hương.



https://tieulun.hopto.org

Tiểu phủ sứ châu Tịnh-man là Nguyễn Tấn lại chia đường đến đánh dẹp trại Man Làng Y, phá được tan vỡ, chém được người Man 25 thủ cấp, cắt lấy tai, thu về dân Kinh được 24 người và 3 con trâu, dân cư từ đó mới được chút yên nghỉ.

Sai 2 tỉnh: Quảng-nam, Quảng-ngãi, kiểm điểm sửa soạn 2 chiếc thuyền đồng: Bình-dương và Thuỵ-nhạc, mỗi thuyền đều đem theo 3 chiếc thuyền đi tuần xong đâu vào đấy rồi đợi sẵn ở cửa biển. Thông sức từ đấy trở vào Nam, phải phòng bị ở cửa quan và cửa biển, đợi báo có thuyền giặc, đều lập tức ra khơi hợp lại đánh dẹp; lại đưa thư cho chủ súy người Pháp thăm dò bất bộ.

Sai chưởng vệ thủy sư là Nguyễn Thảo, biện lý bộ Công là Hoàng Tuấn Tích, cai quản 12 chiếc thuyền, vừa hải vận, vừa tuần thuyền, cùng lấy 5 chiếc thuyền nước Thanh, hợp lại đánh bắt giặc biển (thưởng cho 2 viên ấy mỗi người đều 3 lạng bạc, biền binh mỗi người nửa tháng tiền lương; thuyền người Thanh tiền 100 quan và trâu, lợn, rượu, gạo các thứ). Lại phái các hạng thuyền ở Thanh-hóa (3 chiếc), Nghệ-an (10 chiếc), Nam-định (8 chiếc), cộng 21 chiếc, đi tuần ở ngoài khơi để yên lặng đường biển.

Định rõ lại lệ xét tha cho những tù tội quân, tội lưu. (Những nhân phạm hiện giam ở các địa phương, trừ ra những tù nặng bị chém, bị thắt cổ, vẫn theo lệ giam cấm thì không kể; còn những án ăn cướp giết người, mà thu được tiền chuộc tội, giảm tội xử tử phát đi quân lưu cùng các hạng tù nguyên xử về tội quân, lưu, mà tuổi từ 60 trở lên, quả thực suy yếu, và chưa đến 60 tuổi, mà xét rõ có cố tật [tật bệnh không chữa được] không dậy được, đều cho tha ra, nhưng phải ghép vào

một nơi nào; còn ngoài ra không phải là hạng tuổi già, cùng có cố tật, thì về những kẻ can phạm được giảm tội phát đi quân lưu, đều tính từ ngày đưa đến chỗ đi đày làm bắt đầu, do quan địa phương xét kỹ rõ ràng, tên nào tính hung ác không chừa và tính tình vẫn chứng nào tật ấy, thì đều giam cấm tất cả. Nếu xét ra kẻ nào quả thực biết hối cải, thì tội lưu đủ 5 năm, tội quân đủ 7 năm rồi, thì về quân tù đồn bổ làm binh, về lưu tù ghép vào chỗ khai khẩn ruộng bỏ hoang, đều do tổng lý sở tại và viên đốc quản, nhận đứng trông nom; lại hạn 5 năm nữa, nếu biết yên phận giữ phép, không có trốn tránh, đều do quan sở tại xét thực, tư vào bộ tâu xin cho tha về. Về những kẻ nguyên trước xử tội quân lưu, thì lượng giảm niên hạn cho (quân 5 năm, lưu 3 năm), cứ chiếu đó mà thi hành. Nếu sau khi đã gán ghép vào chỗ nào, hoặc tha về, mà lại trốn tránh cùng là nhiễu dân, thì đều theo án trước, giam cấm mãi mãi; quan địa phương khinh suất tư xin khi trước chiếu theo tội của tên tù ấy, ghép vào tội «thất sát» giảm bực xuống mà bắt tội).

Chuẩn định lệ: cháu các thân công vào học nhà Giám và thi đỗ bổ quan. (Mới vào nhà Giám, theo như lệ các Tôn thất, thi đỗ tú tài vẫn ở nhà Giám học tập, trải 2 khoa thi hương, bắt đầu thụ hàm điển bạ, đỗ cử nhân, trải hai khoa thi hội, bắt đầu thụ hàm kiểm thảo; đỗ phó bảng, bắt đầu thụ hàm biên tu; đỗ tam giáp, bắt đầu thụ hàm tu soạn; đỗ nhị giáp, bắt đầu thụ hàm trước tác; đỗ nhất giáp đệ tam danh, bắt đầu thụ hàm thừa chỉ; đệ nhị danh, bắt đầu thụ hàm thị độc; đệ nhất danh, bắt đầu thụ hàm thị giảng học sĩ. Người nào không đỗ khoa mục, thì 6 năm đình thần hạch bổ một lần, hạng ưu bắt đầu thụ hàm điển tịch; hạng bình bắt đầu thụ hàm điển bạ, đầy 3 năm, thăng bổ huyện châu;

https://tieulun.hopto.org

hạng thứ bắt đầu thụ hàm đãi chiếu, đầy 1 năm, thăng hàm điển ba, lại đầy 3 năm thăng huyện châu; tự đấy trở về sau, đều theo lệ bổ quan mà làm).

Định rõ lại lệ: bạch bổ làm quan, cho các ấm sinh, tôn sinh và giám sinh. (Các tôn sinh do đình thần hạch bổ, ai đỗ trúng hạng ưu, bắt đầu thụ hàm điển tịch, tôn sinh đỗ trúng hạng bình, và giám sinh, ấm sinh đỗ trúng hạng ưu, bắt đầu thụ hàm điển ba, đầy 4 năm thăng bổ huyện, châu; tôn sinh trúng hạng thứ, và giám sinh, ấm sinh trúng hạng bình, bắt đầu thụ hàm đãi chiếu, đầy 1 năm thăng hàm điển bạ, lại đầy 4 năm, thăng bổ huyện, châu; giám sinh ấm sinh hạng thứ, xét bổ thừa phái các nha, đầy 2 năm thăng bổ tòng cửu phẩm).

Định rõ lại lệ ban phong được thế tập. (Phong tước công, được thế tập 5 lần: (con tập tước hầu, bổ quản cơ; cháu tập tước bá, bổ phó quản cơ; chắt tập tước tử, bổ chánh ngũ cai đội; cháu huyền (4 đời) tập tước nam, bổ chánh lục đội trưởng; cháu lai (5 đời, tập chánh thất phẩm thiên hộ). Phong tước hầu, được thế tập 4 lần: (con tập tước bá đến cháu huyền tập thiên hộ, bổ quan giống như trên, dưới đây cũng thế). Phong tước bá được thế tập 3 lần: (con tập tước tử, đến chắt tập thiên hộ). Phong tước tử được thế tập 2 lần: con tập tước bổ Cấm binh suất đội, cháu tập thiên hộ). Phong tước nam được thế tập 1 lần: (con tập Cấm binh suất đội).

Quân của quân thứ Hải — Yên, đánh được bọn giặc mặt nước ở sông Gia-luận thuộc Hà-lai. (Thuyền giặc bị chìm vỡ, chủ giặc là Phương; đầu sỏ giặc là Ước, trốn ra ngoài khơi miền Thanh — Nghệ; bọn nguỵ Hợp, nguỵ Sắt, nguỵ Oánh lẩn trốn ở các đảo. Nguyễn Trị

https://tieulun.hopto.org

Phương rút các đạo linh thủy về Quảng-yên vỗ yên dân, và ngăn chặn ở đồn lũy ven sông. Rồi phái tân tương là Phạm Chuân, đốc binh là Phạm Văn Trung, cùng với Nguyễn Văn Vỹ, chia ngồi vào 20 chiếc thuyền của người Thanh theo dõi đuổi bắt). Việc đến tai vua, sai thưởng trước cho tổng thống, tham tán cho đến đốc binh, đồng tiền kim ngân kiểu long văn [chạm rồng] có thứ bậc khác nhau.

Lại xuống dụ rằng: bọn giặc mặt nước cố giữ trong vụng Hải-ninh, nhưng quân ta, trên bộ có các đạo binh, dưới nước có thuyền quan binh và thuyền người Thanh, thì bọn giặc như con cá lượn bơi ở đáy chõ, có khó gì mà không ra sức, để giặc lọt khỏi lưới, chia từng bọn trốn tránh để sống, chưa thể đánh dẹp được 1 phen to lớn, để cho xong việc, kéo dài ngày để nuôi giặc, thành thêm khó nhọc phí tổn, phụ lòng ta rất nhiều. Bọn ngươi nên đốc thúc ngay đoán thuyền người Thanh, hết sức đánh bắt; hoặc mộ thêm thuyền của người thổ trước hoặc thuyền của người Thanh, thuyền đánh cá mà am hiểu đường tắt các hòn đảo, chọn những người mạnh, bạo, được việc thực sự, để tùy chỗ đánh sát vào, hoặc chọn những người liều chết, mạo hiểm ra quân kỳ, cho giặc không còn có chỗ hiểm nào để nhờ cậy được nữa, bắt chém đem ra xét xử; chớ bảo rằng: núi biển xa xôi hiểm trở, mặc cho chúng ra vào, tro tàn lại bén lên để đến nỗi công đắp núi còn bỏ thiếu 1 sọt đất.

Thế rồi Tri Phương sai tri huyện Nghiêu-phong là Nguyễn Hữu Thuận đem binh thuyền đi thăm đò địa phận sông Gia-luận, chợt gặp thuyền đò thống Hậu quân của giặc là Phan Văn Khương. Thuận lại đánh bắt được, và bắt được cả thống lãnh của giặc là tên Oánh, cùng bọn giặc 59 đứa, súng lớn 42 cỗ súng

https://tieulun.hopto.org

trường 39 khẩu, thuyền 7 chiếc, với đồ quân khí, thuốc đạn các hạng. Tri Phương tức thời sai đem tên giặc Oánh giết đi, còn tên giặc Khương là tên phạm rất kiệt hiệt, bèn đem đóng cũi đưa về kinh sư.

Vua xuống dụ sai thưởng trước cho Hữu Thuận 1 cái khánh ghi công bằng vàng tía, còn thì đợi quyển sổ ghi công trình dâng lên sẽ bàn thưởng. Lại sức cho Tri Phương sớm dập tắt đống tro tàn còn sót lại, và trù tính xếp đặt công việc sau này cho thỏa thiện.

Cho 19 tên lính ở cơ Thiên thiện về Tuyên-quang.

Cho các tướng sĩ ở nơi quân thứ: Hải-dương, Quảng-yên, Lạng-sơn, Cao-bằng, Tuyên-quang và Bắc-ninh, ăn yến. (Vì có ân điển tiết Vạn thọ).

Lấy nha công của Thông chính sứ (nguyên dinh ấy có 3 gian 2 chái, ty thông chính, không đặt chuyên viên, lấy quan khác kiêm nhiệm), làm nha công của ty Chuyển vận sứ, cho chánh phó chuyển vận sứ 2 viên đến ở. Lại dựng thêm tả hữu 2 bên dinh ấy, mỗi bên đều một dãy nhà (đều 3 gian 2 chái), làm nơi các viên, dịch đến làm việc.

Cấp thêm tiền cho thợ lợp ngói (thợ làm ở nơi điện đường 1 quan, thợ làm các công sở 5 tiền).

Kinh lược sứ thần là Vũ Trọng Bình dâng sớ nói: Ở hạt Lang-sơn, Cao-bằng, vì toán giặc tàn hại quấy nhiễu lại thêm năm nay mất mùa đói kém, bị điêu tàn quá lắm, kho tàng thiếu thốn, lương quân không đủ chi, đều do ở tỉnh Bắc-ninh cung cấp cho. Mới độ khoảng 10 tháng nay, nói về việc vận lương, thì có cấp tiền thuê khoán đã đến hơn 128.000 quan, số bạc lạng cũng ra mà như thế; nói về gọi lính, thì tỉnh Lạng-sơn 1.700 người, tỉnh Cao-bằng 500 người, bị bệnh đến quá nửa;

https://tieulun.hopto.org

về vận tải lương thì đường sá mỏi mệt khó nhọc, dân tỉnh Bắc-ninh vì thế phải khốn khổ về quân phái đi, thì thủy thổ không quen chịu, cũng không làm được một việc gì. Đó đều là sự thế rất không đừng được. Lại ở mạn liền tiếp giáp địa giới nước Thanh, phép công không thi hành được, quân đến thì giặc rút lui, không tiện vượt cõi đuổi bắt đến cùng, mà quân ở xa lạ đến, lại không tiện đóng lâu, rút quân về thời giặc lại đến, lính phái đi cũng chưa thể làm xong việc, chi bằng phái người thổ trước ở nơi ấy thì được việc, mà đỡ phiền lại tiện. Nên thần đã cho tu hợp và tập luyện những hương binh, thổ dõng, cho lương ăn để thay phát chẩn, sai đến ngăn chặn, đợi quân nước Thanh đến đánh dẹp. Thần vẫn biết thời khuất thế khó, chỉ xin hết sức mà thôi.

Vua dụ bảo rằng: tình thế nơi biên cương như thế, sao không để ý thi hành, cho tài lực sớm được dư dụ. Nếu không thế, thì binh dân ở trung châu, càng lâu càng mỏi mệt, không những tỉnh ở biên giới chịu hại mà thôi, mà việc cứu giúp cũng khó ba thủ, rắn mình hết sức, đạo thần tử phải thế, trẫm đã biết rồi, nhiều lần nhắc nhở thúc giục là muốn cho trọn khi thức. Nếu ai sợ khó trở ngón xảo quyệt, không cố hết sức dằm đương nên nghiêm ngặt tham hặc, để trị tội nặng, rồi chọn người nào làm nổi việc, chịu khó, hăng hái, cố gắng để thay, khiến cho quyền của kinh lược phải được thi hành, hô ứng phải thiêng liêng, có thể ngồi một chỗ mà trấn áp được nghìn dặm.

Hộ lý tổng đốc Sơn—Hưng—Tuyên là Nguyễn Bá Nghi dâng sớ nói về sự thế điều độ ở Tuyên-quang. (Hiện nay gạo cao, khó kiếm ăn, nên nghỉ quân chứa lương, để làm mưu tính sau này; cấp thêm lương gạo 300 phương cho bọn đoàn luyện thổ dõng của bọn Ma

https://tieulun.hopto.org

Doãn Vực đóng giữ ở Hà-giang, rồi phân phái những thổ dõng, đoàn luyện, binh đóng thú ở tỉnh đi đóng giữ những nơi: tả hữu và quãng giữa suối Bốc và chia đóng các phủ huyện, châu Chiêm-hóa, Hàm-yên và Yên-bình, nhưng đợi đến sau mùa thu, lại phái viên giỏi giang được việc cùng với viên phủ Tương-an đi Vân-trung, liệu cơ đánh dẹp ở suối Bốc, cho trọn công trước. Lại phái lính đi thú đóng ở tỉnh Tuyên là 800 người, cứ 6 tháng một lần thay đổi).

Vua nói: công dẹp giặc ghi chép đã nhiều, duy có bọn giặc nhỏ mọn lấy chưa trừ được là đáng tiếc. Giả hạn cho 6 tháng, mưu tính thế nào, cốt được ninh thiếp, để cùng với các đạo binh bàn công ban thưởng, là ta rất mong mỏi đó.

Mới mua chiếc tàu lớn bọc đồng chạy máy hơi nước gọi tên là Mãn-thỏa. (Thuyền này bề dài 11 trượng, 2 thước, 3 tấc; bề ngang 1 trượng, 6 thước, 9 tấc, giá là 135.000 đồng bạc (mỗi đồng nặng 7 đồng cân 2 phân bạc, dưới cũng thế), thành ra 97.200 lạng bạc. Lại mua thêm các vật hạng phụ thuộc vào tàu là 20.000 đồng bạc, hợp cộng 155.000 đồng, thành ra 111.600 lạng bạc).

Vua để ý đề phòng mặt biển (bọn giặc mặt nước ở Quảng-yên và giặc biển ở ven bờ biển làm ngạnh trở, có hại cho việc vận tải), cho là tàu thủy chạy máy bằng hơi nước, so với các thuyền là được việc hơn cả. Bèn sai thương bạc thần đưa thư cho chủ sáy nước Pháp, nhờ chuyển tư cho viên lãnh sự đóng ở Hạ-châu (Mã-lai) liệu tính cách thức giá cả hộ. Nhưng sai viên ngoại lang bộ Công là Hoàng Văn Xưởng vâng mệnh đến thuê đóng, rồi chở về cửa biển Thuận-an bỏ neo ở đỗ (cảng ở cửa biển Thuận-an nước sâu 8, 9 thước, thân thuyền ăn sâu xuống nước 6 thước), cho tên là « Mãn-thỏa khí

cơ đại đồng thuyền », đặt quản đốc chánh, phó để trông coi. Sai đi dẹp giặc biển, hoặc đi đông đi tây, cùng với 2 số hiệu thuyền đồng là Thuận Tiệp (mua đóng vào năm thứ 19) và Đẳng huy (mua đóng vào năm thứ 23), sung vào việc sai phái. (Tháng 3, năm ấy, Hoàng Văn Xưởng vâng mệnh phái đi và đem theo người thợ đến tường với chủ súy Tây dương là Co No, rồi đi theo người thợ cả nước Pháp là Du-sơ-điu đến Hương-cảng, thuê đóng tàu mới, để tiện tập biết phương pháp, còn cách thức giá cả tàu ấy đã có viên lãnh sự nhận trông coi hộ.

Đến bấy giờ đem theo người đóng thuyền là Vi-si-điu thuê 1 người hoa tiêu hạng nhất, mỗi tháng 300 đồng, 1 người hạng nhì 200 đồng, 1 người hạng ba 150 đồng; 1 người thợ Tây dương coi máy hạng nhất, mỗi tháng 200 đồng, hạng nhì 2 người, mỗi tháng đều 150 đồng. Người Chà Và, người nước Thanh 34 người, mỗi tháng mỗi người đều 12 đồng.

Hôm 23, tháng ấy vừa đủ số 1 tháng về tới nơi. Bọn thượng thư là Trần Tiễn Thành và tham tri là Nguyễn Chính đến tàu khoản đãi và xem xét, đều nói: chất liệu chắc chắn, thợ làm kiên cố, lại là làm vật liệu mới cả, có thể chở được trên dưới 300.000 cân; dẫu chi phí nhiều, giá đắt, nhưng tiện lợi cho việc sử dụng. Sau này vận chở tiện lợi, bù lại tiền phí tổn, tưởng không hạng thuyền so sánh được, bèn cấp trả nguyên giá, và tiền học chi phí về thuê mướn. Rồi mướn vài người Tây dương, người nước Thanh coi hoa tiêu, coi máy, mỗi người trả tiền công hàng tháng, hoặc hơn 300 đồng, hoặc 30 đồng không giống nhau, sau sẽ thôi không dùng nữa. Lại thưởng cấp cho viên Tây súy và viên lãnh sự các đồ phẩm vật, rồi phái binh coi giữ, lựa chọn quân thủy khỏe mạnh am hiểu, lấy 100 người, 1 quản đốc,

https://tieulun.hopto.org

2 suất đội, do bộ Binh xét thực, cho sung làm điền hộ, miễn cho tạp dịch, chuyên việc học tập. Trước hết trích ra 1 quản đốc, 2 suất đội, 40 người lính đóng ở tàu ấy. Binh đinh mỗi tháng thay phiên một nửa, luân lưu nhau thay đổi. Từ đội trưởng trở xuống, ai được phái đi ngoài biển làm việc công, thì mỗi tên mỗi tháng tiền là 5 quan; đi việc công ở trong nước thì 3 quan, đóng tại kinh thì 1 quan 5 tiền; người nào lưu lại ở ngũ đợi người thay phiên thì tiền 1 quan, gạo đều 1 phương, 7 bát, 5 lẻ. Đầy năm xét hạch chia ra từng hạng, chiếu theo lệ biền binh ở thuyền bọc đồng. Cấp cho 1 người quản đốc, 2 người suất đội, 40 người lính, cả năm quần áo 2 lần. Ai sai phái được việc, thì tâu lên xin cho thưởng).

Cho các thuộc viên về ban võ từ lòng tam phẩm trở lên, cũng được dự phong tặng (Lệ trước chỉ đến ấn quan thôi).

Tả tham tri bộ Công là Nguyễn Hữu Hòa chết. Vua cho là Hòa khi trước có quân công (dẹp giặc ở Hưng-hóa), truy tặng cho hàm thượng thư, cấp thêm gấm (1 cây), sa (2 tấm), lụa (5 tấm), tiền (300 quan), sai bổ dụng cho người con.

Toán giặc ở đất nước Thanh sang quấy nhiễu các phủ, huyện ở Cao-bằng (phủ Trùng-khánh, huyện Quảng-uyên). lãnh binh là Bùi Phó đem quân đến đánh, giặc bèn đem quân vây hãm tỉnh thành, bố chính là Nguyễn Mẫn, án sát là Dương Gia Huấn, lui đóng ở xã Tung Cao, chiêu họp những quân còn lại. Phủ thần Lạng-sơn, Cao-bằng là Trịnh Lý Hanh nghe tin báo, bèn phái 400 binh dũng, đóng ở Cầu-phong để ngăn chặn, và đem việc tâu lên.

https://tieulun.hopto.org

Vua nghiêm dụ cho Vũ Trọng Bình, Trịnh Lý Hanh phải phái ngay đại binh tới Cao-bằng, cùng với đạo binh của Bùi Phó vây đánh, hoặc thân tới Cầu-phong để điều độ; Còn Nguyễn Mẫn và Dương Gia Huấn, trước hãy cách chức, ra sức báo hiệu để chuộc tội. Nếu không khám nổi, thì cứ người khác thay, không để lỡ ngoài biên.

Nguyễn Bá Nghi dâng sớ nói: Nghĩa kinh xuân thu, trách ở chữ sảy lầm trọng. Trước đây, đại đồn ở Gia-định bị thất thủ, xin tự nhận tội; còn các viên biên, xin đều tha tội cho. Vua nói: « Việc điều độ trách ở thống sủy, mà việc đánh hay giữ, cũng do cả: thuộc tướng cũng giúp sức mới nên, thưởng phạt đều có dự phần cả. Nếu chẳng ra sức, thế là đem thắng đưa cho giặc, sao được không có lỗi. Thưởng đến phần, phạt không đến phần, thì có quan binh nào không? Ba Nghi tự biết tội, mà không tự cố gắng, thế là chỉ mượn câu nói để gỡ tội cho người mà thôi. Giao xuống đình thần bàn đến cho là: bản án xét trước, xét định tội danh đã đúng lẽ phải rồi. Vua nghe theo.

Thuyền của bọn giặc mặt nước đỗ ở ngoài khơi Vân-sơn, sai bọn lũ là tham tán Trần Bằng, tham biện là Nguyễn Hiền, nội thuộc là Lê Quế, đem ấn, văn bằng của ngụy đến Thanh, Nghệ, Ninh-bình, dụ những người cử mục khởi loạn. Thổ tư ở Thanh-hóa là Phạm Bình không theo, bắt đem giải. Tỉnh thần đem việc tâu lên.

Vua thưởng cho Phạm Bình chánh cửu phẩm bá hộ. Sai các tỉnh thần nghiêm bắt những tên phạm trốn, nhưng không được làm kinh động.

Tổng đốc Nghệ-an, Hà-tĩnh là Hoàng Tá Viêm: sức bắt được 16 tên mưu nghịch thông nhau với giặc ở

https://tieulun.hopto.org

trong hạt là: (Nguy chánh thống lãnh: Trần Hữu Ý, Nguyễn Đức Hinh, Phan Bá Nghị; phó thống lãnh: Hoàng Đại Hữu, Phạm Khắc Tuy, Trần Minh; tham mưu: Phan Văn Xưởng; hiệp tán: Trần Quang Nhuận, Bùi Truy; vệ úy: Nguyễn Chiêm, Trần Hữu Thứ, Lưu Quang; lãnh binh: Chu Huy Vỹ, Nguyễn Ngọc Trữ; tham biện: Nguyễn Đắc Thân; và người trong bọn là Phan Hữu Sách). đều đem giết đi.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

# ĐẠI NAM THỰC LỤC CHÍNH BIÊN

## ĐỆ TỨ KỶ

### *QUYỂN XXXIII*

## THỰC LỤC VỀ DỰC TÔNG ANH HOÀNG ĐẾ

Ất sửu, Tự Đức năm thứ 18 (1865), mùa thu, tháng 9, mới định lệ tập ấm cho-cháu các quan viên văn võ. (Tháng chạp năm ngoái, bên văn phụng mệnh bàn định: phàm nhân viên bên văn có tiết liệt công lao, được cũng theo để ghi công; cùng những người nào tiết thảo, phẩm hạnh, đoan trang, hiền lương, được thờ vào đền Hiền-lương; mà cháu đáng nêu được bổ dùng, thì từ chánh nhất phẩm đến chánh nhị phẩm, chuẩn cho cháu được 2 người bổ dùng; từ tòng nhị phẩm đến chánh tam phẩm, chuẩn cho 1 người cháu, không cứ là đòng dõi con cả, con thứ, người nào lời nói việc làm khả quan, có chút học thức, đều bổ vào nhà giám đọc sách được có học bổng; cháu của quan võ có học vấn, xin vào nhà giám, cũng chiếu thế mà thi hành.

Tháng ấy, về bên võ phụng bàn: phàm nhân viên bên võ, công lao rõ rệt, được cúng theo ghi công, và những người đoan lương đáng ghi, được thờ vào đền Hiền-lương, mà cháu đáng nêu được bổ dùng, thời chánh nhất phẩm đến chánh nhị phẩm được 2 người; tòng nhị phẩm đến chánh tam phẩm, được 1 người, nhưng không cứ là đòng dõi con trưởng con thứ, người nào

https://tieulun.hopto.org

sức vóc khỏe mạnh, đều cho biên vào sổ anh danh. Cháu tăng [chắt] của chánh nhất phẩm đến tòng nhị phẩm, đều 1 người, cho bổ vào binh giáo dưỡng, chiếu lệ cấp lương, để theo học tập. Cháu hay cháu tằng của quan văn, không có học vấn, tình nguyện vào anh danh, giáo dưỡng thì cũng chiếu thế mà thi hành. Lệ tập ấm cho cháu bắt đầu từ đó). (Tự nay trở về sau, chuẩn cho cháu tằng của các quan văn võ nên được vào binh giáo dưỡng, mà có học, cho bổ vào học sinh, nhưng không được nhất khái bổ ấm sinh, anh danh, để có phân biệt).

Thự tuần phủ Lạng-sơn, Cao-bằng là Trịnh Lỹ Hanh, tâu nói về tình hình của giặc, và xin hợp đồng quân nhiều lương, làm kế cầm cự lâu ngày. (Nói: đoàn Thăng-hình nước Thanh là Hoàng Triệu Vinh, cùng bọn giặc giao khê chặn tuyệt con đường tải lương, lấy tên Cao-bằng làm sào huyệt. Lại giữ kho tàng ở tỉnh, lấy chủ đãi khách hợp bọn chia nhau đi gặt lúa, làm kế cố thủ. Xin phái quân kinh binh 500 tên giữ phố Cầu-phong, phao tin nói đi Lạng-sơn, để dứt mối nghi ngờ của họ, và xử trí với đoàn ấy; đợi Vũ Trọng Bình đến hội họp; cũng là gia thêm giá mua gạo, tư cho Trọng Bình lượng giao tiền bạc để chi lương). Vua nói: trước đây các tỉnh nhiều việc, Lạng-sơn, Cao-bằng, thế cô, hết đường cứu viện, mà Phạm Chí Hương hay cố sức ngăn chống được đám giặc to, giữ được không lo ngại. Hiện nay sự thế đã thư, bọn giặc cũng ít, mà động đều là nói khó khăn, đều bởi cớ bọn người không chịu để tâm đó thôi. Vũ Trọng Bình phải đốc suất cùng với Trịnh Lỹ Hanh, mau mau ra sức thu lại tỉnh Cao-bằng, đuổi trừ bọn giặc. Phàm công việc đánh dẹp vỗ yên hay vận chuyển, đều cho tùy tiện thỏa hiệp mà làm, tùy việc bẩm tâu lên. Nếu người nào không làm nổi việc,

https://tieulun.hopto.org

lập tức nghiêm ngị trị tội. Còn quân thứ ở Hải-dương, Quảng-yên, như đã hợi thư, thì phải đến ngay Lang—Bằng, nếu chưa thư thì điều động binh ở Hà-nội và mộ nhiều người để đủ sai phái, không nên lại phiền đến linh kinh và linh Thanh, Nghệ đi xa xôi khó nhọc.

Thị độc học sĩ là Phan Trung, theo lời dụ tới kinh. Vua sai cấp tiền gạo cho cả lũ học trò là bọn tú tài Trà Duy Ninh 8 người; còn những người ở lại Bình-định là bọn Nguyễn Văn Dương 18 người cũng sai cấp cho. (Tháng 6, năm ấy cho với Phan Trung vào kinh).

Vũ Trọng Bình đem đại binh tới thành Lạng-sơn (linh ở kinh đem đi quân thứ Hải-dương 700 người; linh ở Nghệ theo đi quân thứ 800 người; binh dũng ở tỉnh 800 người và voi 2 thới). Xin cho Ngô Văn Độ (nguyên án sát đã về quê quán) sung làm tán lý; Trà Văn Mỹ và Nguyễn Cao Bình (tri phủ) sung làm tán tương, đốc thúc cùng với tùy phái là Vũ Huy Thuy, đốc binh là Hoàng Ninh, Nguyễn Ban, Lê Văn Khuê và Nguyễn Văn Thận, chia nhau cai quản. Vua y cho, nhân dụ rằng: Nay binh dũng đã tụ họp nhiều người, nên theo những lời phê bảo các lần, hết lòng mà làm cho thỏa thiện, và xử trí cho phải lẽ, cốt sao cho khó nhọc một lần mà yên nghỉ được lâu dài, để thư mối lo về mạn Bắc.

Sai 3 tỉnh thần ở Vĩnh-long, An-giang, Hà-tiên, phải nghiêm ngặt cự tuyệt bọn Man tù là Ong Bướm, chớ cho vào trong cõi. (Tên Bướm mộ dân dựng đồn, cùng với Ong Lẫn tranh giành đánh nhau, Lẫn cầu cứu với chủ súy Pháp, chủ súy Pháp yêu cầu ta bắt giao cho, nên trước cho tên Bướm đến nương tựa, mà nay thì nghiêm ngặt cự tuyệt).

Xuống dụ sai các danh, vệ, cơ, đội, hễ các thiên tỳ ở trong hàng ngũ, ai quả có dũng cảm phương lược

https://tieulun.hopto.org

như Vũ Tảo, thì ở kinh do việc thống quản, ở ngoài do tỉnh thần xét biết, đem sự trạng trình bày trong tập tâu, đệ lên, do bộ Binh tâu xin sẽ khen ngợi cất nhắc, không theo thứ bậc.

Nước Y-pha-nho phái A Răng Đa đưa thư, xin cho làm lãnh sự ở Đà-nẵng. Vua sai tòa Thương-bạc viết thư từ chối. (Nói: nước Pháp vẫn giữ hiệp ước cũ năm nhâm tuất [1862], về hiệp ước mới, cùng điều lệ bàn phỏng sau này, đều đã gác bỏ rồi. Vả lại sứ thần nước Y, lần này không cùng với người Pháp cùng đến, thì làm thế nào lại xin bằng cấp được, thế không hợp lệ).

Định rõ lại lệ cấp thẻ bài. (Từ thất phẩm trở lên cấp thẻ ngà, bát phẩm trở xuống cấp thẻ sừng).

Chuẩn định cho những người lạc quyên muốn ra làm việc, được tùy tiện do hai bộ Lại, Binh và thượng tỷ ở phủ [tức phủ Thừa-thiên] tỉnh, đạo, xét thực quả có biết viết, làm thông giấy tờ, kế toán và võ nghệ, xét nên bổ hàm văn hay võ, thuộc theo vào bộ, tỉnh, doanh, vệ, tài tư cho 2 bộ Lại, Binh lưu làm hồ sơ.

Khâm phái ở Quảng-nam là Phan Văn Thuật, xin phát gạo ở kho kinh 2, 3 vạn phương, giảm giá bán ra cho thuyền buôn ở Quảng-nam (lãnh tiền quyên của tỉnh ấy), lãnh mua về để bán ra, cho gạo ăn của dân được đỡ thiếu. Vua y cho.

"Cấp thêm tiền tuất cho các ấn quan văn (tứ phẩm trở lên), võ (tam phẩm trở lên) thôi không cấp áo chầu nữa, còn thuộc viên văn (tứ phẩm trở xuống), võ (tam phẩm trở xuống), cũng liệu lượng gia thêm có thứ bậc khác nhau. (Ai theo lệ khi chết được đem theo áo triều bào, thì gia thêm cho điều về áo triều bào: chánh nhất phẩm cộng 800 quan, tòng nhất phẩm 700 quan, chánh

https://tieulun.hopto.org

nhị phẩm 600 quan, tòng nhị phẩm 500 quan, chánh tam phẩm 400 quan, tòng tam phẩm 300 quan, chánh tứ phẩm 200 quan, tòng tứ phẩm 100 quan. Côn viên nào theo lệ không được đem theo áo triều bào, thì chánh tam phẩm 100 quan, tòng tam phẩm 80 quan, chánh tứ phẩm 60 quan, tòng tứ phẩm 40 quan, chánh ngũ phẩm 35 quan, tòng ngũ phẩm 32 quan, chánh lục phẩm 30 quan, tòng lục phẩm 25 quan, chánh thất phẩm 22 quan, tòng thất phẩm 20 quan, chánh bát phẩm 18 quan, tòng bát phẩm 15 quan, chánh cửu phẩm 12 quan, tòng cửu phẩm 10 quan. Những người : hưu trí, ốm chết, chết trận, cũng thế. Tôn thất từ chánh lục phẩm trở lên, thì chiếu phẩm cấp tiền tuất, từ tòng lục phẩm trở xuống, và chưa có quan phẩm thì đều cấp tiền 25 quan).

Nguyễn Bá Nghi tự cho là trong chốn buồng the không nghiêm (người vợ lẽ cùng với suất đội thuộc tình thông dâm với nhau), lại tuổi già suy ốm, xin cho giải ấn thao đợi tội, để được trông thấy quê cũ. Bộ thần bộ Lại nói : lời tâu đã khiếm nhã, mà so với sự thể lại không hợp, xin lưu lại để trù tính công việc ở 3 tỉnh (Sơn, Hưng, Tuyên).

Vua cho là phải, và dụ rằng : Trẫm đương mưu dùng người cũ, bậc lão thành không có mấy. Bá Nghi dẫu chưa là lão thành, cũng là người cũ, tin dùng quý nề, hậu đãi biết là nhường nào ! Huống hồ tuổi chưa già yếu, tài còn dùng được, việc còn chưa xong, thường thường vin lấy những việc bỉ ổi để xin nghỉ việc, không rõ là lòng nào và có gì vậy. Thờ vua không nên giấu giếm, cho người bày tỏ sự thực. Bá Nghi, ngươi cho là ngu tối lắm lẫn xin đợi tội, lại nói rằng : tinh nhà suy đốn, bụng nghĩ rối loạn, tự nghĩ mình là phúc mệnh mỏng manh, quên cả việc nên hay không, khinh suất đem việc tâu lên để xin nghỉ việc.



https://tieulun.hopto.org

Vua lại dụ rằng: đã làm việc công phải quên việc tư, còn nghĩ đến gia đình làm gì. Nếu đổ tại phúc mệnh, lại là ngu bỉ nữa. Vậy khoan cho lỗi trước, cố gắng mưu sau, chớ nên tự bỏ thân mình, để mua lấy dư luận chê cười là phải.

Hồng lô tự khanh là Vũ Văn Bình tâu nói: Từ xưa các đời đế vương, cho tới các đời: Hán, Tấn, Tống, Minh, cầu tự phần nhiều lập đàn cao-môi tế lễ, thường có linh nghiệm. Hoàng thượng ta tuổi đã cao, mà điềm ứng sinh con trai (1) vẫn còn chậm rễ, xin giao xuống cho bộ thần, tra các điển lễ, dựng đàn tế lễ, để hết lòng thành, cầu trời ban phúc, tất sẽ được sinh hoàng tử đông nhiều.

Vua nói: ta, mọi việc đều theo mệnh trời cả, từ trước tới nay, cũng đã biết thế, mà không gượng làm, khi lực suy yếu, không dám cầu bậy. Nay bọn ngươi đã xin, thì giao cho bộ Lễ tra nghĩ như thế nào, để thuận lòng các thần thứ.

Bọn Nguyễn Văn Phong cho là: đời sau cũng vái nhầm nhi, không phải chính lễ của tiên vương. Việc ấy bèn thôi.

Bộ Hình dâng danh sách các bản án chưa kết, còn một số rất nhiều. (Án chưa kết, 566 vụ, hiện giam các phạm nhân là 1.657 người). Vua sai tra kết cho chóng để xong việc ngục đình trệ.

Đoàn thuyền của người nước Thanh, ngăn chặn đánh bọn giặc mặt nước ở ngoài khơi Hải-ninh, bắt được

---

(1) Nguyên chữ Hán là «lân chân» lấy điển ở Kinh thi: «Lân chi chỉ, chân chân công tư» là nói công tử của ông Văn Vương nhân hậu như chân con lân, không giẫm lên giống sinh vật. Đây ý nói là sinh con trai.

https://tieulun.hopto.org

ngụy hữu quân là Tài Cầm, Tán tương là Phạm Chuân, đốc thúc đoàn thuyền người Thanh, dẹp bọn giặc mặt nước ở ngoài khơi, đảo Thảo-dữ [Hòn-cỏ] (Quảng-bình), bắt được tên đầu sỏ là Lương Văn Dũng (con ngụy hộu quân Phụng Đạc); rồi thì thuyền của ngụy minh chủ là Phượng, trung quân là Ước, tả quân là Đức, sự phụ là Nguyễn Văn Niên, trôi giạt vào Quảng-trị, vượt cửa An-hải lên bộ trốn; thuyền của ngụy lãnh binh là Hòa, trôi giạt vào cửa biển Nhượng; thuyền của ngụy đề đốc là Nguyễn Văn Giám, trôi giạt vào bờ biển Thuận-an, đều bắt được cả, đóng cũi đưa về kinh sư (bắt được bọn giặc 174 tên vừa đàn ông đàn bà, 6 cỗ súng đại tướng quân, cùng là ấn triện, vàng bạc, gấm lụa áo mặc các hạng. Lại thu về được viên tri huyện huyện Nghiêu-phong trước là Nguyễn Đăng Xuân và 2 người đi theo).

Sai các thượng ty, từ trong kinh đến ngoài các tỉnh, xét hỏi các phủ huyện quản suất sở thuộc ai là thanh liêm, mẫn cán, xuất sắc hơn người, thì chỉ tên tâu lên để thưởng; ai là tham nhũng hèn kém, thì nghiêm ngặt tham hặc để trị tội. Nếu không biết xét trích ra được, bị tỉnh khác trích giác ra, hoặc bị binh, dân tố cáo, hoặc bị viên trong kinh phái ra xét hỏi được, tâu lên tham hặc thì giao cho bộ nghiêm ngặt bàn tội.

Cho vệ úy là Hồ Uy, thăng bổ chưởng vệ, quyền giữ doanh Long-vũ.

Khi ấy, bắt được bọn giặc, phần nhiều xưng là nghèo hèn bị bắt hiếp đi theo và quân lính bị bắt được trong trận. Sai giải giao quan địa phương sở tại tra xét quả thực thì, thích chữ làm dấu cho về nguyên quán hoặc đội ngũ. Nếu là người không tốt, dân không muốn bảo

https://tieulun.hopto.org

lĩnh thì cùng với những kẻ cam lòng theo giặc, chiếu luật trị tội.

Tha cho các lính kinh, lính tỉnh thuộc thủy quân ở quân thứ Hải—Yên về đội ngũ, thưởng tiền có thứ bậc khác nhau.

Truy cho các viên biền ở đồn phủ Nam-sách bị chết trận được tặng hàm và nhiêu ấm cho con có thứ bậc khác nhau. (Phó lãnh binh ở Hải-dương là Trần Đô tặng hàm lãnh binh ; phó vệ úy vệ Tráng-vũ là Hoàng NhữDu tặng hàm Cấm binh phó vệ úy, đều chiếu hàm được tặng mà cấp tiền tuất gấp hai, tập ấm cho con, hoặc em, hoặc cháu [gọi bằng chú bác] một người tòng bát phẩm bá hộ. Đội trưởng là Nguyễn Sỹ Hành và Lê Đoan, tặng hàm Cấm binh chánh đội trưởng, đều chiếu hàm được tặng cấp cho tiền tuất, và nhiêu trừ cho con hoặc em hoặc cháu [gọi bằng chú bác] 1 người, suốt đời không phải ra lính và làm tạp dịch).

Sai Vũ Trọng Bình làm tờ hịch hiểu bảo cho những thổ hào mục ở Cao-bằng, Lang-sơn, bắt những thủ dũng theo quan quân đi đánh dẹp và phòng giữ những nơi yếu hại, chiếu theo công trạng, lượng thưởng cho quan chức.

Chuẩn cho những người chết trận, mà không có con, em, cháu [gọi bằng chú bác] thì nhiêu trừ cho người bố, hoặc anh có thứ bậc khác nhau (là lính thì trừ 4 năm, là dõng thì trừ 3 năm).

Ninh-thuận công, xin cho khai khẩn nộp thuế ao sen của Phú-bình quận công, (thuộc địa phận 3 xã : Vân-dương, An-cựu, Vỹ-dã). Chuẩn định đợi cấp cho phủ Tôn nhân. (Ao ấy có 7 mẫu, nguyên của công khoảng năm Minh Mệnh, Phú-bình quận công coi giữ

https://tieulun.hopto.org

sau dần dần nông can, 3 xã ấy nhiều lần trích trung nộp thuế chỉ còn 5 mẫu. Đến bấy giờ công tử của Phú-binh quận công đem bán cho Ninh-thuận công để khai khẩn. Chuẩn cho phủ Thừa-thiên khám xét, thì Phú-binh công ấy khi trước cũng bao chiếm, không phải là ban cấp cho. Khi ấy tôn nhân xin đặt nghĩa điền, hiện đã chuẩn cho bộ Lễ, bộ Hộ xét nghĩ. Phủ Thừa-thiên nhân làm tờ tâu lên, chuẩn cho số ruộng ấy, đợi giao cho phủ Tôn nhân gồm làm cả). (Nghĩa điền của phủ Tôn nhân chép ở sau vào năm thứ 21).

Tiểu phủ sứ là Nguyễn Tấn điều trần công việc về sửa sang 6 cơ sở sách mán (đại lược nói: ruộng đất của họ màu mỡ, núi rừng lại nhiều thổ sản, xét về lợi hại, thì trường đánh thuế lá trầu không, nên cho đặt, thuế người Man nên thu, mà họ buôn thì có thể bãi bỏ. Từ nay phàm sách Man nào về hàng, thì tra xét ruộng đất, sản vật định mức thuế: ai có ruộng, thì mỗi sách nộp 20 hộc thóc, hoặc 30, 40 hộc chẳng hạn; không có ruộng, thì nộp bằng song, hoặc 1, 2 ngưsọh ii, hoặc 3, 4 nghìn sợi, chia nộp 2 kỳ. Man làm bậy có lẻn vào sách nào thì bắt nộp, mỗi tên bắt cứ đàn ông đàn bà, thưởng cho 5 quan. Đã chịu thuế, mà địa phận ở đồn không được yên, thì chiếu số mất người và súc vật, bắt phải bồi thường. Nếu thuế nộp không đủ thì đem quân ra gặt lúa sung vào của công. Nếu không yên tĩnh, không nộp thuế, lại ẩn giấu người Man làm bậy, thời đem quân đến đánh dẹp. Mỗi cơ cho dựng một sở đánh thuế trầu không, mỗi tháng có 3 phiên. Không được đem binh khí, trâu, thóc, đem trao đổi riêng. Chước lượng hàng hóa, chia làm 40 thành, lấy thuế 1 thành. Mỗi cơ lấy thuế cả năm là 30 quan, đem đến nộp ở 3 bảo lớn. Và đặt cơ thứ 6 làm Thanh-bồng, Thanh-cù 2 cơ, thuế cả

https://tieulun.hopto.org

năm là 1.350 quan, chia làm 2 kỳ. Bãi bỏ tên gọi các nguyên đi. Lại lấy bọn dịch mục, hộ buôn, phụ thêm số người buôn, đổn làm đội Dịch-man, thường xuyên chi lương, chia phái đi các cơ, 3 tháng một lần thay đổi; tên nào trốn vào cõi người Man, xui giục làm bậy, tra xét tâu lên để đem chém). Vua chuẩn cho thử thi hành, để xem kết quả.

Nguyễn Bá Nghi dâng sớ xin sức cho thổ tỳ ở Tuyên-quang là Nông Hùng Thạc, chọn người con, hoặc viên thổ mục đem binh đồng độ 300, 500 người, nói phao là đốc thần và kinh lược thần điều động đi, để hợp đánh dẹp, lấy lại thành Cao-bằng; lại đem ý ấy tư cho đạo binh ở Bắc-ninh, Lạng-sơn, cũng tuyên ngôn như thế, để làm mạnh thanh thế. Vua y theo.

Mùa đông tháng 10, Vũ Trọng Bình, đến thành Lạng-sơn, làm tờ hịch báo cho những thân, biền, hào, mục ở tỉnh Cao-bằng, tụ họp hương dõng, liệu chỗ đóng giữ. Rồi đem đại binh đóng đồn ở Cầu-phong, phái ủy Ngô Văn Độ, Nguyễn Cao Bình, tiến đóng Cao-nhã, Cao-phúc, hội họp với lính tỉnh Cao-bằng, hẹn ngày đánh thành. Dâng sớ nói: hạt Cao-bằng tiếp giáp với địa giới nước Thanh, giặc đến cướp bóc không chừng, các nơi ven biên giới như Bằng-tường, Long-châu và Hạ-đống, chỗ nào cũng có. Mà quân đi dẹp giặc của nước Thanh, lừng chừng không chịu tiến đánh. Tàn tệ quen thói, chưa có thể nói việc đánh; việc phòng thủ cũng khó, lúc rút về lúc lại tới, không bao giờ xong việc. Nếu trích phái quân ở nơi khác đến, thì đường xa, khí độc nặng nề, khoảng 1, 2 tháng là mỏi mệt, ốm đau, trốn tránh, 10 phần còn có 1, 2 phần, lương thiếu, tổn hại, không có mưu kế trọn vẹn làm cho sau này được tốt. Tưởng sau khi đánh dẹp, nên quyến nghị chiêu dụ vỗ về, ai về qui phụ, chia ghép cho chỗ ở được yên nghiệp làm ăn, để

TAISACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

chống chọi bọn giặc khác, cùng là đem tinh tệ từ trước đến giờ, tư cho tuần phủ Quảng-tây nước Thanh biết, sớm nên xử trí, để yên bờ cõi ngoài biên.

Vua dụ rằng: « Cái kế đánh thành cũng có nhiều, nên khéo dùng người thổ trước, hoặc làm nội ứng, hoặc lẫn lộn giả làm kiểm củi, hoặc mở bảo con đường sinh sống, có nhiều cách làm cho giặc bị lừa, sau khi thu phục giết chết cả đi, để họ sợ mãi, đó là thượng sách ; còn ai bị bắt hiếp phải theo, không nên trị tội, thích chữ làm dấu rồi đuổi đi ; có 1, 2 bọn cùng đường nào x'n hàng, mà có đoàn thể, họ hàng, quen thuộc, đứng bảo kết, mới nên giao cho lãnh về. Ta vẫn biết chưa quét sạch đám giặc nước Thanh, thì cái lo ở biên giới vẫn không bao giờ xong. Nhưng họ đều là tội nhân của nước Thanh, không nên nêu ra cái tiếng chiêu nạp ; huống hồ quân ấy hung hãn khó bảo, tập quán đã lâu, cái nghị chia ghép cho ở, quyết là không tiện ; sau này họ [nước Thanh] có hỏi đến, không thể không giao, người đến lúc cùng phải sinh biến, lại phiền phải xếp đặt, tức như bọn Tam-đường (1) và công việc hiện nay ở Lạng-sơn thì đủ rõ. Chi bằng sửa sang thành trì, đoàn kết đinh dõng, giữ chỗ hiểm yếu là hơn, người nên nghĩ đó ».

Bèn sai Phạm Chí Hương, lấy nguyên hàm tham tán, thẳng tới Cao-bằng, cầm quân đánh dẹp, và cho Trọng Bình sắm, quế, sai hiệp cùng thương lượng, mưu tính kế đánh lấy thắng lập tức quét sạch bọn giặc, để vững biên cương ta, làm phúc cho dân phương ấy, chớ.

---

(1) Tam-đường cũng là bọn giặc, tức Đức-thắng đường Lê thông, Đại-thắng đường, thông ngôn là Tạ Tam và Quảng-nghĩa đường, thông ngôn là Trần Chấn. (Chép ở quyển thứ 8, thuộc đệ tứ kỷ).

https://tieulun.hopto.org

như lần trước nuôi giặc, để khó nhọc cho 8, 9 năm nay.

Sai 2 tỉnh: Thanh, Nghệ lại mướn vài ba chiếc thuyền của thuộc khách là Bành Đình Tú, hợp cùng với binh thuyền ở tỉnh, để bắt bọn giặc biển.

Sai tỉnh thần Vĩnh-long, sức cho người buôn nước Thanh là Nhan Vạn Hợp, chóng đem nộp thuế bạc là 300.000 đồng, để đưa thư cho chú súy Pháp thu nhận, khấu trừ vào số bạc bồi thường.

Định rõ lại lệ trừng phạt các tổng lý về việc gọi binh, thu lương. (Hàng năm có 2 quý gọi lính, để thiếu 2 thành trở lên, thì lý trưởng phải phạt 80 trượng; cai phó tổng phạt 60 trượng, cứ thiếu mỗi thành nữa lại thêm 1 bậc. Lý trưởng để thiếu đến 4 thành, cai, phó tổng để thiếu đến 6 thành, thì phải cách lưu. Trong 2 quí mà lý trưởng điền được 3 thành trở lên; cai, phó tổng điền được 4 thành trở lên, cho khai phục, không sung thì bãi dịch. Lý trưởng để thiếu đến 5 thành, cai tổng để thiếu đến 7 thành, thì đều phải cách không cho làm việc nữa.

Về thu lương: cai tổng cùng thì sai thiếu 2 phần trở xuống, lý trưởng thiếu 1 phần trở xuống, phải cách lưu, hạn trong 6 tháng thu được đủ cho khai phục, không thu đủ, thì bãi dịch, cai tổng thiếu 2 phần trở lên, lý trưởng thiếu 1 phần trở lên, thì cách bãi ngay, nhưng tra số thiếu, quả không đủ sức thì thôi, nếu nhân nộp hộ mà lấy đi bổ thiếu, thì tra xét tịch biên gia sản đem bán đi để bồi.

Phan Phú Thứ, Nguyễn Chính, Lê Bá Thận, điều trần các việc như sau: (Phú Thứ xin lập nhà Thủy học để dạy việc tập chở thuyền; bỏ tiền chi phí qui định về tiễu tuần ở cửa biển, để giúp chi dùng việc

https://tieulun.hopto.org

công; khuyến khích thợ làm ở các cục, để giúp thêm các đồ dùng. Nguyễn Chính xin cho đặt nơi bán thóc ra một giá phải chăng; các tỉnh phải phái lính và mướn dân khai khẩn ruộng hoang, và thu dụng những dân bên giáo. Lê Bá Thận xin dình chỉ việc triển hạn điền thế lính; các tổng lý còn để thiếu binh lương mà bị phạt xuy, phạt trượng, cho đều phạt tiền cả). Vua giao xuống đình thần bàn. Phan Thanh Giản và Trần Tiễn Thành xét nghĩ cho là: «Về nhà Thủy học, xin ở kinh thì Thủy sư đề đốc, hay hiệp lý, ở ngoài các tỉnh, thì lãnh binh xét rõ người nào am hiểu những việc: ở cửa biển, chỗ nào hiểm trở, hay dễ đi, nông hay sâu; xem chiều gió, trông khí giời, nghiệm núi, đo nước, xem kim địa bàn, biện phương hướng, nhận rõ các việc ở trên địa cầu v.v... có thể dạy bảo người được, thì chỉ rõ tên tuổi bảo cử lên, nếu là quản suất thì thăng bổ, là binh ngũ thì cất lên bổ dùng, để tiện học tập. Bỏ chi phí qui định về bến tuần cửa biển thì xin nghiêm cấm qui chế hủ lậu về việc đưa tiền trầu cau chè lá cho người coi ở cửa quan bến đò và các cửa biển ức hiếp sách nhiễu những thuyền buôn. Thêm đồ dùng: thì xin các bộ làm nghề gì, do quan sở tại, lượng khoan cho các phu dịch, để chăm siêng nghề nghiệp, thời thường khuyên bảo, nghề gì làm tinh xảo, trả giá hậu thu mua, miễn cho dao dịch thuế thân. Bán thóc theo giá phải chăng: thì dân gian trao đổi, đều được tiện lợi; nếu để quan thu giữ, thì việc nhiều mà bọn lại dịch nhờ đó sinh nhiều tệ nhũng. Huống hồ năm mất mùa, gạo kém, nếu bỏ đánh thuế, thì gạo bán lọt ra nước ngoài, không nên bàn định cho thi hành. Gần đây, lính phải đi nhiều ngã, việc giảm thì nên bàn thay đổi, một là để thư sức lính, một là đỡ lương chi hàng tháng. Nếu để lại nhiều đề cây cấy

https://tieulun.hopto.org

khai khẩn, thì chưa chắc đã có thành hiệu, mà của kho đã tốn hao. Mướn dân khai khẩn, thì thu làm của riêng, mà ruộng bỏ hoang vẫn chưa mở mang hết, lại lấy thóc lời sung vào của công, thì lao thảo nên cho xong việc. Xin sức cho các phủ, huyện, châu từ trong kinh đến ngoài các tỉnh, người nào cố làm có công hiệu, thì cứ số thóc ở ruộng hiện thu hoạch được, làm thành danh sách tư vào bộ, tùy theo số thóc nhiều ít mà ban thưởng. Đến như bỏ điều cấm theo đạo Gia-tô thì nhân tình chưa đã yên tĩnh, mà vội ra lệnh nói rõ cho cùng với dân lương như nhau, thì người thiên kiến cố chấp, lòng vẫn hậm hực, lại thêm hiềm khích, nếu muốn nhân việc mà dùng họ, thì hiện tại cũng chưa thấy có chỗ nên dùng. Tưởng nên lương giáo đều coi như một, cũng như trước kia chưa có việc; về binh, đao, thuế khóa, đều cũng giống như mọi người, rồi sau khi cạnh tranh tiêu tan, cũng ở yên vô sự. Còn không cho họ hoãn việc điền lính mà chỉ cho dân nào bị điêu háo được triển hạn, thì những nơi bị hại không được thấm khắp ơn huệ thực sự. Về khoản binh lương, chỉ cốt phạt tiền, cũng khó bắt ép được họ. Xin từ nay hễ chỗ nào bị tai thương, thì viên phủ, huyện đem tình hình bẩm lên trước, tỉnh thần thân đến khám xét, quả thực mới cho được triển hoãn. Vua đều chuẩn cho như lời xét nghĩ mà thi hành.

Phò mã là Nguyễn Đình Tứ, công chúa là Như Nghi, đêm đến trụ sở của Đình Đạo. Việc phát giác ra, xuống lệnh giam Đình Tứ vào ngục, sai phủ Tôn nhân và bộ Hình tra hỏi, thì nhân đi thăm người em gái là thị Đệ (vợ lẽ Đình Đạo) bị ốm, chứ không có thực tình giao thông. Chuẩn cho Đình Tứ bị cách bỏ chức hàm, mà công chúa Như Nghi bị phạt bổng 2 năm,

https://tieulun.hopto.org

Nguyễn Tri Phương điều động bọn phó đề đốc là Nguyễn Hữu Thân và đốc binh là Nguyễn Văn Tư ở quản thứ đem 500 quân và 1 thớt voi lên Thái-nguyên (bấy giờ Nguyễn Văn Vỹ còn ở đoàn thuyền của người Thanh chưa về), để bắt giặc. Lại tâu xin: các phạm nhân theo giặc, mà đã vất giáo về làng, từ nguỵ cai đội trở xuống, cho được yên nghiệp làm ăn; còn từ nguỵ quản vệ trở lên, hạn cho 3 tháng, tùy tiện ra thú, thì tha cho khỏi chết, Vua y theo, và dụ khắp cả từ Quảng-trị, Quảng-bình trở vào Nam, trong hạn ấy ra thú, đều miễn cho khỏi chết. (Ra thú, thì giao cho dân trông coi, dân không muốn bảo lãnh, thì phát đi làm lính; nếu ngoài hạn mà bắt được thì trị tội nặng).

Mới mở khoa nhã sĩ. Cho bọn Đặng Văn Kiều 5 người, đỗ nhã sĩ và đồng nhã sĩ xuất thân có thứ bậc khác nhau.

Tháng 3, năm ấy, sai xét cử những sĩ phu có học hành và trí thức. Xuống dụ rằng: Làm chính trị cốt ở được người giỏi, thì việc lấy người, không nên câu nệ một cách nào, mới có thể có kết quả thu được người giỏi. Trước đây những người ứng chiếu, có nhiều người bôn cạnh tự tiến lấy mình, đến khi ứng đối không có kế sách gì, nên không đáng lấy. Nay chuẩn cho Quốc tử giám, Kinh doãn và các tỉnh thần, đều hỏi rõ lựa chọn các liêu thuộc thân sĩ, không cứ người có khoa mục hay không, người nào văn học cao rộng tao nhã, hạnh kiểm thuần chính, kiến thức sáng suốt, tài cán nhanh nhẹn, vẫn được sĩ phu cùng tỉnh tôn phục thì cho sung cử; không hạn bao nhiêu người, cốt được người rất giỏi, danh thực phù hợp với nhau. Trước hãy đem tên và sự trạng báo cho bộ, để biên tên tất cả vào tờ phiếu đáng xét; nhưng hậu cấp tiền lộ phí, và cấp cho ngựa trạm, hạn đến đầu tháng 7 năm nay, phải đến họp cả. Bộ Lễ phúc tâu lên đợi chỉ xét dùng.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

sung làm quan chức sai khiến để thỏa chút lòng ghê chiếu chớ đón người hiền. Lại nên, thà là ít, chớ có quá lạm, nếu không có ai, cũng không cưỡng ép. Nhưng trong 1 ấp 10 nhà, tất có người trung tín, chỉ lo không biết hết, há không có người ư? Dùng được người hiền thì được thưởng hậu, mà che giấu người hiền thì bị giết chết, đó là phép thông thường xưa nay, không cần phải nói rườm lời.

Mùa thu năm ấy, tháng 9, Lại, Lễ 2 bộ, làm danh sách dâng lên những người ứng cử được 16 người.

Vua bèn phê bảo bộ thần rằng: nên thương lượng chọn ngày định hẹn (cứ 5 hôm là 1 kỳ, cộng 3 kỳ), lấy xưởng Tường quân (1) làm nơi phúc hạch, phái lính đi tuần xét, chiếu theo như kỳ thi đình, kê liệt tên các quan chọn cất (mỗi kỳ trước một hôm về bên tả vu, chiếu đều trực ở bên tả vu, đợi sao đầu bài ngự đề, rồi lần cấp các người thi), mỗi khi thu quyển thì đem đến bên hữu vu, rồi niêm phong, soạn hiệu, chấm quyển, phân từng hạng (ưu, bình, thứ, liệt) người nào cả 3 kỳ đều trúng, thì lại vào kỳ phúc hạch (đều đầu đề vua ra, mỗi kỳ không đánh hỏng ai, đều cho được vào thi cả, đến phúc hạch thì chỉ cho người nào 3 kỳ đều trúng vào thi thôi).

Bấy giờ, bộ thần theo mệnh, lựa chọn quan chấm thi, liệt kê phúc tâu lên. Cho thống chế doanh Thần cơ, kiêm chưởng Hữu quân là Tôn Thất Cúc sung làm giám thi; Hiệp-biện đại học sĩ, lãnh thượng thư bộ Hộ là Phan Thanh Giản và thượng thư bộ Binh là Trần Tiễn Thành sung làm đọc quyển; thị giảng học sĩ, tham biện việc Nội các là Nguyễn Hữu Lập và Quản g- ộc

(1) Xưởng Tường quân: xưởng để súng lớn có bánh xe.

https://tieulun.hopto.org

tự thiếu khanh, biện lý bộ Hình là Đỗ Đệ, sung làm duyệt quyển.

Đến ngày thi vua 3 lần ra văn sách hỏi (3 kỳ vua đều ra văn sách) kỳ phúc hạch ra 2 đề mục là: nghĩ Hàn Dũ tiến học giải [làm bài biểu Hàn Dũ đời Đường dâng bài tiến học giải] và họa Cao Khải vịnh Nhạc Vũ Mục, [họa bài thơ của Cao Khải đời Minh, vịnh Tống Nhạc, Vũ mục tức là Nhạc Phi].

Đến bấy giờ ban du cho đỗ, và cho cái khánh vàng có 4 chữ « Kinh tế hiển dương » [tỏ rõ cái tài kinh bang tế thế] cùng bài thơ với các ân cách [như: ăn yến, ban áo mũ và vinh quy].

Quan ở Nội các lại tâu: khoa này là thịnh điển lấy người thi đỗ, không phải như các khoa tầm thường khác, xin ban ơn chuẩn cho các việc như gọi loa, treo bảng và xem hoa v.v... Vua nói: có ban đỗ là đủ rồi, hà tất phải hư văn, nên giảm đi.

Vua xuống dụ rằng: trước đã xuống dụ cho xem xét những người văn học rộng, tao nhã và hạnh kiểm thuần chính, kiến thức thông suốt, tài cán nhanh nhẹn. Nay cứ tờ tâu kê khai của Lại, Lễ 2 bộ, trẫm thân tự lựa chấm bài sách đã ra, nhưng xem ra trong bọn ấy các người đối đáp lại, chưa thực rộng sâu, không xứng ý với đầu đề, khảo quan truất bỏ là phải, nhưng trẫm nghĩ: nhân tài khó được, người nay sao kịp được người xưa, nên tạm tìm lấy điều sở trường trong chỗ kém ấy để rộng con đường cầu hiền, mà khuyến khích những người sau này. Vậy người trong 3 kỳ đều trúng là thị giảng lãnh đốc học Đặng Văn Kiều, cho đỗ nhã sĩ, để tiện xưng hô ghi nhớ, chuẩn cho thăng thụ hàm thị giảng học sĩ, lãnh án sát được, bổ dùng ngay; lại cho 1 cái khánh vàng có chữ « Kinh tế hiển dương »

https://tieulun.hopto.org

[đã chua nghĩa ở trên], và 1 bộ mũ áo như tiến sĩ cập đệ, đệ nhất giáp đệ tam danh [tức là thám hoa]; còn trong đó có hạng kém nên truất bỏ như bọn: huấn đạo lãnh giáo thụ là Nguyễn Phiên; cử nhân là Nguyễn Văn Trang, Phạm Duy Đôn và giám sinh tú tài là Ngô Đức Bình, đều gia ơn cho đỗ đồng nhã sĩ, đều cho mỗi người một cái khánh bằng vàng tía có chữ: « Kinh tế hiển dương » và đều 1 bộ mũ áo như đệ nhị giáp tiến sĩ xuất thân, bổ quan cũng như thế; lại đều cấp cho cờ biển, theo cấp bậc như lệ tiến sĩ, đợi cho ăn yến xong, rồi cho về vinh quy như lệ, khi hết hạn, đều tới nhận chức, bọn ngươi nên cố gắng, cốt cho xứng đáng với sự ban cho tốt đẹp ấy.

Lần này những người được chọn sung vào quan chấm thi, khảo duyệt lâu ngày, đều có chút khó nhọc. Nay sung đọc quyển là Hiệp biện đại học sĩ, lãnh thượng thư bộ Hộ, sung Cơ mật viện đại thần là Phan Thanh Giản, thượng thư bộ Binh, sung Cơ mật viện đại thần, kiêm quản khâm giám, viện Tập hiền là Trần Tiễn Thành, đều thưởng cho 1 đồng tiền vàng « tứ mỹ »; sung giám thí là thống chế doanh Thần cơ, kiêm chưởng ấn triện Hữu quản là Tôn Thất Cúc, thưởng cho một đồng tiền vàng « tam thọ »; sung duyệt quyển là bọn: thị giảng học sĩ, tham biện công việc Nội các là Nguyễn Hữu Lập và Quang lộc tự thiếu khanh, biện lý công việc bộ Hình là Đỗ Đệ, thưởng cho mỗi người đều 1 đồng tiền vàng « nhị nghi »; còn 9 viên là: tuần la, tuần sát, tuần khán, di phong, thu chưởng, ấn quyển và thu quyển, đều thưởng mỗi người 1 đồng ngân tiền hạng lớn có 4 chữ: « Triệu dân lại chi »(1) cùng 11 viên: cấp quyển và thư tả, cũng đều thưởng cho mỗi

(1) Triệu dân lại chi: là triệu tức nhân dân được nhờ.

https://tieulun.hopto.org

người 1 đồng ngân tiền hạng nhỏ, có 4 chữ: « triện dân lại chi ». Các viên được thưởng kim khánh, kim ngân tiền nói trên này đều có dây đeo rủ xuống, và do bộ định ngày đều cho ăn yến ở bộ đường một lần, và cho mỗi người một bài thơ chỉ bảo, để tỏ ý hậu đãi đặc biệt.

Lại các người dự hạch chỉ được 1 kỳ thứ là: Bùi Thông và Hoàng Dang Tân, nếu chưa thăng bổ, thì cho chiếu lệ cử tri mà bổ. Cả 3 kỳ đều liệt là bọn: Hà Huy Phẩm, Trần Văn Nhu, Hoàng Ngọc Liễn, Hồ Sĩ Cát và Trần Duy Doãn, cũng chuẩn cho chiếu lệ thưởng mà bổ, để xem công việc làm thế nào, không nỡ nhất khái truất bỏ. Bọn ấy cũng những người bị hỏng, người nào nên về, đều cho 10 quan tiền, cấp cho ngựa trạm đưa về, đợi bổ, để đỡ ở lâu thêm phí tổn. Vả lại, cử được người giỏi, là cái tài năng của các ngươi, mà cử không được người giỏi là các ngươi không tài năng. Vậy 3 viên là thự tổng đốc Hải-dương Phan Tam Tỉnh; nguyên Hồng lô tự khanh, sung tán lý quân thứ Hải — Yên Dương Doãn Âm và án sát sứ tỉnh Nam-định Lê Tuấn, đều đề cử viên Đặng Văn Kiều đúng sự thực, thưởng cho mỗi người 1 cấp; Hồng lô tự khanh, biện lý bộ Lại là Nguyễn Lâm, đề cử viên Nguyễn Phiên cũng hơi khá, chuẩn thưởng cho kỷ lục 2 thứ, để khuyến khích người khác. Đến như tú tài Nguyễn Quang Khiêm không thông như thế, mà bố chính sứ tỉnh Nam-định là Nguyễn Huy Kỷ, lời xét khoe khoang khi quá, rất là không thực, chuẩn giáng 1 cấp lưu, để răn bảo người đề cử khinh suất. Ngoài ra đề cử được hay hỏng sâm si một nửa, đều chuẩn cho miễn nghị.

Đến khi lãnh yến bái mang xong, chuẩn cho nhã sĩ Đặng Văn Kiều về vinh qui, hết hạn đến kinh, dẫn vào

https://tieulun.hopto.org

ra mắt, dâng bài biểu tạ; còn 4 viên đồng nhũ sĩ, chuẩn cho đến tháng sau do bộ thần bộ Lễ, đưa vào ra mắt như lệ đỗ tiến sĩ. (Năm Tự Đức thứ 9, lệ định những người đỗ tiến sĩ khoa mới, định đến hôm vào trình bày tạ ơn, chuẩn cho bộ thần bộ Lễ, dẫn bọn ấy vào ra mắt ở điện Văn minh như lệ quan viên được thăng chuyển; nhưng chuẩn cho đều chiếu thứ tự đem niên canh [tuổi], quê quán và thi đỗ thứ bậc tâu hết một lượt, gián hoặc có hỏi đến việc gì, cứ mắt trông thấy thế nào thì thưa thế, để xem lời nói, nét mặt) đó là khoa thi đặc cách. (Đặng Văn Kiều, đỗ cử nhân, người ở huyện Thạch-hà, tỉnh Hà-tĩnh; được viên thự tổng đốc Hải—Yên là Phan Tam Tỉnh, sung tán lý quân thứ Hải—Yên là Dương Doãn Am, đều xét biết viên ấy học vấn sâu rộng, phẩm hạnh ngay thẳng, có thể làm khuôn phép cho sĩ tử và có thể làm chức đốc học. Lại xét viên ấy là người về sự chất phác thành thực thì hơn, mà về tri lực ứng tiếp, phân biệt thì kém. Nếu để cho trị lại, trị dân, sợ có chỗ bị người ta lừa dối, tựa hồ như người quê mùa, đó là chỗ kém. Án sát Nam-định là Lê Tuấn xét biết rõ viên ấy hung dạ ngay thẳng, học hạnh chin chắn, yên phận thường, giữ chân thật, không cầu tiếng tăm, nếu được cất dùng về giữ chức dạy học thì có thể làm chức đốc học hay tư nghiệp, mà làm chính trị thì có thể chọn làm ấn quan như phủ đường, tỉnh đường.

Nguyễn Phiên đỗ cử nhân, người ở huyện Sơn-minh Hà-nội, được biện lý bộ Lại là Nguyễn Lâm xét cử là người học hạnh đều giỏi. Nguyễn Văn Trang đỗ cử nhân, người huyện Gia-lộc, tỉnh Hải-dương, hiện học ở nhà giám, giám thần xét cử ra. Phạm Duy Đôn, đỗ cử nhân, người ở huyện Minh-chính, tỉnh Quảng-bình, được tỉnh thần tỉnh ấy xét cử. Ngô Đức Bình đỗ tú tài,

https://tieulun.hopto.org

học ở nhà giám, được giám thần là Cao Trọng Sinh xét cử).

Chuẩn cấp thêm tiền gạo cho các trạm ở kinh và ngoài các tỉnh một lần. (Chỗ nào rất nhiều việc, thì so sánh lương tháng, chia ba cho thêm 2 phần; chỗ bận vừa cho thêm một nửa; chỗ ít việc chia ba cho thêm một phần lương).

Đình lệ quyên bổ tổng lý, thư lại, thông lại ở các tỉnh (trước đây việc cứu giúp khẩn cấp nên tổng đốc Sơn-tây là Nguyễn Bá Nghi tâu xin chuẩn cho thi hành. Đến bấy giờ cho là những lam nhiễu quá, và việc lo ăn cho dân đã thư, nên lại cho đình bãi đi).

Giặc Mèo đốt cướp phủ thành Thông-hóa và giết quyền quản cơ là Nguyễn Hùng Đức. Vua sai Nguyễn Tri Phương khẩn cấp giục Nguyễn Văn Vy đi nhanh tới Thái-nguyên mưu tính dẹp giặc.

Vua bảo Đoàn Thọ, và Trần Tiễn Thành rằng: Nay ta muốn phái người g ỏi viết thư khẩn khoản trình bày tình thế, cốt đem 3 tỉnh: Vĩnh-long, An-giang, Hà-tiên, đổi lấy 3 tỉnh: Gia-định, Biên-hòa và Định-tường, để được liên lạc, không phải gần người Man, cho đôi bên đều yên ổn; nếu họ không nghe, thời giao thêm cho tỉnh Định-tường nữa, cốt được các tỉnh Gia-định, Biên-hòa về mình, tuy là khó nói thật, nhưng thế không thể đừng được? Bọn Đoàn Thọ nói: Một hạt Gia-định, đất thì hiểm, lợi thì nhiều, quyết họ không chịu bỏ, may ra nói có đất lời thì chỗ đất cát màu mỡ và có hình thế, giao cho họ thu thuế, ta không được gì, chỉ được cái tiếng hão. Huống chi, gần đây chủ súy nước Pháp cùng với 2 tỉnh Vĩnh-long, An-giang, tình sự không hợp với nhau, nói không ăn khớp, không khỏi đem 3 tỉnh của ta, cùng với người Man làm bọn láng giềng, nhân có

https://tieulun.hopto.org

việc gì là phát sinh ra hiềm khích, dân ở 3 tỉnh Vĩnh-long, An-giang, Hà-tiên, lại thêm một lần sợ hãi, sợ không lấy gì để cố kết được lòng người, xin hãy làm thong thả là hơn.

Vua nói: dẫu là quẫn bách, cũng nên trù liệu thế nào, cốt sao cho trúng được tình thế, để đỡ cách trở.

Bọn thổ phỉ quấy nhiễu châu Bạch-thông, vây đồn phủ Thông-hóa (thuộc Thái-nguyên); lãnh binh là Nguyễn Hạp, cho là giặc nhiều mà quân mình ít không địch nổi, bèn nhân đêm đi trốn. Lãnh tri phủ là Bùi Văn Sán, chạy theo không kịp bị hại. Hạp bị cách, tinh thần là Nguyễn Mại và Nguyễn Hữu Điềm, bị giáng cấp, đều được lưu lại. Phái 500 quân tỉnh Nam-định đi đánh dẹp (Văn Sán truy tặng hàm tri phủ).

Mới định lệ: bổ quan cho vũ tiến sĩ và phó bảng. (Bên võ hàm tòng ngũ phẩm, thi đỗ nhất giáp, nhất danh, bổ phó lãnh binh, thự lãnh binh; trúng nhị danh, bổ quản cơ, thự phó lãnh binh; trúng tam danh, bổ phó quản, thự quản cơ. Đỗ nhị giáp, bổ phó quản cơ. Đỗ tam giáp, bổ cấm binh cai đội, thự phó quản cơ. Đỗ phó bảng bổ thụ cũng như trúng tam giáp; được đầy năm bổ thự phó quản cơ. Chánh, tòng lục phẩm, thi đỗ nhất giáp nhất danh: bổ quản cơ, thự phó lãnh binh; trúng nhị danh, bổ phó quản, thự quản cơ; trúng tam danh, bổ cấm binh cai đội, thự phó quản cơ. Đỗ nhị giáp, bổ cấm binh cai đội. Đỗ tam giáp, bổ Tinh binh cai đội, thự cấm binh cai đội. Đỗ phó bảng bổ cũng như tam giáp, đầy năm bổ thự cấm binh cai đội. Chánh, tòng thất phẩm, thi đỗ nhất giáp nhất danh, bổ phó quản cơ, thự quản cơ; trúng nhị danh bổ cấm binh cai đội, thự phó quản cơ; trúng tam danh, bổ Tinh binh cai đội, thự Cấm binh cai đội. Đỗ nhị

https://tieulun.hopto.org

giáp, bổ Tinh binh suất đội, thự Cấm binh suất đội. Đỗ tam giáp bổ cũng như nhị giáp, được đầy năm thự Tinh binh cai đội, hoặc bổ Cấm binh suất đội. Đỗ phó bảng bổ Cấm binh chánh đội trưởng, thự Tinh binh suất đội.

Chánh bát phẩm trở xuống, đỗ nhất giáp nhất danh, bổ Cấm binh cai đội, thự phó quản cơ ; trúng nhị danh, bổ Tinh binh cai đội, thự Cấm binh cai đội ; trúng tam danh bổ Tinh binh suất đội, thự cai đội. Đỗ nhị giáp bổ cũng như trúng tam danh, đầy năm bổ thự Tinh binh suất đội. Đỗ tam giáp bổ Cấm binh chánh đội trưởng, thự Tinh binh suất đội. Đỗ phó bảng, bổ Tinh binh chánh đội trưởng, thi sai Tinh binh suất đội).

Sai chuyển vận sứ là Hồ Viêm, Trương Đãi và tham biện là Hà Văn Trung, chia đi Nam Bắc, khuyến bảo đóng thuyền vận tải lương thực. (Ở Quảng-nam, Bình-định đều 25 chiếc; Phú-yên 20 chiếc, gọi là đoàn thuyền vận tải ở phía nam. Tỉnh Quảng-bình 50 chiếc, Nghệ-an 30 chiếc, gọi là đoàn thuyền vận tải phía bắc. Mỗi chiếc thuyền chở gạo từ 3.000 phương trở lên, phải đi chở mỗi năm một lần, rút linh giản tuyển, cấp cho người bẻ lái và thủy thủ. Từ Quảng-bình trở vào Nam, mỗi chiếc thuyền 15 người, Nghệ-an 20 người; nhưng cấp cho món tiền công 4.000, 5.000 quan, chiếu kỳ vận tải giá cước phí được bao nhiêu, lần lượt khấu trừ đi ; hoặc chiếc thuyền nào tình nguyện lãnh thêm 400, 500 quan nữa cũng cho).

Cấp tiền gạo cho chiếc thuyền bị nạn gió, (giạt vào cửa biển Đà-nẵng) của nước Xích-mao.

Bản kết án các tên nguỵ phạm là bọn tên Phượng đã xong. (Nguỵ minh chủ là Tạ Văn Phượng, người huyện Thọ-xương, tỉnh Hà-nội ; trung quân là Nguyễn.

https://tieulun.hopto.org

Đinh Ước, người huyện Nghiêu-phong, tỉnh Quảng-yên ; tả quân là Lê Bá Đức người châu Tiên-yên ; hữu quân là Vy Xuân, người phủ Hải-ninh ; hậu quân là Phan Văn Khương, người phủ Kinh-môn, tỉnh Hải-dương, đều bị tăng trí xử tử ; sư phụ là Nguyễn Văn Niên, người tỉnh Thanh-hóa theo đạo Gia-tô, bị chém bêu đầu), áp giải tới pháp trường Bắc-dã xử chém ; gần đấy dựng đàn, sai quan tế các trận vong tướng sĩ, mổ lấy tim gan 6 tên phạm để tế, cho hả linh hồn người trung, cho bớt lòng giận kẻ nghĩa. Đòng bòm các thủ cấp của các tên nguỵ Phượng, nguỵ Ước, và nguỵ Đức, đem đi truyền bảo cho dân Hải-dương và Quảng-yên biết. Còn bọn đầu mục của nguỵ 29 tên (Đỗ Văn Chính Nguyễn Văn Giám, Vũ Đức Phỏng, Lương Văn Dũng, Nguyễn Văn Khai, Nguyễn Văn Duy, Bùi Văn Khải, Phạm Đình Trác, Trần Văn Bình, Nguyễn Văn Quyền, Nguyễn Văn Sáng, Dương Văn Quế, Nguyễn Văn Trịnh, Đoàn Văn Tỵ, Đỗ Văn Bút, Bùi Văn Tin, Nguyễn Văn Lợi, Trần Huy Mễ, Nguyễn Văn Ngân, Lê Duy Tài, Đinh Kinh, Nguyễn Văn Mậu, Trần Danh Quang, Chu Văn Định, Nguyễn Văn Đinh, Phạm Văn Dương, Bùi Chính Thức, Nguyễn Văn Quán và Khổng Văn Châu), đều chém cả ; còn nhiều lần tiếp tục bắt được hơn 500 tên, phát đi sung quân.

Đốc thần tỉnh Vĩnh-long là Trương Văn Uyển, mật đem lời nói của chủ sứy Pháp và tình hình 3 tỉnh tâu lên. (Thư của chủ sứy Pháp nói : nếu muốn hòa phải nã bắt tên Ong Bướm (lại có tên là Á Soa) giao để xử trị. Lại nói tỉnh An-giang đong chứa tên Bướm. Lại đi tàu thủy chạy hơi máy, đậu ở An-giang, bức bách phải bắt giao). Vua nói : nơi biên cương xa xôi trơ trọi, thực khó giữ gìn, nếu được người nào, Tây dương vốn tín phục, họa chăng mới êm được. Bọn Đoàn Thọ và

https://tieulun.hopto.org

Trần Tiến Thành đề cử Phan Thanh Giản. Vua bảo Phan Thanh Giản rằng: đường sá xa xôi ngăn trở, sự biến không thường, giữ gìn thực khó, duy có chọn được người giỏi, còn là kế thứ hai. Hôm trước ta từng bàn định trước mặt với khanh, vẫn biết khanh quyến luyến không nỡ bỏ, lại vì già yếu xông pha đi xa, trẫm lấy yên tâm; nhưng sự thế nguy cấp như thế, khanh trù tính thế nào, cho có thể chỉ ngồi đấy trấn áp, mà giữ không lo ngại gì, không đến nỗi họ đến lúc nào phải ứng tiếp lúc ấy, vội vàng khó thì thố, lại được tiện cả đôi, không phải lộn lội. Nếu không được như thế, thì việc có trước sau, tưởng khanh không nỡ điềm nhiên ngồi nhìn, trẫm chỉ duy ở hết tình nghĩa mà thôi, há lại muốn lấy pháp luật trói buộc ư?

Lời bảo bọn Đoàn Thọ và Trần Tiến Thành rằng: bọn khanh nên ngại kẻ hay để giữ nước, vào tâu cho biết, há như loài chim yến, sẻ, ở trên thềm nhà không lo nghĩ gì ư? Thanh Giản tâu nói: ngồi mà trấn tĩnh, không phải lo ngại, thực không có mưu kế gì khác; duy chỉ giữ sự tin thực cho họ mến, bỏ sự nghi ngờ, thì đủ kẻ giảo giở đến đâu cũng tự phải yên. Vua nói: ta vẫn biết muốn giảng hòa để yên dân, nhưng hết thảy đều nghe theo họ, thì tựa hồ bó tay nghe mệnh lệnh mà thôi; không kể trăm năm sau này ra sao? ngay trong ngoài 10 năm cũng chưa có thể chắc. Ý kiến của bậc lão thành, đã biết kinh quyền, tội gì cứ thường thường chịu chìm đắm, phải nên tự cường như thế nào chứ?

Đoàn Thọ và Trần Tiễn Thành tâu nói: cái nghĩa lo nhục lòng đâu dám quên; duy nay tài lực chưa được thư, dành dang ra nhiều việc, chi bằng chỉnh đốn dần dần, để đợi thời cơ. Vua nói: Ta lấy các ngươi như chân tay, để nhờ cậy, nước an hay nguy có quan hệ

https://tieulun.hopto.org

đến, lời nói của các khanh không theo không được, há cứ tự khoe khôn một mình ư? Nhưng nói dễ làm khó, một mực điềm nhiên vui vẻ, lúc hoãn cấp không thể nhờ cậy được, thì sự cơ đến bao giờ mới tới ư?

Thanh Giản, Đoàn Thọ, Tiễn Thành và bọn Phan Huy Vịnh tâu nói: bọn chúng tôi chỉ có tâm, không có tài, biết là xấu hổ, biết là có tội. Vua nói: sao lại nói suông đến như thế để xong việc được ư? Nếu không nên vội, cũng phải dần dần mà làm, trong 10 năm, 20 năm, đã có thể mưu tính được, mới tỏ ra cùng lòng cùng chí, há có lẽ năm này năm khác mãi như thế, để hầu đối ai chăng? Bèn sai Thanh Giản lấy hàm Hiệp biện đại học sĩ, lãnh thượng thư bộ Hộ, Thanh Giản vì trước thương thuyết không được việc gì phải cách lưu, đến đây vẫn giữ cách lưu, sung làm Kinh-lược đại thần 3 tỉnh (Vĩnh-long, An-giang, Hà-tiên).

Sai đốc thần Hải—Yên làm đàn, sai quan đến tế các trận vong tướng sĩ.

Giặc Mèo ở tỉnh Hưng-hóa, lan tràn cướp bóc các châu Trấn-yên, Thủy-vỹ. Phó lãnh binh là Trần Đức Tráng đem 300 quân tới dẹp, vào sâu đường rừng châu Văn-bàn, chợt gặp phục binh của giặc đánh úp, đạo quân đi trước là hiệp quản Nguyễn Văn Thành, tri huyện là Phạm Mẫn Triệu lui chạy, Đức Tráng cố sức đánh không địch nổi, bị chết, truy tặng hàm chưởng vệ; Thành và Mẫn bị cách chức. Bèn sai tỉnh thần là Nguyễn Mai khẩn cấp phái binh đến ngăn dẹp, điều động lính tỉnh Sơn-tây đến giáp công.

Vệ úy là Phan Đình Thỏa, thường lập được chiến công, đến bấy giờ chết, truy tặng hàm chưởng vệ. Sai sở tại dựng đền thờ, ban tên đền là đền Cần-trung để nêu khen. (Thỏa, người tỉnh Quảng-yên, nguyên là bá

https://tieulun.hopto.org

hộ. Về năm thứ 15, [1862], giặc Phượng gây biến, không chịu theo giặc, mộ thủ hạ, đánh lấy lại phủ thành Hải-ninh, thưởng cho chức cai đội. Năm thứ 18 [1865] quyên tiền 5.100 quan, thưởng chức phó vệ úy. Lại thu phục phủ thành Hải-ninh, thưởng chức vệ úy. Trước sau chém bắt đầu mục của giặc hơn 180 người, và bắt được 1 ngụy trung quân thống chế, 1 đại tướng. Lại thuê mộ đoàn dũng ở thuyền người Thanh, giúp việc đánh dẹp, thường có thực trạng khó nhọc).

Mùa thu năm ấy, tỉnh Nam-định được mùa lớn (hơn những năm được mùa thường 1, - phần); phủ Thừa-thiên cùng 8 tỉnh đạo Nam, Bắc, được mùa vừa (Quảng-ngãi, Bình-thuận, Hà-tiên, Quảng-bình, Hà-tĩnh, Ninh-bình, Sơn-tây và Thái-nguyên); còn nơi nào bị tai thương, thì tô ruộng đều chiếu từng hạng, tha giảm có thứ bậc khác nhau.

Xét án mùa thu về năm ấy, các hạng tù cộng 241 tên phạm, xử tội chém 17 tên; còn thì hoãn xử chém và lưu giam, đợi xử án có thứ bậc khác nhau (hoãn xử chém 6 người, nhưng lưu lại, xử trảm giam hậu [xử chém còn lưu giam để đợi mùa thu xét] 120 người, xử giảo giam hậu [xử thắt cổ còn giam đợi xét] 74 người, để riêng ra còn đợi xử án 24 người).

Tháng 11, thưởng cho xã Dương-lai và Bàn-kết, tỉnh Nam-định, vì lợp kho thóc hàng xã có kết quả. (Xã-Dương-lai: nguyên lãnh tri huyện là Bùi Văn Bảo và tá tài là Bùi Văn Nhã, quyên ra 13 mẫu ruộng tư, giao dân chia nhau cày cấy, thóc lưu trữ ở kho, bán ra mua vào, và mua theo thời giá được 22 mẫu ruộng, dựng đặt kho thóc hàng xã; hiện có 6.700 hộc thóc.

Xã Bàn-kết: cai tổng là Phạm Văn Trưng, tự bỏ hộc ra 100 hộc và 2 mẫu ruộng tư; lại góp ruộng các

họ, chia giao đều cày để lấy thóc; và lấy tiền lệ làng đem mua thóc, để phòng bị chu cấp, hiện thóc có 2.100 hộc. Từ trước tới nay, về binh và thuế thuộc 2 xã ấy, đều được thanh thỏa, dân thôn ninh thiếp Chuẩn thưởng cho Văn Bảo thực thụ hàm tri huyện; Văn Nhã mũ áo chánh cửu phẩm; Văn Trung (đã chết), thì con hoặc cháu được miễn tạp dịch, thuế thân trong 7 năm. Và mỗi người đều được cái ngân bài có chữ « hiếu nghĩa » [thích làm việc nghĩa].)

Dựng nhà nuôi tằm ở Thái-thường tự. (Tháng 2, làm lễ cáo, bắt đầu nuôi, tháng 8 thời xong. Lấy viên chủ sự, hoặc tư vụ bát phẩm hoặc cửu phẩm thư lại ở bộ Lễ đều 1 người, thường xuyên đốc sức chuyên nuôi, mỗi năm nộp tơ sống 40 cân; trích 15 mẫu chỗ đất rộng của 5 doanh Vũ-lâm; viên thống quản bắt linh xới đất trồng dâu, đem số linh, số ngày, tư cho bộ biết. Bộ Binh lại bắt linh binh (linh 20 người, đội trưởng 1 người, đi hái dâu, khi xong việc, để lại 5 người coi nhà tằm. Phủ Thừa-thiên gọi thuê tằm hộ 2 tên để nuôi tằm, mỗi tháng cấp tiền mỗi người đến 3 quan, gạo đều 1 phương. Ươm được 1 cân, tơ thuế tiền 3 quan; nồi đất trị giá 6 quan tiền. Mỗi tháng mua trứng tằm 1 lần, chi tiền công 70 quan, củi 20.000 cân, dầu nước thắp đèn mỗi đêm 4 đĩa, nặng 2 lạng 5 đồng cân; còn các hạng cần dùng như: chiếu cói trắng, dây gai, nứa, do quan có chức trách sai đưa đến chỗ nuôi tằm, việc nuôi xong, thu về chứa vào kho).

Đổi định lệ giấy tờ tư tấu. (1 khoản — Giá gạo ở các tỉnh lên xuống từ 2 tiền trở xuống, thì cứ tháng quý tư vào bộ để gộp cả lại làm tờ phiến tấu không nên làm thành tập đệ tấu.

1 khoản — Lúa má thu gặt xong, từ Quảng-bình trở vào Nam, vụ chiêm hạn đến tháng 3, vụ mùa hạn đến

https://tieulun.hopto.org

tháng 7, ruộng cao ráo cấy lúa vào tháng 11; từ Hà-tĩnh trở ra Bắc, vụ chiêm vào tháng tư, vụ mùa vào tháng 9; tỉnh thần lược xét lúa má tốt hay không, được độ mấy phần, đúng hạn tư vào bộ, tháng sau hội họp cả lại làm tờ phiến tâu.

1 khoản — Các tỉnh mỗi khi tới ngày thu hoạch phải xét thực số ruộng ở phủ huyện, tổng, xã, thôn nào, hoặc tổn hại, hoặc bỏ góa, nên miễn thuế, nên thu thuế, các số ấy, kê thành danh sách chính phụ 2 bản tư lên. Từ Quảng-bình trở vào Nam, lúa chiêm hạn đến tháng 4, lúa mùa tháng 8, lúa cấy ruộng cao ráo vào tháng 12; từ Hà-tĩnh trở ra Bắc, lúa chiêm vào tháng 5, lúa mùa vào tháng 10, bộ Hộ tra xét các số, tóm tắt đại yếu các số mục, hoặc 3, 5 tỉnh đạo hội lại 1 tờ phiến tâu lên đợi chỉ, sao lục ra để thi hành. Nếu có bất chợt, hoặc được miễn, hoặc triển hạn, xét nghĩ thế nào, làm thành tập đệ lên.

1 khoản — Các tỉnh, đạo và viên phủ, huyện, trưng thu về vụ nào, đã hết hạn mà nếu có thiếu số, nên chiếu luật nghĩ xử thì làm danh sách đệ ngay, không được để chậm rề kéo dài như trước; bộ Hộ cứ lần lượt, hoặc 3, 5 tỉnh làm cộp vào một tờ phiến, 6, 7 tỉnh một tờ phiến, nếu có việc thì tư cho triển hạn.

1 khoản — Các địa phương bị dịch chết hay yên tĩnh, phải khám thực chia ra từng thành, chiếu lệ triển hoãn làm danh sách chính, phụ 2 bản tư lên; bộ Hộ đem tình hình các số đáng tờ phiến tâu, nhưng sức xét cho hợp lệ; bản phụ sao lục lời chỉ giao cho, theo đó mà làm, đình việc viết thành tập.

1 khoản — Ruộng đất sụt lở, cát bồi, nước xói vỡ, đổi làm hạng khác, trừ cho thuế, định đến tháng 2 đều

https://tieulun.hopto.org

phải báo cả. Đến tháng 3, bộ Hộ chiếu theo chỗ nhiều chỗ ít, lần lượt cộp lại phiến tâu lên.

1 khoản — Các tỉnh khai khẩn ruộng đã thành thục rồi, hay còn bỏ hoang, các số ấy, phải trong khoảng tháng 1 tháng 4 chia ra từng thành làm danh sách tư lên; bộ Hộ tra xét nên thưởng phạt, lần lượt cộp lại làm tờ phiến tâu.

1 khoản — Hằng năm vào tháng 7, tháng 8, các tỉnh xét từ mùa đông năm trước, đến mùa hạ năm nay, thuyền nước Thanh có bao nhiêu chiếc ra vào cảng, các số thuế nộp liệt kê ra; còn các tỉnh khai về vật giá, thì mỗi quý cộp lại làm tờ phiến tâu một lần).

Quân của Vũ Trọng Bình bị vỡ ở phố Cầu-phong, tỉnh Lạng-sơn. Bấy giờ quân Trọng Bình đóng đồn ở Cầu-phong, đoàn Thăng-bình (thuộc đất nước Thanh) là Hoàng Triệu Vinh, lén đem bọn thổ phỉ, đánh úp lúc không ngờ, nên đám quân bị tan vỡ. Trọng Bình bèn lui giữ phố Quang-lang, rồi bị cách lưu.

Thự tuần phủ Lạng-Bình là Trịnh Lỹ Hanh, cho là quân giặc tâm tình giảo quyệt, tâu xin: điều động 500 lính ở vệ Võ-sinh Hà-nội và 300 lính đương tại ban ở Bắc-ninh, đề phòng bị sai phái. Vua y cho, nhưng sai Trọng Bình cùng Phạm Chí Hương, đi ngay để thu họp các binh dõng, hội với đạo binh của Ngô Văn Độ hiệp sức lại giáp công, thu phục lại đồn ấy ngay, để làm nơi trú chân. Lại điều động Nguyễn Cửu Lễ, sung làm đề đốc ở quân thứ Lạng—Bình, cai quản 500 quân ở vệ Võ-sinh Nam-định, hợp với các đạo binh đề đánh dẹp. Lại gọi lính đã mãn ban ở Bắc-ninh lần lượt đến tiếp ứng.

https://tieulun.hopto.org

Mới đặt chức điển học ở 3 đạo: Hà-tĩnh, Quảng-trị và Phú-yên. (Trật tòng lục phẩm, cũng tương đương với đạo thần, như đốc học ở các tỉnh).

Thưởng tiền lương bổng cho biền binh ở quân thứ Hải-dương và Quảng-yên. (Người ở rất lâu được 3 tháng, hơi lâu được 2 tháng, mới đến được 1 tháng).

Gia thưởng cho chánh lục phẩm tú tài là Nguyễn Thọ Khải ở Thanh-hóa hàm chánh tứ phẩm. (Thọ Khải quyên tiền 7.200 quan, bạc 100 lạng; lại cho dân đói vay tiền 2.000 quan, không lấy lãi).

Mới định lệ: ấm sinh ở các tỉnh đạo. Phàm con các văn viên, đường xa nhà nghèo, không thể vào giám được, cho do học thần ở các tỉnh đạo, hội lại khảo hạch, chia ra từng hạng, chi lương cho học tập, đợi đủ niên hạn (6 năm), tới kỳ hạch bổ vào kinh đợi hạch, chiếu theo như lệ học ở giám mà thi hành.

Định lệ bồi thường xong tang vật, thì miễn tội cho khai phục. Phàm can tội phải bồi; xử án từ đồ lưu trở xuống, xét không phải là lấy đi thành thiếu hụt mà biết bồi thường đủ số từ trước hoặc trong hạn đầu bồi thường xong xuôi, thì được miễn tội, người nào nguyên là chức quan thì được khai phục nguyên hàm, chưa có chức quan, thì về nha cũ, đội cũ làm việc.

Sai phái người đến vỗ về ủy lạo các cống Man ở đạo Cam-lộ (vì gần đây hết thảy được yên thuận, nên sai người đến ủy lạo).

Nguyễn Tri Phương tâu xin sai Đặng Trần Chuyên đến Thái-nguyên thương biện việc quân, tỏ ra là chuyên để ý ở Cao-bằng, liệu cơ làm kế đánh hay giữ. Vua y cho.

https://tieulun.hopto.org

Cho tham tri bộ Lại là Phạm Phú Thứ thăng thự thượng thư bộ Hộ, sung Cơ mật viện đại thần; thượng thư bộ Công bị cách lưu là Nguyễn Văn Phong, đổi thự thượng thư bộ Lại, kiêm chưởng bộ Công, nhưng vẫn mang cách lưu; thượng thư bộ Hình và Phan Huy Vịnh, kiêm chưởng bộ Lễ. Phú Thứ dâng sớ xin từ. Vua không cho.

Tên đầu mục bọn giặc là Tô Tứ (lại có tên gọi Quốc Hán) và Giang Triều Trung tụ họp cướp bóc châu Tiên-yên ở Quảng-yên. Tỉnh thần là Đặng Xuân Bằng cấp cho dân các tổng ở 2 châu Hải-ninh, Vạn-ninh, tiền 500 quan, gạo 500 phương, và thuốc đạn, ống phun lửa, để đoàn kết dân dinh ngăn giữ. (Bọn Tứ trước theo tên ngụy Phượng, đã ra thú, Nguyễn Tri Phương cho ở Tiên-yên, để mưu toan dẹp giặc).

Người Pháp tên là Ca Sa Mang, xin khai khẩn ruộng bỏ hoang ở Vĩnh-long, An-giang và Hà-tiên. Trương Văn Uyển lấy lời lẽ từ chối, bèn đi.

Thưởng cho tòng bát phẩm là Bành Đình Tú, hàm quản cơ, theo các tỉnh Thanh, Nghệ sai phái. Vì là đã mướn thuyền chở giúp, dẹp giặc được việc vậy.

Mới định điều lệ về đồn mộ và rèn luyện linh thủy. (Trích lấy trong số linh thủy trong kinh và ngoài các tỉnh, và dân ở ven sông biển, mà mạnh khỏe am hiểu nghề thủy, cứ 100 người chọn lấy 30 người, đồn thành vệ đội, miễn cho công tác; chọn ai tài cán được việc, quen thạo đường thủy, đánh nhau ở mặt nước, cho làm quản suất, để huấn luyện các phương pháp chèo thuyền bẻ lái, lặn xuống nước, xem gió, đánh nhau ở mặt nước và các nghề võ như: bắn súng điểu sang, múa khiên, dao, giáo, mác, đâm người rơm v.v... Quan thượng ty và quan địa phương thời thường thân đốc,

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

nếu sau này sai phái mà bỡ ngỡ vụng kém thì đều giao bàn tội cả. Cấp cho mỗi tên đều một phương, 7 uyển, 5 phân gạo, 1 quan tiền. Hàng năm đến tháng mạnh đông, ở trong kinh do bộ Binh và đô sát, thủy sư, ở ngoài do tỉnh thần, lãnh binh, hội lại sát hạch, chia ra từng hạng. Hạng ưu nếu gặp việc sai phái bất giặc, mỗi tháng cấp thêm cho 3 quan; hạng nhất 2 quan 5 tiền, hạng nhì 2 quan, hạng ba 1 quan 5 tiền. Nếu ở ngũ diễn tập, thì chiếu lệ cấp thêm ấy trừ đi một nửa. Cứ đến năm dần, thân, tỵ, hợi lại sát hạch, người nào am hiểu được 10 phân, 9 phân là hạng ưu, bổ nhắc lên 2 trật, như là ngũ trưởng, binh đinh thì bổ làm đội trưởng; 7, 8 phân là hạng bình, bổ nhắc lên 1 trật, như là ngũ trưởng binh dinh, bổ làm cấp bằng đội trưởng; 4, 5 phân hạng thứ, đều thưởng mỗi người tiền lương hàng 2 tháng; hạng liệt thì thải về. Duy ai có công trạng bất giặc, mới được bổ nơi khác. Thượng ty, quản, suất, nên thưởng, phạt thế nào chiếu theo lệ như vệ Tuyên phong.

Lại mộ dân thuộc các xã thôn ven biển, đòn làm vệ Thiện thủy, ai mộ được 1 vệ thì bổ quản cơ, mộ được 1 đội thì bổ suất đội; nhưng cốt phải là người khỏe mạnh ở sổ ngoại tịch, cứ theo như trên mà làm; đợi các chiếc tuần thuyền làm xong, sẽ cho ngồi vào để diễn tập).

Lại xuống lệnh sai các học thần trong kinh ngoài các tỉnh, phải tuân theo chương trình học qui các lần mà khuyên bảo các sĩ tử. Nếu ai lười biếng ở giám thì do quan khoa đạo, ở tỉnh ngoài thì do tỉnh thần đem việc tham hặc để trị tội.

Cấp thêm tiền cho linh mộ ở vệ Phấn dũng tỉnh Lạng-sơn (thêm 5 tiền).

https://tieulun.hopto.org

Trước đây, Đinh Đạo đã được tha, lại được gia ơn đặc cách, bên ngoài cũng có kẻ mong mỏi bàn tán vung (hoặc kẻ cho hắn là dòng dõi chính thống; hoặc kẻ cho là nếu dùng hắn, thì ngày khác có thể yên). Vua vẫn nghe thấy. Đến bấy giờ cho phò mã là Tứ đi lại thăm nom. Phủ thần Thừa-thiên xin phòng kiểm nghiêm thêm, để dứt việc thông đồng, mà đề phòng sự quấn ngoại khác.

Vua bảo đình thần rằng: «Đó là một kẻ tội nhân mà thôi, không biết yên phận, nghe lời người ta nói mà lay động rồi bời, điên cuồng cản dỡ. Nếu đức tốt che đậy được lỗi của cha, có đức hiền như tiên thánh vương, thì cũng như Thái Trọng (1) mà thôi; đâu có người đã có tội với tôn miếu xã tắc, mà lại ngấp nghé địa vị không phải phận mình. Để cho họ đi lại như thế, rất đáng lo, không phải là kế để yên xã tắc. Vậy xếp đặt thế nào, để được yên ổn lâu dài, các đại thần vì ta nghĩ giúp, nên cất đứt lại không cất đứt, để lại làm loạn, như việc Vũ Tập (2) đáng làm gương, tới bấy giờ ân tình và pháp luật đều bị đau thương cả».

---

(1) Thái Trọng: là con Thái Thúc Độ. Độ là em Vũ vương nhà Chu, được phong ở ấp Thái. Sau Độ cùng với con Trụ là Vũ Canh làm loạn. Chu Công đi đánh bắt Độ đem đi đày. Thành Vương phong cho con là Thái Trọng ở ấp Thái, vẫn giữ chức chư hầu.

(2) Vũ Tập: tức là Hồng Tập, con Phú-bình công là Miên Áo, tức vì việc nghị hòa với Pháp, họp bọn lũ muốn khởi loạn, bắt toàn quyền Pháp và muốn giết bọn Phan Thanh Giản. Nhưng sau không dám cử sự. Việc bị phát giác ra, Tập và đồng lõa đều phải chém đem bêu đầu. Hồng Tập phải tước họ Tôn thất, cải theo họ mẹ là họ Vũ, nên gọi là Vũ Tập. Việc chép ở tháng 12, năm Tự Đức thứ 17.

https://tieulun.hopto.org

Phủ Tôn nhân bàn nên đem thất cổ cho chết ngay; đình thần bàn hoãn chưa xử tử vội, hãy xử tội trảm giam hậu [chém nhưng giam để đợi xét] và nghiêm cấm. Vua bảo lời bàn của các hoàng thân khi tân nhẫn quá, rất uổng phụ cái ơn nuôi dạy của trẫm từ trước đến nay; lời bàn của các đại thần, cũng đã châm chước đó, nhưng chưa được phải cả. Nên làm thế nào, có thể công cộng cả lời bàn của đình thần, tuyên bố ở lời chỉ dụ để thi hành. Việc này có quan hệ đến công luận muôn đời, há p.ải ta cùng các công khanh, được tư túi ư?

Đình thần lại xin chia ghép 3 người em về quê mẹ, nghiêm ngặt quản thúc, phủ Thừa-thiên mỗi tháng phải kiểm điểm 3 lần.

LUMSACH.COM.VN

Vua lại sai Nội các và khoa đạo cùng duyệt bản lại, đều cho là phải. Lại đem hỏi viên phủ doãn là Nguyễn Văn Tường. Văn Tường nói: cái án của Đinh Đạo, thần không dám bàn càn, chỉ xin chia ghép các người em đến những nơi gần tỉnh Thừa-thiên, Quảng-nam, Quảng-bình, mỗi tháng xem xét tình hình, tư vào Mật viện, để đề phòng sự trễ nải.

Vua nói: chỉ vì có «ngũ đại đồng đường» [5 đời cùng sống trông (thấy cả] muốn cho hả lòng thánh từ, ý ta ở đó, ngoài ra không có gì khác, chỉ những người hiểu sự không rõ thôi. Liền chuẩn cho giam bọn Đinh Đạo 4 người ở trại quân phủ nha Thừa-thiên.

Cấp tiền cho thú binh ở vệ Thắng vũ Sơn-tây. (Quản viên 6 quan, suất đội 4 quan, đội trưởng trở xuống đều 3 quan. Nguyên là lính ở Nghệ-an, đi đóng thú đã lâu đến 3 năm, nên cấp cho).

https://tieulun.hopto.org

Chuẩn định lệ các tội phạm tại giam được giảm tha. Phàm những tù chưa nên giết, chưa nên xá; còn giam lại, nếu tên nào đã đủ 5 lần xét án, mà xét ra quả thực yên phận, giữ pháp luật, ở trong ngục tự biết lỗi mình, không một chút hung tợn dông dỡ khinh lờn, quan địa phương thời thường xét kỹ, và lấy giấy cam kết xác thực của các viên đề lao, điển ngục, tuyệt nhiên không có dặn dò hối lộ gì, đến kỳ cứ thực trình bày xin cho giảm. Pháp ty và đình thần châm chước bàn nghĩ đợi chỉ. Nếu tên phạm nào đủ hạn xét ấy vẫn không đổi lỗi, thì vẫn giam lại đợi khi quả thực hối lỗi, không cứ là mấy hạn. Nếu trình bày không thực, sau này kẻ ấy lại phát ra dịch trạng hung ác, thì chiếu luật trị tội.

Đổi định lệ: giao cho bàn định. (Từ nay về sau, phàm các bản giao cho bàn định, đều phải trong 3 ngày sau khi được chỉ, phải châm-chước bàn tính cho thỏa đáng. Nếu là việc khẩn cấp, thì trong ngày hôm ấy phải làm xong, còn việc hơi quan khẩn thì hạn trong 15 hôm phải làm xong. Việc gì khó khăn, mới cho xin triển hạn, nếu hạn đã hết, và bản nào chưa xong, thì chiếu theo lời nghị các lần đã được chuẩn y, theo từng quý chia thành làm tờ phiến kê liệt ra khép nghĩ. Từ tá lính trở xuống phải đình lưu 1 năm, mới được thăng; ấn quan cũng đều xét tâu. Những việc tầm thường, trong một quý chưa làm xong, cũng chiếu trong quý mà trừng phạt).

Tháng 12, việc võ công ở quân thứ Hải-Yên đã cáo thành, kinh dâng lễ tạ các thần kỳ đã ban phúc cho (ngày mồng 7 kinh cáo trời đất; ngày mồng 9, kinh cáo 4 miếu và điện Phụng tiên; ngày 12, kinh cáo điện Hiếu tư và điện Long an); còn các việc: khải hoàn, uống rượu, quân về đến nơi thưởng công, ban ơn, sai dự định thi hành.

https://tieulun.hopto.org

Châm chước bàn định điều lệ về số viên chức trong nha và chức phận phải giữ ở viện Đô sát.

Vua cho viện Đô sát, chức có quan hệ về phong hóa, hiến pháp, lại xem xét các công việc phiếu, ý muốn chấn chỉnh lại. Bèn sai Nội các tra xét từ năm Minh Mệnh, Thiệu Trị và năm đầu Tự Đức về số nhân viên thêm bớt, chương trình, chức giữ, thưởng phạt thế nào kê liệt từng khoản tâu lên; rồi chước định số nhân viên, cộng 26 viên và các điều về chuyên hạch, kiêm hạch. (Khoảng năm Minh Mệnh, Thiệu Trị, nhiều lần đặt tả, hữu đô ngự sử, cho đến khoa đạo ngự sử, cộng 29 nhân viên; Tự Đức năm thứ 3 [1850], bỏ bớt lục khoa cấp sự trung; năm thứ 7 [1854], đổi đạo Nam — Ngãi làm đạo Nam-trực; đạo Trị — Bình làm đạo Bắc-trực; Bình, Phú, Thuận, Khánh làm đạo Tả-kỳ; Thanh-hoá, Nghệ-an, Hà-tĩnh làm đạo Hữu-kỳ. Lại bỏ bớt ngự sử đạo Kinh-kỳ, hiện chỉ còn lục khoa chưởng ấn cấp sự trung và Kinh-kỳ đạo chưởng ấn ngự sử, đều 1 người cùng giám sát ngự sử ở các đạo: Nam-trực, Bắc-trực, Tả-kỳ, Hữu-kỳ, Định — Biên, Vĩnh — Tường, An — Hà, Hà — Ninh, Hải — Yên, Định — Yên, Sơn — Hưng — Tuyên, Bắc — Thái, Lạng — Bằng mỗi nơi đều 1 người cộng 20 nhân viên. Đến bấy giờ chuẩn định cho 6 tỉnh: Định, Biên, Long, Tường, An, Hà, làm đạo Nam-kỳ, đặt 1 ngự sử; còn lục khoa cấp sự trung và ngự sử các đạo: Trị, Bình, Nam, Ngãi, Bình, Phú, Thuận, Khánh, Thanh-hóa, Nghệ-an, Hà-tĩnh vẫn đặt như cũ. Các viên lục khoa chưởng ấn cấp sự trung, Kinh-kỳ chưởng ấn ngự sử và ngự sử các đạo: Hà — Ninh, Định — Yên, Hải — Yên, Sơn — Hưng — Tuyên, Ninh — Thái, Lạng — Bằng lại đặt lại và hiện đặt cộng 26 viên. Còn các đạo: Nam Bắc-trực, Tả Hữu-kỳ, đều đình bớt 6 khoa đều có chuyên



https://tieulun.hopto.org

ty 1 người, y theo chương trình định trước. Duy phủ Tôn nhân, Nội các, phủ Thừa-thiên, vẫn do đạo Kinh-kỳ, nguyên trước thuộc về lễ khoa kiêm xét, thì từ đây đổi do Hình khoa coi cả các khoa; và đạo Kinh-kỳ đã có nhân viên kiêm biện, nếu 1 viên đi công cán, thì hiện tại đã có 1 viên, đủ có thể tra xét, còn 13 đạo, đạo nào chuyên xét trong đạo ấy, không cần phải hội đồng.

Lại các doanh vệ bên võ, cùng xử thị vệ, đều chia giao cho các đạo tra xét. Nếu tra xét đò hỏi đúng sự thực, tra xét làm việc nhanh chóng và lời trình tâu có thể dùng được, thì khen thưởng; nếu trong ty mình có tệ, không biết xét ra tham hặc, bị người khác tố giác ra, thì đều phải trừng phạt theo như lệ trước).

In bộ «Ngự chế nhân thần cảnh tâm lục» của triều nhà Thanh ban cho trong kinh ngoài các tỉnh. (Năm đầu Thuận-trị triều Thanh, ngự chế 1 tập liệt kê 8 điều: gây bè đảng, mưu lợi riêng, thích hiếu danh, theo mối lợi, chi kiêu ngạo, làm nguy, xu phụ quyền thế, bỏ chức việc. Nay sai chú thích đem in, cấp cho các nha môn ở kinh và các địa phương ở ngoài mỗi nơi đều 2 bản, rồi do quan ở phủ, tỉnh, đạo, sao cấp cho phủ, huyện, châu giữ lấy dùng để răn bảo).

Tổng đốc An-giang, Hà-tiên là Phan Khắc Thận, phái quân đánh úp tên Ong Bướm ở núi Tốn (thuộc An-giang), bắt được tên thổ mục và lọng, súng, ngựa, voi. Sai đem chém tên đầu mục bọn giặc đã bắt được, rồi làm tờ tư giao cho chủ súy Pháp nhận thi hành.

Tỉnh Khánh-hòa bị hạn hán có sâu cắn lúa. (Người thổ gọi là con tàng lang [có lẽ là con bọ sít], hình giống như con bọ hung mà nhỏ và mảnh khảnh, mình dài ước 1,2 phân, có cánh bay, mùi rất hôi hăng).

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

Hiệp quản là Nguyễn Hữu Đạt, bị tội chém bêu đầu; lãnh binh là Trương Đăng Thuy, bị phạt trượng, cách chức, phát đi sung quân ở Lạng-sơn ra sức chuộc tội. Trước đây, bọn thủy phỉ nhân sơ hở tràn đến cướp bóc các đồn cửa biển ở Quảng-bình. Đăng Thuy cùng Hữu Đạt, vâng mệnh phái đi đánh dẹp, Hữu Đạt đến xã Vĩnh-sơn, tự tiện đắp cái ổ súng, bắt thuyền chở đá, sách nhiễu tiền của dân, lương của lính; lại tự tiện bắt phu trạm khiêng càng. Khi giặc đến, rút lui chạy trước, xã dân ấy bị giặc phá hại. Đăng Thuy không đem việc trích phát ra, lại không từng cùng giặc đánh nhau trận nào, mạo bủy thuốc đạn đi. Tỉnh thần là Trần Xuân Vinh, xét được tình trạng tâu lên. Vua giận, sai khoa đạo là Đoàn Dao, đến ngay tra hỏi, đều đúng như lời tỉnh thần nói, bèn bắt tội. Dao lại cho là chỗ ấy đất hẹp, trơ trọi không quân cứu viện, dân đinh thưa ít, mà bị giặc cướp bóc, cũng không mấy. Tâu xin cho khoan giảm. Vua không cho, Dao cũng bị giáng chức.

Toán giặc ở đất nước Thanh là Tăng Mãn và Lương Tại, lan tràn quấy nhiễu tỉnh Thái-nguyên, lãnh binh là Nguyễn Cáp; đốc binh là Nguyễn Văn Tư, chia đường tiến đánh, giặc giặc ở mỏ Nghĩa-lợi. Phó quản cơ là Vũ Thọ (con Vũ Tảo) đánh nhau với giặc bị chết, quân của Cáp rút lui, giặc đánh giáp công, Cáp bị thua chạy, giặc bèn vây sát mỏ Ngân-sơn và Phúc-sơn. Tỉnh thần đem việc tâu lên. Vua tặng cho Thọ hàm quản cơ, cấp tiền tuất gấp đôi; Cáp bị cách chức, ra sức chuộc tội. Tư cùng phó đề đốc là Nguyễn Hữu Thân và tỉnh thần đều bị giáng. Điều động 500 lính ở Bắc-ninh, đi nhanh tới Thái-nguyên, mà lính vệ võ sinh ở Ninh-bình đến đóng tỉnh Bắc-ninh.

https://tieulun.hopto.org

Định rõ lại lệ thu nộp thuế ruộng. (Tự nay về sau, phàm thuế lệ ở các địa phương, hoặc được ban hơn đặc cách, hoặc nhân quẫn bách, có chuẩn cho tha, giảm, triển hoãn, hay nộp thay bằng tiền, thì lấy từ ngày tờ sao lục đưa đến, chiếu theo lệ định, đều sức đem dán treo lên trước, và sao lục đưa khắp trong hạt, các phủ huyện chuyên sao lục cho tổng lý sao ra đem treo ở đình, ở điếm, để đều biết cả là thôn xã nào hãy còn phải thu nộp bao nhiêu, rồi sau sẽ chiếu lệ giục thu, đúng hạn sung nộp, phải lấy đủ giấy biên lai bút tích của bọn cai lại làm bằng. Nếu quanh co chậm trễ, để cho lại tư, tổng lý được hàm hỗn tự thu lấy từ trước, bị người khác biết phát giác ra tinh hình giả mạo những làm gì thì đem thượng ty và phủ, huyện, cùng bọn người chuyên biện, phân biệt gia mức tội lên mà nghị xử).

Dồn lính Tuyên-phong làm 2 vệ (nguyên có 3 vệ phần nhiều thiếu ngạch, nên liệu lượng dồn làm 2).

Đình thần tâu nói: hàng năm tỉnh Nam-định chiếu theo giá chợ mua gạo, (20, 30 vạn phương; năm nào thu hoạch kém, tâu xin giảm cho ngạch trước; nếu được mùa to, thì mua tăng lên 30, 40 vạn phương), chứa vào kho để bán. Duy có thuyền đánh cá và thuyền buôn nước Thanh, đều đậu ở ngoài cửa biển Quảng-yên, ngầm mua gạo, cái tệ ấy có đã lâu. Vậy xin tự nay, hễ thuyền buôn nước Thanh ở ngoài cửa quan, có đến 2 cửa biển: An-bài, Nghiêu-phong thì do tỉnh thần hiểu bảo phải đến hết ngoài cửa biển Trà-lý mà đỗ. Nếu muốn xin mua gạo, cứ 1.000 cân thu thuế 3 lạng bạc cho đem tải xuống thuyền. Lấy sang năm bắt đầu cho thi hành. Vua nghe theo. (An-bài, Nghiêu-

https://tieulun.hopto.org

phong, thuộc tỉnh Quảng-yên; Trà-lý thuộc tỉnh Nam-định).

Tổng đốc tỉnh Vĩnh-long là Trương Văn Uyển và tổng đốc An -Hà là Phan Khắc Thận; đem tình hình biên giới và thế địch, bí mật tâu lên. (Văn Uyển nói: Nước Cao-man đã chia lìa 2 lòng, cùng với nước Pháp tư thông, cầu lấy lại các xứ Thất-sơn. Khắc Thận nói: tên thổ tù là Tôn Mạnh đã mang 2 lòng, ngày nọ người Chà-và đến quy phụ người Cao-man, thường bảo ta chiêu dụ đoàng tùng dân ấy xin giao cho về nước; người Pháp thì thường bức bách nã phải bắt tên Xoa. Và lại, đất treo leo, thế hiểm trở, rất nhiều sự khó làm) Vua sai thương lượng nghĩ định. Bọn Đoàn Thọ, Trần Tiễn Thành cho là: 3 tỉnh treo leo trơ trọi, mà nước Cao-man đã bị người Pháp bảo hộ rồi, tạm hãy mềm dẻo, để yên lòng họ, cứ chiếu địa giới ngăn chặn; nếu thấy tên Xoa trốn vào địa giới ta, thì bắt giao trả, để dứt mối nghi ngờ của họ. Còn người Chà-và mới quy phụ, nguyên trước thuộc dân Cao-man, cho tùy ý ở hay đi, và thúc giục tên Tôn Mạnh, phải sớm về đất Man, mới tuyệt hết mối ngờ vực, mà thu được sự lo ngại. Đến như Thất-sơn, năm trước đã dựng thành thôn và thu thuế, lại ở vào quãng 2 tỉnh An-giang, Hà-tiên, lại có sông Vĩnh-tế ngăn làm giới hạn, đều là đất của ta, người Man đến cầu người Pháp thu phúc lại, đó là lời tinh thần Vĩnh-long phỏng đoán, mà người Pháp chưa từng nói rõ. Nếu ta để đạt trước, sợ họ được dòm thấy sâu nông, hoặc có làm việc gì chăng, lại sinh lòng cho người Man. Xin tạm hãy bỏ đấy, đợi có điều gì, liệu cơ châm chước ứng phó. Vua cho là phải, sai Phan Thanh Giản, cùng với 2 tỉnh thần thỏa lợp mà làm.

Chủ sủy người Pháp ở Gia-định là Đơ Dờ về tây; Gia Lăng Di E lại sang thay.

https://tieulun.hopto.org

Chuẩn định chương trình sát hạch võ sinh ở các tỉnh. (Tùy theo số lính nhiều ít, lựa chọn lấy 2 phần trong 10 phần, lại lấy những người khỏe mạnh mà dồn bổ. Đã lựa chọn dồn bổ rồi, bắt các quản suất phải đốc sức huấn luyện. Đốc, phủ, bố, án và chánh phó lãnh binh hội đồng chọn những viên quản, suất am hiểu nghệ võ, chiểu theo số lính ở tỉnh nhiều ít, dồn thành cơ đội, đều miễn cho các công việc khác, theo lệ chia ban, hằng ngày ra trường diễn tập: côn gỗ, dao dài chuôi, giáo dài, mác sắt, và đâm người rơm. Hàng năm đến đầu mùa xuân, viên lãnh binh chiểu theo chương trình sát hạch ở kinh, chia ra từng hạng ưu, bình 2 hạng làm một danh sách; hạng thứ, hạng thứ thứ làm một danh sách, tư trình lên thượng ty, nhưng do đốc, phủ, hoặc bố, án lại sát hạch lần nữa. Những người dự ưu, bình, chia ra từng thành làm danh sách đệ lên bộ Binh, theo như lệ Tuyển phong mà thi hành. Tên nào 3 khóa đều ưu liền, bổ cho cấp bằng đội trưởng; lại 3 khóa liền ưu nữa, bổ thụ đội trưởng; lại 3 khóa liền ưu nữa, bổ chánh đội trưởng; suất đội, có khuyết, thì theo thứ tự suy bổ. Về quản suất, tinh thần được thưởng hay bị phạt theo lệ võ sinh thi đỗ nhiều ít nghĩ định thi hành).

Đình thần tâu dâng lời bàn về thu thuế thuốc phiện năm sau vẫn cho trưng. Trước đây, mùa xuân đánh thuế, đình thần tư tất cho các hạt mở cuộc đấu trưng, rồi đến tháng hạ, thu mới tâu giá thuế. Lại sau khi khai trưng, ở địa phương thì Vũ Trọng Bình, Thân Văn Nhiếp, ở khoa đạo thì bọn Lê Huy Tuân lại nói cái tệ bỏ cấm làm mê hoặc lòng dân. Phan Thanh Giản cũng nói: cái tệ đánh thuế nặng ở Vĩnh-long, An-giang, Hà-tiên, bọn nhà buôn giảo quyệt cầu lợi, mọi hết của dân, sợ sinh ra sự quan ngại khác.

https://tieulun.hopto.org

Vua bèn quở các đình thần dám tự tiện tư đi; phàm ai dự bàn, đều chuẩn giáng một cấp lưu, ai hiện đã phải cách lưu rồi thì được miễn. Và bảo rằng: thuế lệ lấy được, không phải không có chút bổ ích, nhưng quan hệ đến việc chính trị rất lớn. Thánh mẫu hoàng thái hậu ta, nghe lời bàn ấy, cũng răn bảo là không nên mở ra lời bàn ấy. Sau lại bàn là không nên để cho dân bừa bãi không phòng cấm, lòng ta vẫn chưa yên. Những việc khó mà nữa chừng thôi đi, phải khéo xử trí thế nào, cốt không có tệ để lại về sau.

Bấy giờ đình thần tâu nói: Cái khoản bỏ cấm, đánh thuế nặng, chỉ muốn dân ta răn nhau bỏ dứt, khỏi phải khuynh gia bại sản, chứ không phải vì kẻ buôn bán giảo quyệt cầu lợi mà đặt ra. Xin tự nay, ai đã chót nghiện ngập, thì cho các chủ cửa hàng ấy, chiếu theo giá bán nhiều ít, liệu lượng đánh thuế, không được bắt chẹt người ta lấy đấy để cầu lợi khiến; còn người nào chưa từng nghiện hút, xin xuống sắc cho các địa phương, nghiêm sức các xã dân, phàm là cha, anh, hay là người tôn trưởng, đều nên hiểu bảo lợi hại, răn dỗ con em, chớ được bắt chước cái đó, để lụy đến thân mình nhà mình. Như thế thời không bắt buộc, không thả lỏng, mới đúng nghĩa nhân thời thông biến.

Vua bèn tạm chuẩn cho thi hành 1 năm nữa. Đến đầu tháng 12, các tỉnh lại xét rõ, lợi hay hại, nên hay không, rồi đều phúc tâu, do đình thần duyệt lại.

Đến bấy giờ duyệt xong tâu lên; theo lời tư của các hạt thì hoặc cho là có lợi: (Hà-nội, Hưng-hóa, đều nói là có lợi, không tệ, xin vẫn theo giá thuế năm ấy mà trưng thu; còn Nam-định, Hưng-yên, Lạng-sơn, Cao-bằng, Quảng-yên, Sơn-tây, Ninh-bình, Bình Thuận, Vĩnh-long, An-giang, Hà-tiên, Khánh-hòa và Quảng-trị,

https://tieulun.hopto.org

cũng xin y theo nguyên giá vẫn cho trưng), hoặc có hạt cho là có tệ: (Nghệ-an, Thanh-hóa, Hải-dương, Bình-định, hoặc nói là cho lãnh trưng thì đưa ra kiện tụng làm hại dân; hoặc có hạt nói: người lãnh trưng xin giao trả không trưng nữa thì không có ai kế trưng), hoặc cho là chưa rõ lợi hại thế nào, xin vẫn cho lãnh trưng, sau xét rõ sẽ phúc tâu (phủ Thừa-thiên, Quảng-nam, Quảng-ngãi, Phú-yên và Quảng-bình, đều nói: mới bắt đầu thi hành, lợi hại chưa rõ hết cả, xin vẫn cho lãnh trưng 2, 3 năm nữa, xét được rõ sẽ phúc tâu lại). Nhưng thiết nghĩ: việc thiên hạ không có việc gì toàn lợi, cũng không có việc gì toàn hại, nên cân nhắc phân số nhiều ít mà thi hành thôi. Nghĩ xin sang năm, nam bắc đều vẫn cho lãnh trưng một loạt, có hạt nào chưa có ai lãnh trưng, thì do sở tại cho người lãnh trưng, cốt được già vừa phải. Nếu bọn lãnh trưng thuế, như có tệ sự quấy nhiễu, tức thời chiếu luật trị tội, để dứt mối tệ. Đến như bọn lãnh trưng ở 3 tỉnh: Vĩnh-long, An-giang và Hà-tiên, sẽ do kinh lược thân xét tâu. Lại đem các điều ước của 3 tỉnh ấy cùng tỉnh Sơn-tây, tư nghĩ về các công ty lãnh trưng (như quan cấp cho cái dấu bằng gỗ ghi 4 chữ: « nha phiến công ty » và sức cho người đã chớt nghiện hút phải chịu thuế, ai nấu trộm, bán trộm, tra xét quả thực, thì phân biệt ra mà phạt bạc, 3 thành sung vào việc thưởng, còn 7 thành cho vào kho, cùng là các khoản như: mộ những dịch phu, làm súng ống khí giới, để hộ vệ thuế quan, cấm chỉ vu hãm kiện bậy và sách nhiễu), tâu lên. Vua nói: điều ước định ra, cũng nên châm chước thỏa đáng, cho tiện việc thông hành, lại không trái khác, thiện tiện mới được. Và đều do quan sở tại thời thương xem xét sức bảo (giá thuế năm sau

các tỉnh Vĩnh-long, An-giang, Hà-tiên, cũng vẫn cho Nhan Vạn Hợp lãnh trưng).

Thự phủ Lạng—Bằng là Trịnh Lý Hanh, cùng với lãnh binh là Đặng Văn Hợi, đem hơn 1.500 quân, đánh bọn giặc ở phố Đồng-bộc, được thắng trận (bắt chém hơn 100 tên); lại tiến đánh dẹp đồn Khôn-quang của giặc (bắt chém 67 tên), bọn giặc đều lại chạy ra ngoài cõi.

Định rõ lại chương trình ấm thụ cho con các quan viên. (Văn từ tòng tam, võ từ tòng nhị trở lên, đều chiếu theo chức hàm trước kia hay hiện đương bổ thụ, phân biệt người có công hay không công, chuẩn cho 1 người con được ấm thụ. Văn thì thường tham mưu việc đánh trận vốn có công lao, tài năng rõ rệt; võ thì từng trải trận mạc, thường lập chiến công, đó là có công. Còn làm việc công, noi theo thứ bậc được thăng chuyển, đó là không công. Người có công, thì chánh nhất phẩm con được ấm thụ chánh lục phẩm; tòng nhất phẩm, ấm thụ tòng lục; chánh nhị phẩm thì ấm thụ chánh thất; tòng nhị phẩm thì ấm thụ tòng thất. Văn chánh tam phẩm thì ấm thụ tòng bát; tòng tam phẩm thì ấm thụ chánh cửu. Người không có công, thì chánh nhất phẩm con ấm thụ tòng lục phẩm; tòng nhất phẩm ấm thụ chánh thất; chánh nhị phẩm ấm thụ tòng thất; tòng nhị phẩm ấm thụ chánh bát. Văn chánh tam phẩm ấm thụ chánh cửu; tòng tam phẩm ấm thụ tòng cửu. Lấy người con cả vợ đích, nếu có sự cố lấy người con thứ, đều chết cả, lấy cháu cho nối vào, nhưng rút xuống 1 trật. Như có người nào chưa từng bổ chức hàm, mà dự trúng khoa mục, cùng nguyên là ấm sinh, hay là anh danh, giáo dưỡng lựa bổ quan, không phải do ấm thụ, thời cho lấy thứ tự nối chân ấm thụ, cũng chỉ được 1 người thôi. Đợi tuổi đến 18 trở lên, do quan địa

https://tieulun.hopto.org

phương sở tại xét quả có thể kham nổi là người thừa ấm, tư cho bộ Lễ tâu lên xin cho ấm thụ giữ thờ cúng. Những người được ấm thụ tuổi từ 25 trở lên, quả có tài năng, tình nguyện ra làm việc, thời quan sở tại xét quả thực, tư lên bộ, văn do bộ Lại, võ do bộ Binh, đợi được 10 người thì gọi vào kinh, đợi sai quan theo lệ khảo hạch, được dự hạng trúng, liệu lượng cho bổ dùng; còn tầm thường bỡ ngỡ thì cho về quê coi giữ việc thờ cúng. Thể lệ ấm thụ về năm gần đây thì đều đình chỉ).

Truy tặng cho tú tài là Trần Đức Hậu hàm Hàn-lâm viện tu soạn. (Đức Hậu người tỉnh Hải-dương, mộ lính dõng dẹp giặc, nhiều lần theo quan binh thu phục lại phủ thành Bình-giang, và tiến quân giải được vây ở Hải-dương, cùng những trận đánh ở những nơi: Đồng-bình, Nhất-sơn, đều được thắng lợi, nên tặng cho).

Định rõ lại lệ: bồi đủ tang vật được miễn tội. Vua cho là gần đây những người can tham tang bị tội, đều khoan hạn cho bồi thường, nếu xong, được miễn tội; đặt ra phép tuy công bằng, mà kẻ coi thường pháp luật không thể răn chừa được. Bèn sai bàn luận, rồi chuẩn định: phàm các án can tội phải bồi thường tang vật, xét ra thực là sẻo sén thiếu đi, thì theo như niên hạn đã bàn định về năm Tự-đức thứ 11 [18 8]. (Số tang không đủ 20 lạng, bó buộc trong hạn 1 năm phải bồi thường xong; từ 20 lạng đến 100 lạng, cho làm 2 hạn; từ 100 lạng trở lên, đến 300 lạng, cho làm 3 hạn; từ 300 lạng trở lên, đến 500 lạng, cho làm 4 hạn; từ 500 lạng trở lên, cho làm 5 hạn; mỗi hạn đều 1 năm. Người nào trong các hạn ấy, mà nộp đủ, bấy giờ sẽ đợi chỉ định đoạt; nếu hạn đã hết mà toàn không lo nộp được tí nào thì

https://tieulun.hopto.org

đều chiếu du thi hành). Người nào trong hạn đầu, mà bồi thường xong, thì chiếu theo nguyên tội, đều được giảm xuống 3 bậc; 2 hạn bồi thường xong thì giảm cho 2 bậc; 3 hạn đến 4, 5 hạn, thì giảm cho 1 bậc; đều không được nhất khái cho miễn tội. Ngoài ra không phải là sẻo sén thiếu đi, thì theo lệ trước mà làm.

Năm ấy, trong kinh, ngoài các tỉnh, phái các thuyền đi vận tải, cộng 96 chiếc; bị lỡ việc (nhân gió hoặc bị giặc cướp) 17 chiếc, còn đều được về đến nơi thanh thỏa cả.

TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

# MỤC LỤC

## ĐẠI NAM THỰC LỤC

### Tập XXX

### CHÍNH BIÊN — ĐỆ TỨ KỶ IV

**Thực lục về Dực-tông Anh hoàng đế**


| | | Trang |
|---|---|---|
| *Quyển XXVIII* | : Tự-đức năm thứ 16 (1863) | 5 |
| *Quyển XXIX* | : Tự-đức năm thứ 17 (1864) | 49 |
| | — | |
| *Quyển XXX* | : Tự-đức năm thứ 18 (1865) | 157 |
| *Quyển XXXI* | : | 202 |
| | — | |
| *Quyển XXXII* | : | 253 |
| | — | |
| *Quyển XXXIII* | : | |


TIMSACH.COM.VN

https://tieulun.hopto.org

TIMSACH.COM.VN

*Biên tập* : BÙI CẦN

*Chữa bản in* : LÊ THI QUÝ
TUYẾT ĐÀO
HOÀNG NGUYÊN

---

In 3.100 cuốn, tại xí nghiệp in Ba Đình Thanh Hóa.
Khổ 13×19. Số in 2.177. Số xuất bản 12/KHXH—74
Xong ngày 15-12-1974. Nộp lưu chuyển tháng 12-1974.

https://tieulun.hopto.org